

TC.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA
VE
TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Alper GÜÇLÜ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ufuk SERDAROĞLU

Ankara

2007

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Enstitümüz Uluslararası İktisat Bölümü 038211208 nolu ğrencisi Alper GÜÇLÜ'ye ait Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'nin evre Politikaları adlı çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Kadir CANGIZBAY

ye: Doç.Dr. Ufuk SERDAROğLU

ye: Doç. Dr. Arslan YİğİDİM

ÖNSÖZ

Dört bölümden meydana gelen bu tez, son yıllara kadar “Önce kalkınım, sonra çevre sorunlarını nasıl olsa çözeriz” anlayışıyla hareket eden dünya ve ülkemizde çevre olgusunun uzun yıllar boyunca bir lüks veya kurgu olarak görüldüğünü, “Ortak Geleceğimiz” ve sonrasında takınılan tavrın, gelişmekte olan ülkelerde, çevreyi bugün kirletip ileride temizlemeye ne kaynakların ne de hızlı teknolojik gelişme dikkate alındığında, zamanın yeterli olmayacağını sürdürülebilir kalkınma bağlamında vurgulamakta, gelişme sürecinde bulunan ülkemizdeki çevre sorunlarının neden ve sonuçlarını incelemektedir.

Ayrıca, çalışmayı yaparken, akademik bir disiplin içerisinde eserin ortaya çıkmasını sağlayan sayın hocalarım, Prof. Dr. Nurcan ÖZKAPLAN, Doç. Dr. Ufuk SERDAROĞLU ve Doç. Dr. Arslan YİĞİDİM'e en derin teşekkürlerimi arz ederim.

Ankara-2007

Alper GÜÇLÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR CETVELİ	iv
TABLOLAR VE ŞEKİLLER CETVELİ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**KAVRAMSAL ÇERÇEVE EKOLOJİ, EKOSİSTEM VE ÇEVRE**

I. EKOLOJİ KAVRAMI VE EKOLOJİNİN BİLİM DALI OLARAK GELİŞİMİ	6
II. ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI	12
III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE	20
A. İktisadi Bakış Açısı	20
B. Ekolojik Bakış Açısı	29

İKİNCİ BÖLÜM**TARİH İÇİNDE DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞ ŞEKLİ**

I. DÜNYADA ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKMA SÜRECİ	48
II. ÇEVRE SORUNLARINA NEDEN OLAN FAKTÖRLER	52
A. Nüfus	52
B. Kentleşme	56

C. Sanayileşme	59
D. Turizm	60
III. TÜRKİYE’DE ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA	
ÇIKMA SÜRECİ VE ÇEVRE SORUNLARI	60
A. Hava Kalitesi	60
B. Su ve Atık su	62
C. Diğer Çevre Sorunları	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA ÇEVRE KORUMA FİKRİNİN GELİŞMESİ VE ÖRGÜTLENME

I. EKOLOJİK DÜŞÜNCENİN EYLEME DÖNÜŞMESİ	66
A. Stockholm Çevre Konferansı	67
B. Akdeniz Eylem Planı	70
C. Brundtland Raporu ve Dünya Kamuoyu	71
D. Rio ve Sonrası Dönem	73
E. Rio Konferans Sonuçları	77
F. Kyoto Protokolü	78
G. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi	115
II. ÇEVRE SORUNLARIYLA İLGİLİ KURUMSAL YAPI	116
A. Habitat ve Çevre	116
1. Ulusal Rapor ve Eylem Planı	126
2. İnsan Yerleşimlerinin Küresel Raporu	130
3. Habitat II Gündemi	134
4. İstanbul İnsan Yerleşimleri Deklarasyonu	141
B. Diğer Örgütler Bünyesinde Alınan Tedbirler	145
1. Dünya Bankası	145
2. Avrupa Birliği ve Avrupa Kentsel Şartı	147
a. Avrupa Birliği’nin Çevre Politikası	148

b. Avrupa Ekonomik Komisyonu	152
c. Avrupa Kentsel Şartı	154
3. İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü	160

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÖRGÜTLENME

I. 1980’Lİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE ÇEVRE POLİTİKALARI	163
II. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKASI	184
III.TÜRKİYE’DE ÇEVREYLE İLGİLİ KURUMLAŞMA	202
A. Türkiye’nin Çevre Teşkilatı	206
B. Çevre ile İlgili Bilimsel Kuruluşlar	206
C. Gönüllü Kuruluşlar	208
SONUÇ	210
KAYNAKÇA	217
ÖZET	228
ABSTRACT	229

KISALTMALAR CETVELİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.g	: Adı Geçen Genelge
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeler Topluluğu
B.M.	: Birleşmiş Milletler
Bkn.	: Bakınız
c	: Cilt
CBD	: Biyolojik Çeşitlilik Konvansiyonu
CFCS	: Kloroflorokarbon
CH4	: Metan
CO	: Karbon Monoksit
CO2	: Karbondioksit
COP	: Taraflar Konferansı
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ECOSOS	: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
ed.	: Editör
EFP	: Ekolojik Ayak İzi
EMME	: Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölge Teşkilatı
GAP	: Güney Doğu Anadolu Projesi
GEF	: Küresel Çevre Fonu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
Haz	: Hazırlayan
HFCs	: Hidroflorokarbon
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
ICLEI	: Yerel Çevre Girişimleri Uluslararası Konseyi
IULA	: Uluslar Arası Yerel Yönetimler Birliği
JICA	: Japon Uluslararası İşbirliği Fonu
LPI	: Yaşayan Gezegen Endeksi
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
N2O	: Nitro Oksit

NAFTA	: Kuzey Amerika Bölgesel Ticaret Antlaşması
No.	: Numero
NOX	: Nitrojen Oksitler
Nu.	: Numara, Number
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
p.	: Page
PFCs	: Perflorokarbon
REC	: Orta ve Doğu Avrupa için Bölgesel Çevre Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SF6	: Sülfür Hekzaflorid
SKK	: Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu
SO2	: Sülfürik Asit
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TÇSV	: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları
TMMOB	: Türkiye Mimarlar Mühendisler Odalar Birliği
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
UCEP	: Ulusal Çevre Araştırma Eylem Planı
UNCED	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı
UNDP	: Uluslararası Kalkınma Programı
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim Kültür ve İletişim Teşkilatı
VOC	: Uçucu Organik Bileşikler
Vol.	: Volume
WALD	: Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi
Y	: Yıl

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER CETVELİ

TABLÖLAR CETVELİ

Tablo 1.	Ekosistemlerde Enerji Akımı	40
Tablo 2.	Bütünleşme ve Serbestleşme	50
Tablo 3.	Başlıca Bölgelerde Dünya Nüfus Artışı ve Nüfus Bileşenleri (1995-2000)	64

ŞEKİLLER CETVELİ

Şekil 1.	Çevre Temizliği Maliyet İlişkisi	34
Şekil 2.	Ekolojik Ayak İzi (1961-2001)	43
Şekil 3.	Çevre Temizliği Maliyet İlişkisi	43
Şekil 4.	Emisyon Hakkının Piyasa Fiyatına Bağlı Olarak İthalat/ İhracata İsteklilik	89

GİRİŞ

Sürdürülebilir Kalkınma kavramı Brundtland Raporunda tanımlandığı şekliyle gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini giderme olanaklarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerinin yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Teknik ilerleme, kurumsal yapılarda, yatırımlarda ve doğal kaynakların kullanımında bugünkü ve gelecekteki gereksinimlerin uzlaştırıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma kavramının üç içeriği bulunmaktadır. İlki; mevcut büyümenin sürdürülemezliğidir. İkincisi; bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunun anlamı tüm insanların asgari bir refah seviyesine ulaşması ve yoksulluğun yok edilmesidir. Üçüncüsü ise; gelecek kuşakların da yaşam ve refah güvence altına alınması ve tüm bunlar yapılırken, çevre üzerindeki baskının, uygarlığı tehdit etmeyecek bir seviyede tutulmasıdır. Bu sebeple, iktisadi ve etik boyutları da bulunan kavram organizmayla çevresindeki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı olan ekolojiyle de yakından ilişkilidir.

Bilimsel Aydınlanmayla birlikte teknolojik gelişmenin, iş bölümü ve uzmanlaşmanın artması ve ardından ulusların sanayileşme yarışına girmeleriyle birlikte üretim olanakları artmış bu durum tüketiminin hızlı artışıyla önceleri belli kentlerde veya yerel olarak görülen çevre sorunlarının giderek yayılmasına neden olmuştur. Günümüzde batı toplumlarında geçerli olan iktisadi düşünce Neoklasizm (pazar ekonomisi) ve Keynesçiliktir. (iktisadi döngülerin aktif bir biçimde kontrolü). Her iki yaklaşımda da başarının temel koşulu, iktisadi büyümedir. Ancak, sanayileşme yoluyla iktisadi büyüme daha fazla üretmek ve daha fazla tüketmek anlamına geldiğinden, doğadan daha fazla hammadde de alarak, daha fazla atık üretmek sonucu zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kapsam içindeki iktisadi döngülerde, bozulan çevre ve tüketilen doğal kaynaklar ya hiç dikkate alınmamakta, ya da yetersiz bir biçimde değerlendirilmektedir.

Bu, alışageldiğimiz iktisadi faaliyetlerimizin, ekolojiyle barışık olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

İktisat teorilerini incelediğimizde genel olarak dışsallıkların içselleştirilmesine ilişkin bir takım problemlerin bulunduğunu görmekteyiz. Çünkü bireysel tercihlerin belirlenmesine ilişkin yeter derecede bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak, bireysel tercihlerin tamamını bildiğimiz ve böylece arzulanan çevresel nitelikteki kararlarda muktedir olduğumuz varsayımında dahi bu, ekolojik felaketleri önleyemeyebilecektir. Rasyonel tercihler yasasının optimizasyon düşüncesinin ekolojik kullanım sahasının yönetimi için uygulanabilirliğine yönelik şüpheler bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni ekolojinin ve ekolojik olayların kuralları kolay kolay basite indirgenemeyecek bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Avusturyan yaklaşımın, regülasyonu, mülkiyet haklarının yeniden tanımlanması ve dağıtılması olarak görmesi, özellikle dışsallıklara ilişkin piyasa başarısızlıklarında, kamu yararından farklı olarak önemli bir açılım sağlamıştır⁽¹⁾. İşlem ve anlaşma maliyetlerinin yokluğunda, kendi çıkarları lehinde koşan taraflar, dışsalık sorununu çözmek için aralarında anlaşarak Pareto optimuma ulaşabilirler. Zira işlem maliyetlerinin yokluğunda dışsallıkların içselleştirilmesi, kaynak dağılımı olumsuz yönde etkilemeyecek ve Pareto etkinlik piyasada sağlanacaktır⁽²⁾. Fakat, çevre sorunlarının ekolojik yönü incelendiğinde ekolojinin kendine has belirsizliklerle ilgili olarak ek önlemlerin de alınması gerektiği düşünülebilir.

Çevre sorunlarının beklenmedik şekilde ve boyutlarda bir başka deyişle belirsiz bir şekilde meydana gelmesi bütünsel yaklaşımı benimsenmesini de gerekli kılmıştır. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin yorumlar ve tanımlamalar, Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünyanın her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacağının belirtildiği 1987'de hazırlanmış olan

⁽¹⁾Ronald, H., COASE: "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol. 3, (Chicago-1960), 22.

⁽²⁾ C., J., DAHLMAN: "The Problem of Externality", The Journal of Law and Economics, Vol.22, No.1, 141-162.

Brundtland Raporu'nda ortaya koyulmuş; uluslararası düzeyde ilk bütünsel yaklaşım da 1992'de Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen "Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda benimsenmiştir. Konferansta, çevre ile kalkınma stratejileri tüm alt başlıkları ile irdelenerek, bunların karşılıklı etkileşimlerinin sorgulandığı bir 21. yüzyıl gündemi (Gündem 21) belirlenmiştir.

Çevre sorunlarının çözümüne ilişkin uluslararası faaliyetlerin hazırlık çalışmalarından da açık bir şekilde görüleceği gibi, dünyanın değişik yerlerinden gelen değişik kültürlere sahip ve farklı gelişmişlik düzeyindeki devletlerin temsilcilerinin aynı antlaşma metninde tam olarak uyuşmaları güç olduğundan, Rio ve sonrası dönemde ulusların benimsediği yaklaşımlardan birisi de global nitelikteki sorunların her devletin kendi iç dinamiklerine ağırlık verilerek çözülmesi gerektiğidir. Sonuç itibarıyla her ülke çevresel sorunların çözümüne destek olmak istemektedir. Fakat ülkeler sağlıklı bir çevreye ulaşma yolundaki ortak hedefine, kendilerine has yollardan ulaşacaklardır. Gündem 21'in bu amaca ulaşmak üzere yerel yönetimlere attığı önem de buradan kaynaklanmaktadır. Gündem 21 bir bakıma hemşerilik hukukunun modern söylemidir. Her toplumda bu dayanışma şeklinin benzerleri bulunmaktadır. Amaç, yerel yönetimlere eğilerek zaman içerisinde unutulmuş bu tip yararlı uygulamaların planlı bir şekilde ortaya çıkması sağlanmasıdır. Üstelik ulusal ve uluslararası bazda çevre sorunlarının merkeziyetçi bir yaklaşımla çözülmesi hem zor hem de imkansızdır. Yerel bazda, tarih süreci içerisinde elde edilen farklı deneyimlerin sonuca ulaşmada yarar getireceği açıktır. Oysa, Kyoto Protokolü daha farklı bir gelişim sürecine sahne olmuştur. Emisyon konusunda ayrıntılı ve güvenilir bilgilere sahip, karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunmaya hazır olan taraflar mevcut duruma göre belirlenecek mülkiyet haklarının piyasa mekanizması içerisinde belirlenmesine olanak sağlayacak olan emisyon ticareti mekanizmasına giden yolun açılmasını sağlamışlardır.

Çevre sorunlarının kendine has nitelikleri, çevre sorunlarına derhal müdahale etmeye olanak sağlayacak mekanizmaların bulunmasını gerekli

kılmaktadır. Her ne kadar Kyoto Protokolü buna büyük ölçüde katkı sağlasa da, Sürdürülebilir kalkınma amacının sağlanması için, özel sektör, kamu yönetimi ve sivil toplumu harekete geçirebilecek yeni yönetim uygulamaları geliştirmek için beklentilerin de karşılanması gerekmektedir⁽³⁾. Aranması gerekli olan şeyler, sınırlı çıkarların başarısızlığa uğraması durumuna insanları birlikte çalıştırmak ve ortak geleceklerini inşa etmek için cesaretlendirecek karar desteği için yeni öğrenme ve özgürlükçü yöntemler, politika tanımlaması ve değerlendirmedir⁽⁴⁾. Bu yalnız ulusal düzeylerde değil aynı zamanda uluslararası düzeyde de gerçekleştirilmek istenmektedir. Örneğin, sanayileşmiş ülkeler, sanayileşme süreçleri boyunca elde ettikleri tecrübeleri, uluslararası faaliyetler çerçevesinde sanayileşme sürecinin başındaki ülkelere aktarma imkanını da bulmaktadırlar. Bu dayanışma ortaya çıkabilecek çevresel olumsuzlukların önlenmesine yardımcı olmaktadır.

Ayrıca; çevre koruma ve geliştirmenin sadece çevre ile ilgili kanunlarla gerçekleştirilebileceğini düşünmek de büyük yanılgıdır. Top yekun bir zihniyet değişimi ülkenin ve insanların bütün faaliyetlerine yansımadağı sürece koruma ve geliştirme faaliyetlerine ulaşamayacağı açıktır. Bu bağlamda tez, son yıllara kadar Önce kalkınalım, sonra çevre sorunlarını nasıl olsa çözeriz düşüncesiyle hareket eden dünya ve ülkemizde çevre olgusunun uzun yıllar boyunca bir lüks veya hayal olarak görüldüğünü, Ortak Geleceğimiz ve sonrasında takınılan tavrın, gelişmekte olan ülkelerde, çevreyi bugün kirletip ileride temizlemeye ne kaynakların ne de, hızlı teknolojik gelişme dikkate alındığında, zamanın yeterli olmayacağını sürdürülebilir kalkınma bağlamında vurgulamakta, gelişme sürecinde bulunan ülkemizdeki çevre sorunlarının neden ve sonuçlarını incelemektedir.

⁽³⁾ Martin O' CONNOR: "Sustainable Development: Some Starting Points", (September 2002), 5., http://www.broceliande.c3ed.uvsq.fr/DD/DD_pres/Sust_dev.pdf, (erişim tarihi: 10/04/2005).

⁽⁴⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 7.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE, EKOLOJİ, EKOSİSTEM VE ÇEVRE

Bir çok bilim dalında olduğu gibi, ekolojinin kökeni de değişik insan topluluklarında binlerce yıldan beri süregelen gözlem ve uygulamalara dayanmaktadır. Anadolu ve Ortadoğu'da ilk tarımcıların buğdayı uygun toprak ve iklim koşulları kollayarak yetiştirmeleri; sığırların yaban atalarının doğal göç yollarına uygun olarak yazın Doğu Anadolu'ya kışın Orta ve Güney Anadolu ovalarına güdülmeleri, geleneksel ekoloji bilgisinin örnekleri olarak görülebilir⁽⁵⁾. Kuşaktan kuşağa ağız yoluyla ulaşan bu bilgilerin bilimsel nitelik kazanabilmeleri için önce yazıya geçmeleri gerekmiştir. Diğer yandan, bu bilgiler belli bir tarih süreci içerisinde olgunlaştıklarından çevre sorunlarının çözümünde yerel toplulukların bilgi ve tecrübelerinin günümüzde önem arz eder hale geldiği de bir gerçektir. Merkezi uygulamaların çevreye etkisinin tam anlamıyla kestirilemez olması, bu toplulukların tecrübelerini çoğu zaman yadsınamaz görülmesini beraberinde getirmiştir.

⁽⁵⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: Ekoloji ve Çevre Bilimleri, (İstanbul- 2001), 32.

I. EKOLOJİ KAVRAMI VE EKOLOJİNİN BİLİM DALI OLARAK GELİŞİMİ

Ekoloji teriminin ilk kez kullanılması Ondokuzuncu Yüzyıl'a rastlamaktadır. Alman Bilimcisi Haeckel 1869'da, eski Yunanca oikos (ev), logos (bilim) kökeninden ekoloji sözcüğünü türetmiştir⁽⁶⁾. Ona göre ekoloji organizma ile çevresindeki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır.

Ekoloji bilim olarak:

1. Organizma nerede bulunmaktadır?
2. Bulunduğu yerde ne kadardır?
3. Hangi etkileşimler içerisindedir?

Sorularına yanıt aramaktadır⁽⁷⁾.

Ekosistem kavramı ise yaşayan organizmalar ile fiziko-kimyasal çevre arasında meydana gelen etkileşimleri tanımlamak üzere 20. yüzyılın başında geliştirilmiştir. Ekolojik sistemlere kısaca ekosistemler denilmektedir. Ekosistem: Herhangi bir ortamda iklim topoğrafya ve, jeolojik yapı gibi cansız öğelerle bitki, toprak, hayvan, insan gibi canlı öğeler arasındaki ilişkileri belirtmektedir⁽⁸⁾. Ekosistemler kopuk sistemler değil, bölgesel ve yerel düzeyde birbiriyle bağlantılıdır⁽⁹⁾.

Ekosistemler ve türlerin uzun dönem uygulanabilirliği doğal koşullarda gelişmesi için özgür olmalarına bağlıdır⁽¹⁰⁾. Bu insanların biyolojik kaynakları asgari kılan yollardan tüketmelerini nasıl kullanacaklarını öğrenmeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Ekosistemlerin uzun dönem bütünlüğünün

⁽⁶⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 32.

⁽⁷⁾ Çağatay GÜLER ve Zakir ÇOBANOĞLU: Çevre Sağlığının İlkeleri: Genel Bakış Açısı, (Ankara- 1994), 11.

⁽⁸⁾ H. Cemal GÜLTEKİN: "Enerji Verimliliği", Bilim ve Teknik, S: 459, (Şubat 2006), 54.

⁽⁹⁾ OECD: "Biotechnology for Clean Industrial Products and Processes Towards Industrial Sustainability", Paris, 1998, 19., <http://www.oecd.org/dataoecd/45/27/1895218.pdf>, (erişim tarihi: 10/06/2005).

⁽¹⁰⁾ UNEP: "Sustaining Life on Earth", (April- 2000), 6., <http://www.unep.org>, (erişim tarihi: 10/02/2005).

sağlanması için, çevreye bırakılan maddelerin toksitlerden arındırılması, enerjinin karbondan arındırılması, biyolojik çeşitliliğin muhafazası ve yenilenebilir doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlayan politikalara ihtiyaç duyulmaktadır⁽¹¹⁾.

Enerji akımları şöyle özetlenebilir. Her ekosistemde, temel üreticiler güneş enerjisini fotosentez yoluyla kimyasal enerjiye dönüştürülmektedir. Bitki dokularında organik şeklinde bu enerjinin bir kısmı bitkilerin yaşam enerjileri için kullanılır; diğer bir kısmı ise beslenme yolu ile otobur hayvanların vücuduna geçer. Otobur hayvanlar da aldıkları enerjinin bir kısmını kendi yaşam işlemleri için harcarlar; diğer bir kısmı da onları yiyen organizmalara aktarılır. Böylece güneşten etobur canlılara doğru sürekli ve tek yönlü bir enerji akımı başlamış olur. Bu arada ölen tüm bitki ve hayvan vücutlarındaki kimyasal enerji ise, ayrıştırıcılar tarafından kullanılır. Uzun süreçte dengeli ekosistemde, tüm enerji çıktıları girdilere eşit olur.

Ekolojinin bilim dalı olarak incelendiğinde başlangıçta temel eğilimin iki ayrı kategori halinde geliştiğini görmekteyiz. Klasik ekolojide hakim olan yaklaşım, ekolojiyi autekoloji ve sinekoloji diye iki dala bölmekti. Bunlardan birincisi, tek türlerin ve bireylerin ekolojisini inceleyen, ikincisi ise, doğada birlikte bulunan hayvan veya bitki topluluklarının ekolojisiyle ilgili bilim dalıydı. Autekoloji, türler hakkında ayrıntılı bilgi toplaması sağlamak bakımından, sinekoloji ise daha sonraki yıllarda sistem modellemesi çalışmalarına önayak olması yönünden ekoloji biliminin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır⁽¹²⁾.

Bu arada, biyocoğrafyanın ayrı bir ekoloji olarak gelişmeye başlamasıyla hayvan ve bitkilerin dağılımlarını coğrafya açısından inceleyen araştırmacılarla, populasyon dinamiği açısından inceleyen bilimciler, giderek

⁽¹¹⁾ OECD: "Environmental Outlook", (Paris- 2001), 21.

⁽¹²⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 34.

ayrı bilim dallarını ayrı bilim dallarını oluşturmaya başladıklarını görmekteyiz⁽¹³⁾.

Populasyon ekolojisi, iki karşıt görüşün çatışması olarak gelişmiştir. Birinci görüşe göre, hayvanların sayı ve dağılımları fiziksel çevrenin denetimi altındaydı. İkinci görüşe göre ise, doğada populasyon değerlerini dolayısıyla dağılımlarını, canlıların birbirleriyle olan ilişkilerinde aramak gerekmiştir. Her iki tarafın görüşleri de saha araştırmalarına dayanıyordu. Giderek bu sorular, sahada değil de laboratuvarında incelenmeye başlanmıştır⁽¹⁴⁾. Dolayısıyla, ilk ciddi deneysel çalışmalar başlamış; teoriler laboratuvarında sınanarak, ekoloji daha bilimsel bir düzeye getirilmiştir.

Bu gelişmenin karşıtı ise, Alee Warder Clyde'ın (1949) geniş açık sosyal yaklaşımından aranabilir. Bu yaklaşım, sosyal bilimler ve ekoloji arasındaki köprüyü kurmuş ve ekolojiyi "kuralları kolay kolay basite indirgenemeyecek, özel koşulların ve özel ilişkilerin bilimi" olarak tanımlamıştır. Allee'nin kitabında, sosyolojinin "insan ekolojisi" dalını kuran Chicago Okulu'nun önemli katkısı ve etkisi olmuştur. Bu bilimci grubunun görüşlerine göre İnsanın yaşam ortamıyla ilişkisinde biyolojik olmayan, başka deyişle; deneyerek kazandığı bilgiler ve bunları kültürü aracılığıyla aktarması gelmektedir; ve insan doğası bir gizilgüçtür⁽¹⁵⁾. Ekoloji, sosyoloji gibi çok karışık, çok etkenli bir bilim dalıdır ve doğadaki ilişkiler, tıpkı insan toplumlarındaki ilişkiler gibi, yalın hesaplarla ortaya çıkarılamayacak türdendir⁽¹⁶⁾.

Basit kurallar aramak yerine, ilişkilere bir bütün olarak bakmak, işlemlerin nedenlerini incelemek gerekiyordu. 1960'lı yıllarda, biyokimya dalında bilim meydana gelen büyük çaptaki gelişme, tüm biyolojik bilimleri ve bu arada ekolojiyi önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzde diğer bazı bilim dallarında, örneğin iktisat bilminde olduğu gibi, doğada sınanması zor olan

⁽¹³⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 34.

⁽¹⁴⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 34.

⁽¹⁵⁾ Emile CROGNIER: L'Ecologie Humaine, Que sais-je?, (Paris-1994), 124.

⁽¹⁶⁾ OECD: Environmental Outlook, (2001– Paris), 22.

bazı problemler, yalnızca modelleme yoluyla, matematik olarak çözümlenmekte, ekoloji böylelikle gitgide daha soyut bir teorik bilim dalı olarak gelişmektedir.

Günümüzde çevre bilimi, değişik dalların katkısıyla oluşmuştur. Ondokuzuncu Yüzyıl incelendiğinde, ilk çevre bilim yapıtlarının, temel bilim olarak ekolojiye değil, fiziksel coğrafyaya dayandığı görülmektedir. Çevre sorunlarına coğrafya yaklaşımı, Thomas K. Park'ın derlediği, "Yeryüzünün Değişiminde İnsanların Rolü" adlı yapıtta da görülmektedir⁽¹⁷⁾. Çevre bilimlerinde ekolojik yaklaşımın üstünlük kazanması ise ancak 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. İnsan toplumları ve doğa ilişkilerine önem veren ekologlar, çevre bilimlerinin gelişmesini büyük ölçüde etkilemiş, günümüzde çevre sorunlarına yaklaşımın daha geniş bir perspektif içerisinde değerlendirilmesine⁽¹⁸⁾ ön ayak olmuştur. Bunun nedeni de, her şeyden önce, ekoloji biliminin bütünsel yaklaşım özelliğinde aranabilir. Dünyada meydana gelen bir takım problemler ve çözüm için çabalar sırasında meydana gelen gelişmeler böyle bir anlayışın yerleşmesinde önemli rol oynamıştır⁽¹⁹⁾.

Örneğin Mısır'daki Asuan Barajı 1968'de tamamlanmıştır. Elektrik üretimi ve sulama amacıyla Nil Nehri üzerinde yapılan bu büyük barajın işletme ye açılmasından az sonra, delta tarafında kalan tarım toprakları çoraklaşmaya başlamış ve nehir ağzındaki bölgenin balıkları ortadan kaybolmuştur. Bunun nedenini anlayabilmek için Nil Nehri'nin doğal durumunda zengin alüvyonlu topraklar taşıdığının bilinmesi gerekmektedir. Nehir ilkbaharda kabardığı zaman, bu topraklar Nil Vadisi'ni gübrelemekle kalmayıp, aynı zamanda nehir ağzı yöresinin de zengin bir balıkçılık bölgesi olmasını sağladığından, baraj yapınca. tortular barajın gerisinde kalmıştır. Böylece, Nil Vadisi ve nehir ağzı doğal gübreden yoksun kalmıştır⁽²⁰⁾.

⁽¹⁷⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 35.

⁽¹⁸⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 4.

⁽¹⁹⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 36.

⁽²⁰⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 36.

Bir diğerk örnek denizlerden verilebilir, su sistemlerinin bitki besinleri ile aşırı şekilde beslenmesi (esasen nitrat ve fosfatlar) diğerk türlerin gelişmesini engelleyen aşırı alg (bir tür su yosunu) büyümesine neden olmaktadır⁽²¹⁾. Görüldüğü gibi bir takım iyi niyetli kişiler enerji üretmek, tarımı geliştirmek için bazı önlemler getirmişler ancak bir takım başka sorunların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Sorunların ortaya çıkışı ise beklenemedik şekilde ve boyutlardadır.

Bu gibi sorunların, ancak ekolojinin temel kavramlarını bilinerek ve bütünsel yaklaşım uygulanarak çözümlenebileceği anlaşılmıştır. Ekoloji dalında iki tip yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar;

- a) Bütünsel yaklaşım,
- b) İndirgemeci yaklaşımdır.

Batı bilimciliğinin 18. yüzyıldan bu yana indirgemeli yaklaşım ile geliştiğini görmekteyiz. Bu yaklaşımda problem parçalara bölünmekte; parçalar tek tek çalışılarak problemin çözümüne gidilmektedir. Örneğin en gelişmiş bilim dalı olan moleküler biyolojide hücreyi oluşturan parçacıklar, onların giderek daha küçük birimleri (örneğin hücre duvarlarının katmanları) bundan sonra da bu birimlerin fiziksel ve kimyasal özellikleri ve işlevleri incelenmektedir⁽²²⁾.

İndirgemeli yaklaşım fizik kimya gibi bilimlerin temelini teşkil etmekle birlikte, ekoloji biliminde de kullanılmaktadır. Örneğin, bir fabrikanın kimyasal atıklarının hayvan ve bitkileri etkilediği zaman laboratuvar çalışmalarını gerektirmektedir. Örnek olarak alabalık üzerinde yapılan incelemeler verilebilir. Fabrikaların artıklarında bulunan çeşitli maddeler tek tek ve belli yoğunluklarda alabalıklar üzerinde denenmektedir. Günümüz ekolojisinde

⁽²¹⁾ OECD: "Environmental Outlook", (Paris- 2001), 116., <http://www.oecd.org/dataoecd/7/45/2375538.pdf>, (erişim tarihi: 10/05/2005).

⁽²²⁾ Mine KİŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 37.

hem bütünsel hem de indirgemeli yaklaşım kullanılmakla birlikte bilim adamlarınca ağırlık bütünsel yaklaşıma verilmektedir⁽²³⁾.

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin yorumlar ve tanımlamalar, “Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” ifadesinin yer aldığı 1987’de hazırlanmış olan Brundtland Raporu’nda ortaya koyulmuş; uluslararası düzeyde ilk bütünsel yaklaşım da 1992’de Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda benimsenmiştir⁽²⁴⁾. Konferansta, çevre ile kalkınma stratejileri tüm alt başlıkları ile irdelenerek, bunların karşılıklı etkileşimlerinin sorgulandığı bir 21. yüzyıl gündemi belirlenmiştir.

Günümüzde, doğa ve insan tesirli çevreyi inceleme yeteneğini kısıtlayan indirgemeci yaklaşım artık moda olmaktan çıkmıştır. Örneğin, hidrolojik ve meteorolojik veriler saniyelerden yıllık, bir metreden daha az uzaysal ölçeklerden binlerce kilometre kare ölçeğe, bir çok zaman ölçeği arasından, bir araya getirilmektedir⁽²⁵⁾.

⁽²³⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 38.

⁽²⁴⁾ TÜBİTAK :“Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi”, (Ankara-2003), 18.

⁽²⁵⁾ A. K. GHOSH and J.K. MUKHOPADHYAY: Sustainable Environments: A Statistical Analysis, (New Delhi- 2003), 2., [http:// www.conservationandsociety.org/c_s_2_1-brev-4.pdf](http://www.conservationandsociety.org/c_s_2_1-brev-4.pdf), (erişim tarihi: 16/02/2005).

II. ÇEVRE ve ÇEVRE SORUNLARI

En geniş tanımı ile çevre, “İnsan ve diğer tüm canlılar ile birlikte doğanın ve doğadaki insan yapısı öğelerin bir bütünüdür.”⁽²⁶⁾

Diğer bir deyişle canlı varlıkların yaşamsal bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve aynı zamanda çeşitli yollardan etkilendikleri alana çevre ya da ortam denir⁽²⁷⁾.

Toplumbilimciler çevreyi “bir bireyin bir toplumsal kümenin ya da bir toplumun biyolojik toplumsal, kültürel yaşamını etkileyecek dış şartların tamamı” şeklinde tanımlamaktadır⁽²⁸⁾.

Bu başlık altında çevre sorunları incelenirken dünya ticaretinin büyük bölümünü gerçekleştirmesi ve ülkemizin de taraf olması nedeniyle ağırlıklı olarak İktisadi İşbirliği ve Kalkınma teşkilatı faaliyetlerine ilişkin veriler üzerinde durulmuştur.

OECD ülkelerinde bazında yapılan araştırmalar incelendiğinde OECD ülkelerinde tüketim kaynaklı çevresel baskının 20. yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaştığı görülmektedir ve artan kişi başına gelir ve sermaye ile kirletme odaklı yaşam tarzları tarafından sürüklenen bir çok bölgede gelecek 20 yıl süresince artacağı tahmin edilmektedir⁽²⁹⁾.

Kişi başına özel tüketim OECD ülkelerinde son 20 yıl süresince kararlı bir şekilde artmış ve 2020'ye kadar olan süreçte büyümesinin takip edeceği beklenmektedir. Hane halkı genel olarak gıda giyim, mobilya ve özel işlemlere daha az harcama yaparken, kira, yakıt, enerji, sağlık, hizmetler ve eğlenceye daha fazla harcama yapmaktadır.

Tüketicilerin zirai üretimin sağlık ve çevreye yapacağı etki hakkındaki endişeleri, organik tarım ve biyo-teknolojilerin gelecekteki kullanımının

⁽²⁶⁾ Fevzi ALTUĞ: Çevre Sorunları, Bursa, 1990, 36.

⁽²⁷⁾ E. GÜNEY:Çevre ve İnsan (Toplum Doğa İlişkileri). Çağtay Kitabevi, İstanbul, 2003, 13.

⁽²⁸⁾ Özer ÖZKAYA: Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1975, 52.

⁽²⁹⁾ OECD: Environmental Outlook, 2001, 66.

yaygınlaşmasını içeren üretim aktivitelerini belirlemede muhtemelen önemli bir rol oynayacaktır. Ziraatın negatif çevresel etkilerini azaltmak için en umut verici politikalar, çevresel olarak tarıma zararlı devlet yardımlarının reformize edilmesini, kimyasalların ve gıda kullanımına ilişkin düzenleme ve yükümlülüklerin artmasını; çevreye dost teknoloji kullanımı ve çiftlik yönetimi uygulamaları hakkındaki bilginin yaygınlaşmasını içermektedir⁽³⁰⁾.

Nereye ve nasıl uyguladığına bağlı olarak ziraatın çevreye olan etkisi negatif ya da pozitif olabilmektedir. Potansiyel pozitif etkileri, toprağı koruma altına alma, su baskınlarını önleme, doğa güzelliğı ve karbon tutuşunu içermektedir. Potansiyel negatif etkileri toprağın bozulması, biyolojik çeşitlilik habitatları, sera gazı (CO₂, CO, CH₄, SO₂, NO_x, N₂O, NH₃, CFCs, PFCs, HFCs, SF₆) emisyonunun yanı sıra su ve hava kalitesini de içermektedir.

OECD bölgelerinde orman alanları geçen on yıl boyunca marjinal olarak artmış ve 2020 yılına kadar daha az artacağı ya da hafifçe düşeceği beklenmektedir. Ağaçsızlaşmanın biyolojik çeşitlilik kayıplarıyla beraber tropik ülkelerde devam edeceği beklenmektedir. Doğal ormanlar tek kültürlü, yoğun olarak üretilen ormanlarla yer değiştirdiğinden ve sanayi kirliliğinin orman alanlarına ulaşmasından dolayı orman kirliliğı bir çok OECD ve haricindeki bölgelerdeki alanlarda artmaktadır. Ormanlardan sağlanan çevresel, sosyal ve iktisadi hizmetlere ihtiyaç duyulmaktadır⁽³¹⁾.

Gelecek 20 yıl boyunca, özellikle kirlilik ve toprak kullanımındaki değişiklikler⁽³²⁾ ve ormancılık faaliyetlerinin yoğunlaşmasından dolayı OECD ülkelerinde biyolojik çeşitliliğın azalmaya devam edeceği beklenmektedir⁽³³⁾. Tropik orman alanlarının azalmasının, ekosistem bozulması ve türlerin

⁽³⁰⁾ OECD: a.g.e., 84.

⁽³¹⁾ OECD: a.g.e., 121.

⁽³²⁾ Joint Working Party Of The Environment Policy Committee And The Committee For Agriculture of the OECD: "Agricultural Practices That Reduce Greenhouse Gas Emissions: Overview and Results of Survey Instrument", (2002- Paris), 14.

⁽³³⁾ Council of the Royal Society: "Measuring Biodiversity for Conservation", (August-2003), 18., <http://www.marinebiodiversity.ca/en/pdfs/royalsoc.pdf>, (erişim tarihi: 15/4/2007)

tükenmesini içeren biyolojik çeşitliliğe en büyük tehditlerin devam edeceği muhtemel olan OECD üyesi olmayan ülkelerde durum daha da ciddidir⁽³⁴⁾. Biyolojik çeşitliliği korumak için düzenleme ve giriş kısıtlamalarının kullanılması (avlanma yasakları ve doğal kaynakların oluşturulması) bu önlemlerin sürdürülmesinin çoğu zaman pahalı olmasından dolayı gelecekte muhtemelen daha sınırlı olacaktır. Bunun yerine, kaynakların verimli ve sürdürülebilir bir tarzda kullanımına izin veren diğer araçların ikamesi gerekecektir⁽³⁵⁾.

OECD ülkelerinde enerji kullanımının 1973'ten 1998 yılına kadar %36 arttığı gözlenmektedir. 2020 yılına kadar dünya genelinde bunun %35-51 daha fazla artış göstereceği beklenmektedir. Taşıma amaçlı olduğu kadar ticari ve konut amaçlı enerji tüketimi küresel enerji tüketimi için en hızlı artış gösteren talepleri temsil etmektedir. Enerji üretimi ve tüketimi, sera gazı emisyonlarının, hava kirliliği de nükleer atık üretiminin ana sebebidir ve aynı zamanda gürültü ve su kirliliğine, ekosistemlerin zarar görmesine neden olmaktadır. Enerji kaynaklı hava kirliliği insan sağlığı üzerinde negatif etkiye sahiptir⁽³⁶⁾.

OECD ülkelerinde sera gazı emisyonu 1990-1998 sürecinde % 4 artış göstermiştir. Bu artış dünya trendiyle uyum arz etmektedir. Emisyonlar, Avrupa'da %5 azalmış olmasına rağmen Kuzey Amerika ve Asya Pasifik ülkelerinde çok hızlı şekilde artmıştır. Sera gazı emisyonlarının 2020'ye kadar olan süreçte artacağına muhtemel gözle bakılmaktadır.

OECD ülkelerinde ulaşımdan kaynaklanan emisyonlar özellikle Karbon monoksit (CO), uçucu organik bileşikler (VOC) ve çok yakın zamanlarda Nitrojen Oksitler (NO_x) gibi başlıca bazı hava kirleticileri için mevcut

⁽³⁴⁾ DAC: "Poverty-Environment-Gender Linkages", DAC Journal, (2001), Vol:2, No:4, 49.

⁽³⁵⁾ OECD: "Biotechnology For Clean Industrial Products and Processes Towards Industrial Sustainability", (Paris-1998), 58.

⁽³⁶⁾ OECD: "Environmental Outlook", (2001- Paris), 132.

seviyelerle karşılaştırıldığında %15'ten %55'e düşürüleceği beklenmektedir⁽³⁷⁾.

Madde ve enerji kullanımında çelik sektörü oldukça yoğundur. Bu sektörden kaynaklanan ana çevresel etkiler, hava kirlenmesi, sera gazı emisyonları su kirliliği ve atık üretimini içermektedir. Son 20 yıl süresince OECD ülkelerinde çelik üretimi bir çok teknolojiye ilerlemeye sahne olmuştur⁽³⁸⁾. Geçen 20 yıl süresince OECD ülkelerinde enerji ve kaynak kullanımında verimliliği ve kirleticilerin azalmasını destekleyen bir çok teknolojik gelişme kaydedilmiştir. Sanayide dönüştürülen madde kullanımı da kararlı bir şekilde büyümektedir. OECD ülkelerinde çelik üretiminin % 65 civarında artacak olmasına rağmen referans beklentilere göre dünya çelik üretiminin 1995'ten 2020'ye kadar ikiye katlanacağı beklenmektedir. Su ve yakıt kullanımının sırasıyla %79 ve %64 olacağı beklenirken OECD ülkelerinde çelik üretiminden kaynaklanan CO₂ ve SO_x emisyonlarının sırasıyla %63 ve %51 artacağı beklenmektedir⁽³⁹⁾.

Çevresel bozulmanın etkileri (örneğin hava kirlenmesi) ve çevresel hizmetlere (örneğin şehir parkları) girişin bölgeler ve gruplar arasında eşit bir şekilde dağılmamıştır. Fakir hane halkları çoğu zaman en yüksek kirlilik seviyelerine ve kamuya sağlanan çevresel hizmetlere en düşük katılım seviyesine sahiptir⁽⁴⁰⁾. Bu gün yoksul kişi, dünya genelinde insanlar tarafından anlaşıldığı şekliyle refahın minimum koşullarını karşılamaya muktedir olmayan şahıs olarak bilinmektedir. Bu tipik olarak tüketimdeki yetersizlik sahasını, güvenli olmayan bazı formları ve sosyal hayattaki minimum tarzlar olarak düşünülenlere katılmadaki yetersizliği kapsamaktadır⁽⁴¹⁾. İktisadi faaliyetler doğal kaynakların kullanımında daha

⁽³⁷⁾ OECD: a.g.e., 169.

⁽³⁸⁾ OECD: Key Environmental Indicators, (Paris-2004), 22.

⁽³⁹⁾ OECD: Environmental Outlook, (Paris-2001), 22.

⁽⁴⁰⁾ OECD: a.g.e., 255.

⁽⁴¹⁾ DAC: a.g.e., 9.

etkin olmaktadır. Fakat, kaynak kullanımındaki toplam küresel üretim artışlarının hacim etkisi bu verimlilik kazançlarını aşmaktadır⁽⁴²⁾.

Günümüzde en önemli sorulardan birisi de su sorunudur ve su çevresel kirlenmeden olabildiğine etkilenmektedir. Dünya genelinde bol su bulunmakla birlikte yerel seviyede önemli kıtlıklar bulunmaktadır. Gelişmekte olan yaklaşık 25 ülkenin 2020 yılında ciddi su sıkıntısı çekeceği beklenmektedir. Artan yerel su kıtlıkları ülkeler içerisinde (ülkeler ve bölgeler arasında) güvenlik tehditlerine ve sektörler arası rekabete⁽⁴³⁾ yol açabilecektir. Bazı su kaynaklarının artan şekilde kirlenmesi -özellikle yer altı suyu- mevcut kaynakları daha da kısıtlayacaktır⁽⁴⁴⁾.

Dünya tatlı su kaynaklarının yüzde 1'inden daha azı yenilenebilir kaynak olarak bulunmaktadır. Kalanı buzullarda, yer altı suyu olarak derin yer altı veya yıl boyunca coğrafik olarak erişilemez ya da erişilemeyecek yerlerde dir. Halihazırdaki suyun yarısından fazlasının insanlar tarafından kullanıldığı tahmin edilmektedir. Niteliğindeki bir azalmayla birlikte kullanıldıktan sonra geri dönebildiğinden su, gıda ve yakıtlarda olduğu şekliyle normal olarak tüketilmediğinden suyun tüketiminden çok çekilmeleri ölçülmektedir⁽⁴⁵⁾.

Sulama nedeniyle aşırı kullanım sonucu çekilmeler kurak dönemlerde sık sık denize dökülmeyen Nil ve Colorado gibi fazlaca kullanılan nehirlerde görülebilmektedir. Su alanları ve ülke içi su kurumakta ve su katmanları ikmal edildiklerinden daha hızlı çekilmektedir⁽⁴⁶⁾ Çevre üzerindeki su kullanımının etkisinin yalnız suyun tüketilen hacminden değil aynı zamanda çevreye döndüğü şekliyle de ilgili olduğunu göstermektedir⁽⁴⁷⁾.

⁽⁴²⁾ OECD: a.g.e., 265.

⁽⁴³⁾ OECD: "Energy Next Fifty Years", (Paris- 1999), 78.

⁽⁴⁴⁾ OECD: a.g.e., 96.

⁽⁴⁵⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 16.

⁽⁴⁶⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 16.

⁽⁴⁷⁾ OECD: "Environmental Outlook for the Chemical Industry", (Paris- 2001), 45.

Çevreye bir bütün olarak etki eden bir diğer olgu küreselleşmedir. Bir çok alanda etkilerini gösteren küreselleşmenin çevreye olan etkileri göz ardı edilemez ve yukarıda belirtilen sorunlarla doğrudan veya dolaylı bağlantıları bulunmaktadır. Artan miktarlardaki elektronik sermaye akışı ve ticaret malı ekonomisiyle birleşen küreselleşme süreci, kazanç ve güç arayışı ile hareket eden pozitif geri besleme olasılıklarıyla muazzam yenileme dinamiği taşımakta ve dinmek bilmeyen likidite ve yenilemeyle nitelendirilmektedir. Yine de bu yenilik sürecinin yoğunlaşması ve genişlemesi, şimdi yüz milyonlarca insan için yaşamın ekolojik koşullarını ve küresel kaynakları tehdit etmektedir⁽⁴⁸⁾. Bununla birlikte küreselleşmenin çevreye olan etkilerinin mutlak anlamda olumsuz olacağının düşünülmesi yanlış olacaktır.

Küreselleşmenin çevresel ilişkisi negatif ve pozitif olabilmektedir. Küreselleşme doğal kaynakların kullanım ve yönetimindeki etkinliği geliştirebilir, fakat dünyanın doğal ekosistemlerinin sağlığını da tehlikeye atabilir. Küreselleşmenin net etkisi iktisadi büyüme oranı ve yönüne, negatif çevresel etkilerin asgari, pozitif etkilerinin azami kılınması için politika çerçevelerine ve kurumların varlık ve etkinliklerine bağlıdır⁽⁴⁹⁾.

Küreselleşme ekonominin ölçeğini, iktisadi yapıyı, erişilebilir teknolojileri, üretim ve tüketim faaliyetlerini ve düzenlemelerin tasarlanması ve yerine getirilmesini değiştirir. İktisadi büyümenin yönü ve oranına, kurumların mevcudiyetine ve verimliliğine, politika çerçevesine bağlı olarak çevreyle olan ilişkisi pozitif ya da negatif olabilmektedir. Küreselleşmenin çevreye olan etkileri ticaret ve yatırımın serbestleşmesinden kaynaklanan bir sonuç kümesine bağlı kalacaktır. Etkiler esasen dünya iktisadi üretimindeki bir genişlemeden (ölçek etkisi) genişleyen ticaret ve yatırımla teşvik edilen teknolojik gelişme ve yayılma (teknolojik etkiden), bir ekonomide yapılan ve tüketilen üretimin biçimindeki değişiklikler (üretim etkisi) ve düzenlemeye ilişkin çerçevedeki değişikliklerden (düzenlemeye ilişkin değişiklikler)

⁽⁴⁸⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 5.

⁽⁴⁹⁾ OECD: Environmental Outlook, 2001, 47.

kaynaklanmaktadır. Küreselleşmenin çevreyle olan ilişkisi dört başlık etrafında özetlenebilir;

a) Ölçek etkileri: Liberasyon ve tüketim yayılmasının, iktisadi büyüme ve kaynak kullanımına sevk ettiğinde ortaya çıkmaktadır. Bunun kendisi, hem negatif hem de pozitif çevresel etkilere sahip olabilmektedir⁽⁵⁰⁾. Pozitif ölçek ekonomileri kısmen yoksulluğun sevk ettiği çevresel çöküşten, kısmen de gelir arttığında çevresel düzenlemeye ödenek ayıran artan bilince sahip ülkelerden ileri gelmektedir. Buna ek olarak müteakip gelir büyümesi vatandaşlar ve hükümetler için kaynaklarla konuya bağışlanmak üzere daha fazla siyasi öncelik haline gelebilmektedir⁽⁵¹⁾ Negatif etkilerin üretimin genişlemesi ve tüketimin piyasa başarısızlıkları ile çakışmasıyla (iyi belirlenmemiş mülkiyet hakları ve çevresel dışsallıkların belirlenmesindeki başarısızlıklar gibi) veya müdahale başarısızlıkları ve daha fazla mal taşımadan kaynaklanan artan kirlilik sebebiyle ortaya çıkmaktadır⁽⁵²⁾.

b) Yapısal etkiler: Ekonomilerde ve ekonomiler arasında düzenlemelere ilişkin yapısal değişiklikler kaynak kullanımının kalıbı değiştiğinde ortaya çıkmaktadır. Küreselleşme dünya çapındaki çıktı başına daha büyük girdi ile üretilen malların sağlanmasında önemli pozitif yapısal etkilere sahip olacaktır. Yeni sanayileşen ülkeler dayanıklı tüketim mallarının üretiminden kaynak işlemeye ve sonrasında hafif imalat ve hizmetlere hareket ettiklerinden genel olarak yapısal değişikliklerden kaynaklanan çevresel nitelikler üzerinde önemli pozitif etkilere tanık olmuşlardır⁽⁵³⁾.

c) Teknoloji etkileri: Ticaret ve yatırımdaki liberalleşmenin teknolojik etkileri, daha az kaynak ve üretimle daha önceki teknolojilerden daha az kirlilik üretmelerinden, ticaret ve yatırımın liberize edildiği ülkelerde kaynak verimliliğine yönelik yeni teknolojilerin daha hızlı yayılma oranlarına sahip

⁽⁵⁰⁾ OECD: a.g.e., 47.

⁽⁵¹⁾ D., WHEELER: Greening Industry: New Roles for Communities, Markets, and Governments, (Oxford-2000), 18.

⁽⁵²⁾ OECD: a.g.e., 52.

⁽⁵³⁾ P., DICKEN: Global Shift: Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century, (New Delhi-2003), 64.

olmasından kaynaklanmaktadır. Yatırımların liberize edilmesi (öncelikle yabancı doğrudan yatırımın) teknoloji yapılan alanda önem arz etmektedir. Çünkü yabancı yatırımcılar beraberlerinde ülke içerisinde bulunabilir araçlar üzerinde çevresel gelişmeleri temsil eden modern teknolojileri getirirler. Teknolojinin çevresel performans üzerindeki etkilerinin genel olarak pozitif ya da nötr olması beklenir. Fakat zaman zaman negatif de olabilmektedir. Çevreye yararlı teknolojiler kirlilik yayan teknolojiler için devlet yardımlarının yer değiştirilmesine bu suretle, daha çok enerji etkin alternatifleri teşvik edilmesi suretiyle desteklenebilir. Hatta bazı ölçek etkileri çevresel olarak yararlı teknolojilerin kullanımını hızlandırabilir⁽⁵⁴⁾. Çünkü çevreyi korumak için yapılan düzenlemeler düşük ya da sıfır emisyon araçlarını, şu an kullanılan uygulamaları ve daha fazla kaynak etkin zirai uygulamaları gerektirmektedir⁽⁵⁵⁾.

d) Ürün Etkileri: Yatırım ve tüketimdeki liberalleşmenin üretim etkileri, bir ekonomide üretilen ve tüketilen ürünlerdeki değişimlerin bileşimine atıfta bulunmaktadır. Bazıları çevresel olarak ikame edildikleri mallardan daha az hasar verici olabilir.(örneğin organik gıdalar, dönüştürülebilir maddeler, düşük sülfür içeren kömür, gibi) bazıları ise daha az zararlı olabilirler. (örneğin yüksek performanslı taşıtlar gibi) ticaretin liberizasyonu aynı zamanda ürünlerin nakliyat yoğunluğunu artıran kaynakların dışarıdan temin edilmesini daha uygun kılabilir. Ticaret ve yatırımların liberasyonu bir dereceye kadar daha az emisyon yayan kara taşıtlarının kullanımını, enerji etkin yaklaşımlardaki artışı ve değişimi azaltmak üzere telekomünikasyon kullanılması gibi tüketici alışkanlıklarında çevreye yararlı değişimleri teşvik eder⁽⁵⁶⁾.

Geçen 10 yıllar boyunca toplumda büyük değişikliklere neden olan bilimsel ilerleme ve teknolojik gelişmeler, ve bunların gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamadaki etkisinin önemli olmaya devam edeceği

(⁵⁴) WHEELER, D., Greening Industry: New Roles for Communities, Markets, and Governments, (Oxford-2000), 18.

(⁵⁵) OECD: a.g.e., 53.

(⁵⁶) OECD: a.g.e., 54.

beklenmektedir. Teknolojik değişmenin çevreye olan etkisi negatif veya pozitif olmasına rağmen çevresel bozulmanın iktisadi büyümeden ayrışmasında önemli rol oynadığı genel kabul görmektedir. Çevresel olarak sürdürülebilir teknolojik düşünceye ikna edilmek üzere hükümet politikalarının şirketleri, üretim ve aşamalarında çevresel olarak yararlı olan teknolojileri benimsemeye, çevresel araştırma ve yatırım yapmaya yeterince teşvik etmelidir. Hükümet politikalarının teknolojik gelişmelerdeki rolü hayati ve köklü olmasına rağmen, sürekli teknolojik değişim yalnız çevre politikası veya yenilik politikasıyla elde edilebilmektedir⁽⁵⁷⁾.

III. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve ÇEVRE

Çevre sorunlara çözümüne ilişkin bakış açılarını iktisadi ve ekolojik olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Bu bakış açıları zamanla çevre sorunlarını Sürdürülebilir Kalkınma kavramı çerçevesinde değerlendirilmesine giden yolu açmıştır.

A. İktisadi Bakış Açısı

Doğal kaynaklar konusunu ele alan klasik yazarlar incelendiğinde bunların farklı görüşlere sahip olduklarını görmekteyiz. Bu grupta yer alan yazarlardan bir kısmı kaynaklarını elde edilebilirlik sınırlarının olmadığı düşüncesindeydi. Adam Smith bu grupta yer alan yazarların en tanınmışlarındandır. Adam Smith gelecekteki üretim ve tüketim olasılıklarına ilişkin iyimser görüşe sahipti. Yaşadığı dönemin sosyal gelişmelerinden destek bulmuştur. Smith'e göre iktisadi büyüme bir başka ifadeyle üretim büyümesi artan iş bölümü ve serbest piyasa ekonomisinden kaynaklanmaktaydı. İşbölümü aslında uluslararası ticaret ihtiyacı ile toplam

⁽⁵⁷⁾ OECD: a.g.e., 74.

üretimi artırarak işgücü verimliliğini artırmaktadır. Bu süreç gelişmeye engel olan bürokratik ve sosyal engellerin ortadan kaldırılmasıyla hızlanabilirdi⁽⁵⁸⁾.

1800'lü yıllara gelindiğinde bu iyimser havanın yavaş yavaş terk edilmeye başlandığı gözlenmektedir. Ekilebilir alanların miktar ve niteliklerinin gıda talebini karşılamaya yeterli olup olmayacağı konusu ortaya çıkmıştır. İktisatçılar zirai üretim artışının neden geride kaldığı konusunda bir açıklama arıyorlardı. Sonuç Richardo'nun "Diferansiyel Rant" teorisiyle "Azalan Verimler Yasasını" gündeme getirmiştir. Azalan verimler yasası ilave üretim faktörleri uygulandığında üretimin giderek azalan oranlarda arttığına işaret etmektedir. Malthus gibi bazı iktisatçılar da ileride kıtlık yaşanabileceği bağlamında görüşler ileri sürmüşlerdir⁽⁵⁹⁾. David Ricardo 19. yüzyılda İngiltere'nin nemli ve ılıman iklimlerinde, toprağın bozulduğunun farkındaydı. Ricardo'ya göre topraklar aynı kalite ve verimlilikte değildir. Dolayısıyla giderek daha az verimli, daha kalitesiz alanları ekime açmaya zorlamak gerekecektir. Ricardo'ya göre toprak kiralari yani rantlar, topraktaki verimlilik artışlarından kaynaklanan bir olgu değildir, tersine rantlar, verimsiz topraklara gidildikçe artan eğilim gösterirler. Bir başka deyişle, rant ortalama toprak verimliliği ile marjinal toprak verimliliği arasındaki farktır⁽⁶⁰⁾. Bu varsayım altında açığa çıkan diferansiyel rant, bölüşüm sorunu olarak incelenmekte, karların azalmasına neden olduğu kabul edilmektedir. Büyüme için gerekli olan sermaye birikimi de karların fonksiyonu olduğundan, nihai analizde, diferansiyel rantın ortadan kaldırılması için serbest dış ticaret gibi iktisat politikalarına temel oluşturulmuştur.

19. yüzyılın ilk yarısında klasik iktisatçıların teorik çıkarımları için üretim faktörlerini merkezde tuttıkları gözlenmektedir. Bu iktisadi ve ekolojik süreçlerin entegre olmuş görünümüne işaret etmektedir. Üretim ve tüketim sınırının uzun dönemde zirai üretimi olumsuz olarak etkilemeksizin topraktan çıkarılan maddelerin miktarı tarafından belirlendiği düşünülmektedir. Sanayi

(⁵⁸) J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: Sustainability and Environmental Policy, (Germany- 1992), 23.

(⁵⁹) Vural SAVAŞ: İktisatın Tarihi, (İstanbul-1997), 342.

(⁶⁰) Şiir ERKÖK YILMAZ: Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, (Ankara- 1992), 14.

devriminin başlaması önceleri bu karakterin görünümünü ve elde edilebilir kaynakların genel görünümünü değiştirmedir. Bununla birlikte bu durum, iktisatçılar piyasa mekanizması üzerinde yoğunlaştığında ve değer için fayda konseptini kullanmaya başladığında değişmiştir⁽⁶¹⁾.

19. yüzyılın son 30 yılı süresince sübjektif değer kavramı klasik iktisatçıların objektif değer kavramı pahasına değer kazanmıştır. Neoklasik teoride kıtlığa kişisel bir deneyim olarak klasik teoride olduğundan çok daha fazla yer verilmiştir. İktisadi analizler kıtlık ilişkilerinin piyasada fiyatlar bakımından nasıl ifade edildiği üzerinde yoğunlaşıyordu. Nispi kıtlık etkisinde iktisadi ajanların yerine getirmek zorunda oldukları seçenekler optimizasyon meselesi olarak tasvir edilmiştir. Üretici ve tüketici rolündeki iktisadi ajanlar sınırlı gelir veya üretim olanakları gibi alışıldık sınırlamalar içerisinde hedeflerin maksimum olarak gerçekleşmesinin peşinde olacağı beklenebilir. Bu varsayım rasyonel tercih teorisi şeklindedir⁽⁶²⁾.

Bu iktisadi teorideki gelişmeler doğal kaynakların nispi kıtlığının analiz imkanı üzerinde esaslı etkilere sahipti. Öncelikle, teorik sistemin merkezine piyasa süreci yerleştirilerek, fiyatlanmamış fakat kıt kaynaklar göz ardı edilmekteydi. Fiyatları olmadığından bir çok doğal kaynak piyasada değişilmez. Bu yüzden piyasanın merkezi bir sistem olduğu bir dünyada kıt olarak görülmez. Ayrıca Neoklasik teoride, devlet müdahalesi olmaksızın karşılanamayacak bir takım durumlarda piyasaya sert bir şekilde müdahalesi öngörülmektedir. Bu durumun kamu yararına olduğu ifade edilmektedir⁽⁶³⁾. İkinci olarak Neoklasik teoride değerlendirmeler elde edilebilir üretim faktörlerinin değeri için zeminin şekillendiren ferdi iktisadi ajanlar tarafından yapılır. Yüz yıl öncesine kadar malların iktisadi değerinin bir göstergesi olarak ihtiyaç duyulan enerji miktarını kullanmayı savunmuşlardır⁽⁶⁴⁾.

⁽⁶¹⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 24.

⁽⁶²⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 27.

⁽⁶³⁾ Anthony OGUS: Regulation, Economics and the Law, (Massachusetts- 2001), 137.

⁽⁶⁴⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 27-28.

Çevre kirliliğinin iktisadi analizinde yönelinen temel hedef de, optimal bir kirlilik düzeyinin⁽⁶⁵⁾ belirlenmesidir. Optimal kirlilik düzeyi en genel tanımıyla kirliliği azaltıcı önlemlerin, sağlayacağı sosyal faydadan daha fazla bir sosyal maliyet yaratmaya başlayacağı kirlilik düzeyidir. Çoğunlukla bir çok yerleşim yerinde, kirliliğe yol açan atık miktarlarının gerekenden daha fazla olması ve bu durumun çevre üzerinde optimumdan uzaklaştırıcı bir etki yaratması; kirlilik kontrolünü tüm toplumların gündeminde bulunan en önemli sorunlardan birisi haline getirmiştir. Genel olarak atık miktarlarının fazlalaşması ve çevrenin optimal kirlilik düzeyinin ve çevredeki optimal kirlilik düzeyinin üzerine çıkılması halinde bu kirliliğin azaltılması gerekir. Bu ise en basit anlatımla, iktisadi mekanizma içinde, kirlilik olarak ortaya çıkan dışsal maliyetlerin içselleştirilmesi veya bir başka deyişle kirliliğin yarattığı sosyal maliyetler için gölge fiyatların belirlenmesini gerektirir. Dışsal maliyetlere uygun bir fiyat belirlenmesi halinde artık, daha önce kirlilik gibi ölçülemeyen dışsal maliyet unsurlarının da normal bir piyasa içinde ele alınabilmesini; örneğin arz ve talep kanunlarının -kirlilik dışsal maliyet unsuru da dikkate alarak- optimal üretim hacminin belirlenmesi mümkün olacaktır⁽⁶⁶⁾.

Pigou dışsalıklar veya negatif dışsallık kavramı üzerinde temellenen çevresel problemlere dikkat çeken ilk Neoklasik iktisatçıdır. Kavramın önemine dikkat çekmek üzere Pigou özel üretimden sosyali ayırmıştır. Oysa, Avusturya ekolüne göre böyle bir ayırım dikkatlerin sistemdeki kısmi açıklara toplanmasına neden olmaktadır⁽⁶⁷⁾. Pigou'ya göre dışsallıklar mal veya hizmetlerin sosyal ve özel maliyetleri arasında farklılık yaratıyordu. Suyun içerdiği ağır metalleri belli bir işleme tabii tutarak akıtan firma durumunda olduğu gibi arıtan üretici, üretim maliyetlerinin bir kısmını da topluma

⁽⁶⁵⁾ Dennis W. CARLTON, and J. M. PERLOFF: Modern Industrial Organization, New York, (USA- 1994), 119.

⁽⁶⁶⁾ Fevzi ALTUĞ: Çevre Sorunları, (Bursa- 1990), 110.

⁽⁶⁷⁾ Ronald, H., COASE: "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol. 3, (Chicago-1960), 22.

yüklemektedir⁽⁶⁸⁾. Böylece, kavram kirlilikle mücadelede devlet müdahalesini de bir anlamda haklı çıkarmaya yönelmektedir⁽⁶⁹⁾.

Çevresel sorunlara bilimsel ilgi 1960'ların sonu veya 1970'lerin başında artmıştır. Neoklasik iktisatçılar Pigou'nun öncülüğüne girmiştir⁽⁷⁰⁾. Azalmayan refah; teknoloji ve ikame üzerine kurulu sürdürülebilir büyüme; çevresel dışsallıkların optimum kılınması; doğal ve iktisadi sermayenin toplam miktarının muhafazası; sosyal hedefleri kapsayan ferdi amaçlar; ferdi amaçlar çatıştığında ihtiyaç duyulan politika; piyasa çözümlerine odaklanan uzun dönem politika.çevre konusuna bu öncülüğü kabul eden yazarların ağırlık verdikleri noktadır⁽⁷¹⁾.

Optimal kirlilik düzeyinin belirlenmesi, kirlilik kontrolünde önemli fakat bir o kadar güç bir iştir. Her şeyden önce dışsallığın içselleştirilmesinin yani kirliliğin yarattığı sosyal maliyetler için fiyat belirlenmesinin doğru bir şekilde yapılması gerekir. Ancak bu bağlamda bir başka husus da kirliliği önleme maliyetini toplumda kimin yükleneyeceğidir. Kıymet takdiriyle uğraşırken hem neoklasikler hem de Ekolojik İktisatçılar problemlerle karşılaşmaktadır⁽⁷²⁾. İçselleştirmeye ilişkin problemler belli başlı problemler şunlardır:

Dışsal etki toplumda belirli bir grup için maliyet olarak görülebilirken bir başka grup için fayda olabilmektedir. W. Beckerman'a göre çevre kirliliğinin iki açıdan ele alınması mümkündür; ⁽⁷³⁾

Nitekim Pigou'nun çevreyi kirleten fabrika örneğinde belirttiği üzere; havanın kirlenmesi, bu kirli havada yaşamak durumunda kalanlar açısından bir dışsal maliyet yaratırken, bir kamusal mal olan havayı (atık alanı olarak) bedava kullanan fabrika sahibine ve de bunun bir üretim maliyeti olarak

⁽⁶⁸⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 28.

⁽⁶⁹⁾ R. E. MEINERS and B.YANDLE: "Common Law Environmentalism", Public Choice, Vol.94, 1998, 49.

⁽⁷⁰⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 30.

⁽⁷¹⁾ ECLAC: "Science And Technology, Sustainability And Sustainable Development", December 2001, 9., (http://sustsci.harvard.edu/ists/synthesis02/ists_mexico_bgdoc_gallopin.pdf, (erişim tarihi: 10/03/2005).

⁽⁷²⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 8.

⁽⁷³⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 111.

Üretilen mal fiyatına yansımaması o malı daha ucuza alabilen tüketicilere (yani toplumdaki bazı kişilere) bir dışsal fayda oluşturacaktır.

Bu zararlı faaliyetlerde bulunanlardan vergi alınmasını gündeme getirir⁽⁷⁴⁾. Dışsallığın bu iki yönlü etkisi, şu soruyu gündeme getirmektedir. Dışsal maliyetler, faaliyetleriyle toplumun diğer kesimleri açısından dışsal maliyetlerin doğmasına neden olan kişi ya da kişilere mi dettirilecektir; yoksa toplum, çevreyi kirletene; faaliyetlerini, çevreyi kirletmeyecek şekilde düzenlemesi için (bir anlamda tazmin edici) demede mi bulunacaktır⁽⁷⁵⁾.

Dışsalıkların maliyetin bedelini ortadan kaldırmanın bedelini kimin ödeyeceği konusundaki görüşler iki grup altında toplanmaktadır; ⁽⁷⁶⁾.

a) Kirlililiğin Bedelinin Tüm Toplum Tarafından Paylaşılması Gerektiğini İleri Süren Görüşler: Yukarıda da belirtildiği üzere, kirliliğe yol açan faaliyetlerin sağladığı faydanın, bu faaliyetle (rneğin üretim faaliyetlerinde) bulunanlarla yani çevreyi kirletenlerle sınırlı kalmadığını faydanın sonuçta tüm toplum veya toplumun çok büyük bir kesimi tarafından paylaşıldığını savunmaktadır.

b) Ahlaki Görüşler: Kuruluşlar tarafından tüm evre adeta kendi tekellerindeymiş gibi kullanılmasına karşı çıkararak, bunun bedelinin onlar tarafından ödenmesini savunmaktadırlar.

Kirliliğin bedelini kimin ödeyeceği tartışması çerçevesinde kirliliğe bir fiyat biilebileceği bilinmekte fakat bunun bir de alternatifi bulunmaktadır. Bu kirlilik standartlarının belirlenmesidir.

Standart kelimesi birbiriyle ilişkili fakat teknik olarak farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin, kalite standartları, alıcı ortamda yani kirliliğe muhatap olan çevrede aşılmaması gereken kirlilik düzeyini belirlemektedir.

⁽⁷⁴⁾ P. BURROWS: "Pigovian Taxes, Polluter Subsidies, Regulation and Size of a Polluting Industry", The Canadian Journal of Economics, Vol.12, No.3, 1979, 496.

⁽⁷⁵⁾ Fevzi ALTUğ: a.g.e., 111.

⁽⁷⁶⁾ Fevzi ALTUğ: a.g.e., 112-113.

Bu standartlar salt alıcı ortamın korunması gereken niteliğini göstermekte olup, kirleticilere ilişkin her hangi bir değer ortaya koymamaktadır. Çok kullanılan diğer standart türlerinden emisyon standartları ve ürün standartları ise doğrudan kirleticilere ilişkindir. Emisyon standartları, birim zamanında, belirli bir kaynaktan bırakılan kirleticilerin miktarını ürün standartları ise, belirli bir ürün fiziksel ve kimyasal özellikleri açıkladığı gibi, bunların kullanımından kaynaklanan kabul edilebilir maksimum kirlilik emisyonunu belirler. Emisyon ve ürün standartları, kirliliğe neden olabilecek faaliyetlerde bulunanlara (örneğin üreticilere) karşı bağlayıcıdır. Bunlar aynı zamanda, kirlilik kontrolünde uygulanabilir araçlardır. Görüldüğü gibi, teknik anlamdaki kavramsal ayrışmalar bir tarafa bırakılacak olursa, bir bütün olarak kirlilik standartları, kirlilik kontrolünün en önemli ve somut araçlarından biri olmaktadır.

Alternatif yaklaşım arasında yapılacak olan objektif bir seçimle kirliliğe yol açan çok çeşitli faaliyetlere uygulanacak birinin belirlenmesi son derece güçtür. Bununla birlikte çeşitli ülkelerdeki fiili uygulamalar daha çok kirlilik bedelinin kirletene ödettirilmesi yönünde ağırlık kazanmaktadır. Gerçekten de kirletenin neden olduğu kirlilikten sorumlu tutulması onda kirliliği azaltıcı yeni üretim teknolojileri uyum yönünde değil fakat aynı zamanda kirliliğin niteliğini değiştirmesi bakımından da zorlayıcı bir etki yaratmaktadır⁽⁷⁷⁾.

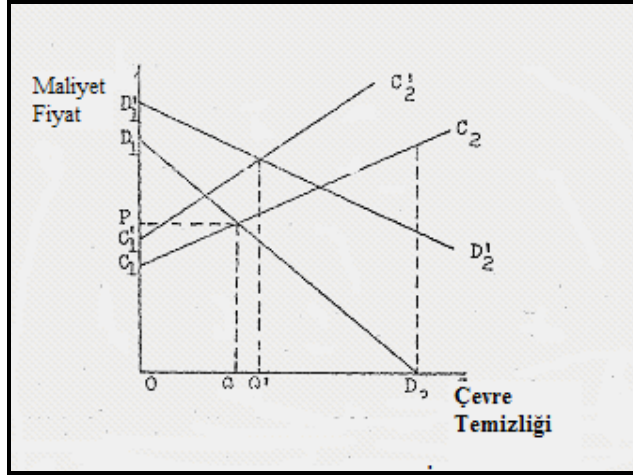
Kirliliği fiyatlandırma ile kirlilik standardı belirleme arasında yakın bir ilişki vardır. Bu durumu, aşağıdaki şekil yardımıyla açıklamak mümkündür.

Grafik-1'de yatay eksen O'dan sağa doğru uzaklaştığında giderek artan çevre temizliği; dikey eksen ise, bu çevre temizliğini sağlamanın maliyeti gösterilmiştir. D_1D_2 eğrisi, ele alınan mekanda, Örneğin belirli bir kentte yaşayan toplumun daha temiz bir çevreye olan talebini göstermektedir. Talep eğrisinin yukarıdan aşağıya doğru bir eğime sahip olması; ilk başlarda (O'dan sağa doğru) toplumun, kirliliğin azaltılmasına

⁽⁷⁷⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 115.

büyük önem verdiğini fakat kirlilik giderek azaldıkça, kirliliği daha da azaltma girişimlerinin toplumsal refaha daha az katkıda bulunduğunu (dolayısıyla, toplumca bu girişimlere giderek daha az değer verildiğini) göstermektedir.

Şekil: 1 Çevre Temizliği Maliyet İlişkisi

Kaynak: Fevzi ALTUĞ: Çevre Sorunları, (Bursa-1990), 116.

C eğrisi ise, kirliliği azaltma maliyet eğrisidir. Görüldüğü gibi, kirliliğin azaltılma süreci için de, kirlilik miktarındaki her birim azalmayla birlikte -yani kirlilik giderek azaldıkça- bunun maliyeti de artmaktadır. Bu durum, yukarı doğru yükselen bir eğime sahip, C eğrisi ile gösterilmiştir. Grafikten de görüldüğü gibi kirliliğe neden olanlara, bunun tüm maliyetini ödetme yönünde bir politika izlenmesi halinde: bu kişi ya da kuruluşlar, çevreye bıraktıkları her birim atık için P kadar bir fiyat ödemeye mecbur kalacaklardır. Bu yolla yani kirliliğin fiyatlandırılması durumunda; kirlilik, kirliliği azaltma maliyetinin, kirliliğin azaltılmasıyla sağlanacak faydaya eşit olduğu düzeye ulaşınca kadar azaltılacaktır. Dolayısıyla, kirliliğe, yol açanlar böyle bir ödeme yükünün konması veya bir başka ifadeyle, kirliliğin fiyatlandırılması, şekle göre, çevrenin kirlilikten OQ kadar arındırılmasını sağlayacaktır ki, bütünüyle kirliten tarafından gerçekleştirilecek olan bu durum; ya kirlitenin, kirliliğe yol açan faaliyetini azaltması veya faaliyet hacmini daraltmadan da ha az kirliliğe yol açacak bir teknoloji kullanmasıyla mümkün olabilecektir. Toplum açısından, Q dan fazla bir çevre temizleme (kirliliği azaltma) girişimi rasyonel

değildir; çünkü, bu noktadan itibaren daha temiz bir çevreye sahip olmanın marjinal maliyeti, bununla sağlanacak sosyal faydadan daha büyük olacaktır. Nitekim, şekle göre de, Q noktasından sonra, maliyet eğrisi talep eğrisinin üzerinde seyretmektedir⁽⁷⁸⁾.

Diğer taraftan, fiyatlandırmaya alternatif olarak kirlilik standartlarının belirlenmesi de (doğru olarak saptanmaları durumunda) aynı sonucu verecektir. Bu alternatif uygulamanın belirlenmesi durumunda, kirlilik kaynakları itibarıyla sağlıklı bir değerlendirme yapma imkanına sahip olan yönetim, bu değerlendirmeleri sonucunda çevrenin OD_2 kadar temizlenmesini sağlayacak kirlilik standartları saptayacaktır. Bu durumda, herhangi bir fiyat veya bir başka ödeme yükü söz konusu değildir; Fakat, kirliliğe yol açan faaliyette bulunanların konmuş olan yasa veya yönetmeliklere uymaları zorunludur. Bu noktada belirtmemiz gereken önemli bir husus kirlilik standartlarının, çevre kirliliğine yol açan tüm faaliyetlerin yasaklanması demek olan OD_2 kadar bir çevre bir çevre temizliğini öngören bir düzeyde belirlenmesi gerektiğidir. Çünkü, bu durumda, böyle bir koruma uygulamasının toplam sosyal maliyeti $C_1 C_2 D_2 O$ olacaktır ki bundan sağlanacak sosyal fayda sadece $D_1 D_2 O$ düzeyinde kalacaktır. Bir başka ifadeyle, sosyal :maliyet sosyal faydayı aşmış olacaktır. O halde, kirlilik standartlarının da, çevreyi temizleme sosyal maliyetinin, bundan sağlanacak sosyal faydayı aşmayacak, yani optimal .kirlilik düzeyini göz önünde tutacak şekilde belirlenmesi gerekir.

Sıkıntı dışsalılık kavramı kullanılarak yeterince tanımlanabilmiştir. Bununla birlikte bu kavram kaynakların kirlenmesine ilişkin problemleri analiz etmede daha az yararlıdır. Çünkü tüketim sınırlı sayıdaki şahsa bağlı değildir⁽⁷⁹⁾. Fakat dışsalılıkların kolektif doğası onların değerlendirilmesine ilişkin ilave problemler doğurmaktadır. Bu çevre sorunlarının çözümünde;

⁽⁷⁸⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 117.

⁽⁷⁹⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 31.

Kamunun sahiplenmesi ve doğrudan müdahalesi: örneğin, çevre kirlenmesine neden olanlara vergi getirilmesi fikrinin ağırlık kazanmasını beraberinde getirmiştir.

1960'lı yıllarda İktisatçılar çevre sorunlarının çözümüne ilişkin görüşlerinde Pigou çevresinde toplanırken diğer taraftan da bir önceki bölümde de belirtildiği üzere yine aynı yıllarda çevre sorunlarını çözümünde ekolojik yaklaşımın üstünlük kazanması ortaya çıkmıştır. İnsan toplumları ve doğa ilişkilerine önem veren ekologlar, çevre bilimlerinin gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir. ⁽⁸⁰⁾.

B. Ekolojik Bakış Açısı

Çevre sürdürülebilirliğine ilişkin günümüzde farklı temellere dayanan ölçümler yapılmaktadır. Ekolojik Ayak İzi (EFP) bunlardan birisidir ve dünyanın yenilenebilir doğal kaynakları üzerinde insanlığın geçmiş ve gelecek taleplerini ölçmektedir. Bu gösterge dünya ekosistemlerinin durumu ve insanın bunlara etkileri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Dünya doğal sistemlerinin sağlık ve yaşama ilişkin kırılma noktasını temsil eden LPI, 1970 ten 2000 yılına yaklaşık olarak % 40 azalmıştır. Aynı periyot boyunca İnsanlığın Ekolojik Ayak İzi dünyanın biyolojik taşıma kapasitesini %20 aşmıştır. Ekolojik ayak izi milenyum hedeflerinin kabul edilen göstergelerinden birisi olmamasına rağmen, küresel çevreye insan kaynaklı toplam yükü ölçtüğünden önemli bir mukayese ölçüsüdür. Mevcut ekolojik ayak izini dünya ekosistemlerinin kapasitesiyle karşılaştırdığımızda, gezegenin artık sürdürülebilirlik sınırları içinde bulunmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır ⁽⁸¹⁾). Ekosistemler küresel iklim değişimlerinden zarar görmektedir.

⁽⁸⁰⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 36.

⁽⁸¹⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 2.

Ekosistem: Herhangi bir ortamda iklim topografya ve, jeolojik yapı gibi cansız öğelerle bitki, toprak, hayvan, insan gibi canlı öğeler arasındaki ilişkileri belirtmektedir⁽⁸²⁾.

Büyük küçük tüm ekosistemler şu temel öğelerden oluşurlar;

1. Canlı Öğeler (Biyotik Öğeler)

- a) Üreticiler.
- b) Tüketiciler.
- c) Ayrıştırıcılar

2. Cansız Öğeler (Abiyotik Öğeler)

- a) İnorganik Maddeler
- b) Organik Maddeler
- c) Fiziksel Koşullar.

Canlı öğeler sınıfının en önemli öğelerinden birisi üreticilerdir. Tüm ekosistemlerde temel üreticiler yeşil bitkilerdir. Bazı bakteri türlerinin de üreticilerden sayıldığı görülmektedir. Nasıl bir makine işleyebilmek için dışarıdan enerjiye ihtiyaç duyarsa ekosistem de işlemek için enerjiye ihtiyaç duyar. Bu bütün ekosistemler için güneş ışığıdır. Fakat bu enerji bitkiler vasıtasıyla dolaylı olarak ekosistemler tarafından kullanılır⁽⁸³⁾.

Ekosistemlerde tüketiciler büyük çoğunlukla hayvan türlerinden oluşmaktadır. Bunlardan birincil tüketiciler enerji kaynağı olarak yeşil bitkilerin yapısında biriken organik maddeleri kullanırlar. Yaşamlarını birincil

⁽⁸²⁾ H. Cemal GÜLTEKİN: "Enerji Verimliliği", Bilim ve Teknik, S: 459, (Şubat 2006), 54.

⁽⁸³⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 26-27.

tüketicileri yiyerek sürdüren ikincil etobur hayvanlara ise ikincil üreticiler, bunlarla beslenen yırtıcı hayvanlara üçüncül tüketiciler adı verilmektedir⁽⁸⁴⁾.

Ayrıştırıcılar ekosistemlerin önemli öğelerini oluşturmakta ve genellikle bakteri ve fungus türlerinden meydana gelir. Ayrıştırıcı organizmalar canlı dokularında biriken çeşitli kimyasal maddeleri yeniden canlılar tarafından kullanılabilir hale getirebilmektedir. Ölü hayvan ve bitki dokularının ayrıştırma işlemi arasında ise protoplazmada biriken çeşitli kimyasal maddeler canlılar tarafından yeniden kullanılmak üzere ortama eklenmektedir. Karbon, hidrojen, fosfor, nitrat, potasyum., kalsiyum, magnezyum gibi bir kısım inorganik iktisadi maddeler canlıların yaşamı için büyük önem taşırlar. Makro besleyiciler olarak adlandırılan bu maddeler çoğunlukla su karbondioksit ve nitratlar gibi basit bileşikler oluşturmaktadır. Mikro besleyiciler ise mangan, çinko, kobalt, boron, sikon sayılabilir. Mikro besleyiciler eser miktarlarda kullanılmaları ve hayati değer tanımları yönünden vitaminlere benzemektedir⁽⁸⁵⁾.

Cansız öğeler sınıfını incelediğimizde, inorganik maddelerden başka bol miktarda organik bileşiklerin bulunduğu görülmektedir. Karbonhidrat, protein, lipid ve türevleri, gruplardan olan bu organik moleküllerin kökeni canlılardır. Ölü organizmaların ayrıştırıcılar tarafından parçalanması ya da canlıların yaşam işlevleri sonucunda (salgılar, atıklar) ortama eklenmektedir. Bir çok ekolog tarafından bu tür organik maddeler için çevre hormonları deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Ayrışan çürüyen organizma artıkları “organik detritus” olarak adlandırılmaktadır. Selüloz ve lignin⁽⁸⁶⁾ gibi bitki dokuları şeker yağ, protein gibi hayvansal dokulardan daha yavaş ayrıştığı için organik detritus daha çok bitki kökenlidir. Ayrışan organik maddelerin ayrışmaya en dayanıklı olan kısımları ekosistemlerde humus adı verilen ve

⁽⁸⁴⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 27.

⁽⁸⁵⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 31.

⁽⁸⁶⁾ Lignin, vanilin gibi aromatik gruplar taşıyan karmaşık ve büyük bir polimerdir. Hücre çeperindeki selüloz miselleri arasına girerek odunlaşmayı sağlar. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr>, (erişim tarihi: 15.04.2007).

oldukça uzun bir süre sistemde ayrışmadan kalabilen bir maddeyi oluşturmaktadır⁽⁸⁷⁾.

Cansız ortamlardaki ısı, ışık, yağış nem miktarı, hava ve su kütlelerinin hareketleri, canlıların yaşamlarını geniş ölçüde etkiler. Fiziksel parametreler, canlıların ekosferdeki coğrafi dağılımlarını ve miktarlarını çok geniş ölçüde etkilemektedir. Örneğin penguenler tropiklerde yaşayamaz, ya da aslanlar kutuplarda barınamaz. Her organizma kendi tarihsel süreci içerisinde, belli koşullara uyum sağlamıştır. Organizmalar, uyum yaptıkları koşullardaki belli miktarlardaki değişikliklere dayanıklılık gösterebilirler. Dayanıklılık dereceleri yüksek olan organizma türleri ekosferde çok geniş alanlara yayılmıştır.

Tüm ekosistemlerde canlı ve cansız öğeler, Enerji akımı, kimyasal madde döngüleri ve popülasyon yönetimleri olmak üzere üç temel işlevle birbirine bağlıdır;⁽⁸⁸⁾

Enerji akımları şöyle özetlenebilir. Her ekosistemde, temel üreticiler güneş enerjisini fotosentez yoluyla kimyasal enerjiye dönüştürülmektedir. Bitki dokularında organik şeklinde bu enerjinin bir kısmı bitkilerin yaşam enerjileri için kullanılır; diğer bir kısmı ise beslenme yolu ile otobur hayvanların vücuduna geçer. Otobur hayvanlar da aldıkları enerjinin bir kısmını kendi yaşam işlemleri için harcarlar; diğer bir kısmı da onları yiyen organizmalara aktarılır. Böylece güneşten etobur canlılara doğru sürekli ve tek yönlü bir enerji akımı başlamış olur. Bu arada ölen tüm bitki ve hayvan vücutlarındaki kimyasal enerji ise, ayrıştırıcılar tarafından kullanılır. Uzun süreçte dengeli ekosistemde, tüm enerji çıktıları girdilere eşit olur⁽⁸⁹⁾. Ekosistemin canlı öğeleri arasındaki enerji akımı Tablo-1'de gösterilmektedir.

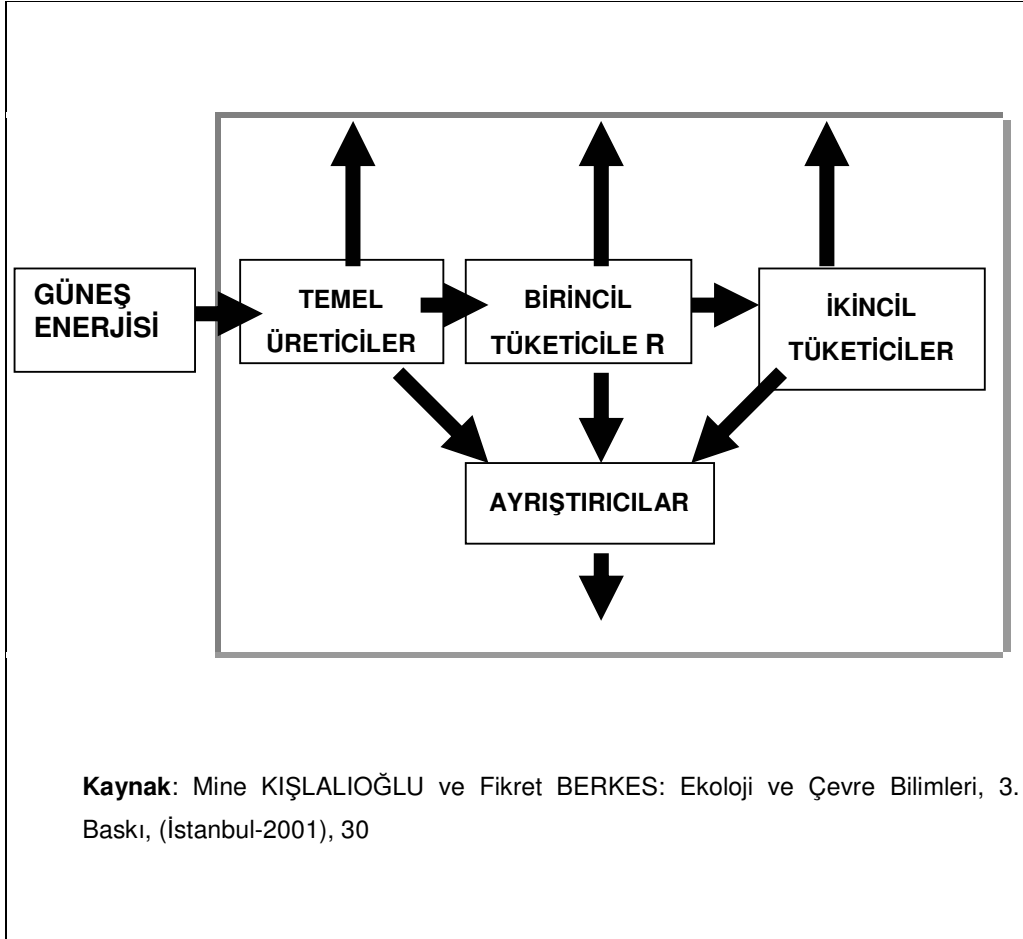
⁽⁸⁷⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 27.

⁽⁸⁸⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 29.

⁽⁸⁹⁾ E. M. GÖZÜKARA: Biyokimya 2, Nobel Tıp Kitabevi, (İstanbul- 1997), 17.

Tablo- 1

EKOSİSTEMLERDE ENERJİ AKIMI

Bu sistemdeki istikrar doğadaki dengenin sağlanması "başarının" göstergesi olacaktır. Oysa, Yaşayan Gezegen Endeksi gibi değişik çalışmalar bize bu eşiğin aşıldığını göstermektedir. Eşiğin aşılması ve bu durumun devam etmesiyle birlikte her ne kadar sistemdeki enerji giriş ve çıkışları birbirine eşit olsa da döngü içerisinde zamanla entropinin artmasına neden olabileceğine işaret etmektedir. Şöyle ki;

Doğadaki tüm enerji ilişkileri iki temel termodinamik kanunun ile belirlenmiştir. Birinci termodinamik kanunu ya da enerjinin sakınımı kanunu doğada mevcut olan enerjinin değişimi ile ilgilidir. Bu kanuna göre enerji

yoktan var edilemez veya vardan yok edilemez. Ancak, doğadaki enerji akım sistemin yitirdiği enerji aynı ölçüde çevresine eklenmiş, kazandığı her hangi bir enerji ise o ölçüde çevresinden eksilmiş olur. Sistem ve çevresi ile birlikte ele alınınca mevcut enerji miktarında herhangi bir değişme olmadığı görülür. Bu durum aşağıdaki eşitlikte açık bir şekilde görülmektedir.

Eşitlik : ⁽⁹⁰⁾

E	=	Q	+	W
Sistem Enerjisindeki		Sistemden	+	Sistem Tarafından
Azalma Miktarı		Çevreye Eklenen Enerji		Yapılan İş

Bu kanun gereğince, ortamda var olan enerjinin değişik şekillerini miktarı değişebilir; ancak tüm enerji miktarı sabit kalır. Hiçbir yolla artırılmaz ya da azaltılamaz. Örneğin, ışık enerjisi, ısı ve kimyasal enerjiye dönüşebilir. Bu dönüşme işlemi sırasında enerji kaybı olmaz. Ortaya çıkan ısı ve ışık enerjisinin bu enerjinin bir sonraki ışık enerjisi miktarına eşittir. Ya da canlı vücudundaki kimyasal enerji ısı ve ışık enerjisine dönüşebilir. Başlangıçtaki kimyasal enerji ne kadarsa ondan elde edilen ısı ve mekanik enerjilerin toplamı da o kadar olur. Birinci termodinamik kanuna göre, bir ekosistemin öğeleri tarafından ne tür yollarla hangi çeşit enerji biçimlerine çevrilmiş olursa olsun, sistemden çıkan enerji sisteme giren enerji miktarına eşittir⁽⁹¹⁾.

İkinci prensibe göre bütün fiziksel ve kimyasal değişmeler hangi yönde giderse gitsin faydalı enerji geriye dönüşsüz olarak degradasyona uğrar. Fakat bu degradasyon tamamen tesadüfi ve düzensiz olarak meydana gelir ki buna entropi denmektedir.

⁽⁹⁰⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 59.

⁽⁹¹⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 60.

Entropi de bir enerjidir. Fakat enerjinin tesadüfen ve düzensiz olarak dağıldığı durumdaki halidir⁽⁹²⁾.

Başka bir deyişle ikinci termodinamik kanunu ekosistemlerde şu anlama gelir: Enerjinin ekosistemdeki akımı sırasında iş yapmak için kullanılabilir kısmı giderek azalır. Bu yalnızca ekosistemlerde enerji akımları bakımından değil aynı zamanda yenilenemeyen doğal kaynakların en etkin ve çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanması, ve devletlerin enerji üretim ve tüketiminde kullanacakları kaynakların seçiminde enerji politikalarını belirlemesi bakımından da önem arz etmektedir.

Su gücünden yararlanılarak elektrik üretilmesi durumunda kömür linyit ya da petrole dayalı olarak elektrik üretiminde olduğu kadar enerji kaybı bulunmamaktadır. Su yalnız elektrik enerjisi kullanımında yararlanılan bir element değildir. 1995 yılında OECD ülkelerinde bütün bir imalat sanayi içerisinde kimya endüstrisi en büyük su tüketicisidir. Bununla birlikte belirtilmelidir ki dünya çapında imalat sanayi %23 ve ülke içi kullanımı izleyen %8 tarım sektörü en büyük su kullanıcısıdır⁽⁹³⁾.

Yine; gazla ateşlenen modern bir tesiste, gaz tribününden ortaya çıkan atıkla çalışan buhar türbinleriyle bütünleşen gaz türbinlerinin kullanılmasıyla birincil enerjinin %60'a yakını elektrik enerjisine dönüşmektedir. Bu teknolojik seçenek elektrik verimliliğini % 40'a sınırlandıran kömürle çalışan tesislerde doğrudan bulunabilir değildir⁽⁹⁴⁾.

Benzer şekilde, modern bir otomobil optimal işleyiş koşulları altında %30'un biraz üzerinde dönüşüm verimliliğine sahiptir⁽⁹⁵⁾. Bazı kaynaklara göre bu oran %10-12 olarak verilmektedir⁽⁹⁶⁾.

⁽⁹²⁾ E. M. GÖZÜKARA: Biyokimya 2, Nobel Tıp Kitabevi, (İstanbul- 1997), 17.

⁽⁹³⁾ OECD: a.g.e., 265.

⁽⁹⁴⁾ OECD: "Energy Next Fifty Years", (Paris- 1999), 101.

⁽⁹⁵⁾ OECD: a.g.e., 101.

⁽⁹⁶⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 62.

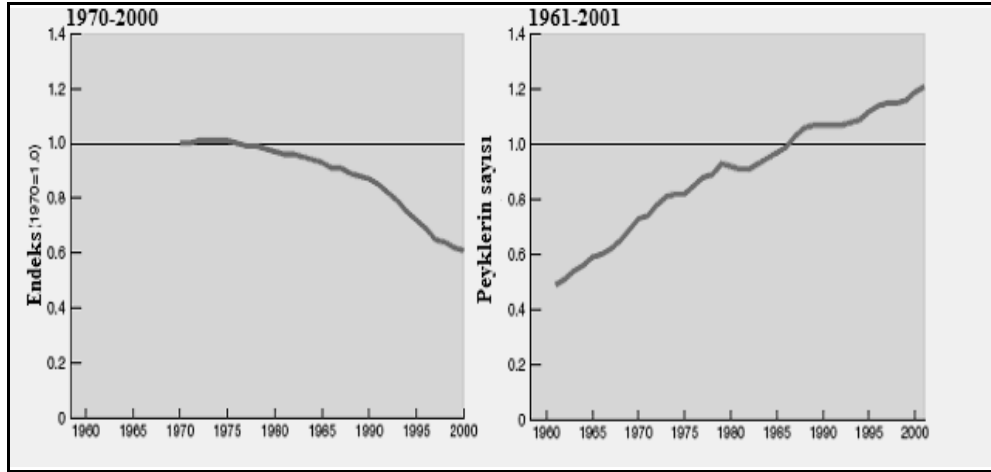
Kara araçlarının yakıt verimliliğini belirleyen havalandırma gibi enerji tüketen ek özelliklerin mevcudiyeti esasen motor dizaynı, taşıt ağırlığı ve havanın tesiridir. Temsili seyahat devrinin enerji kayıpları motordaki ağır termodinamik kayıplar, yan parçalar tarafından emilen enerji, motordaki baskın iç sürtünmedendir⁽⁹⁷⁾.

Oysa, Yaşayan gezegen raporu incelendiğinde, yakıt kullanımında genel olarak düşük entropili fakat çevreye daha zararlı yakıtların tercih edildiğini görmekteyiz.⁽⁹⁸⁾ Bütün bunlar insanın doğal kaynaklar üzerindeki taleplerinin artmasına bağlı olarak ekolojik eşiğin aşılmasına neden olmaktadır.

Bu sürdürülemez tüketim ve işletim ne kadar devam edersek geride kalan biyolojik çeşitliliğin muhafaza edilmesi ve onarılmasının da o kadar zor olacağı açıktır. Bu kavram; tür çeşitliliği, ekosistem çeşitliliği ve genetik çeşitliliği kapsar ve pratikte yaşayan dünyanın bütününü içine alır⁽⁹⁹⁾.

Şekil:1 Yaşayan Gezegen Endeksi

Şekil:2 İnsanlığın Ekolojik Ayak izi

Kaynak: World Wildlife Fund: Living Planet Report, (2004), 1., <http://www.panda.org>, (erişim tarihi:03/01/2005).

⁽⁹⁷⁾ OECD: a.g.e., 102.

⁽⁹⁸⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 14.

⁽⁹⁹⁾ H. Cema! GÜLTEKİN: "Enerji Verimliliği", Bilim ve Teknik S: 459, (Şubat- 2006), 54.

Şekil-2: Biyosfer üzerindeki insan taleplerinin artışı. “Ekolojik Ayak İzleri” insanların yenilenebilir doğal kaynaklarının kullanımını ölçmektedir.

Şekil-1’de her bir yıl için ölçülen ekolojik ayak izi gösterilmektedir. 2001 yılında, İnsanlığın Ekolojik Ayak İzi 1961’de olduğundan 2.5 kat daha büyüktü ve dünyanın biyolojik kapasitesini yüzde 20 aşmıştır. Bu hedefi aşma sadece belli bir zaman dilimi için dünyanın mümkün olan doğal sermaye kaynaklarını tüketmektedir.

LPI şu anda 1100’den fazla tür için yaklaşık olarak 3000 popülasyon eğilimi için verileri birleştirmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda nispeten daha az veri bulunduğundan 2000 yılının ötesine geçmemektedir. LPI üzerindeki düşmeler 1960’tan 1970’e yüzde 70 büyüyen EFI ile mukayese edilebilir. Bu İnsan yerleşimleri, yollar ve diğer yakın veya benzer alt yapılardan uzakta kalan doğal hayat alanlarını göstermektedir. Nüfus yoğunluk merkezi ya da yol ağları ne kadar artarsa doğal hayatın değerleri de o derece azalmaktadır⁽¹⁰⁰⁾.

Ekolojik Ayak İzi, insanın doğal kaynak tüketimini ölçmektedir. Ayak izi doğanın bu kaynakları yenileyebilme kapasitesiyle mukayese edilebilir. Bir ülkenin ayak izi tükettiği gıda ve tekstil, ürettiği tüketilen atıklarından aldığı ve altyapısı için destek sağlayan gıda ve tekstil üretimi için gereken toplam alandır. Ekolojik Ayak izi insanların doğal kaynak tüketimini ölçmektedir. Ayak izi doğanın bu kaynakları yenileme yeteneğiyle benzerdir. Doğanın yenileme yeteneği fizyolojik kanunlar gereği önem arz etmektedir⁽¹⁰¹⁾.

Bununla birlikte insan faaliyetlerinin doğaya olan müdahalesi 3 nedenden dolayı tam olarak kestirilmez⁽¹⁰²⁾.

Öncelikle sinerjik etkiler çevre üzerindeki normal üstü emisyonların etkisini artırır. Örneğin SO₂ NO_x, NH₃, ve O₃ gibi maddelerin asit büyümesi

⁽¹⁰⁰⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 2.

⁽¹⁰¹⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 10.

⁽¹⁰²⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 36.

üzerindeki bileşik etkisi bu maddelerin her birisinin toplam lineer etkisinden daha ciddidir.

İkincisi, ekosistemlerde eşikler oldukça geneldir. Yine asitleşme bir örnek olarak gösterilebilir. 1980'lerin başında ormanların birden bozulması ve ardından Avrupa Ormanlarının büyük bir kısmının yok olması bir çok insan için felaket gibi görülmüştür. Doyum noktasına ulaşıldığında asit yapan maddeler ormanı büyük miktarda tahrip edebilir ve onları birkaç yıl içerisinde öldürebilir.

Üçüncü olarak, bir çok emisyon çevre üzerinde gecikmeli etkiye sahiptir. Örneğin yeraltı sularının gübre ve kimyasal gübrelerin toprağın yüzünden daha derin katmalara geçmesi on yıllar alabilir. Bu günden itibaren nitrojen sızıntılarının yer altı suyuna sızması önlense bile yer altı sularının on yıllar boyunca nitrojenden kirlenmesi büyük miktarda devam edecektir. Bunlar aynı zamanda dışsalıkların içselleştirmesi konusuna da ilave problemleri getirmektedir.

Çevre sorunlarına ekolojik yaklaşım taşıma kapasitesi içerisinde kalmak üzere (mantıksal büyüme), sınırlı nüfus ve iktisadi ölçek, temel ihtiyaçlara yönelen tüketim, ekosistem, besin ağı ve biyosfer içerisinde mütevazı bir yer işgal etmesi gerektiği, uzay ve zaman içerisinde insan eylemlerinin çarpan etkilerinin makul düzeye indirgenmesine ağırlık vermektedir⁽¹⁰³⁾. Nicholas Georgescu ve Herman Daly ekolojik yaklaşımın önde gelen temsilcilerindendir⁽¹⁰⁴⁾.

İşte çevre sorunlarının bir çok bilim dalını ilgilendiren çok boyutlu bir kimliğe bürünmesi 1970'li yıllardan itibaren sorunun sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde incelenmesini de beraberinde getirmiştir.

⁽¹⁰³⁾ ECLAC: "Science And Technology, Sustainability And Sustainable Development", December 2001, 9., http://sustsci.harvard.edu/ists/synthesis02/ists_mexico_bgdoc_gallop.pdf, (erişim tarihi: 10/03/2005).

⁽¹⁰⁴⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 216.

Yenilenme ve yeniden üretim döngüsündeki bir gelişim süreci olarak yoğunlaşan sürdürülebilir kalkınma görüşü, ekolojik ve iktisadi üretimin ortak yaşamı ilk olarak Üçüncü Dünya ülkelerindeki kırsal gelişme projelerine atfen 1970'lerin başlarındaki eko- gelişim kavramı içerisinde açıkça ifade edilmiştir. Ignacy Sachs için: "Eko-gelişim doğal kaynakları kendi imkanlarıyla en iyi şekilde kullanan insanların bir gelişimi, onların zarar vermeksizin dönüştürdükleri çevreye olan bir intibakıdır.[...] Özel yer ve zamanlarında kökleşen kolektif insan grubu aktivitelerinin ve yaşam süreçlerinin arasındaki dinamik dengenin arayışından destek alan, güdülenen, doyurulması gerekli olan kendi içinde bir gelişimdir."⁽¹⁰⁵⁾

Nesillerin doğal kaynaklar ve çevre için tercihleri bilinmemektedir. Yenilenemeyen doğal kaynakların tükenmesi (fosil yakıtlar ve mineraller gibi) yenilenebilir doğal kaynakların aşırı işletimi (tropik ormanların kesilmesi gibi) ve ekosistemlerin geri dönüşmez şekilde kirletilmesi (kimyasal ve nükleer atıklarla) gelecek nesiller için elde edilebilir doğal kaynakları tartışılmaz şekilde azaltmaktadır. Dolayısıyla, doğal kaynakların bireysel iktisadi ajanların tercihleri temelinde değerlendirilmesi miyopiktir. Bunlar, iktisadi ajanların bireysel tercihleri değildir ya da kısmen bilinir. Politika yapıcılarının seçilen tercihleri bulunabilir çevresel ve doğal kaynakları değerlendirmek için kullanılır. Şüphesiz bu tercihlerine göre çevresel standartları hafifletme ya da ağırlaştırma olanağı vermektedir. Rasyonel tercihler yasasının optimizasyon düşüncesinin ekolojik kullanım sahasının yönetimi için uygulanabilirliğine yönelik şüpheler bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni daha önceden de belirtildiği gibi ekoloji biliminin kurallarının kolay kolay basite indirgenemeyecek⁽¹⁰⁶⁾ olan bir bilim dalı olmasından kaynaklanmaktadır.

Kavramı uygulanabilir kılmak hitap edilmesi gereken aşağıdaki düşünceleri gerektirmektedir⁽¹⁰⁷⁾.

⁽¹⁰⁵⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 5.

⁽¹⁰⁶⁾ Mine KIŞLALIOĞLU ve Fikret BERKES: a.g.e., 34.

⁽¹⁰⁷⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 10.

- Sürdürülebilir iktisadi faaliyetleri desteklemek için değişik doğal sermaye sistemlerinin rol ve önemini tanımlama, bilimsel olarak çevresel etkilerini tesirlerini belirlemek ve bu nedenleri özel insan faaliyetlerinin yayım, çıkarım veya çalışma kalıplarını öncesiyle ilişkilendirmek,
- Çevresel fonksiyonlar ve bu yüzden doğal sermaye sistemlerinin kritik olabildiğinden ilişkili evrensel ve geçici ölçekleri tanımlamak,
- Doğal sermaye araçlarının tamamını kritik kılmaya yardımcı olabilen sosyal ve kültürel faktörleri tanımlamak,
- Sorundaki çevreye özgü kayıplar belirsizlik ve geri dönülmezliklerle⁽¹⁰⁸⁾ nitelendirildiğinde önleyici prensiplerin ağırlığı.

Standartlar düzenlendiğinde mevcut durum (belki kötüye giden) ile sürdürülebilirlik ihtiyaçları arasındaki boşlukları tahmin edebilmek mümkün olacaktır. Arzulanan ve gerekli olan çevresel fonksiyonlar için kaynak yönetimi, maliyet verimliliği düşük maliyet arayışı ve belirlenen normlara ulaşmanın etkili yolları bağlamında yakalanabilir. Sürdürülebilirlik eşiği yaklaşımında sürdürülebilirlik kriterini uygulanacağı geçici ve uzaysal ölçeklerin belirlenmesi açık bir şekilde gereklidir. Ölçek seçenekleri hangi zaman sürecinde ve hangi sınırlar içerisinde ekolojik ve jeofiziksel süreç fonksiyonlarının ne şekilde göz önünde bulundurulması gerektiğidir⁽¹⁰⁹⁾.

Aşağıda açıklanan ekolojik dağıtım kavramı, insan zenginliğinin kaynağı olarak ticaret dışı olan çevreye atıfta bulunmaktadır. İktisat politikası bağlamında kavram sosyal, uzaysal ve geçici asimetrliler veya çevresel kaynak ve hizmetlerin insanlar tarafından piyasa haricinde kullanımında, kirlilik gibi rahatsız eden yüklerdeki eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Örneğin, şu soruları yöneltebiliriz;⁽¹¹⁰⁾

⁽¹⁰⁸⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 36.

⁽¹⁰⁹⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 10.

⁽¹¹⁰⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 10.

- Doğal kaynakların mevcut modellerinin faydaların tahsisi ve çevresel işletim nedir?
- Zaman sürecinde sermaye akışının teknolojik değişimin vb. hangi mekanizmaları bu kalıpları belirler?
- Prensip olarak, hangi sınıflar, bölgeler veya sosyal gruplar kaynak işletim ve atık dağıtımının istenmeyen yan etkilerinin yüklerini taşımaktadır?
- Çevresel yozlaşmadan kaynaklanan çevresel zarafetin ve kaybından yaşam destek fonksiyonlarının bozulmasından sosyal gruplardan hangileri zarar görmekte, hangileri daha fazla yarar sağlamaktadır?
- Bu fayda ve sorumluluklar topluluklar ve zamana nasıl yayılır? Bu geçişli asimetrilere nasıl kıymet biçilir?

Özetlemek gerekirse iktisadi ajanların tercihleri bilinmemekte (gelecek nesiller) veya kısmen (mevcut nesil) bilinmektedir. Bununla birlikte bu bilgi, Pigou'nun eklemesi üzerinde temellenen etkin çevre politikaları hedefi için vazgeçilmezdir.

Aynı zamanda, ekolojik hizmetlerin yok edilmesiyle yaratılan gerilimler (özellikle orman ve su ekosistemleri tarafından yaratılan) sınır boyu bulaşıcı hastalıkların artışı, bölgesel istikrarsızlık, sivil savaş ve nüfus hareketliliğiyle birlikte daha çok katalizör olarak hareket etmiştir. Etkin yönetimin çökmesiyle birleşen yoksulluğun uyuşturucu kaçakçılığı, para aklama ve terörizmi içeren uluslar arası terörizm için katalizör etkisi göstereceği iyi bilinmektedir⁽¹¹¹⁾.

Sürdürülebilirlik çalışmaları 1970'lerden bu yana sıklıkla mevcut ve gelecekteki iktisadi faaliyetler üzerindeki, sınırlamalara ilişkin olarak teknolojik gelişmelerin etkilerini ölçerek, bir deyişle arz yönlü olarak

⁽¹¹¹⁾ Hon Simon UPTON: "Sustainable Development Nine Years After Rio Chair of the O ECD Round Table on Sustainable Development, (2001), 8., <http://www.oecd.org/dataoecd/20/55/2429799.pdf>, (erişim tarihi: 18/06/2005).

gelişmiştir. Kurulan iktisadi analiz bu perspektiften, iktisadi refahı üretilen malların ve hizmetlerin seviyelerinin bir fonksiyonu (sermaye ve mülkiyet hisseleri) veya akım seviyesi olarak (üretilen mal ve hizmetlerin tüketim oranları) ekolojik kıtlık, mevcut ve gelecekteki refah seviyeleri arasındaki önemli değişimlerin varlığı anlamına gelmektedir. Buna ek olarak, sosyal değerlerde bir değişme meydana gelmediği sürece kaynak kullanım faaliyetlerinin yapılarındaki değişme, ortaya çıkmayacak gibi görünmektedir. Bu yüzden en büyük mücadeleler çatışmaların çözümü için siyasal süreç, karar verme, kültür ve kurumlar seviyesinde ortaya koyulmaktadır⁽¹¹²⁾.

İktisatçılar her mal ve hizmet için üretim teknolojisi, kaynak elde edilebilirliği, taşıma vb. ilişkin bir “arz yönü”, vatandaşlar ve topluluklar tarafından ifade edilen siyasal öncelikler, yaşam tarzı, tercihler ve tüketici gelirlerine ilişkin bir talep yönü tanımlayacaktır. Bu kavram sürdürülebilirliğe uygulanabilir⁽¹¹³⁾.

■ Arza ilişkin sorunlara biyofiziksel, teknolojik ve iktisadi verileri baz alan çeşitli sistem ve kavrayışlarla yaklaşılabılır. Enerji ve su kullanımının, milli gelirin iktisadi üretimin hangi seviyeleri gelecek on yıllar, nesiller ve uzak gelecek için temin edilebilir?

■ Talep yönlü faktörler, kısmen sübjektif olarak ve aynı zamanda kuvvetli bir şekilde kurumsal, kültürel, altyapısal ve fiziksel çevre faktörlerinden etkilenecek saf bir şekilde bilimsel uygulanabilirlik faktörlerinden ayrılmaktadır. Sürdürülebilirlik için talep; iş, tüketim, diğer yaşam formları, ekosistem çeşitliliği ve insan ilişkilerini içeren ekolojik, iktisadi faaliyetlerin farklı yönlerine, toplumlar ve mensupları tarafından etkilenen, nitelendirilen anlamlara ve öneme ilişkindir.

Çevreyi, adil ve uygun kullanma hakları zengin, fakir; şimdi ve gelecek arasında, yerel kullanıcılara karşı sınıai kullanıcılar; servet amaçlı kullanıcılara karşı ihracatçılar için nelerdir? Kimin servet, sorumluluk,

⁽¹¹²⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 7.

⁽¹¹³⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 6.

dürüstlük veya saygı anlayışı yayılacaktır? Bunlar, sürdürülebilir kalkınma yolundaki iyi niyetli çalışmaları sonuçları itibarıyla gayri adil bir duruma sokabilecektir. Bunun altında yatan temel sebep, Alee'nin de belirttiği üzere ekolojinin kuralları kolay kolay basite indirgenemeyecek bir kavram olmasından ve sürdürülebilir kalkınma kavramının onunla iç içe geçmesinden kaynaklanmaktadır.

Bu tamamlayıcı düşünceler, aşağıdaki şemada olduğu gibi, genel politika sorunuyla özetlenmektedir: Neyin kim ve ne için sürdürülebilirliği?

Tablo 2 Bütünleşme ve Serbestleşme

SİSTEM BİLİMİ (Uygulanabilirlik)	Bilgi Göstergeleri (ve belirsizlikler)	BÜTÜNLEŞME ve SERBESTLEŞME	Sosyal Aktiviteler (Hissedarlar)	SOSYAL ÖNEM (Arzu edilebilirlik)
Kaynaklar ve Teknikler	Seçenek Değerlendirmesi için Analitik Metotlar	Politika Konuları (Ne ve kim için Sürdürülebilirlik)	Güdülenme, Çıkarlar ve Doğrulama	Etik, Kültür ve Değerler

Kaynak: Martin O' Connor: Sustainable Development: Some Starting Points, Versaille, (September-2002), 7.

Böylece sürdürülebilirlik için kaynak yönetimine itiraz, daha iyi bilimsel modellerden ve veri temellerinden veya vatandaşları çevreye özgü problemlere ve onların nedenleri ve olası çözüm yollarının önemi hakkında vatandaşları bilgilendirmekten çok daha ileriye gitmektedir. Sorun aynı zamanda özel sektör, kamu yönetimi ve sivil toplumu harekete geçirebilecek yeni yönetim uygulamaları geliştirmek için beklentileri de ortaya koymaktadır⁽¹¹⁴⁾.

Aranması gerekli olan şeyler, sınırlı çıkarların başarısızlığa uğraması durumuna insanları birlikte çalıştırmak ve ortak geleceklerini inşa etmek için cesaretlendirecek karar desteği için yeni öğrenme ve özgürlükçü yöntemler

⁽¹¹⁴⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 7.

ve değerlendirmedir⁽¹¹⁵⁾. Bu kapsamda, ekonomik birimler kendi aralarında yapacakları pazarlıklar sonucunda Pareto optimal kaynak dağılıma ulaşabilme ihtimallerini artırabileceklerdir⁽¹¹⁶⁾.

Gerçekten de, sürdürülebilir kalkınmanın çevre boyutuyla ilgili olarak düşünürler her ne kadar 60'lı yıllardan itibaren soruna Pigou'nun önderliğinde yaklaşılar da günümüzde pratik olarak çevre sorunlarını çözümünde piyasa mekanizmasının ağırlık verildiğini görmekteyiz. Bunun en önemli örneği; Kyoto Protokolüdür. Kyoto Protokolü çevre sorunlarıyla ilgili mücadelede kamu müdahalelerinin en alt düzeyde bulunması gerektiği kanısını pratiğe taşımıştır. Dolayısıyla günümüzde pratikte Pigou'dan çok R. Coas'ın 1960 yılındaki makalesinde belirttiği teorisiyle paralel bir çevre koruma zihniyetinin geliştiğini söyleyebiliriz.

Neoklasik teoriye göre nehir kirliliği durumunda devlet regölasyonu iki şekilde etkinlik sağlayabilir. İlk olarak devlet, çıktı miktarını, etkin bir kirlilik düzeyine kadar kısıtlayabilir⁽¹¹⁷⁾ ya da dışsalık üreten endüstriye emir kontrol regölasyonu ile girişi engelleyebilir⁽¹¹⁸⁾. İkinci olarak kirlilik üreten firmaya, marjinal kirlilik maliyetine eşit bir vergi uygulanır⁽¹¹⁹⁾. Bu vergiyle (Pigou vergisi) devlet, firmanın, neden olduğu dışsalığın içselleştirmesine, kaynak dağılımında etkinliğe ve Pareto optimumun gerçekleştirilmesine neden olabiliyordu.

Oysa; Coase Teoremi olarak bilinen teoriye göre, dışsal ekonomilerde mülkiyet Hakları tesis edilirse (örneğin kimyasal atıklara konu olan bir su kaynağında mülkiyetin tesisi) mübadele maliyetinin sıfır olması koşuluyla taraflardan biri diğerinin zararını karşılayarak sosyal optimuma

⁽¹¹⁵⁾ Martin O' CONNOR: a.g.e., 7.

⁽¹¹⁶⁾ Ronald H. COASE: "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol. 3, (Chicago-1960), 10.

⁽¹¹⁷⁾ Dennis W. CARLTON, and J. M. PERLOFF: Modern Industrial Organization, Second Edition, (New York-1994), 119

⁽¹¹⁸⁾ R. E. MEINERS, and B. YANDLE: "Common Law Environmentalism", Public Choice, Vol.94, 1998, 64.

⁽¹¹⁹⁾ P. BURROWS: "Pigovian Taxes, Polluter Subsidies, Regulation and Size of a Polluting Industry", The Canadian Journal of Economics, Vol.12, No.3, 1979, 496.

ulaşılır ve ekonomik etkinlik sağlanır. Mülkiyet hakkının hangi tarafa tahsis edildiği ekonomik etkinlik açısından önem taşımamakta, ancak faydanın taraflar arasındaki dağılımını etkilemektedir⁽¹²⁰⁾. Coase 1960 yılında yazdığı makalesinde iktisatçıların zararlı etkilerin iyileştirilmesine ilişkin doğru sonuçlara ulaşmasının başarısızlığı sadece analizdeki birkaç kusura yüklenemeyeceğinden bahsetmektedir. Bu, refah iktisatçılarının mevcut probleme yaklaşımlarındaki temel kusurdan ileri gelmektedir⁽¹²¹⁾. Özel ve sosyal ürünler arasındaki farklılıklar bakımından analiz, dikkatleri sistemdeki kısmi açıklar üzerinde toplamakta ve açığı ortadan kaldıracak olan önlemlere olan inancı beslemeye meyletmektedir.

Avusturyan yaklaşımın, regülasyonu, mülkiyet haklarının yeniden tanımlanması ve dağıtılması olarak görmesi, özellikle dışsalıklara ilişkin piyasa başarısızlıklarda, kamu yararından farklı olarak önemli bir açılım sağlamıştır⁽¹²²⁾. İşlem ve anlaşma maliyetlerinin yokluğunda, kendi çıkarları lehinde koşan taraflar, dışsalık sorununu çözmek için aralarında anlaşarak Pareto optimumuna ulaşabilirler. Zira işlem maliyetlerinin yokluğunda dışsalıkların içselleştirilmesi, kaynak dağılımı olumsuz yönde etkilemeyecek ve Pareto etkinlik piyasada sağlanacaktır⁽¹²³⁾.

Bu anlamda, çevreyi kirletme ya da havayı temizleme açısından mülkiyet haklarının tanımlanması ve herkesin sorumluluğunun paylaştırılması, gerçekten Pigou'cu vergiye veya regülasyona karşı alternatif bir yaklaşım getirmektedir⁽¹²⁴⁾.

⁽¹²⁰⁾ Recep ÇAKAL: "Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon", DPT Uzmanlık Tezleri, (Ankara- 1996), 8.

⁽¹²¹⁾ Ronald H. COASE: "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol. 3, (Chicago-1960), 10.

⁽¹²²⁾ Ronald H. COASE: a.g.e., 22

⁽¹²³⁾ C. J. DAHLMAN: "The Problem of Externality", The Journal of Law and Economics, Vol.22, No.1, 141-162.

⁽¹²⁴⁾ P. MCNUTT: "Public Goods and Club Goods", Encyclopedia of Law and Economics, 1999, 932.

Böylece Avusturyan yaklaşım, regülasyonu, bir son durumu ya da statik olarak değil, denge ile dengesizlik arasında hareket eden dinamik bir süreç olarak görmektedir⁽¹²⁵⁾.

Avusturya ekolünün çevre sorunlarına yaklaşımında ağırlıklı olarak üzerinde durduğu noktalar kısaca bilinçli ve hedef odaklı teknolojik uyum serisi; geri çevrilemeyen modellerin önlenmesi; iktisadi sistemdeki örgütlenme (organizasyon) seviyesini sürdürmek; maden çıkarımı, üretim, tüketim, dönüştürme ve atıkların iyileştirilmesinin dinamik süreçlerinin optimum kılınması.⁽¹²⁶⁾ şeklinde özetlenebilir.

Konuya uluslararası girişimler çerçevesinde baktığımızda Gerek Rio zirvesi sonrasında kabul edilen İklim Değişikliği Konvansiyonu çerçevesinde kabul edilen Kyoto protokolünde benimsenen görüşlerin bu yaklaşımla örtüşüyor olduğu gözlenecektir. Bununla birlikte çoğu zaman uluslararası antlaşmaların sosyal, iktisadi, kültürel ve ulusal çıkarlar bazında farklılıklar gösteren toplulukları aynı kurallar kapsamında bağlayabilmesinin zorluğu karşısında mevcut olanı göz önüne sermekten daha ileriye gidemediklerini görmekteyiz. Fakat bu belgelerin ulusal düzeyde eylem planlarının oluşturulmasını sağlamaları ve böylece ulusal yerel yönetimlerin kültüründe zamanla ihtisaslaşma ve işbölümü ile unutulmuş olan bir takım birliktelikleri ortaya çıkarması, sonrasında bunların kendine özgü anlayışları çerçevesinde ortaya koydukları çalışmaların başlangıçta benimsenen uluslararası bilince hizmet edecek olması anlamlıdır. Bu durum Rio ve sonrasında takınılan tavrın uzun dönemde başarısına işaret etmektedir.

⁽¹²⁵⁾ Peter J BOOTTKE and Edward J. LOPEZ "Austrian Economics and Public Choice", The Review of Austrian Economics, Vol.15, No.2, 116.

⁽¹²⁶⁾ ECLAC: "Science And Technology, Sustainability and Sustainable Development", (December-2001), 9., ([http://sustsci.harvard.edu/ists/synthesis02/ists_mexico_bgdoc_gallopın . pdf](http://sustsci.harvard.edu/ists/synthesis02/ists_mexico_bgdoc_gallopın.pdf), (erişim tarihi: 10/03/2005)

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH İÇERİSİNDE DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞ ŞEKLİ

Bilimsel Aydınlanmayla birlikte teknolojik gelişmenin, iş bölümü ve uzmanlaşmanın artması ve ardından ulusların sanayileşme yarışına girmeleriyle birlikte üretim olanakları artmış bu durum tüketiminin hızlı artışıyla önceleri belli kentlerde veya yerel olarak görülen çevre sorunlarının giderek yayılmasına neden olmuştur. Günümüzde batı toplumlarında geçerli olan ekonomik felsefe Neoklasizm (pazar ekonomisi) ve Keynezciliktir (ekonomik döngülerin aktif bir biçimde kontrolü). Her iki yaklaşımda da başarının temel koşulu, ekonomik büyümedir. Ancak, sanayileşme yoluyla ekonomik büyüme daha fazla üretmek ve daha fazla tüketmek anlamına geldiğinden, doğadan daha fazla hammadde de alarak, daha fazla atık üretmek sonucu zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde benzer sebep ve şekillerle ortaya çıkan süreç, yıllar içerisinde Türkiye'de de benzer bir trend izlemiştir.

I. DÜNYADA ÇEVRE SORUNLARININ ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ

17. yüzyılda Bacon tümevarım metodunu kullanan ve geliştiren kişi olarak geleneksel düşüncesinin yıkılmasına öncülük etmiştir. Bacon, çalışmasıyla organik doğa anlayışını, makine tarzındaki dünya algılamasıyla değiştirmiş ve Descartes ve Newton'un çalışmalarına zemin hazırlamıştır. Descartes, canlı organizmaları da basit makineler olarak düşünüyor ve insanları işleyen birer makine gibi tasvir ediyordu. Hayatın bu parçalı açıklaması modern bilimin gelişmesini sağlarken diğer yandan da daha sonraları içinden çıkılmaz sorunları da beraberinde getirmiştir⁽¹²⁷⁾.

Aydınlanma öncesinde bilgi üretimi akla ve inanca dayalı olup, bilginin amacı tabiat olaylarını açıklamaktan ibaretti. Biraz ileri götürerek söylemek mümkün ise bilim tabiatı dönüştürmek ya da tabiata hakim olma amacını taşımamaktaydı. İşte ekosistemlerdeki bozulma ve ekolojik dengeye olan müdahalenin 16-17. yüzyıllarda ortaya çıkan mekanik dünya anlayışı ile birlikte daha sistemli bir hale bürünmüştür. 16. ve 17. yüzyıllara iktisadi ilişkilerde merkantilist düşüncenin çağa damgasını vurduğunu görmekteyiz. Bu düşüncenin savunucuları bir ülkenin zenginleşmesinin diğer ülkeyi fakirleştireceği gerçeğine dikkat çekmişlerdir. Oysa bu gerçek merkantilizmin çöküş noktasını oluştururken konuya eleştirel yönden yakalaşan fizyokratlar ekolojik düşüncenin de temellerini attığı söylenebilir. Aydınlanma döneminin iktisadi anlayışının büyüme fikriyle özdeşleşmesi merkantilistlerden itibaren şekillenmeye başlamıştır⁽¹²⁸⁾. Bu dönemde merkantilizmin bir taraf kazanırken diğer tarafın kaybettiği düşüncesinin yanlışlığına işaret eden David Hume ve Adam Smith nispeten daha fazla dikkat çekmiştir. Monopol ruhu ile keşfedilen doktrinin uluslara bunun “uluslar ve fertler arasında doğal bir şekilde olması gereken dostluk ve birlik aracı olması gereken ticaretin anlaşmazlık ve düşmanlığın en üretken aracı haline geldiğini öğretmesidir. Örneğin Adam Smith merkantilizmi çürütmek için yazdığı “Ulusların

⁽¹²⁷⁾ Kemal GÖRMEZ: Çevre Sorunları ve Türkiye, (Ankara- 2003), 35.

⁽¹²⁸⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 35.

Zenginliği” isimli kitabında, tarifelerin yabancı firmaları dışarıda tutmak üzere düzenlenirken merkantilizm adı altında monopol imtiyazlarının aşırı fiyatlarda satmalarına izin verilen bir kaç desteklenen firmaya bahşedildiğini iddia ediyordu. Fakat, uluslar ithal alımlarını ortadan kaldırmak istiyorsa hammaddeye ulaşmak için koloni sahibi olmaya ihtiyaç duyacaktır. Devletin gücü, ideal olarak şüphesiz ortaya çıkan koloni sistemini geliştirme ve yönetmeye tekabül etmektedir. Smith merkantilist sistemin yalnızca kolonilere değil aynı zamanda anavatandakilere de zarar verdiğini iddia ediyordu. Güçlü ve zengin olanlar yalnızca yararlanıcılardır. Kolonicileri yalnızca anavatandaki tüccarlardan satın almasına izin vermek bu kolonilerde monopol fiyatlarına satmaya muktedir kılar. Bu yüzden koloni sahipleri koloni hükümetinin yönetimi için ödeme yapmaları da olanaksızlaştırmaktadır. Böylece devlet destekli tüccarların kazançlarını sürdürmek suretiyle anavatandaki işçiler bu maliyeti çekmek üzere ağır bir şekilde vergilendiriliyordu. Smith merkantilizmin etkisinin bir ülkedeki “halkın küçük bir sınıfının” bu ülkedeki diğer bütün sınıfların ve diğer ülkelerdeki baskın insan sınıflarının ve diğer insan sınıflarının çıkarı pahasına desteklenmesi olduğunu dile getirmektedir. Smith’in öne sürdüğü şey serbest ticaretin merkantilizmin yerini alması gerektiğidir. Bu şüphesiz bütün bir koloni ve imparatorluk sisteminin terk edilmesini gerektirecekti ve Smith bu konuyu tasvir etmekten geri durmamıştır⁽¹²⁹⁾.

Bu düşünceler Turgot, Barbon ve Davenant gibi merkantilizmin erken eleştirmenleri gibi özellikle fizyokratlar arasındaki genel aydınlanma düşünceleriydi. Merkantilist düşünce deniz aşırı rekabeti kazanmak için ülke içi üreticilerinin devlet yardımına ve rakiplerinin engellenmesine ihtiyaç duyulduğu düşüncesine dayanıyordu. Smith’e göre kamu geliriyle geçinen insanlar hiçbir şey üretmez ve tamamı diğer insanların çalışmasıyla desteklenir. Lüzumsuz sayıda arttıklarında belirli bir yıl üretken işçileri desteklemek için yeteri kadar bırakmadıklarından üretimin çok büyük bir

⁽¹²⁹⁾ David OSTERFIELD: “Economics and History”, The Review of Austrian Economics, Vol. 5, No.1, (Austuria-1991), 107.

kısmını tüketebilirler. Bu yüzden bir sonraki yılın üretimi bir öncekinden çok daha az olabilir⁽¹³⁰⁾.

Aydınlanmanın en başarılı olduğu konulardan birisinin de ticaretin serbestleştirilmesi iç ve dış vergi tarif engellerinin ortadan kaldırılması olduğunu görmekteyiz. Dış ticaret her zaman için merkantilist rant arayışının eksenini olmuştur. Liberalizmin dış ticaret için devam eden korumacılık ve iç ticaretin serbestleştiğine işaret ettiği görülmektedir. Aydınlanmanın sonraki dönemleri Smith sonrası iktisat politikası tarafından bilgilendirilmiş ve ondan ilham almıştır. Liberalizm dış ticarete yayılmıştır⁽¹³¹⁾. Dünya ticaretindeki serbestleşme, işbölümü, uzmanlaşma ve beraberindeki sanayi devrimi, aynı zamanda, emeğin verimliliğinin artmasının işgücü verimliliğinin artmasına bağımlı olduğunu, bir imalat alanında işbölümüne gitmenin, işi bir takım alt gruplara ayıracağı için işçilerin becerisini artıracaklarını, tek bir işte çalışan işçinin o alanda uzmanlaşacağını, işçinin, bir işi bırakıp diğerine yönelmekle zaman kaybetmeyeceğini, tek bir işle uğraşan kişinin düşünmeye zamanı kalacağından işbölümünün yeni makinelerin bulunmasını da hızlandıracaklarını⁽¹³²⁾, öngören Adam Smith'in görüşlerini haklı çıkarır niteliktedir. Bu insanın doğaya hakim olma sürecini hızlandıracığından aydınlanma çağı düşünceleriyle Smith'in düşüncelerinin paralellik arz ettiği açıktır.

Aydınlanma sorası gelişen doğaya hakim olma amacını güden bilimsel anlayış ve buna bağlı iktisadi anlayışın bir sonucu olarak, insan bir yandan hızlı gelişen bilim, teknoloji ve sanayi ile doğaya hakim olup, iktisadi açıdan yaşam düzeyini yükseltirken; diğer yandan da kendi hizmetine koştugu doğayı hızla, bilinçsizce ve acımasızca yok etmektedir. Çünkü tüm iktisadi faaliyetlerimiz, doğal kaynakların üretim süreçleri aracılığıyla çeşitli ürünlere dönüştürülerek, bunların tüketime sunulmasını amaçlamakta; üretim ve

(¹³⁰) Joel MOKYR: Mercantilism, the Enlightenment, and the Industrial Revolution, (Stockholm 2003), 25, <http://www.faculty.econ.northwestern.edu/faculty/mokyr/stockholm.PDF>, (erişim tarihi: 26/02/2005).

(¹³¹) Joel MOKYR: a.g.e., 25.

(¹³²) Şiir YILMAZ: Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, (Ankara- 1992), 19.

tüketimin her aşamasında ise, katı sıvı ve gaz şeklinde çeşitli atıklar ortaya çıkmakta ve bu atıklar zorunlu olarak içinde yaşadığımız çevreye iade edilmektedir⁽¹³³⁾. Diğer yandan, sanayileşme çekici bir etmen olarak nüfusun kentsel alanlarda yığılmasına neden olmakta, yığılmanın yarattığı olumlu dışsal ekonomilerin etkisiyle ortaya çıkan kentsel büyüme kentlerin optimal büyüklüklerini aşmasından itibaren çeşitli olumsuz dışsal ekonomiler yaratmaya başlamaktadır⁽¹³⁴⁾.

Günümüz iktisadi döngülerinde, bozulan çevre ve tüketilen doğal kaynaklar ya hiç dikkate alınmamakta, ya da yetersiz bir biçimde değerlendirilmektedir. Alternatif iktisadi sistemlerin, yaşadığımız son günlerde dramatik bir biçimde ortaya çıkan temeldeki başarısızlığı ise bunların çevresel açıdan tartışılmasını bu aşamada anlamsız kılmaktadır. Alışageldiğimiz biçimdeki iktisadi faaliyetlerimiz, ekoloji ile barışık değildir⁽¹³⁵⁾.

Değişik ülkelerde sanayileşme ve kentleşme neticesinde meydana gelen yoğun çevre sorunlarının ülkemizde de benzer bir trend izlediğini söylemek mümkündür. Türkiye’de 1970’li yıllara kadar çevre konusunda politika olarak niteleyebileceğimiz bir olgudan bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında bazı gündelik problemlerin çözümü için genel nitelikte tedbirlerin alındığı ve bazı hukuki düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir⁽¹³⁶⁾. 1970’li yıllarda çeşitli kanuni düzenlemelerle çevrenin korunmasını sağlamaya çalışan Türkiye, 1980’lerde daha çok çevre kirliliği sorunuyla karşılaşmıştır. Bu dönemde hızlı bir şekilde kanuni düzenlemeler yapılmıştır. 1980’lerden günümüze kadar olan çevre politikalarında 1982 Anayasası’nda çevreyle ilgili kararlar çevre hakkının gündeme alınması, Çevre hakkında kabul ettiği ilkeler ve Çevresel Etki Değerlendirmesi yöntemi etkili olmuştur. 1982 Anayasası doğrudan çevreyi ilgilendiren düzenlemeler yaparak herkesin sağlıklı ve dengeli bir

⁽¹³³⁾ TÇSV: Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı (Ocak-1991), 20.

⁽¹³⁴⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 22.

⁽¹³⁵⁾ TÇSV: a.g.e., 20.

⁽¹³⁶⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 172.

evre yaşaması temeli üzerinde kişilerin korunması, ormanların korunması, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, konut hakkı ve toprağın verimli kulunlanmasıyla ilgili düzenlemeler yapmıştır⁽¹³⁷⁾. 1982 Anayasası evre konusunda doğrudan düzenleme yapılan ilk Türk Anayasası'dır. Ayrıca “evreyi geliştirmek, evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” hükmünü getirerek evre Hakkını anayasal bir hak haline getirmiştir⁽¹³⁸⁾. Konuya dördüncü bölümde ayrıntılı olarak değinilmiştir.

II. evre Sorunlarına Neden Olan Faktörler

evre sorunları nüfus kentleşme, sanayileşme ve turizm başlıkları altında ayrı başlıklar altında incelenmiş olmasına rağmen aslında bir çok hususta bu faktörler birbiriyle etkileşim halindedir.

A. Nüfus

Hızlı nüfus artışı, evre sorunlarının ortaya çıkmasına ortam hazırlayan etmenlerin başında gelmektedir. Dünya nüfusu her geçen gün daha da artmaktadır. M. 4000 yılında yeryüzünde yaşayan toplam nüfus 30 milyon civarında iken; bu miktarın M. 1000 yılında önce 100 milyona, M.S.1600 yılında 500 milyona ulaşmıştır. Dünya nüfusunun 1750'de 791 milyon olduğu bunun % 64' ünün Asya %21'inin Avrupa ve %13'ünün Afrika'da olduğu bilinmektedir. 200 yıl sonra 1950 yılında dünya nüfusu 1,7 milyara ulaşarak iki katından biraz fazla artmıştır. En fazla büyüme payı %25'le Avrupa'da her birinde %5 olmak üzere Kuzey ve Latin Amerika'da olmuştur. 50 yıl içinde

⁽¹³⁷⁾ mit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 370.

⁽¹³⁸⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 156.

%53'lük bir artışla dünya nüfusu 1950'de 2,5 milyara ulaşarak hızlanmıştır⁽¹³⁹⁾.

Bununla birlikte dünya nüfusunu artış hızı da bölgelere bağlı olarak farklılıklar arz etmektedir⁽¹⁴⁰⁾. Genel itibarı ile değerlendirildiğinde refah düzeyleri yüksek olan Kuzey Avrupa ülkelerinde nüfusun artış hızı azalırken refah düzeyi düşük olan Güneyin fakir ülkelerinde nüfus artışı her geçen gün artış göstermektedir. Bu gün gelişmekte olan ülkelerde çiftler ortalama 3 çocuğa sahiptir: 30 yıl önce bu ortalama altı idi⁽¹⁴¹⁾. Gelişmekte olan ülkelerde çiftlerin artık önlem aldıkları gözlenmektedir⁽¹⁴²⁾. Hızla artan nüfusun temel gereksinimlerin karşılanması ve diğer taraftan bu bölgelerde yer alan ülkelerin çoğunlukla sanayileşme çabalarını sürdüren gelişmekte olan ülkelere olması diğer bir dizi sorunun yanı sıra özellikle gıda maddeleri hammadde ve enerji kaynakları açısından doğal çevre üzerinde giderek artan bir baskı yaratmaktadır. Nüfusun yapısı çevreye etki etmektedir⁽¹⁴³⁾. Hızla artan bir nüfus genç ve yaşlı kesimin gittikçe büyümesine ve üretici olmayan bu kesimin büyümesine, üretici olmayan bu kesimin üretici durumda bulunanlara iktisadi bakımdan yeni yükler getirmesine neden olmaktadır⁽¹⁴⁴⁾. Nüfus patlaması ve Genç Nüfus Artışı demografik ve çevresel konuları anlamak için geleneksel başlangıç noktası olmuştur. Nüfus patlamasında gıda, su ve sığınma gibi temel yaşam destek malları için talep, çevre üzerinde artan şekilde baskı yapıyor ve sınırlı doğal kaynakları tüketiyor. Genç nüfus artışı teorisinde büyük miktarda genç insana sahip ülkelerin özellikle azalan kaynak bazında mücadele verirken rekabete dayanıksız kalacakları savunulmaktadır. Bu konseptin Malthus'un geçen 200 yıl boyunca saflaştırılan düşüncelerinin bel kemiğini oluşturmasına rağmen son zamanlardaki demografik tartışmalar

⁽¹³⁹⁾ United Nations Population Division: World at Six Billion, (October- 1999), 3. (<http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf>., (erişim tarihi: 10/02/2005).

⁽¹⁴⁰⁾ OECD: Environmental Outlook, (Paris-2001), 43.

⁽¹⁴¹⁾ United Nations Population Division: a.g.m., 3.

⁽¹⁴²⁾ DAC: a.g.e., 19.

⁽¹⁴³⁾ OECD: a.g.e., 41.

⁽¹⁴⁴⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 37.

adaletsizlikler ve küreselleşmenin yerel çevreleriyle toplulukların etkileşimi üzerindeki tesiri üzerinde odaklanmıştır. Ekolojik ayak izleri gibi kavramlar Paul ve Anne Ehrlich, Thomas-Dixon ve Robert Kaplan tarafından desteklenen Malthusçu dünya görüşüne karşı çıkmaktadır⁽¹⁴⁵⁾.

Hızlı nüfus artışının, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin bağımlılık oranlarını artırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda ortaya çıkan diğer bir olumsuz durum da istihdam açısından yaşanan olumsuzluklardır. Nüfus artış hızının yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde⁽¹⁴⁶⁾ emek arzının hızla arttığı ve bu durumun, aynı ölçüde istihdam alanları yaratmanın imkansızlığı nedeni ile, açık ve gizli işsizlik gibi iktisadi ve toplumsal açıdan son derece olumsuz durumlara neden olduğu bilinmektedir. Öte yandan hızlı nüfus artışı iktisadi refah düzeyini de olumsuz yönde etkilemektedir. İktisadi kaynakların sınırlılığı ve buna bağlı olarak üretimin, nüfus artışı ölçeğinde artırılmaması her geçen gün milli gelirden daha fazla sayıda insanın pay almasına neden olmakta; bir başka deyişle fert başına düşen milli gelir azalmaktadır.

Hızlı artışın bir başka sonucu da demografik yatırımların toplam yatırım içerisindeki payını yükseltme yönündeki etkisidir. Hızla artan nüfus bir taraftan ekonomiye hiçbir katkısı olmayan, yani üretken olmayan yaş grubun genişlemesine neden olurken; aynı zamanda toplumun bu kesiminin gereksinimlerini karşılamaya yönelik alanlara (örneğin okul, hastane oyun bahçeleri vb.) daha fazla yatırımın yapılmasını gerekli kılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da esasen kaynakları kısıtlı olan –nüfusu hızla artan bazı ülkeler yatırımlarını, iktisadi gelişmeler için gerekli olan asıl üretken alanlara kaydıramamaktadırlar⁽¹⁴⁷⁾.

Nüfusun artmasına karşılık, gıda maddeleri hammadde ve enerji kaynaklarının sınırlı olması, artan nüfusun beslenme, barınma vb. gereksinimleri; kısaca yaşamının sürdürmesi için doğadan daha fazla

(¹⁴⁵) UNEP: "Understanding Environment, Conflict, and Cooperation", (2004), 9., <http://www.unep.org/pdf/ECC.pdf>, (erişim tarihi: 17/03/2005).

(¹⁴⁶) OECD: a.g.e., 39.

(¹⁴⁷) Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 14.

Üretimde bulunmayı zorunlu kılmaktadır. Bu durum ise çoğu zaman ekolojik dengeyi bozucu etkilerde bulunmakta ve evre sorunları dediğimiz bir dizi sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin şehirlerdeki nüfus yoğunluğu arttıkça daha az etkin su ve elektrik dağılımı imkanları azalır. Biyolojik eşitlilik sorunlarıyla nüfus yoğunluğu kavramı arasında da yakından ilgilidir. Biyolojik eşitlilik rahatsızlıkları bulunduğu bilinen bölgelere yakın yerlerdeki nüfus büyümesi esas olarak küresel nüfus büyümesinden ve gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus büyümesinden daha büyük olacaktır. Bir ok OECD ülkesinde meydana gelen özellikle yeterli kamu taşımacılığı imkanlarını bu yaygın kentleşmeye temin etmekten kaynaklanan negatif çevresel etkileri vasıtasıyla kentsel alanların yakın kırsal alanlara yayılması durumu negatif çevresel etkilere sahiptir⁽¹⁴⁸⁾.

Hızlı nüfus büyümesi her zaman çevresel bozulmaya neden olmayabilir. Sürdürülebilir kaynak yönetimi için yenilikler politikalar vasıtasıyla desteklenebilir veya teşvik edilebilir. Tarımla uğraşan bazı hane halklarının ve toplulukların kaynaklar üzerinde artan baskılara cevap olarak teknik ve kurumsal yenilikler geliştirmeleri durum incelemesini kanıttır. Ağır nüfus artışıyla karşı karşıya kalan kırılgan çevreler böylesi müdahaleler için öncelik taşımaktadır⁽¹⁴⁹⁾.

⁽¹⁴⁸⁾ OECD: "Environmental Outlook", (Paris-2001), 45.

⁽¹⁴⁹⁾ DAC: a.g.e., 19.

Tablo-3: Başlıca Bölgelerde Dünya Nüfus Artışı ve Nüfus Bileşenleri (1995- 2000)

Bölgeler	Nüfus(x 10) ³ 1999	Doğum	Ölüm	Net Göç	Toplam Büyüme
Dünya Toplamı	5 978 401	129 810	52 072	0	77 738
Gelişmiş Bölgeler	1 185 174	13 224	11 951	1971	3 243
Az gelişmiş Bölgeler	4 793 227	116 586	40 121	-1971	74 494
Afrika	766 623	28 115	10 331	-287	17 496
Asya	3 634 279	77 953	27 492	-1 207	49 254
Avrupa	728 934	7 493	8 248	950	195
Latin Amerika ve Karaipir	511 245	11 554	3 245	-471	7 838
Kuzey Amerika	307 202	4 172	2 528	930	2 574
Avustralya	30 018	527	227	81	381

Kaynak: United Nations Population Division: World at Six Billion, (October-1999), 9., <http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf> (erişim tarihi: 10/02/2005)

B. Kentleşme

Kentleşme bir diğer deyişle nüfusun kentlerde toplanması, çevre sorunlarına neden olan temel etkenlerden birisidir. Kentleşme olgusunu değişik açılardan ele alarak tanımlamak mümkündür. Kentleşme her şeyden önce demografik bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda kentleşme kavramının ifade ettiği kavram kent sayısı aile kentsel nüfus miktardaki artıştır. Nitekim kentleşme derecesi yani belirli bir zamanda, belirli bir mekandaki kentsel nüfusun kentsel nüfus içerisindeki payı ile; kentleşme hareketi, yani belirli bir dönemde belirli bir mekandaki kentleşme dereceleri arasındaki değişim kentleşme olgusunu demografik açıdan değerlendiren etmenler olarak ortaya çıkmaktadır. Nüfus büyüme oranları; sürekli kentleşme, çocuk gücüne ve sosyal güvenlik ağlarına azalan güven, sosyal

güvenlik ağlarının yayılması ve ev dışındaki kadın iş gücünün artmasıyla azalmıştır.

Günümüzde, adaletsizliklerin nüfus büyümesinden daha büyük sosyal ve çevresel etkilere sahip olduğu geniş çapta kabul görmektedir⁽¹⁵⁰⁾. UNEP'ten alınan verilere göre gelişmiş dünya nüfusun en zengin %20'sinin tüketim oranı en fakir %20'nin 66 katıdır. Bu iktisadi küreselleşme boşluğu genişletilmiş olabilir ve nüfus büyümesinden daha fazla, Kuzey zevk ve talepleri kırsal kesimdeki fakirler vasıtasıyla çevresel kaynakların aşırı şekilde işletilmesine neden olabilir. Kadınların insan geçimine olan katkısının küçümsenmesi, eğitim olanaklarının yetersizliği ve kadına karşı şiddet (özellikle silahlı çatışmalar esnasında) gibi adaletsizlikler, demografi ve çevre güvenliği araştırmalarına vakıf olabilmek için de önemli konulardır⁽¹⁵¹⁾. Kentleşme demografik olduğu kadar iktisadi, toplumsal, siyasal ve teknolojik değişmelerin sonucu ortaya çıktığından, bu özelliği ile bir bağımlı değişken niteliğini kazanmaktadır. Öte yandan kentleşme aynı zamanda toplumun iktisadi sosyal ve siyasal yapısını; insan tutum ve davranışlarını, teknolojik gelişmeleri vb. etkileyen süreçtir. Kentleşme bağımsız bir değişkendir. Bu bağlamda kentleşmeyi sanayileşme ve iktisadi gelişmeye koşut olarak örgütlenme işbölümü ve uzlaşmayı yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci olarak tanımlamak mümkündür⁽¹⁵²⁾.

Çevre sorunlarına neden olan etmenlerden birisi olarak hızlı kentleşme ve bu bağlamda bir etmen olarak hızlı kentleşme yalnız günümüzde değil, çevre sorunlarının ciddi boyutlar kazanmayla başladığı zamanlardan beri üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Bir başka ifadeyle sanayileşme ve onun motive ettiği hızlı kentleşme, daima bir arada değerlendirilen iki sorun olarak görülmüştür. Çevre kirliliği konusu 1920'lerde, refah iktisadını ilk kuramcılarına (örn., A. Marshall A.C. Pigou) bir inceleme konusu teşkil etmiş

⁽¹⁵⁰⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 1990, 16.

⁽¹⁵¹⁾ UNEP: a.g.e., 9.

⁽¹⁵²⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 17.

ve bu yaklaşımlarda sanayileşme hızlı kentleşme çevre kirliliğine neden olan temel etmen olarak görülmüştür⁽¹⁵³⁾. Gerçekten de çevre sorunlarına neden olarak kentleşme çevre kirliliğine neden olan temel etmen olarak görülmüştür⁽¹⁵⁴⁾. Kentleşme çevre sorunlarında bir etmen olarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı özellikler taşımaktadır.

Batıda sanayi devrimi ile birlikte hız kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu devrim kitleleri iş bulma amacı ile kentlere akın etmelerine sebep olmuştur. Diğer taraftan tarımda daha modern tekniklerini kullanılmaya başlaması ile kişi başına düşen gıda maddelerinin makul düzeylerde kalmasını sağlayarak kente olan göçü destekler bir mahiyet arz etmiştir. Refah düzeyinin yükselmesi, beslenme ve sağlık oralarındaki iyileşmeler öte yandan doğurganlık oranlarında önemli bir değişme olmaksızın ölüm oranlarındaki azalmalar kentsel nüfusun kendi iç dinamikleri ile hızla artmasına neden olmuştur. Bazı kentler bu gelişimden daha büyük pay almışlardır. Bunun arkasındaki temel faktör ise ekonominin merkezileşmesi olmuştur. Bu kentler kentsel yerleşim sistemleri içerisinde sahip oldukları odaksal işlevlerinin zaman içerisinde daha da gelişmesi ile yeni bir kentsel büyüme aşamasına kısaca metropol kent ve ya da anakent aşamasına ulaşmışlardır. 1920'lerin başında kentsel nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı %19 iken bu oran 1940'ta % 25'e yükselmiş; yakın tarihlerde ise % 50'ye yaklaşmıştır⁽¹⁵⁵⁾.

Kentleşmenin bu hızlı seyri gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında bir takım farklılıklar arz etmektedir⁽¹⁵⁶⁾. Büyük ülkelerdeki sanayileşme süreçleri izlendiğinde hep görülmektedir ki tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine oradan da hizmetler ekonomisine olan bir eğilim söz konusudur. Oysa günümüz gelişmekte olan ülkeleri tarım ekonomisinden doğrudan hizmetler ekonomisine geçmeye eğilim göstermektedirler ki bu da kentlerin kaldırabileceklerinin son derece üzerinde bir nüfus barındırmalarını

⁽¹⁵³⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 21.

⁽¹⁵⁴⁾ DAC: a.g.e., 47.

⁽¹⁵⁵⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 21.

⁽¹⁵⁶⁾ DAC: a.g.e., 47.

beraberinde getirmektedir. Bu ülkelerin kentleşme hızları da gelişmiş ülkelerin kentleşme hızlarının üzerinde olduğu gözlenmektedir. Günümüzde hizmetler sektörü genel olarak büyüme eğilimindedir⁽¹⁵⁷⁾.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında kent anlayışı bakımından ortaya çıkan bir başka farklılık da kent çevre ilişkileri üzerinde odaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde kent-çevre ilişkileri belirli bir denge ve iletişim düzeyine oturmuş olması nüfusun belirli merkezlerde toplanmak işyerine banliyölere yayılmasına olanak sağlamış buna mukabil gelişmekte olan ülkelerde böyle bir dengesinin sağlanamaması nüfusun belli merkezlerde odaklanmasına ortam hazırlayarak çevrenin olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur⁽¹⁵⁸⁾.

C. Sanayileşme

Çekici bir etmen olarak nüfusun kentsel alanlarda yığılmasına neden olmaktadır. Yığılmanın yarattığı olumlu dışsal ekonomilerin etkisiyle ortaya çıkan kentsel büyümenin kentlerin optimal büyüklüklerini aşmasından itibaren çeşitli olumsuz dışsal ekonomiler yaratmaya başlamaktadır. Çevre sorunları ya da daha açık bir ifade ile çevre kirliliği, bu olumsuz dışsallıkların en önemli örneğini teşkil etmektedir. Sanayinin sebep olduğu çevre kirliliği, çevre sorunlarına konu olan dışsal maliyetlerin en önemlisidir. Zira sanayinin çevreye yaydığı kirletici atıklar, yalnızca insanlara, hayvanlara, bitki ve eşyalara zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda, ekolojik dengeyi de bozmak suretiyle çevrede biri birine bağlı bir dizi sorunun da ortaya çıkmasına neden olmaktadır⁽¹⁵⁹⁾.

⁽¹⁵⁷⁾ OECD: a.g.e., 62.

⁽¹⁵⁸⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 22.

⁽¹⁵⁹⁾ Fevzi ALTUĞ: a.g.e., 22-23.

D. Turizm

Çağdaş toplum ve yaşam biçimini zorunlu olarak algıladığı genel geçer turizm biçimi pek çok iktisadi kritere göre gelecekte dünyanın temel endüstrilerinden birisi olma yoluna doğru gitmektedir⁽¹⁶⁰⁾. İktisadi sosyal kültürel bir çok faydası olan bu olgunun doğal ve tarihi zenginliklerini yok edilmesinden deniz ve kıyıların tahrip edilmesine kadar pek çok şeye sebep olduğu bilinmektedir⁽¹⁶¹⁾.

III. TÜRKİYE’NİN ÇEVRE SORUNLARI VE ORTAYA ÇIKMA SÜRECİ

Hızla değişen dünyanın gündeminde 1970’li yılların başından itibaren giderek artan ve insanlığın en büyük ortak sorunu ve ortak endişesi haline gelmiş olan çevre ve çevrenin bozulması yer almaktadır. Ülkemizde de genellikle nüfus artışı ile birlikte görülen sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik gelişme süreci, istenmeyen, ancak giderek boyutları büyüyen hava, su ve toprak kirlenmeleri ile gürültü, erozyon gibi diğer çevre sorunları meydana getirerek doğal dengelerin bozulmasına yol açmaktadır.

Türkiye’de; kentsel çevre, doğal kaynaklar, deniz ve kıyı kaynakları, doğal ve insan kaynaklı tehlikeler ve öncelikli coğrafi alanları kapsayan durum ve eğilimler, konular ve nedenler ile her bir sorunlu alan için seçenekler sıralanacak olursa çevre profili şu şekilde özetlenebilir.

A. Hava Kalitesi

Türkiye’de bazı sanayi bölgeleri yanında hava kirliliği büyük şehirlerde son yıllarda ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Ancak, kentsel hava kalitesi ile ilgili bilgiler sınırlıdır. Çünkü şehirlerimizin çoğunda sadece

⁽¹⁶⁰⁾ OECD: a.g.e., 201.

⁽¹⁶¹⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 25.

partikül madde (PM) ve SO₂ ölçümleri düzenli olarak yapılmaktadır. Türkiye'nin evsel kullanım için tüketilen ana enerji kaynakları petrol, linyit ve odundur ve en çok bunlar hava kirliliğinden sorumludur⁽¹⁶²⁾.

Türkiye'de hava kirliliği genel olarak; kalitesiz yakıtların ısıtmada kullanıldığı konutlardan, çeşitli endüstriyel tesislerden, motorlu araçlardan ve atmosferik şartlardan kaynaklanmaktadır. Artan enerji talebi, genellikle petrol ve kömür gibi fosil yakıtlarla karşılanmıştır. Bu tür yakıtların (özellikle düşük kaliteli linyit) aşırı tüketimi, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde şiddetli hava kirliliği epizotlarına yol açmıştır⁽¹⁶³⁾.

Sanayiden kaynaklanan hava kirliliği temelde; yanlış yer seçimi, yeterli teknik tedbirler alınmadan katı atık, gaz ve tozların atmosfere bırakılması, yanlış, eski veya eksik teknolojilerin seçiminden kaynaklanmaktadır.

Kentlerde yoğun nüfus artışı sonucu oluşan plansız çarpık kentleşme, ısıtmada kullanılan yakıtın niteliği, yapı biçimi ve ölçülerindeki değişimler, kent trafik yoğunluğu, bu alanda hava kirliliği oluşturan önemli sebeplerdir. Son yıllarda bu nedenlerden kaynaklanan hava kirliliği başta; Kütahya, Muğla (Yatağan), Kayseri, Erzurum, Denizli, Uşak, Yozgat, Çanakkale (Çan), Edirne, Balıkesir, Diyarbakır ve Sivas illerinde önemli boyutlardadır⁽¹⁶⁴⁾.

Yakıt kalitesinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülürken, 1987 yılında Rusya'dan alınan ve Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye bağlanan doğalgaz projesi ile İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir ve Ankara gibi büyük ve önemli kentlerde, gerek evsel ısınmada, gerekse sanayide kullanım

⁽¹⁶²⁾ TC Çevre Bakanlığı ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı: Türkiye Çevre Atlası, (Ankara- 2004), 9., <http://www.cedgm.gov.tr/cevreatlasi/cevredurumu.pdf>, (erişim tarihi: 17/12/2005).

⁽¹⁶³⁾ TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT):"Enerji Sektöründen Kaynaklanan Hava Kirliliği" Ulusal Çevre Eylem Planı. (Ankara-1997), 19, www.rshm.saglik.gov.tr/index.htm, (erişim tarihi: 15/04/2007).

⁽¹⁶⁴⁾ TC Çevre Bakanlığı ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı: a.g.e., 9.

yaygınlaştırılmıştır. Ayrıca, alerjik rinit insidansının(¹⁶⁵) 1994'te (doğalgazdan önce), 1996'daki (doğalgaz uygulamasının başlamasından iki yıl sonraki) değerlere göre anlamlı olarak yüksek olduğu saptanmıştır(¹⁶⁶).

B. Su ve Atıksu

Su kirliliği, evsel ve endüstriyel sıvı atıkların, arıtılmaksızın su ortamlarına boşaltılmaları ve tarımda verimi arttırmak için kullanılan gübreler ile zirai mücadele amacıyla kullanılan ilaçların, su ortamlarına taşınmaları gibi sebeplerle meydana gelmektedir.

Su kaynaklarının kirliliği, su kaynaklarının kullanılmasını bozacak veya zarar verme derecesinde kalitesini düşürecek biçimde suyun içerisinde organik, inorganik, radyoaktif veya biyolojik herhangi bir maddenin bulunmasıdır. Su kirliliği görülen akarsu ve göllerimizden bazılarını şöyle sıralayabiliriz. Sakarya Nehri, Meriç-Ergene Nehri, Nilüfer Çayı, Susurluk Çayı, Gediz-Nif Çayı gibi akarsularımız, Sapanca Gölü, Manyas Gölü, İznik Gölü, Eber Gölü, Karamuk Gölü, Burdur Gölü, Ulubat Gölü, Akşehir ve Tuz Gölü başta olmak üzere çeşitli nedenlerle kirlenmiş bir çok yer üstü sularımız mevcuttur(¹⁶⁷).

Ülkemiz üç tarafı denizlerle çevrilmiş olduğundan, deniz kirliliği çeşitli alanlarda önem kazanmaktadır. Denizlerin alıcı ortam olarak kullanılmaları, taşımacılık, turizm amacıyla kullanımı, atık maddelerin arıtılmadan veya kısmen arıtılarak alıcı ortama verilmesi, deniz kazalarından meydana gelen

(¹⁶⁵) Alerjik Rinit: Burunun yıl boyu veya mevsim boyunca görülen alerjik reaksiyondur. Mevsim boyunca süren alerjik rinit halk arasında saman nezlesi olarak bilinmektedir. <http://www.gata.edu.tr/dahilibilimler/allerjik/hastabilgi/sozluk.htm>., (erişim tarihi: 15/04/2007).

(¹⁶⁶) N. KELEŞ, C. ILICALI ve K. DEĞER: Impact of Air Pollution on Prevalence Of Rhinitis in İstanbul, (İstanbul -1999), 54.

(¹⁶⁷) TC Çevre Bakanlığı ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı: a.g.e., 10.

özellikle petrol akıntıları, akarsulardan denizlere ulaşan evsel, endüstriyel ve tarımsal atıklar denizlerin kirlenmesine sebep olmaktadır.

Kıyılarımızdaki kirlilik düzeyi Avrupa ülkelerine göre daha azdır. Ancak kirlilik düzeyinin yüksek olduğu bölgelerimiz de vardır. İstanbul Boğazı, İzmir, İzmit, Gemlik, Mudanya, Bandırma, Ayvalık, Marmaris Körfezleri, Marmara Denizi, Akdeniz Taşucu İskenderun arasında kalan kıyı şeridi kirlilik yükü fazla olan bölgelerdir⁽¹⁶⁸⁾.

Karadeniz ise, kıyılarda kentleşme, turizm ve sanayileşme sonucunda bir ölçüde kirlenme mevcuttur. Karadeniz'deki kirliliğin yaklaşık % 12'si Türkiye'den % 88'i ise Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkeler ve Tuna Nehrinin taşıdığı kirlilikten kaynaklanmaktadır⁽¹⁶⁹⁾.

C. Diğer Çevre Sorunları

Türkiye'de son yıllarda özellikle büyük şehirlerde ve turistik yörelerde katı atık ve artıklar bir çevre kirliliği olarak gündeme gelmektedir.

Kimyasallar diğer bir çevre sorunudur. Çeşitli yollarla tabiata verilen kimyasal maddeler tüm canlılar üzerinde ciddi boyutlara varan olumsuz etkiler meydana getirmektedir.

Yeşil alanların, şehirlerin nüfus artışına göre geliştirilmemiş olması da ayrı bir çevre sorunu olup, Türkiye'de kişi başına düşen yeşil alan payı, dünya standartlarının çok gerisindedir.

Ayrıca şehirlerde kırsal kesimden göç ile gelen hızlı nüfus artışından doğan konut ihtiyacı ise, altyapısız ve plansız yapılaşmayı doğurmakta ve

⁽¹⁶⁸⁾ TC Çevre Bakanlığı ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı: a.g.e., 10.

⁽¹⁶⁹⁾ TC Çevre Bakanlığı ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı: a.g.e., 10.

bu durum çarpık kentleşme beraberinde kanalizasyon, içme suyu temini, çöp ve yeni çevre sorunları meydana getirmektedir.

Şehirlerimizde öp toplama ve depolama sahalarının seçimi plansız ve gelişigüzel yapılmakta, geri kazanılacak bir çok kağıt, cam, plastik, teneke vb. malzemeler yeteri kadar ayrılmamakta, depolama alanlarında büyük sorunlar yaşanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA ÇEVRE KORUMA FİKRİNİN GELİŞMESİ ve ÖRGÜTLENME

Günümüzde çevre sorunlarının beklenmedik şekilde ve boyutlarda bir başka deyişle belirsiz bir şekilde meydana gelmesi bütünsel yaklaşımı benimsenmesini gerektirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin yorumlar ve tanımlamalar, “Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” ifadesinin yer aldığı 1987’de hazırlanmış olan Brundtland Raporu’nda ortaya koyulmuş; uluslararası düzeyde ilk bütünsel yaklaşım da 1992’de Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda benimsenmiştir. Konferansta, çevre ile kalkınma stratejileri tüm alt başlıkları ile irdelenerek, bunların karşılıklı etkileşimlerinin sorgulandığı bir 21. yüzyıl gündemi (Gündem 21) belirlenmiştir. Rio’da benimsenen ilkeler ülkelerin bilgi paylaşımına giderek mülkiyet haklarını tam olarak tespiti koşulu altında kirlilikten doğan zararları işbirliği içerisinde telafi edecekleri inancının yerleşmesine, bu durum da Kyoto Protokolü’nde kararlaştırılan emisyon ticareti mekanizmasına giden yolu açmıştır. Dünyadaki çevre fikrinin bu aşamaya gelmesi kolay olmamış, bir takım zorlu aşamalardan geçilmiştir. Bu aşamaların Türkiye’nin çevre ve kalkınma politikalarına önemli yansımaları olmuş, zamanla mevzuat değişiklikleri yoluyla çevre konusundaki gelişmelere uyum sağlanmaya çalışılmıştır.

I. EKOLOJİK DÜŞÜNCENİN EYLEME DÖNÜŞMESİ

Dünya savaşı sonrasında kurulan IMF, IBRD, GATT ve BM gibi uluslararası örgütler dünyanın politik yapısı ve iktisadi gelişimini şekillendirmiştir. 1940'tan bu yana bu kuruluşlar üzerinde temellenen uluslararası düzen 1950 ve 60'lar boyunca dünya ekonomisinin hızla büyümesi ve ticaret hacminin genişlemesi gibi dikkat çekici başarılar sonrasında 1970 ve 1980'ler boyunca artan bir gerginlik periyoduna girmiştir. IMF, IBRD, ve GATT'ın iktisadi kalkınmaya öncülük eden onu şekillendirmeye yönelik olan rolü problemleri yönetmeye ve çoğu zaman istikrar bozucu olayları takip etmeye dönüşmüştür⁽¹⁷⁰⁾.

Pratik olarak IMF'nin uluslararası borç krizine olan cevabı genişleyici olmaktan çok deflasyonist ve daraltıcı olmuştur. Böylece, Keynes'in mirası genişletici olmaktan çok deflasyonist ve daraltıcı olmuştur. İktisadi olarak tökezleyen büyüme ve yüksek borç durumunda daraltıcı politikaların kullanılması şüphesiz Keynes'in tam olarak öngördüğü şeydi⁽¹⁷¹⁾.

Bu politika teklifleri, şimdiye kadar hükümetler tarafından soğuk bir kabul görmüştür. Bu şimdiye kadar varolan sistemle neticeye ulaşıldığı (ve şimdiye kadar maliyetler politik olarak daha zayıf uluslar tarafından taşınmıştır.) statükoya karşı kuvvetli önyargılar bulunmaktadır. Fakat, şu soru gündeme gelmektedir; Mevcut uluslararası yapılarımız, 21. yüzyılda sağlam bir dünya gelişimine istikrarlı uluslararası bir yapı sunmakta mıdır?

Bu, ekolojik krizi uluslararası iktisadi eşgüdüm problemine eklediğimizde daha da açık bir duruma gelmektedir. Ayrı bir şekilde ele alınan hiç bir sorun yeniden yapılan uluslararası örgüt için güçlü bir durum sağlamamaktadır. Mevcut dünya liderliğinin bu sonucu kabul etmedeki isteksizliği, onun ezikliğini hiçbir şekilde hafifletmemektedir: süregelen

⁽¹⁷⁰⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 209.

⁽¹⁷¹⁾ J. Frank DIETZ, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: a.g.e., 210.

erteleme ve ulusal hükümetler tarafından itiraz sadece iktisadi ve ekolojik krizleri artırmaktadır.

Bununla birlikte, sosyal bir tepki olarak ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı uzun bir gelecekte çevresiyle birlikte mutlu bir şekilde birlikte ilerleyen iktisadi sistem hayalini uyandırmaktadır. Bu doğayla uyum içerisinde olma fikridir. O halde sürdürülebilirlik insanlığın refahının peşinde doğanın potansiyellerini işletilmesi gezegen üzerindeki insan olan ve olmayan değişik yaşam formlarının birlikte yaşamları arasındaki gerilimi uzlaştırmak için geniş ve ayrıntılı endişeler bütününe çağrıştırmaktadır. İnsan sayısındaki artışla birlikte katlanan ziraatın balıkçılığın orman işletmeciliğinin, madenciliğin, artan ölçekteki endüstriyel üretim faaliyetleri gittikçe artan görülebilir etkilere sahip olmaktadır⁽¹⁷²⁾. Çevre korumanın sadece çevre kirlenmesini önlemeye yönelik tedbirler almak olmadığını söyleyerek reformcu çözümlere karşı çıkan Schumacher ve benzeri düşünürler 1970’li yıllarda çevre konusunda önemli kamuoyu oluşturmuşlar ve çevre veya ekoloji hareketinin bir siyasal hareket olarak varolmasının düşünsel desteğini oluşturmuşlardır. Ulusal düzeyde başlayan bir takım girişimler zamanla ülke sınırlarını aşmaya başlamıştır.

A. Stockholm Çevre Konferansı

1970’li yıllardan itibaren, daha önce ulusal düzeyde ele alınan çevre sorunları, uluslararası düzeye taşınmıştır. 1972’de Stockholm’de yapılan ilk Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı bu açıdan dönüm noktası olmuştur diyebiliriz. Böylece zenginle yoksulu ile tüm dünya, çevre sorunları ve çözüm yolları için, farklı iktisadi, siyasal, sosyal, kültürel ve ideolojik yapılarına karşın bir araya gelmişlerdir⁽¹⁷³⁾.

⁽¹⁷²⁾ Martin O’ CONNOR: a.g.e., 4.

⁽¹⁷³⁾ Ayşegül EMGİ: “Kent Kooperatifçiliği”, S: 118,120 (Nisan, Mayıs, Haziran), 2000, 15.

Konferansın en dikkat çeken tarafı, farklı siyasal, bloklarda ve farklı kalkınma düzeylerinde olan yüzden fazla ülkeyi, ortak hedefler etrafında bir araya getiren en yaygın platform olmasıdır. Konferansın en önemli beklentisi de, kalkınma düzeyleri ve siyasal rejimlerine bakmaksızın tüm ülkelerin, evrensel bir nitelik kazanan çevre sorunları karşısındaki. Ortak sorumluluklarını kabul eden bir yaklaşımla paylaşımlarıdır⁽¹⁷⁴⁾.

Stockholm konferansı öncesinde hazırlık amacıyla 1971 yılı Haziran ayında İsviçre Founex'de yapılan toplantıda, çevre ve gelişme arasındaki ilişki ilk defa kurulmuştur diyebiliriz. Az gelişmiş ülkeler her ne kadar çevre sorunlarına sanayileşmenin neden olduğunu ve bu sorunların sanayileşmiş ülkeler tarafından çözülmesi gerektiğini savunmuşlarsa da, sonunda kendi içinde bulundukları iktisadi ve toplumsal azgelişmişliğin de bir çevre sorunu olduğunu kabul etmişlerdir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerin karşılaştıkları, pek çok çevre sorununun sanayileşmiş ülkelerin sanayileşme süreçlerinin başlangıcında çoktan yaşadıkları; şimdi aynı hataların gelişmekte olan ülkeler tarafından yapılmasının önlenmesinin mümkün olduğu ortaya çıkmıştır⁽¹⁷⁵⁾.

İktisadi ve toplumsal azgelişmişliğin yarattığı kirlenmenin, çevre sorunları içinde en kötüsü olduğu hem Founex'de hem de daha sonra Stockholm'de kabul görmüştür⁽¹⁷⁶⁾.

Stockholm'de yapılan birinci uluslararası Çevre Konferansında ilk göze çarpan, katılımcı devletlerin zenginler ve yoksullar olarak hemen 2 gruba ayrılmalarıydı. Kuzeyin zengin ve gelişmiş, güneyin ise fakir ve gelişmekte olan ülkeleri çevre sorunlarından dolayı birbirlerini suçlamışlardır. Bloksuzlar olarak tanınan ülkelerde azgelişmiş ülkelerin yanında yer almıştır. Ayrıca Doğu Bloğu ülkeleri (Romanya hariç) çevre sorunlarının kapitalist ülkelerin faaliyetleri sonucu oluştuğunu ileri sürerek katılmamışlardır. Çin Halk

⁽¹⁷⁴⁾ Gülen EGELİ: Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikaları, (Ankara- 1996), 15.

⁽¹⁷⁵⁾ Ayşegül KAPLAN: "Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları" Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi No:18, 121.

⁽¹⁷⁶⁾ Ruşen KELEŞ ve Fehmi YAVUZ: Çevre Sorunları, (Ankara-1989), 21.

Cumhuriyeti az gelişmiş ülkelerin korumacılığını üstlenmeye çalıştı ve on maddelik bir bildiri sunmuştur.

Tüm bu zorluklara karşın, konferansın en büyük başarılarından birisi, çevre sorunlarının küresel olma özelliğine uluslararası düzeyde dikkat çekilmesi ise, bir diğeri de, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP)'nin kurulmuş olmasıdır. Örgütün merkezi, bir dostluk gösterisi olarak Güney'de Kenya'nın Nairobi'de yer almaktadır⁽¹⁷⁷⁾. Yine 5 Haziran günü Dünya Çevre Günü olarak kabul edilmesi de bu konferansın bir sonucudur.

Stockholm Konferansı'ndaki başlıca tartışma noktaları şunlardır; ⁽¹⁷⁸⁾.

- Yerleşim alanlarında çevre planlaması ve çevre yönetimi
- Doğal kaynakların kirlenmesi, deniz kirlenmesi
- Uluslararası düzeyde çevreye zarar veren maddelerin tanımlanması ve denetimi
- Çevre sorunları ile ilgili olarak eğitim, bilgi, sosyal ve kültür politikaları, Gelişme ve çevre,
- Çevre eylemlerinde uluslararası örgütlerin yer alması.

Konferansın toplanmasına ilişkin görüşme ve kararların yanı sıra, bizzat konferanstaki eylem planlarında ele alınan, çevre sorunları konusundaki sorumluluk, daima ortak ana fikir olmuştur. Nitekim bu eylem planlarında, devletlerin egemenlik haklarına saygılı olması ve uygulanacak çevre politikalarının, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilememesi konusu üzerinde titizlikle durmuştur. Konferansta yeni bir egemenlik anlayışı öngörülmektedir.

Ulusal egemenlik anlayışına ters düşmeyen, ancak bu hakkın tüm insanlığın geleceği için daha büyük bir sorumlulukla kullanılması ve bunun

⁽¹⁷⁷⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 123.

⁽¹⁷⁸⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 123-124.

için yeni kurumsal araçların oluşturulması gerekli görülmüştür. Ele alınan temel konulardan biri de, ülkelerin farklı gelişmişlik düzeylerinden hareketle, kalkınmanın temel araç olarak görülmesi ve çevre koruma faaliyetlerinin kalkınmayı aksatacak bir etmen olarak algılanmasıdır. Ancak çevre korunması için bazı yerlerde özellikle kirlenme alanlarında kısa ve orta ölçekli bölge, alt bölge ve sektörel planların hazırlanması ve uygulanması ve gelişmiş ülkelerin bilgi birikimlerinin diğer ülkelere de aktarılması, bir teknik yardım koordinasyonu gerçekleştirilmesi üzerinde durulmaktadır⁽¹⁷⁹⁾.

Stockholm sonuç bildirgesinde, her insanın sağlıklı bir çevrede yaşamaya ve çevre korumaya ilişkin kararlara katılma hakkı olduğun yani çevre hakkının bir insan hakkı olarak kabul edilmesi sağlanmıştır. Bildiriye göre; insanların; insanlık onuruna yaraşır bir biçimde gönenç içinde yaşamalarını sağlamak için, tıpkı ırkçılığa, sömürgeciliğe ve diğer baskı biçimlerine karşı yapılan savaşım gibi çaba gerekmektedir⁽¹⁸⁰⁾.

B. Akdeniz Eylem Planı

1972 yılında Birleşmiş Milletler çevre programı (UNEP)'in kurulmasının ardından toplanan Yönetim Konseyi, Akdeniz'in korunmasının öncelikli hedefler arasına dahil etmiş ve bu amaçla 1974 yılında söz konusu örgüt tarafından "Bölgesel Denizler Programı Faaliyeti Merkezi" kurularak Akdeniz Eylem Planı (AEP) tasarısı hazırlanmıştır. AEP tasarısı, Akdeniz'e kıyısı olan 16 ülke tarafından 28 Ocak- 4 Şubat 1975 tarihleri arasında Barselona'da yapılan hükümetlerarası toplantıda kabul edilmiştir. AEP bugün, 20 Akdeniz ülkesi ve Avrupa Birliği tarafından yürütülmektedir⁽¹⁸¹⁾.

⁽¹⁷⁹⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 61.

⁽¹⁸⁰⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 123.

⁽¹⁸¹⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: "Dış Ticaret ve Çevre", (İzmir- 2004), 8.

Akdeniz'in karşı karşıya bulunduğu çevresel baskı ve tehlikelerin tespiti giderilme yollarını, disiplinler ve sektörler arası boyutla ve bütüncül bir şekilde ele almak ve bölgesel düzeyde bir işbirliğini başlatmak amacı ile kabul edilen AEP, bugüne dek en başarılı alt programlardan biri olma özelliğini korumuştur.

Ancak 1992 yılında düzenlenen Rio zirvesinin ardından ortaya çıkan yeni kavramlar ve gelişmeler ışığı altında Akdeniz Eylem Planı ve bunun hukuki çerçevesini oluşturan belgelerde değişiklik yapma ihtiyacı ortaya çıkmış, ve 1995 yılında Barselona'da bir araya gelen Akit taraflar revize edilmiş yeni belgeler kabul etmişlerdir. Sonuçta AEP sadece deniz kirliliğini önleme boyutunu içeren bir belge olmaktan çıkarak, Akdeniz Bölgesi'nde sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir araç haline gelmiştir⁽¹⁸²⁾.

AEP üç ana bileşenden oluşmaktadır:

- 1) Akdeniz'de sürdürülebilir Kalkınma
 - a) Çevre ve Kalkınmanın Entegrasyonu
 - b) Doğa Peyzaj ve Alanlarını Korunması
 - c) Deniz kirliliğinin Değerlendirilmesi, önlenmesi ve bertarafı
- 2) Hukuki Çerçevenin Güçlendirilmesi
- 3) Kurumsal ve Mali Düzenlemeler.

C. Brundtland Raporu ve Dünya Kamuoyu

Çevre sorunları ve çevrenin korunması konusunda uluslararası düzeyde gerçekleştirilen çalışmaların birisi de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1983 yılında aldığı bir kararla kurulan ve Norveç Başbakanı G.

⁽¹⁸²⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: a.g.e., 16.

Harlem Brundtland başkanlığında, İtalya, Arabistan, Zimbabve, F. Almanya, Hindistan, Çin, Japonya, Kanada ve diğer bazı ülkelerin temsilcilerinden bir grubun hazırladığı “Ortak Geleceğimiz” isimli Brundtland raporudur.

Bir tek yerküreden, bir tek dünya bilincinin oluşturulması amacıyla iktisat ile ekolojinin beraber yürümesi zamanının geldiğine işaret etmektedir. Hükümetler ve insanlar sadece çevreye verilen zararların sorumluluğunu değil, bu zararları ortaya çıkaran politikaların da sorumluluğunu yüklenebilir. Uygulanan politikaların bir kısmı, insanın varlığını tehdit etmektedir. Bu politikalar değiştirilebilir, fakat hemen harekete geçmek şartıyla. Bu amaçla sürdürülebilir kalkınma önerilmiş, bunun başarılması için dünya uluslarının işbirliğine dikkat çekilmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma kavramının üç içeriği vardır. İlki; mevcut büyümenin sürdürülmezliğidir. İkincisi; bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunun anlamı tüm insanların asgari bir refah seviyesine ulaşması ve yoksulluğun yok edilmesidir. Üçüncüsü ise; gelecek kuşaklarında yaşam ve refah güvence altına alınması ve tüm bunlar yapılırken, çevre üzerindeki baskının, uygarlığı tehdit etmeyecek bir seviyede tutulmasıdır⁽¹⁸³⁾.

Brundtland Raporunda da belirtildiği gibi sürdürülebilir gelişme, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini giderme olanaklarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerini yerine getirmek biçiminde de tanımlanabilir. Teknik ilerleme, kurumsal yapılarda, yatırımlarda ve doğal kaynakların kullanımında bugünkü ve gelecekteki gereksinimlerin uzlaştırıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır⁽¹⁸⁴⁾.

⁽¹⁸³⁾ TÇSV: Ortak Geleceğimiz, (Ankara-1990), 45.

⁽¹⁸⁴⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 161.

D. Rio ve Sonrası Dönem

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 3-14 Haziran 1992'de Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde, 179 ülkenin devlet başkanları ve yetkililerinin katılımıyla gerçekleşmiştir⁽¹⁸⁵⁾.

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCED), çevre ve kalkınma konularında ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanlarını global düzeyde ilk kez bir araya getiren konferans olmuştur. Dünya liderlerinin, hükümet dışı kuruluşların, yöneticilerin, eğitimcilerin ve işçilerin bir araya geldiği en büyük toplantıdır.

13-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, diğer adıyla Dünya Zirvesi iki yıl süren bir hazırlığın sonucudur. Bu tarihin önemi, tam olarak doğu batı gerginliğinin anlatımı olan soğuk savaş döneminin sonuna rastlamasındandır. Sovyetler Birliğinin dışa açılmasıyla birlikte sona eren iktisadi ve siyasi karışıklık ve birdenbire esen değişim ve barış rüzgarları, üçüncü dünya ülkelerini de, uluslararası ilişkiler açısından türlü yönlerden etkilemiştir. İlk olarak doğu ile batı arasında sağlanan uzlaşmanın sonucu olarak batı'nın gelişme yardımları yalnızca Güney'e yapılmaktan çıkmış, Doğu'ya da yönelmiştir. Yine bu gelişmeye bağlı olarak, eski doğu bloğu ülkeleri, yardım alıcı duruma düşmüşler ve batının tüm dikkatlerini, gelişme gizli güçleri ile çekmeyi başarmışlardır. Bu durumda Güney'in uluslararası pazarlık gücünün görece düştüğünü söylemek abartılı olmaz⁽¹⁸⁶⁾.

5 Haziran Dünya Çevre Günü'ne denk getirilen Dünya Zirvesi, aynı zamanda Haziran 1972'de Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı'nın yirminci yıl dönümüne de işaret etmiştir.

Rio'da yapılacak Konferans'ın adı da daha hazırlık aşamasında belirlenmişti: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı. Birçok devlet

⁽¹⁸⁵⁾ Micheal KEATING: "Değişimin Gündemi", (Çev: T.Ç.V. Çeviri Grubu), 1993, 10.

⁽¹⁸⁶⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 124.

başkanının konferansa katılmaya istekli olduğu anlaşılınca ‘Dünya Zirvesi’ (Earth Summit) terimi kullanılmaya başlandı. Brezilya hükümeti’nin toplantı yerini Rio olarak önermesiyle konferans Rio Zirvesi biçiminde de anılmaya başlanmıştır.

Rio Bildirgesinin sekizinci maddesinde kısaca geçirilen “...devletler, sürdürülebilir gelişmeyi ve tüm insanlar için yüksek yaşam niteliğini sağlamak üzere uygun nüfus politikalarına özendirilmelidirler” anlatımı da yeterli görülmemiştir. Nüfus konusu, Gündem 21’in beşinci bölümünde de özel bir bölüm olarak değil yalnızca çevre koruma ve iktisadi gelişme arasındaki ilişki bağlamında ele alınmıştır. Oysa bugün, hızla artan dünya nüfusu, çevre sorunlarının en önemli nedenlerinden biridir. Nüfus sorunu Rio Konferansı’nda ele alınsaydı bile ne derece sonuç elde edilebileceği de kuşkuludur. Çünkü, 1994 sonbaharında Kahire’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Nüfus Konferansı tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁽¹⁸⁷⁾.

Rio Zirvesi’nin en zayıf noktası, belki de, ulusal egemenliğe sahip devletlerin ağırlıkları olduğu bir toplantı olmasıdır. Oysa, bir kez daha görülmüştür ki, ulusal egemenlik anlayışı, 21. yüzyıla girerken artık belirleyici olma özelliğini terk etmeli, devletler iç politik önceliklerden belli ölçülerde de olsa vazgeçmeyi, dünyanın ekolojik geleceğine özen göstermeyi öğrenmelidirler. Aksi durumda, küresel çevre sorunlarına çözüm olacak etkin uluslararası çevre politikaları oluşturmak mümkün olmayacaktır⁽¹⁸⁸⁾.

Rio konferansına yöneltilen eleştiriler arasında en ciddiisi Rio Konferansının uluslararası çevre hukuku bağlamında Stockholm’den geleceğe doğru geriye bir adım olduğudur. Buna kanıt olarak da Rio Bildirgesinde yirmi birinci maddesi gösterilebilir. “Devletlerin kendi çevre ve kalkınma politikalarına uygun olarak kaynaklarını kullanmaları egemenlik haklarındandır.” İfadesinin Stockholm Bildirgesi’nde, ulusal ve çevre politikaları bağlamında devletlerin kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkı,

⁽¹⁸⁷⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 126.

⁽¹⁸⁸⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 126.

doğal kaynaklar üzerinde egemenlik ilkesine daha ekolojik bir renk vererek doğrulandı. Bu çevreci renk şimdi ulusal kalkınma politikalarına yukarıdakine koşut yönde bir vurgu yapılmasıyla kaybolmuştur. Rio'dan sonra bir devletin kendi kaynaklarından yararlanma hakkını kullanmadaki sorumluluğu, o devletin çevre politikaları yükümlülükleri bakımından birinci sırada ve en önemli olarak düşünülemez. Bugün açık bir biçimde, devletlerin çevre sorunları alanındaki sorumluluklarını iktisadi kalkınma politikalarının gereklerine göre ikinci planda yer verilmektedir.

Rio Zirvesi, pek çok hayal kırıklığı ile birlikte, bazı gelişmeler sağlanmasına da hizmet etmiştir. Bir kere Birleşmiş Milletler'in çevre sorunları konusunda tek küresel yetkili olduğu düşüncesinde anlaşılmıştır. İkinci olarak, sürdürülebilir bir iktisadi gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için, Birleşmiş Milletler İktisadi ve Sosyal Konseyi (ECOSOS) oluşturulmuştur. Öte yandan, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP) ve Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı (UNCED) gibi kuruluşların çalışmalarının Birleşmiş Milletler bölgesel ekonomik konseylerinin yardımıyla güçlendirilmesi gereği gündemi getirilmiştir.

Rio Konferansı şu konulara işaret etmiştir⁽¹⁸⁹⁾.

- Atmosferin korunması (Enerji kullanımı, iklim değişikliği, ozon tabakasının incilmesi, sınır ötesi hava kirliliği);
- Arazi kaynaklarının korunması (ormansızlaşma, çölleşme, toprak kaybı ve kuraklık);
- Biyolojik çeşitliliğin korunması;
- Biyoteknolojinin çevresel açıdan duyarlı yönetimi;
- Tatlı su kaynaklarının korunması;

⁽¹⁸⁹⁾ Hon Simon UPTON: a.g.e., 4-6.

- Okyanusların, denizlerin ve kıyı alanlarının korunması ve canlı kaynaklarının rasyonel kullanımı ve geliştirilmesi;
- Tehlikeli ve katı atıkların ve toksit kimyasalların çevresel açıdan duyarlı yönetimi;
- Toksik ürün ve atıklarda illegal trafiğin önlenmesi;
- Hayat kalitesi ve insan sağlığının iyileştirilmesi;
- Yoksulluğun giderilmesi ve çevre bozulmasının durdurulması yoluyla yoksulların yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi;

Konferans ayrıca, çevre üzerindeki baskı yaratan kalkınma kalıplarını da ele aldı. Gelişme yolundaki ülkelerde yoksulluk, iktisadi büyüme düzeyleri, üretim ve tüketim kalıpları, demografik baskılar, uluslararası iktisadın etkileri bunlardan bazıları idi.

Rio Zirvesi'nde katılımcı grupların tavırları bu nedenle ilginçtir. Pakistan 77'ler grubunun azgelişmiş ülkelerini savunmakla birlikte, tüm ülkeleri, pek çok karşıtlığa karşın bir arada olmaya çağırmıştır. Bu 77'ler grubunun Stockholm Konferansı'nda takındığı tutumdan açıkça farklıdır⁽¹⁹⁰⁾.

Avrupa Birliği'nin istemleri ise, yapıcı ve bütünleştirici olmuştur; özellikle karbondioksit emisyonların 2000 yılına kadar azaltılması konusunda ağırlığını koyması dikkati çekmiştir. ABD, Kuzey'in en güçlü ülkelerinden biri olarak, ama takındığı olumsuz tavır nedeniyle, özellikle Biyolojik Çeşitliliğin Korunmasına İlişkin Sözleşme'de ve küresel çevre politikalarının tartışmalarında yalnız kalmıştır⁽¹⁹¹⁾.

⁽¹⁹⁰⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 125.

⁽¹⁹¹⁾ Ayşegül KAPLAN: a.g.e., 126.

E. Rio Konferans Sonuçları

Rio Konferansı'nın sonuçlarından ilki Rio Deklarasyonu olmuştur.

1972 yılında Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı sonucunda, çevrenin ekolojik açıdan duyarlı yönetimine ilişkin bir dizi prensip kabul etmişti. Çevre konuları uluslararası gündeme ilk olarak Stockholm Deklarasyonu ile getirildi ve iktisadi kalkınma, global kaynakların kirlenmesi (sular, okyanuslar gibi) ve insanoğlunun refahı arasındaki bağlantıya ilişkin olarak sanayileşmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasında diyalog başlatılmış oldu.

Rio Deklarasyonu sanayileşmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasındaki uzlaşmanın sonucudur. Aslında sanayileşmiş ülkeler, Stockholm Deklarasyonu'nu yeniden onaylayan ve gezegenin korunması gereğini vurgulayan kısa bir ifadeden yanaydılar. Gelişmekte olan ülkeler ise, kendi özel ihtiyaçlarına, özellikle ülkelerin kalkınma haklarına ve finansman ve teknoloji ihtiyaçlarına, işaret eden ve mevcut çevre sorunlarından büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin sorumlu olduğunu vurgulayan detaylı bir belgeden yanaydılar.

Çevre ve Kalkınma konularında 27 temel ilkedен oluşan Rio Deklarasyonu, Dünya Zirvesi'nde ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından onaylandı. Rio Deklarasyonu hukuki olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Deklarasyonu'nda olduğu gibi, Hükümetlere politik bir yükümlülük getirmektedir.

Ayrıca Konferans sonunda;

- Gündem 21,
- Orman Prensipleri,
- İklim değışiklikleri Sözleşmesi ve
- Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kabul edilmiştir.

F. Kyoto Protokolü

Atmosferdeki karbondioksit miktarına ilişkin ilk çalışmalar Callendar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1958 yılındaki çalışmasında Callendar fosil tüketiminin kümülatif miktarıyla atmosferdeki CO₂ konsantrasyonu arasında “yakın bir uyuşma” kaydetmiştir. Callendar’ın yüzyıl başında CO₂ oranındaki yaklaşık % 25 artış oranı düşünmesi modern tahminlerden çok da uzak değildir. Callendar CO₂ artış oranlarını günümüz sanayi gelişmeleriyle bağlantılı olduğuna dikkat çekmiştir⁽¹⁹²⁾. Günümüzde sorunun ciddiyeti kavrayan ülkeler somut girişimlerde bulunmak üzere bir takım ciddi adımlar atmışlardır. İşte, Kyoto Protokolü bu amaca hizmet etmek üzere yürürlüğe girmiştir.

Kyoto Anlaşması, Birleşmiş Milletler’in 1997 yılında Japonya’da düzenlediği çevre toplantısında katılımcı hükümetler tarafından kabul edilen anlaşmadır. Kyoto Protokolü şimdiye dek imzalanmış en geniş kapsamlı çevre işbirliği anlaşmasıdır. Bu anlaşma, gelişmiş ülkelerin sera etkisi yaratan gazların emisyonu 2008-2012 yılları arasında yüzde 5.2 düşürmelerini öngörmektedir. Fakat bu bütün ülkeler için geçerli bir durum değildir; Bu koşul yalnızca en gelişmiş 39 ülkeyi kapsamaktadır. AB ülkeleri, son katılanlar hariç toplam yüzde 8 düşürmeyi taahhüt etmekle birlikte, kendi içlerinde serbest bir tutum sergilemektedirler. Örneğin Lüksembourg’un emisyonu zaten düşük yalnız en yüksek indirimi sağlamış %44. Çünkü, bir tek demir-çelik endüstrisi var ve onu düzeltmiştir. Bu bir nevi uluslar arası ticarete küçük ülke olmanın avantajıyla da kıyaslanabilir. Protokolde taahhütler Ek-1 (sanayileşmiş ülkeler) ve Ek 2 (sanayileşmekte olan ülkeler) şeklinde yer almaktadır⁽¹⁹³⁾.

⁽¹⁹²⁾ Mary Jo, NYE: Global Environmental Change and the History of Science, 2003, 7., http://www.colby.edu/sts/st215/fleming_cambridge2003.pdf, (erişim tarihi: 25/05/2005).

⁽¹⁹³⁾ Radikal: Kyotolu Hayat Başladı, (16 /02/2005), 8.

Hükümetler, 1992 yılında Rio'daki "Dünya Zirvesi"nde iklim değişikliğiyle mücadele etme kararı almışlardır. Bu zirvede, Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Çerçeve Anlaşması hazırlanmıştır. Çerçeve Anlaşması, gaz emisyonlarını sabit hale getirmeyi öngörmektedir. Fakat bağlayıcılığı yoktur. Nitekim, bu anlaşma sonrasında gaz emisyonlarında küresel bir düşüş gözlenmemiştir. Kyoto Anlaşması, BM İklim Değişimi Çerçeve Anlaşması'nın devamı niteliğindedir. Anlaşmayı imzalayan ülkelerin yüzde 55'inin parlamentoları tarafından onaylanırsa, bağlayıcılık kazanacağı öngörülmüştür. Küresel ısınmanın sonucunda buzulların erimesi ve su seviyesinin yükselerek kıyı kentlerini yutmasına neden olacaktır. Hayvan soyları tükenecek, besin zincirinin bozulması diğer hayvan türlerinin de tehdit edecek. Bilim adamları 1991-1998 arasında dünya ısısının 1.7 derece arttığını vurgulamaktadır⁽¹⁹⁴⁾.

En zararlı sera gazı, karbondioksit olmakla beraber Kyoto Anlaşması, karbondioksitin yanı sıra metan ve nitrus oksid gazlarının emisyonunu düşürmeyi de öngörmektedir. Anlaşma, esnek mekanizmaları da içermektedir. Örneğin belirli oranda emisyon ticareti yapılabilir. Yani, bir ülke para karşılığında, az gaz emisyonu olan bir ülkeden gaz emisyonu yapma hakkı satın alabilmektedir. Bir diğer yöntem de, ülkelerin, karbondioksit gazını emen ağaçlardan bol miktarda yetiştirmesi olabiliyor. ABD'nin yıllık emisyonu 5.5 milyar ton. ABD, böylece tüm dünyadaki emisyonun yaklaşık yüzde 24'ünü tek başına gerçekleştirmeyi başarmaktadır⁽¹⁹⁵⁾. ABD, bu mekanizmalardan sonuna kadar yararlanıp hiç gaz emisyonuna gitmeden, az gelişmiş ülkelerden emisyon hakkı satın almayı savunmaktadır. Fakat Avrupa Birliği ülkeleri, esnekliğin istismar edilmemesi ve bir sınır belirlenmesinin taraftarıdır⁽¹⁹⁶⁾. ABD dünya petrolünün önemli bir bölümünü kullanmaktadır. Aksi taktirde Avrupa ile olan rekabet gücünü kaybedecektir. Aynı şey sanayileşmiş Avrupa ülkeleri için de geçerli görülebilir fakat bu ülkelerin yenilenebilir enerji teknolojileri

⁽¹⁹⁴⁾ "Kyoto Protokolü", <http://www.gezenimiz.com/kyototr.asp>, (erişim tarihi: 11/11/2005),

⁽¹⁹⁵⁾ Radikal: "Kyotolu Hayat Başladı", (16/02/2005), 8.

⁽¹⁹⁶⁾ "Kyoto Protokolü", <http://www.gezenimiz.com>, (erişim tarihi: 11/11/2005).

konusunda karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmaktadır. Avrupa ülkeleri bu teknolojileri geliştirerek, kullanmakta ve başka ülkelere bu teknolojileri satmaktadır. Bu teknolojilerin ithalatçıları arasında anlaşmaya imza atan az gelişmiş ülkeler de bulunmaktadır. ABD ile olan açık bu şekilde kapatılmaktadır⁽¹⁹⁷⁾. Diğer iki mekanizma “Ortak Uygulama” ve “Temiz Geliştirme” mekanizmalarıdır. Birincisi gelişmiş, diğeri gelişmekte olan ülkelere hitap etmektedir. Ortak uygulamada gelişmiş ülkeler ortak projeler üretilip kendi emisyonlarını indirecek. Temiz gelişme mekanizmasına göre eğer bir ülke emisyon için belli bir hedefi bulunmakla birlikte yatırım yapamıyorsa, proje götürüp kredi alarak yapmasını öngörmektedir. Hem AB hem de ülkeler. Müzakereler sonucu Türkiye’de bu kontrolü Çevre ve Orman Bakanlığı yapacaktır. AB bunun için 'Ulusal Ödeme Planı' adı altında bir kavram oluşturmuştur. Üye ülkelerin de kendi ortak planlarının oluşturulması beklenmektedir⁽¹⁹⁸⁾.

Emisyon ticaretinin işleyiş mekanizması şu şekilde açıklanabilir;⁽¹⁹⁹⁾.

Eğri üzerindeki bir nokta (q, p) zaman içinde (T) bir bölge (R) için karbonu ilave bir birim daha kısıtlamanın maliyetini (toplam maliyete olan etkisini) temsil etmektedir. Dikey olarak belirlenen sınır bir bölge için Kyoto yükümlülüklerini karşılamak üzere gerekli olan indirim miktarlarını temsil etmektedir. Emisyon ticaretinin olmadığı durumda MAC’nin bu sınırla kesiştiği noktayla gösterilen miktarı azaltacaktı ve karşılık gelen fiyat marjinal otarşik maliyeti olacaktı. Emisyon ticaretinin olasılık dahilinde olması durumunda bölge, otarşik marjinal maliyetin piyasa fiyatının ilişkisine uygun olarak ruhsatını satacak ya da satın alacaktır.

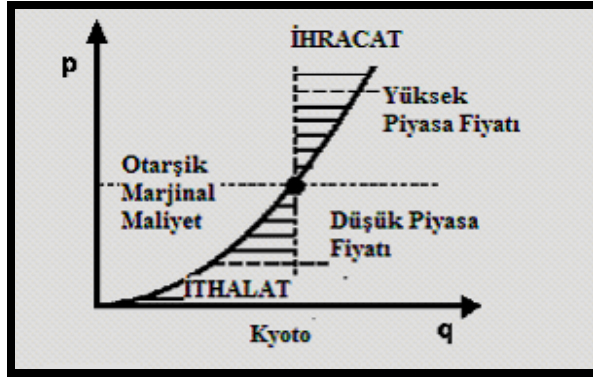
⁽¹⁹⁷⁾ Yalçın DOĞAN: “Kyoto 2015’te”, Hürriyet (18/02/2005), 7.

⁽¹⁹⁸⁾ “Kyoto Protokolü”, www.gezegelimiz.com: (erişim tarihi: 11/11/2005).

⁽¹⁹⁹⁾ Denny A. ELLERMAN and Decaux Annelène: “Analysis of Post-Kyoto CO2 Emissions Trading Using Marginal Abatement Curves”, 1998, 6 . , <http://www.mit.edu/afs/athena.mit.edu/org/g/globalchange/MITYPSGC>, (erişim:13/03/2005).

Şekil-4: Emisyon Hakkının Piyasa Fiyatına Bağlı

Olarak İthalat/ İhracata İsteklilik

Kaynak: Curves A. Denny Ellerman and Annelène Decaux: "Analysis of Post-Kyoto CO2 Emissions Trading, Using Marginal Abatement." (2004), 8 <http://www.mit.edu/afs/athena.mit.edu/>, (erişim tarihi: 13/03/2005)

- Bölge, piyasa fiyatı marjinal otarşik maliyetten düşükse, piyasa fiyatlarını üstleneceği ülke içi kısıtlamaları ve otarşik emisyon indirimi arasındaki miktar farklılıklarına karşılık gelen emisyon hakkını satmaya istekli olacaktır.
- Diğer taraftan bölge, eğer piyasa fiyatı otarşik marjinal indirim fiyatından daha yüksekse miktara uygun olarak "emisyon ruhsatı" olan piyasaya arz etmeye ve daha fazla indirim üstlenmeye istekli olacaktır.

Emisyon haklarının değişimi, karbon üzerindeki vergilerin kuvvetle yayılması ve bölgeler arasındaki kirliliğe karşı mücadelenin marjinal maliyetlerinden dolayı, emisyon indirimlerinin küresel ve bölgesel maliyetlerinin büyük ölçüde azaltılmasına izin vermektedir⁽²⁰⁰⁾. Emisyon ticaretinin serbest koşullar altında gerçekleştiği ve mülkiyet haklarının tarafların bir araya gelerek tespit ettikleri bu durumda sonunda ülkelerin dışsalıklardan kaynaklanan marjinal maliyetlerinin eşitlenmesi sağlanacaktır. Piyasada son aşamada tek fiyat yasası işer duruma gelecektir. Gelişme

⁽²⁰⁰⁾ Andrew DEAN and Peter HOELLER: "Couts de la Reduction des Emissions de CO2 Elements d'Information Fournis par Six Modeles Globaux", Revue économique de l'OCDE, No: 19, hiver, (Paris- 1992), 22., <http://www.oecd.org/dataoecd/21/44/33954866.pdf>, (erişim tarihi: 11/03/2005).

Avusturya ekolünün öngördüğü şekildedir. Bununla birlikte ekol eğer mülkiyet hakları açık bir şekilde belirlenmiş ve uygulanabilir ise bütün ekonomik birimlerin olası durumlar hakkında tam bilgi sahibi olacağını ve işlem maliyetlerinin de düşeceğini öngörmektedir⁽²⁰¹⁾. Bu dışsalıkların karşılıklı dışsalıklar olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye, ABD ve Avustralya gibi ülkelerin anlaşma metnini imzalamamış olmaları ise olası durumlar hakkında bilgi sahibi olma düşüncesini uygulamada sekteye uğratmaktadır. Oysa bu, devletlerin anlaşmayı imzalamaları durumunda dahi belirli düzeyde emisyon düzeyine izin verilmektedir. Amaç Kirliliğin tamamen ortadan kaldırılması değil optimal düzeye çekilmesidir. Bu düzeyin aşılması durumunda ise sosyal maliyet sosyal faydayı aşacaktır. Bu durum taraf olmayan ülkelerin teorisinin uygulama sahasına geçmesindeki zararlarını belirli bir oranda bertaraf etmiştir.

Sekiz yıllık zorlu bir süreç sonrasında protokol 16.02.2005 yürürlüğe girmiştir. Kyoto için en zor ikna edilen ülke Rusya olmuştur. Fakat, Rusya imzalamadan da, anlaşmanın yürürlüğe girmesi mümkün değildi. Çünkü, Avustralya ve Çin ile birlikte Rusya, küresel ısınmada, bu gazları salan en büyük üç ülkeden biridir. Eğer, Rusya taraf olmasaydı, gazların emisyon oranı yüzde 55'i geçecekti. Yüzde 55'in altına düşmek, ancak Rusya'nın imzasıyla mümkündü. Bu aynı zamanda sosyal maliyetlerin sosyal faydaya eşit olduğu düzey olduğu nokta hakkında ülkelerin fikir birliğinde oldukları seviyedir. Taraf ülkeler ABD bu anlaşmaya taraf olmasa dahi bu düzeye erişebilmektedirler. Rusya'nın bu zamana kadar direnme nedeni ise sanayileşme endişeleridir. Bazı Avrupa ülkeleri toplantılar esnasında Rusya'ya ikili anlaşmalarla bir takım ticaret kolaylıkları sağlayarak Rusya'nın Kyoto'yu onaylamasını sağlamışlardır⁽²⁰²⁾. Kyoto Protokolü bir yandan ABD-Rusya, öte yandan da ABD-Çin rekabetine sahne olmuştur. Çin'in emisyonlarını öne sürerek imzadan kaçan ABD, Rusya'nın Kyoto'ya katılımıyla yalnız kalmıştır.

⁽²⁰¹⁾ Ronald H. COASE: "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol. 3, Chicago, 1960, 22.

⁽²⁰²⁾ Yalçın DOĞAN: "Kyoto 2015'te", Hürriyet (18/02/2005), 7.

Ancak, Kyoto, ABD'nin itirazına karşın Rusya'nın desteğiyle yürürlüğe girmiştir. Gelişmekte olan ülkeler Kyoto'nun bağlayıcılığının henüz dışında. Gelişmekte olan ekonomiler, çevre kirlenmesinin çok küçük bir kısmından sorumlu tutulmaktadır. Kyoto'nun önlemeyi hedeflediği küresel ısınma ise, 1750'de başladığı varsayılan Sanayi Devrimi esas alınarak hesaplanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ağırlıklı olarak 1980'lerden, hatta 1990'lardan sonra ortaya çıktıkları için, küresel ısınmada minimal sorumlulukları olduğu kabul edilmektedir. Ancak, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler hızla gelişerek, gelecek yıllarda bir tehlide dönüşebileceği dile getirilmektedir. Özellikle Çin'in Batı tarzı bir tüketim modelini benimsemesi durumunda, dünyaya bir ABD'nin daha ekleneceği düşünülmektedir. ABD'nin Kyoto'yu tek taraflılıkla suçlaması da bu noktada ortaya çıkmaktadır. ABD, hızla endüstriyelleşen Çin ve Hindistan'ın Kyoto'nun hedef yılı 2012'de dünyanın en büyük kirleticilerinden olacaklarını, bu nedenle de Kyoto dışında kalmalarının haksızlık olduğunu savunmaktadır. ABD'li diplomatlar birçok uluslararası toplantıda Çin ve Hindistan'ın dışarıda bırakılmasının dengesizlik yaratacağını vurgulayarak, bu iki ülkeyi bir ön koşul olarak gündeme getirmiştir.

Protokole Birleşmiş Milletler çatısı altında küresel ısınmayı tartışan 160 ülke imza atmıştır. Ancak atmosfere saldıran gaz miktarı açısından (emisyon) tartışmasız lider ABD, bunun yanı sıra Avustralya ve Türkiye bu ülkelerin arasında yer almamıştır. Antlaşmayla birlikte, dünya genelinde bir takım hareketlenmeler de meydana gelecektir. Bunlar özetle;

1) Sanayi yatırımlarına ek vergi gelmesi,

2) Petrol ürünlerinin pahalılaşması ve

3) Atmosfere salacağı gazlarla ilgili kotasını aşmış ülkelerin, bu kotayı aşmamış ülkelere üste para ödeyerek 'karbondioksit' sattığı 'emisyon borsası'nın daha da hızlanması olacaktır.

Emisyon ticareti mekanizması, 1 Ocak 2005'te AB'de başlamıştır. Bu mekanizma sayesinde borsada karbondioksit emisyonları satışa çıkarılmaktadır (Tonu 6-8 euro). Buna göre şirketler, Sivil Toplum Kuruluşları, kısaca herkes karbondioksitin sertifikalı ticareti'ni yapabilecektir. Rusya'nın protokole dahil olmasının en önemli sebebi de bu mekanizmadan yararlanarak yatırımlarını artırıp kazanç sağlamaktır. IMF ile borçlarını bitirirken bu süre büyük endüstriyel üretim kaybı geçirdiği için, emisyonu (atmosfere saldıgı gazlar) çok fazla olmamıştır. Eğer bunu 1990 seviyesinin altına düşürebilirse emisyon ticaretinden para kazanabilecektir. ABD ise bu konuda kendisine güvensizdir⁽²⁰³⁾.

Avrupa ile Kyoto Protokolünün bağlantısı Avrupa Konseyi'nin "Sürdürülebilir Gelişme Stratejisi" isimli bir programından kaynaklanmaktadır. Bu 2001'de İsveç'te onaylanmıştır. AB'nin 15 ülkesi 2008-2012'de karbondioksit emisyonlarını yüzde 8 indirmeyi taahhüt etmiştir. AB'nin 10 yeni ülkesinin hedefi yüzde 6-8. Dalgalanma olsa da AB'de emisyonlar 1990 seviyelerine göre yüzde 2-3 azalmıştır. Örneğin, iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte, Doğu Almanya'daki eski fabrikaların hepsi kapatılmış, yeni teknolojiye geçilmiştir. Almanya'nın emisyonları yüzde 18 azaltmış, İngiltere ise AB stratejisi bağlamında kömürden doğalgaza geçerek emisyonlarını yüzde 12 azaltmıştır⁽²⁰⁴⁾.

Sanayileşmek demek, kömür, petrol ve türevlerini kullanmak anlamına gelmektedir. Oysa, bunlar karbondioksit ve metan deposu, küresel ısınmayı tetikleyen gazlardır. Karbondioksiti Kyoto'da öngörülen oranın altına çekmek, sanayileşmeyi frenlemekten geçmektedir. Bu ise bizim gibi sanayileşme yolundaki ülkelere ek maliyet getirmektedir. Tüm Türkiye'de çöp fabrikaları, modern öğütme ve çöpü dönüştürme, yeniden kullanma teknolojisi çok az yerde bulunmaktadır. Çok geniş bir çevre düzenlemesi atıkların arıtılması için Türkiye'nin toplam 30-35 milyar Euro'luk yatırıma ihtiyacı bulunmaktadır.

⁽²⁰³⁾ Radikal: "Kyotolu Hayat Başladı", (16/02/2005), 8.

⁽²⁰⁴⁾ Radikal: "Kyotolu Hayat Başladı", (16/02/2005), 8.

Bu koşullar altında Türkiye'nin Kyoto Protokolü'nü onaylamak için 2015 yılına kadar beklenmesi gerektiği düşünülmektedir⁽²⁰⁵⁾.

Türkiye, hidroelektrik ve rüzgâr gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının sistemdeki payını artırması gerekmektedir. Bununla birlikte, atmosferde sera etkisi yapan gazların yoğunluğunu artıracak baca gazlarının emisyonunun da Kyoto Protokolü'nde belirlenen seviyenin altında sabitlenebilmesi için gerekli önlemler alınması düşünülmektedir. Türkiye'nin Avrupa ülkelerinin büyük önem verdiği, ancak ABD'nin imza atmaya yanaşmadığı Kyoto Protokolü'ne hazırlanması ve imza atması da 7 yıl sürecektir. 7 yıl içinde bütün enerji santrallerinin ve sanayi tesislerinin baca gazları konusunda belirlenen sınırın altına inmesi için gerekli altyapı ve hukuki zemin oluşturulması planlanmaktadır. Her şey planlandığı gibi giderse Türkiye'nin 2012 yılında protokole dahil olması hedeflenmektedir. Bu aynı zamanda AB ile müzakerelerde çevre başlığındaki uyum açısından büyük önem taşımaktadır⁽²⁰⁶⁾.

Dünya'nın en gelişmiş 8 ülkesinin liderlerini Temmuz 2005'te İskoçya'nın Gleneagles şehrinde bir araya getiren son G-8 Zirvesi'nde, ABD'nin gelişmekte olan ülkelerini de kapsayan yeni bir anlaşma yapılması tezi kabul edilmiştir. 2012 sonrası için düşünülen yeni anlaşma Çin ve Hindistan'ı da kapsayacak. Zirveden 1 Kasım'da alternatif enerji çarelerine odaklanan yeni bir girişimin başlamasını öngören bir karar çıkmış olsa da bu yönde somut hedef ortaya konmamıştır.

Görüşmeler sırasında İngiltere, küresel ısınma konusunda ABD'nin olumlu adım atmaması durumunda, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkelerin de rahatlıkla katılımcı olmamayı seçebilecekleri tezini savunmuştur. Kyoto Protokolü'nün 2012'de süresini dolduracağına dikkat çeken İngiliz Hükümeti 2012 sonrası için gelişmekte olan ülkeleri de kapsayan yeni bir

⁽²⁰⁵⁾ Yalçın DOĞAN: "Kyoto 2015'te", Hürriyet, (18/02/ 2005), 7.

⁽²⁰⁶⁾ Radikal: "Nükleer ve Kyoto 2012'de", (20./03/2005), 5.

anlaşmanın çerçevesini oluşturmak istediklerini bu girişimi 1 Kasım'da İngiltere'de başlatacağını belirtmiştir.

G-8 liderlerinin imza attığı uzlaşi metni, Kyoto Protokolü'ne tek bir cümle ile atıfta bulunmaktadır. Metindeki ifade şöyle: "Kyoto Protokolü'ne imza atan ülkeler, şartların uygulanması için gerekenleri yapacaktır." Dünyanın en büyük kirleticisi ABD'yi ikna edemeyen G-8 Zirvesi'nin, sera etkisini azaltmayı öngören Birleşmiş Milletler anlaşmasını fiilen yetersiz konuma getirdiği belirtilmektedir. Buna karşılık, ABD Başkanı George Bush'un küresel ısınmanın gerçekliğini kabul etmesi, uzlaşi metninin en büyük kazanımı olarak algılanmaktadır. Uzlaşi metninin küresel ısınmanın bilimselliğine vurgu yapması ve sera etkisinin geri döndürülmesi kavramına yer vermesi olumlu olarak değerlendirilmektedir⁽²⁰⁷⁾.

İklim Değişimi Konusunda Birleşmiş Milletler Çerçeve Konvansiyonuna ilişkin Kyoto Protokolü'nde üzerinde anlaşılan ilkeler şunlardır;

1. Madde: Bu protokolün amaçlarını gerçekleştirmek üzere Kongre'ye ilişkin Madde 1'de yapılan tanımlamalar dikkate alınacaktır. Ayrıca:

1. "Taraflar Toplantısı" burada Kongre ile ilişkili olarak Taraflar Toplantısı anlamına gelecektir.

2. "Kongre" burada 9 Mayıs 1992 tarihinde New York şehrinde akdedilen İklim değişikliğine Yönelik Birleşmiş Milletler Çerçeve Kongresi anlamına gelecektir.

3. "İklim Değişikliğine Yönelik Devletler Arası Panel" burada 1988 yılında Dünya Meteoroloji Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından ortaklaşa düzenlenen İklim Değişikliğine Yönelik Devletler Arası Panel anlamına gelecektir.

⁽²⁰⁷⁾ "Kyoto Protokolü", <http://www.gezeganimiz.com/kyototr.asp>, (erişim tarihi: 11/11/2005)

4. "Montreal Protokolü" burada 16 Eylül 1987 tarihinde çıkartılan ve daha sonra üzerinde değişiklik ve düzeltmeler yapılmış olan Ozon Tabakası Delici Maddelere Yönelik Montreal Protokolü anlamına gelecektir.

5. "Mevcut/halihazırda bulunan ve Oy Veren Taraflar" burada mevcut ve olumlu veya olumsuz oy veren Taraflar anlamına gelecektir.

6. "Taraf" aksi metinde açıkça belirtilmediği sürece, bu Protokol Tarafları'ndan biri anlamına gelir.

7. "Ek 1'e yer alan Taraf" burada Ek 1 de belirtilmiş Kongrenin bir Tarafı anlamına gelecek olup, keyfiyet Kongrenin Madde 4 Fıkra 2 (g) uyarınca bildirilecektir. [EK-1: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Topluluğu, Avustralya, Avusturya, Belçika, Beyaz Rusya (a), Bulgaristan (a), Çekoslovakya(a), Danimarka, Estonya (a), Finlandiya, İngiltere ve Kuzey İrlanda, Hollanda, İrlanda, Fransa, İspanya İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Letonya (a), Litvanya (a), Lüksemburg, Kanada, Macaristan (a), Norveç, Polonya (a), Portekiz, Romanya (a), Rusya Federasyonu (a), Türkiye, Ukrayna (a), Yeni Zelanda, Yunanistan.

(a): Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bulunan ülkeleri ifade etmektedir.

Ayrıca; Lichtenstein, Monako, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan daha sonra listeye dahil olmuş, Çekoslovakya listeden çıkarılmıştır⁽²⁰⁸⁾.

2. Madde: 1. Ek 1'de yer alan bütün Taraflar, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek amacıyla Madde 3'e uygun olarak sayısallaştırılmış emisyon sınırlaması ve indirimini yerine getirmek amacıyla:

(a) Aşağıdaki ulusal koşullara uygun olarak politika ve önlemler uygulayacak ve/veya geliştirecektir:

⁽²⁰⁸⁾ REC: "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü, (Ankara-2006), 29.

(i) Ulusal Ekonominin ilgili sektörlerindeki enerji etkinliğinin iyileştirilmesi;

(ii) İlgili uluslararası çevre antlaşmaları kapsamındaki taahhütler ile sürdürülebilir orman düzenleme uygulamaları, ağaç dikimi ve ağaç takviyesine/desteğine ilişkin teşvikler dikkate alınarak Montreal Protokolü ile düzenlenen sera gazlarına ilişkin rezervlerin korunması ve iyileştirilmesi;

(iii) İklim değişikliğine ilişkin yaklaşımlar ışığında sürdürülebilir tarımsal yöntemlerin yaygınlaştırılması;

(iv) Yeni ve yenilenebilir enerji çeşitleri, karbondioksit tecrit/ayırma teknolojileri ve gelişmiş ve yenilikçi çevresel bakımdan sağlam teknolojiler üzerinde araştırma yapmak, teşvik etmek, geliştirmek ve kullanımının artmasını sağlamak;

(v) Kongrenin amacına aykırı çalışan ve sera gazı yayan sektörlerle yapılan mali teşvikler, vergi ve harç istisnaları ile iktisadi yardımları veya ilgili piyasa aksaklıklarını aşamalı olarak kaldırmak veya tasfiye etmek;

(vi) Montreal Protokolü ile düzenlenmemiş bulunan sera gazının emisyonunu/yayılmasını sınırlandıran veya azaltan politika veya önlemleri teşvik etmeyi amaçlayan ilgili sektörlerdeki uygun reformların teşviki;

(vii) Nakliye sektöründe, Montreal Protokolü tarafından düzenlenmeyen sera gazı emisyonu/yayımının sınırlandırılması ve/veya azaltılmasına ilişkin önlemler;

(viii) Atık idaresi ile birlikte üretim, nakliye ve enerji dağıtımının iyileştirilmesi ve kullanılması yoluyla metan emisyonunun/yayımının sınırlandırılması ve/veya azaltılması;

(b) Kongre'ye ilişkin Madde 4, Fıkra 2(e)(i) uyarınca Madde 1 kapsamında düzenlenen politika ve önlemlere ilişkin bireysel ve müşterek/ortak etkinliğin genişletilmesi için söz konusu Taraflar ile işbirliği

yapmak. Bu amaçla, söz konusu Taraflar, yukarıda açıklanan politika ve önlemler ile ilişkili deneyim ve bilgi alış verişinde bulunmak için uyumluluk, şeffaflık ve etkinlik yolları geliştirmek de buna dahil olmak kaydıyla adımlar atacaktırlar. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı ilk toplantısında/oturumunda veya sonraki ilk uygulanabilir oturumunda tüm gerekli bilgileri dikkate alarak bu iş birliğini kolaylaştırmanın yollarını ele alacaktır.

2. Ek 1'de yer alan Taraflar, Montreal Protokolü Tarafından düzenlenmemiş bulunan ve havacılık ve deniz yakıt tankerlerinden kaynaklanan sera gazlarının emisyonu/yayımını sınırlandırılması veya indirilmesini gözetecekler ve bu amaçla sırasıyla Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü ve Uluslararası Denizcilik Örgütü ile beraber çalışılacaktır.

3. Ek 1'de yer alan Taraflar bu Madde kapsamındaki politika ve önlemleri uygulamaya çalışacaklardır. Burada ters etkilerin en aza indirilmesine önem verilecek ve Kongre'ye ilişkin Madde 3 göz önünde bulundurularak iklim değişikliği üzerindeki ters etkiler, Uluslararası ticaret üzerindeki etkiler ve diğer Taraflar üzerindeki sosyal, çevresel ve iktisadi etkiler (özellikle gelişmekte olan ülke Taraflar ve bilhassa Kongre'ye ilişkin 3. Madde Fıkra (8) ve (9) da belirtilenler) buna dahil olacaktır. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'nda, uygun görüldüğü takdirde, daha ileri bir adım atarak bu Fıkra hükümlerini gerçekleştirilmesi teşvik edilecektir.

4. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı farklı ulusal koşullar ve muhtemel etkileri dikkate alarak yukarıdaki Fıkra (1)(a) bakımından yararlı olduğu kararına vardığı takdirde, söz konusu politika ve önlemlerin koordinasyonu için gerekli yol ve yöntemleri ele alacaktır.

3. Madde: 1. Ek 1'e yer alan Taraflar, bireysel veya müşterek/ortak olarak, Ek A'da sıralanan sera gazlarına ilişkin toplam antropojenik/insan türümsel karbondioksit eş değer emisyonu/yayımı Ek B'de sayısallaştırılan

emisyon sınırlaması ve indirimi taahhütleri gereğince belirlenen ve hesaplanan miktarları, bu Madde hükümleri gereğince ve 2008 ila 2012 yılları arasındaki seviyenin 1990 yılı seviyeleri en az %5 altında olacağı perspektifiyle, aşmayacaktır.

2. Ek 1'de yer alan bütün Taraflar 2005 yılına kadar bu protokol kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmek konusunda gözle görülür bir ilerleme kaydedecektir.

3. Doğrudan insan kaynaklı toprak kullanımı değişikliği ve orman faaliyetlerden (1990 yılından bu yana ağaçlandırma, ağaç takviyesi ve dikimi ile sınırlı olmak kaydıyla) kaynaklanan ve her bir taahhüt süresi içinde karbon stoklarındaki doğrulanabilir değişiklikler olarak ölçülebilen, sera gazı emisyonlarındaki net değişiklikler Ek 1'de yer alan her bir Tarafa ilişkin bu Madde kapsamındaki taahhütlerini karşılamak için kullanılacaktır. Bu faaliyetlerle ilişkili olarak, sera gazı emisyonları şeffaf ve doğrulanabilir biçimde rapor edilecek ve Madde 7 ve 8 e uygun olarak gözden geçirilecektir.

4. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'nın birinci toplantısından/oturumundan önce, Ek 1'de yer alan her bir Taraf, bilimsel ve teknolojik tavsiye amaçlı yardımcı bir organın incelemesine sunulmak üzere 1990 yılındaki karbon stokları seviyesine ilişkin Verileri sağlayacak ve sonraki yıllar içinde karbon stoklarında meydana gelebilecek değişikliklerin tahmin edilmesini sağlayacaktır. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, ilk toplantısında veya bundan sonra ne zaman olabilirse, aşağıdaki konularla ilgili usul, kılavuz ve kurallar üzerinde karar alacaklardır: Sera etkisi yaratan gaz emisyonlarında, değişikliklerle ilgili insan kaynaklı ek faaliyetler, sinkler kullanılarak tarımsal topraklarda tasfiye, toprak kullanıma ilişkin değişim ve orman sınıflarının Ek 1'de yer alan Taraflar için belirlenmiş miktarlara eklenmesi ve çıkartılması - ki bu sonuncusu için, belirsizlikler, raporlamada şeffaflık, doğrulanabilirlik, İklimsel Değişiklik konusunda Devletler arası Panele ilişkin

metodolojik çalışma,Taraflar Toplantısı'na ilişkin kararlar ve Madde 5'e uygun olarak Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye amaçlı Yardımcı Organ Tarafından sağlanan tavsiyeler. Söz konusu bir karar, ikinci ve daha sonraki taahhüt dönemlerinde uygulanacaktır. Herhangi bir Taraf, birinci taahhüt dönemi için ilave insan kaynaklı faaliyetler konusunda söz konusu kararı uygulama yoluna gidebilir, ancak bu faaliyetler 1990 yılından bu yana gerçekleşmiş olmalıdır.

5. Ek 1'de yer alan ve Taraflar Toplantısı 9/CP.2 kararı uyarınca ikinci toplantısında tespit edilen baz yılı veya dönemine sahip piyasa ekonomisine geçiş sürecinde olan ekonomiler kendi taahhütlerini yerine getirmek için bu Madde kapsamındaki baz yılı veya dönemini kullanacaktır. Kongre'ye ilişkin Madde 12 kapsamında birinci ulusal bildirimini henüz gerçekleştirmemiş olan ve pazar ekonomisine geçiş süreci içinde olan Ek 1'de yer alan herhangi bir Taraf, bu Madde kapsamında taahhütlerinin yerine getirilmesi amacıyla tarihsel baz yıl veya 1990'dan başka süre kullanmak isteğini de bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısına bildirecektir. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı bu bildirimin kabul edilip edilmeyeceğine karar verecektir.

6. Bu Madde haricinde bu protokol kapsamındaki taahhütlerin yerine getirilmesinde bu Kongre'ye ilişkin Madde 4, Fıkra (6) göz önünde bulundurularak, Ek 1'de yer alan bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından, piyasa ekonomisine geçme süreci içinde olan ekonomilere belirli bir derecede esneklik sağlanacaktır.

7. 2008'den 2012'ye kadar olan birinci sayısallaştırılmış emisyon sınırlaması ve indirimi taahhüdü döneminde, Ek 1'de yer alan ve her bir Taraf için belirlenen miktar 1990 yılı veya baz yıl veya yukarıdaki Fıkra(6) 'ya uygun olarak belirlenen bir dönemde Ek A'da sıralanan sera gazlarına ilişkin toplam antropojenik/insan türümsel karbondioksit emisyon değerinin 5 ile çarpılması ile elde edilen sonuç için Ek B'de açıklanan yüzdeye eşdeğerdir. Ek 1'de yer alan Taraflar (ki bunlar için toprak kullanımı değişimi ve

ormancılığa 1990 yılında sera gazı emisyonun net kaynağını oluşturmaktadır) 1990 yılı emisyonları baz yılı veya süresi/periodyu içine 1990 yılı emisyonlarında baz yılı veya kaynaklarıyla toplam antropogenik/insan türümsel karbondioksit eşdeğeri emisyonları dahil edilecektir), belirlenen miktarların hesaplanması amacıyla toprak kullanımı değışiminden yine 1990 yılında sinkler kullanılarak gerçekleştirilen tasfiyeler bundan indirilecektir.

8. Ek I'de yer alan Taraflar'dan herhangi biri, yukarıda Fıkra (7)'de atıfta bulunulan hesaplama amacıyla 1995 yılını hidroflorokarbon, perflorokarbon ve sülfür hekzaflorit için baz yıl olarak kullanabilir.

9. Ek I'de yer alan Taraflar için sonraki yıllara yönelik taahhütler bu Protokol'e ait Ek B'de düzenlenebilir, şu şartla ki bu düzenleme Madde 21 Fıkra (7) hükümlerine uygun olmalıdır. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiğı Taraflar Toplantısı, yukarıda Fıkra 1'de atıfta bulunulan birinci görev süresinin sonundan önce en az yedi yıl içinde söz konusu taahhütlere ilişkin görüşmelere başlayacaktır.

10. Bir Tarafın Madde 6 veya Madde 17 hükümlerine göre bir diğer Taraftan talep ettiğı herhangi bir emisyon indirme birimleri, veya belirlenen miktarın herhangi bir bölümü talep eden Taraf için belirlenen miktara ilave edilecektir .

11. Bir Tarafın Madde 6 veya Madde 17 hükümleri gereğince diğer Tarafa aktardığı herhangi bir emisyon indirme birimleri, veya belirlenen miktarın herhangi bir bölümü, Aktaran Taraf için belirlenen miktardan düşürülecektir.

12. Bir Tarafın Madde 12 hükümlerine göre bir diğer Taraftan talep ettiğı tasdikli indirim birimleri talep eden Taraf için belirlenen miktarlara ilave edilecektir.

13. Taahhüt süresi içinde Ek I'de yer alan bir Tarafa ilişkin emisyonların bu Madde kapsamında belirlenen miktardan az olması halinde, o Tarafın talebi üzerine, izleyen taahhüt süreleri içinde, o Taraf için belirlenen miktara ilave edilecektir.

14. Ek I'de yer alan her bir Taraf, yukarıdaki Fıkra 1'de açıklanan taahhütleri, özellikle Kongre'ye ait Madde 4, Fıkra 8 veya 9'da belirlenmiş olanlar olmak üzere, gelişmekte olan ülke Taraflar üzerindeki sosyal, çevresel ve iktisadi ters etkileri asgariye indirecek şekilde uygulamak için elinden ne geliyorsa yapmaya çalışacaktır. Bu Fıkraların uygulanması konusunda, Taraflar Toplantısının ilgili kararlarına uygun olarak, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, ilk toplantısında, bu Fıkralarda atıfta bulunulan Taraflar üzerinde tepki önlemleri ve/veya iklim değişiklerinin ters etkilerini asgariye indirmek için gerekli girişimleri ele alacaktır. Ele alınacak konular arasında fon kurulması, sigorta ve teknoloji transferi olacaktır.

4. Madde: 1. Madde 3 kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmek için bir anlaşmaya varmış Ek I'de yer alan Tarafların bu taahhütleri karşıladığı varsayılacaktır, ancak Ek A'da sıralanan sera gazlarının emisyonlarına eşdeğer toplam entegre/bütünleşik antropogenik/insan türümsel karbon dioksit, Ek B'de açıklanan kantitatif emisyon sınırlaması indirim taahhütleri uyarınca ve Madde 3 hükümlerine uygun olarak hesaplanan miktarları aşmayacaktır. Anlaşmanın her bir Tarafına tahsis edilen ilgili emisyon seviyesi o anlaşmada açıklanacaktır.

2. Bu Protokolün şartları, bu anlaşmanın Tarafları tarafından bu anlaşma tarafından onaylanan, kabul edilen veya tasdik edilen araçlara ilişkin belgelerin emanete bırakılma tarihinde Sekreteryaya bildirileceklerdir. Sekreterlik, sırası geldiğinde, Kongre'nin Taraflarına ve imza sahiplerine anlaşmanın koşullarını açıklayacaktır.

3. Böyle herhangi bir anlaşma, Madde 3, Fıkra 7'de belirtilen uyma süresi için geçerliliğini koruyacaktır.

4. Tarafların, bölgesel iktisadi bütünleşme örgütü çerçevesinde, birlikte ve müşterek hareket etmesi halinde, bu Protokolün düzenlenmesinden sonra örgütün bileşimindeki herhangi bir değişiklik, sadece bu değişikliğin ardından düzenlenen Madde 3 kapsamındaki taahhütlere ilişkin amaçlar için uygulanabilir.

5. Tarafların toplam bütünleşik emisyon indirimlerini yerine getirmemeleri halinde, bu anlaşmanın taraflarından her biri bu anlaşmada açıklanan kendi emisyon oranlarından sorumlu olacaktır.

6. Kendisi de bu protokole Taraf olan bir bölgesel iktisadi bütünleşme örgütü çerçevesinde, ve bu örgüt ile birlikte, müşterek hareket eden Tarafların böyle hareket etmesi halinde, bölgesel iktisadi bütünleşme örgütüne üye her bir Devlet üye münferiden/tek başına ve Madde 24'e uygun hareket eden bölgesel iktisadi bütünleşme örgütü ile beraber, toplam bütünleşik/entegre emisyon indirimlerinde başarısız olunması halinde, bu Maddeye uygun olarak belirtilen kendi emisyon/yayım seviyelerinden dolayı sorumlu olacaktır.

5. Madde: 1. Ek I'de yer alan her bir Tarafın, ilk taahhüt süresinden önceki bir yıldan geç olmamak kaydıyla, Montreal Protokolü tarafından düzenlenmemiş kaynaklara göre antropogenik/insan türümsel emisyonları ile sinkler kullanılarak kaldırılan tüm sera gazlarının, tahmin eden ulusal bir sistem içinde bir yere sahip olacaktır. Aşağıdaki Fıkra 2'de belirtilen metodolojileri oluşturan böyle ulusal sistemler için kılavuzlar üzerinde, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısının ilk toplantısında kararlaştırılacaktır.

2. Montreal Protokolü tarafından düzenlenmemiş kaynaklara göre antropogenik/insan türümsel emisyonlar ile sinkler kullanılarak kaldırılan tüm sera gazlarının tahminine ilişkin metodolojiler, İklim Değişimi üzerindeki

Hükümetler Arası Panel'de kabul edilecek ve Taraflar Toplantısı'nın ilk toplantısında kararlaştırılacaktır. Böyle metodolojilerin kullanılmadığı yerlerde, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısının ilk toplantısında üzerinde anlaşılan metodolojiler uygulanacaktır. Diğerlerinin yanı sıra, İklim Değişimi üzerindeki Hükümetler Arası Panel tarafından yapılan çalışma ve Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Kurumu Tarafından sağlanan tavsiye esas alınarak bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, Taraflar Toplantısınca alınmış ilgili kararları tamamen göz önünde bulundurarak söz konusu metodolojileri ve düzenlemeleri düzenli olarak gözden geçirecek ve uygun olduğu takdirde değiştirecektir. Metodolojilere veya düzenlemelere ilişkin herhangi bir revizyon sadece bu revizyonun ardından düzenlenen taahhüt süresi göz önünde bulundurularak Madde 3 kapsamındaki taahhütler ile olan uygunluğun temin edilmesi için kullanılabilecektir.

3. Ek A'da listelenmiş kaynaklara göre antropogenik/insan türümsel emisyonları ve sinkler kullanılarak kaldırılan tüm sera gazlarına eşdeğer karbon dioksiti hesaplamak için kullanılan küresel ısınma potansiyelleri, İklim Değişimine Yönelik Hükümetler Arası Panel'in üçüncü oturumunda/toplantısında kabul edildiği şekilde olacaktır. İklim Değişimine Yönelik Hükümetlerarası Panel'e ilişkin çalışma ve Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Kurumu Tarafından sağlanan tavsiye temelinde, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, her bir sera gazının küresel ısınma potansiyelini gözden geçirecek ve gerekli gördüğü takdirde, Taraflar Toplantısı'nın ilgili kararları bütünüyle göz önünde bulundurularak revize edecektir. Küresel ısınma potansiyeline ilişkin herhangi bir revizyon, bu revizyonu müteakip düzenlenen herhangi bir taahhüt dikkate alınarak sadece Madde 3 kapsamında yer alan taahhütlere uygulanacaktır.

6. Madde: 1. Madde 3 kapsamında taahhütlerin yerine getirilmesi amacıyla, Ek 1'de yer alan herhangi bir Taraf, herhangi bir iktisadi sektördeki sera gazlarının sinkler kullanılarak antropojenik olarak kaldırılmasının

iyileştirilmesini veya kaynaklarına göre antropojenik emisyonların azaltılmasını amaçlayan projelerden kaynaklanan herhangi bir diğer böyle Tarafın emisyon indirimi birimlerine aktarabilir, şu şartla ki :

(a) Böyle bir proje ilgili Tarafların onayını almalıdır; (b) Böyle bir proje kaynaklarına göre emisyonda bir azalma veya sinkler kullanılarak kaldırılmasında iyileşme sağlayacaktır, demek oluyor ki bu aksi takdirde olabilecek olana ilave niteliğindedir. (c) Madde 5 ve 7 kapsamındaki sorumluluklarına uygun hareket etmediği takdirde herhangi bir emisyon azaltıcı birimler elde edemez; ve (d) Emisyon indirim birimlerinin temini Madde 3 kapsamındaki toplantı taahhütlerine ilişkin amaçlar için yapılan yurt içi çalışmalara ilave nitelikte olacaktır.

2. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı ilk oturumunda, veya toplantısından sonra olabilecek en kısa sürede doğrulama ve raporlama için dahil olmak üzere bu Maddenin uygulanmasına yönelik kılavuzları daha fazla incelemeye tabii tutabilir.

3. Ek 1 de yer alan Taraf; üretim, transfer veya edinime yol açan faaliyetlere katılmaları için emisyon indirim birimlerine ilişkin, kendi sorunluluğu altında olmak üzere ve bu Madde kapsamında yasal kurumlara yetki verebilir.

4. Madde 8 de bu Maddeye atıfta bulunularak gerekli şartlara ilişkin Ek 1 de yer alan ve bir Tarafın uygulamasına ait bir sorun meydana gelmesi halinde, emisyon indirim birimlerine ilişkin transfer ve edinimler sorun tespit edildikten sonra sürdürülmeye devam edilebilir. Şu şartla ki söz konusu birimler, uygunluk sorunu çözümleninceye kadar Madde 3 kapsamındaki taahhütlerin yerine getirmek için Taraflardan biri Tarafından kullanılamaz.

7. Madde: 1. Ek 1' de yer alan her bir Taraf, Montreal protokolü Tarafından düzenlenmeyen Taraflar Toplantısının ilgili kararına göre gönderilen ve Madde 3 e uygunluğunu temin etmek amacıyla gerekli ek bilgi niteliğindeki ve yukarıdaki Fıkra 4 e uygun olarak tespit edilecek, (kaynaklara

göre) antropojenik emisyonlar ile sera gazlarının sinkler kullanılarak kaldırılmasına, yıllık envanterinde, yer verecektir.

2. Ek 1'de yer alan her bir Taraf, ulusal bildirgesinde, konvansiyonun 12.Maddesi kapsamında gönderilen, aşağıdaki Fıkra 4 ile uygunluğunun kararlaştırılacak bu protokol kapsamındaki taahhütleri uygunluğu göstermek için gerekli ek bilgiye yer verecek olup aşağıdaki Madde 4'e uygun olarak kararlaştıracaktır.

3. Ek 1'de yer alan her bir Taraf yukarıdaki Fıkra 1 kapsamında istenen bilgileri yıllık olarak gönderecektir. Şöyle ki bu Protokol o Taraf için yürürlüğe girdikten sonra taahhüt süresinin birinci yılında Kongre kapsamında birinci envanter ile beraber başlar. Her bir Taraf bu Protokol yürürlüğe girdikten sonra ve aşağıdaki Fıkra 4'te bahsedilen kılavuz'un düzenlenmesinden sonra Kongre kapsamında 1. ulusal bildirgenin parçası olarak yukarıdaki Fıkra 2 kapsamında gerekli bilgiyi gönderecektir. Bu Madde kapsamında istenen bilgiye ilişkin müteakip gönderme sıklığı bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından tespit edilecek olup Taraflar Toplantısı tarafından kararlaştırılan ulusal bildirgelerin gönderilmesi için zaman çizelgesi dikkate alınır.

4. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı konferans ilk toplantısında ve daha sonra periyodik olmak üzere bu Madde kapsamında istenen bilgilerin hazırlanmasına yönelik kılavuzların hazırlayarak gözden geçirecek olup Taraflar Toplantısı Tarafından düzenlenen Ek 1 de yer alan Tarafların ulusal bildirgelerin hazırlanması için düzenlenmiş kılavuzlar dikkate alınır. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı konferans, aynı zamanda, birinci taahhüt süresinden önce tayin edilen miktarların kayda geçirilmesi için gerekli değişiklikler üzerinde karar verecektir.

8. Madde: 1. Ek 1'de yer alan her bir Taraf tarafından Madde 7 kapsamında gönderilen bilgi, Taraflar Toplantısı'nın ilgili kararları uyarınca,

bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı aşağıdaki Fıkra 4 kapsamında bu amaçla düzenlenen kılavuzlara uygun uzman revizyon ekipleri çalışmaları ile gözden geçirilecektir. Ek 1'de yer alan her bir Tarafça, Madde 7 Fıkra 1'e uygun olarak gönderilen bilgiler, emisyon envanterlerinin ve tayin edilen miktarların yıllık düzenlenme ve hesaplanma işlemlerinin bir parçası olarak gözden geçirilecektir. Buna ek olarak, Ek 1'de yer alan her bir Taraf tarafından Madde 7 Fıkra 2 bildiregelerin revizyonunun bir parçası olarak gözden geçirilecektir.

2. Uzman revizyon ekipleri Sekretarya tarafından koordine edilecek olup Taraflar Toplantısı'nın buradaki amacına uygun sağlanan kılavuza uygun olarak Kongre Tarafları ve, uygun olduğu takdirde, devletler arası organizasyonlar tarafından tayin edilen kişiler arasından seçilen uzmanlardan oluşacaktır.

3. Revizyon süreci bu Protokol'e ilişkin herhangi bir Taraf tarafından gerçekleştirilen uygulamanın bütün yönlerinin baştan sona ve kapsamlı teknik olarak değerlendirilmesini sağlayacaktır. Uzman revizyon ekipleri Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısına bir rapor hazırlayacak olup Tarafların taahhütlerine ilişkin uygulamalar değerlendirilecek, taahhütlerin gerçekleştirilmesi sırasında ortaya çıkan herhangi bir potansiyel sorunu ve etkileyen faktörleri tespit edecektir. Söz konusu raporlar sekreterlik tarafından Kongre'nin tüm Taraflarına sirküle edilecektir. Sekretarya bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından daha fazla incelenmesi için söz konusu raporda belirtilen uygulamalara ilişkin sorunları listeleyecektir.

4. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı ilk toplantısında, Taraflar Toplantısının ilgili kararlarını dikkate alarak, uzman revizyon ekipleri Tarafından bu Protokolün uygulanmasının gözden geçirilmesi için ilk oturumunda kılavuzlar hazırlayacak ve daha sonra düzenli olarak gözden geçirecektir.

5. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, uygulama için yardımcı organ ve gerekli olduğu takdirde, bilimsel ve teknolojik tavsiye yardımcı organın yardımı ile aşağıdaki konuları ele alacaktır:

(a) Madde 7 kapsamında Taraflarca gönderilen bilgi ve bu Madde kapsamında gerçekleştirilen uzman revizyonlarına ilişkin raporlar; (b) Sekreteryaya Tarafından yukarıdaki Fıkra 3 kapsamında listelenen uygulamaya ilişkin sorunlar ile beraber Taraflarca çıkarılan her türlü sorun.

6. Yukarıdaki Fıkra 5 e atıfta bulunarak bilginin ele alınması uyarınca, Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, bu Protokolün uygulanması için gereken her hangi bir konuda kararlar alacaktır.

9. Madde: 1. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı iklim değişimi ve sonuçları üzerindeki elde edilebilecek en iyi bilimsel ve değerlendirmeler ile birlikte teknik, sosyal ve iktisadi bilgiler ışığında bu Protokolü gözden geçirecektir.

2. Birinci revizyon bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısına ait ikinci toplantısında gerçekleşecektir.

10. Madde: Bütün Taraflar ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar ve özel ulusal ve bölgesel öncelikleri, amaçları ve koşullarını göz önünde bulundurarak ek 1 de yer almayan Taraflar için yeni taahhütler getirmeden, kongreye ilişkin Madde 4 Fıkra 1 kapsamındaki mevcut taahhütleri yeniden teyit ederek Kongre'ye ilişkin Madde 4 Fıkra 3, 5 ve 7 dikkate alınarak sürdürülebilir kalkınma ve gelişme gerçekleştirilmesi amacı ile bu taahhütlerin uygulanmasını geliştirilmeye devam edecek olup aşağıda belirtilen hususları yerine getirecektir:

(a) Yerel emisyon faktörlerinin kalitesi, Taraf konferansınca üzerinde anlaşılan ve Taraflar Toplantısınca düzenlenen ulusal bildirgenin hazırlanması için gerekli kılavuzlar ile uyumlu karşılaştırmalı metodolojiler

kullanılarak Montreal Protokolü Tarafından düzenlenmeyen bütün sera gazının sinkler yoluyla kaldırılması ve kaynaklara göre antropolojik emisyonlara ilişkin ulusal envanterlerin hazırlanması ve periyodik olarak güncellenmesi için her bir Tarafın sosyoiktisadi koşullarını yansıtan yerel emisyon faktörleri, faaliyet verileri ve/veya modellerini iyileştirmek için ilgili ve olabildiği ölçüde maliyet etkin ulusal ve gerekli yerde de bölgesel programların formülasyon;

(b) İklim değişikliklerini azaltacak önlemler ile iklim değişimi için uygun adaptasyonları kolaylaştırmak için gerekli olan önlemleri içeren ulusal ve gerekli olduğu yerde bölgesel programların formüle edilmesi, uygulanması, yayınlanması ve düzenli olarak güncelleştirilmesi;

(i) Söz konusu programlar, diğerlerinin yanı sıra enerji, nakliye ve sanayi sektörleri ile beraber tarım, ormancılık ve atık yönetiminde ilgilendirir. Bunun ötesinde, uzamsal planlamanın iyileştirilmesine yönelik adaptasyon teknolojileri ve yöntemleri iklim değişiminin adaptasyonu iyileştirir; ve

(ii) Ek 1 de yer alan Taraflar, bu program kapsamında uygulamaya yönelik bilgiler gönderecek olup buna Madde 7 ye uygun olarak ulusal programlar dahildir; diğer Taraflar kendi ulusal bildirgelerine, uygun olduğu taktirde, söz konusu Tarafın iklim değişikliğini ve bunun yan etkilerini ele alınmasında katkıda bulunduğuna inandığı önlemleri içeren programlar hakkında bilgiler dahil etme yoluna gidecek olup buna sera gazı emisyonlarındaki artışın azaltılması ve sinkler kullanılarak kaldırılması, tesis inşaatı ve adaptasyon önlemlerinin geliştirilmesi dahildir;

(c) Çevresel bakımdan sağlam teknolojilere yönelik geliştirme, uygulama ve yaygınlaştırma için etkili değişikliklerin teşviki, yine bu teknolojilerin teşvik edilmesi, kolaylaştırılması ve finanse edilmesi, uygun olduğu yerlerde iklim değişikliği ile ilgili çevresel bakımdan sağlam teknolojiler, know how, uygulamalar ve işlemlere ilişkin transfer, erişim, özellikle gelişmekte olan ülkeler için olmak üzere, kamu oyuna mal olmuş

çevresel bakımdan sağlam teknolojilerin etkin transferi için programlar ve politikaların formülasyonu dahil özel sektör için yetenekli bir çevrenin yaratılması, çevresel bakımdan sağlam teknolojilerin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi ve erişilmesinde işbirliği yapmak;

(d) Bilimsel ve teknik araştırmalarda iş birliği yapılması ve Tarafı olanlar, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısının herhangi bir toplantısına gözlemci olarak katılabilirler, ancak bu Protokol kapsamında kararlar sadece bu Protokolün Tarafları tarafından alınacaktır. Bu Protokol Tarandojen kapasiteler ile uluslararası ve devletlerarası çabalara katılmaya yönelik kapasiteler, araştırma ve sistematik gözlem konusundaki programlar ve şebekeler ilişkin programların geliştirilmesi ve güçlendirilmesi olup burada Kongre'nin 5. Maddesi dikkate alınır;

(e) Eğitim ve yetiştirme Programlarının geliştirme ve uygulanmasına yönelik uluslararası seviyede ve gerektiği hallerde mevcut organlar kullanılarak teşvik ve katılımıda bulunmak olup özellikle insan ve kurumsal kapasitesi açısından ulusal kapasitenin oluşturulmasının güçlendirilmesi ve personel mübadelesi yapılarak özellikle gelişmiş ülkelerde bu alanda uzman yetiştirilmesi ve iklim değişikliği konusunda ulusal seviyede kamuoyunun bilinçlenmesi ve kamuoyunun gerekli bilgilere erişebilmesinin sağlanması. Kongre'ye ilişkin Madde 6 dikkate alınarak Kongre'nin ilgili organları kanalıyla bu faaliyetleri uygulamak için uygun yöntemler geliştirilmelidir;

(f) Taraflar Toplantısının ilgili kararlarına uygun olarak bu Madde uyarınca üstlenilen program ve faaliyetler hakkındaki bilgilerin kendi ulusal bildirgelerine dahil edilmesi; ve

(g) Bu Kongre'ye ilişkin bu Madde, Madde 4, Fıkra 8 kapsamında ki taahhütlerin uygulanmasında tam bir dikkat sarf edilmesi

11. Madde: 1.) Madde 10 un uygulanmasında Taraflar Kongre'nin Madde 4 Fıkra 4,5,7,8 ve 9 hükümlerini dikkate alacaklardır.

2. Kongre Madde 4 Fıkra 3 ve Madde 11 hükümlerine uygun olarak Kongre'nin Madde 4 ve Fıkra 1 in uygulanması kapsamında ve Kongre'nin mali mekanizmalarının işlemesi için yetkilendirilmiş kurum ve kuruluşları yoluyla, gelişmiş ülke Taraflar ve Kongre, Ek 2 de yer alan gelişmiş Taraflar:

(a) Madde 10 Bent (a) da ele alınan ve Kongre'ye ilişkin Madde 4 Fıkra 1(a) kapsamındaki mevcut taahhütlerini uygulanmasının geliştirilmesinde, gelişmekte olan ülke Taraflarca bütünüyle üstlenilen üzerinde anlaşılmış tam maliyetlerin karşılamak için yeni ve ilave mali kaynaklar sağlayacak; ve

(b) Aynı zamanda Madde 10 Tarafından ele alınan Kongre'ye ilişkin Madde 4 Fıkra 1 kapsamında mevcut taahhütlerin uygulanmasının geliştirilmesine ilişkin üzerinde anlaşılmış tam maliyetlerin karşılanması için gelişmekte olan ülke Taraflarca ihtiyaç duyulan (ve teknoloji transferi de buna dahildir) mali kaynakları sağlayacak olup o maddeye uygun olarak Kongre'ye ilişkin Madde 11 de atıfta bulunulan uluslararası kurum veya kuruluşlar ile gelişmekte olan ülke Taraf arasında mutabakata varılacaktır. Bu mevcut taahhütlerin uygulanması fonların akışındaki doğruluk ve uygunluk ihtiyacı ve gelişmiş ülke Taraflar arasında uygun yük paylaşımının öneminin dikkate alacaktır. Bu Protokol düzenlenmesinden önce üzerinde anlaşılan dahil olmak üzere Taraflar Toplantısının ilgili kararları kapsamında Kongre'nin mali mekanizmasının işleyişi görevi verilen kurum veya kuruluşlara yönelik kılavuz bu Fıkra'nın hükümlerini gerekli değişiklikler yapılmış olarak uygulanacaktır.

3. Gelişmiş ülke Taraflar ile Kongre'ye ilişkin Ek 2'de yer alan diğer gelişmiş Taraflar (ile gelişmekte olan ülke Taraflar bundan yararlanacaklardır), öte yandan, karşılıklı, bölgesel ve diğer çok kanallı Taraflar yoluyla Madde 3'ün uygulanması için mali kaynakları sağlayabilirler. **(EK-2: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Topluluğu, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Kuzey İrlanda, İrlanda,**

İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan

Türkiye'nin adı, 2001 yılında gerçekleştirilen 7.Taraflar Konferansı'nda alınan 26/CP7 numaralı karar doğrultusunda Ek-II Listesinden çıkarılmıştır⁽²⁰⁹⁾.

12. Madde: 1. Temiz gelişme mekanizması burada açıklanmıştır.

2. Temiz gelişme mekanizmasının amacı, Ek 1'de yer almayan Taraflara sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında ve Kongreye ilişkin nihai amaca katkıda bulunulmalarına, ve Ek 1'de yer alan Taraflara Madde 3 kapsamındaki sayısallaştırılmış emisyon sınırlaması ve indirimi taahhütlerini yerine getirmelerine yardım etmek olacaktır.

3. Temiz gelişme mekanizması kapsamında :

(a) Ek 1'de yer alan Taraflar, belgelendirilmiş emisyon indirimlerinden kaynaklanan proje faaliyetlerinden (b) Ek 1'de yer almayan Taraflar, Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından tespit edildiği üzere Madde 3 kapsamında sayısallaştırılmış emisyon sınırlaması ve indirimi taahhütlerinin bir kısmına uymaya katkıda bulunan böyle projelerden elde edilen tasdikli emisyon indirimlerini kullanabilir.

4. Temiz gelişme mekanizması, Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı yetki ve kılavuzluğuna tabi olup temiz gelişme mekanizmasının idari kurulu tarafından denetlenir.

5. Her bir proje faaliyetinden kaynaklanan emisyon indirimleri, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından tayin edilecek operasyonel organlarca aşağıda belirtilen esaslarla tasdik edilecektir :

⁽²⁰⁹⁾ REC: a.g.e., 29.

(a) İlgili her bir Tarafça onaylanan gönüllü katılım; (b) İklim değişimini azaltılmasına ilişkin gerçek, ölçülebilir ve uzun dönemli kazançlar; (c) Tasdikli proje faaliyeti olmaksızın gerçekleşen ilave emisyon indirimleri;

6. Temiz temizleme mekanizması, gerektiğinde, tasdikli proje faaliyetlerine ilişkin fonların düzenlenmesine yardım edecektir.

7. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, ilk toplantısında, proje faaliyetlerinin bağımsız denetim ve doğrulanması yoluyla şeffaflık, etkinlik ve kaydedilebilirlik amaçlarına yönelik değişiklik ve yöntemleri ayrıntılı bir şekilde ele alır.

8. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, tasdikli proje faaliyetlerinden doğan bir payın, idari masraflar ile uyarlama maliyetlerini karşılamak için iklim değişikliklerinden ters yönde etkilenecek gelişmekte olan ülkelere yardımı kapsayacak şekilde kullanılmasını sağlayacaktır.

9. Yukarıda Madde 3(a)'de belirtilen ve tasdikli emisyon indirimlerine ilişkin kazanımlarda bahsedilen faaliyetler dahil olmak üzere temiz gelişme mekanizması kapsamındaki katılım, özel ve/veya kamu kuruluşlarını içine alabilir ve temiz gelişme mekanizmasının yönetim kurulu tarafından sağlanan kılavuzluğa tabi olacaktır.

10. 2000 yılından birinci taahhüt süresinin başlangıcına kadar geçen süre içinde sağlanan tasdikli emisyon indirimleri, birinci taahhüt süresi içinde uyumun başarılmasına yardım etmek için kullanılabilir.

13. Madde: 1. Taraflar Toplantısı, Kongre'nin üst organıdır, bu Protokol Tarafları'nın toplanmasına hizmet edecektir.

2. Bu Protokolün Tarafı olmayıp Kongre'nin Tarafı olanlar, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısının herhangi bir toplantısına gözlemci olarak katılabilirler, ancak bu Protokol kapsamında kararlar sadece bu Protokolün Tarafları tarafından alınacaktır.

3. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'nda, Kongre'de bir Tarafı temsil eden Taraflar Toplantısı Bürosu'na ait herhangi bir üye, aynı zamanda bu Protokol'ün Tarafı olmadığı takdirde, bu Protokol'ün Tarafları arasından seçilecek ilave bir üye ile yer değiştirecektir.

4. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, Protokol uygulanmasını düzenli olarak gözden geçirecek ve kendi yetkisi dahilinde, etkin işleyişini geliştirmek için gerekli kararları alacaktır. Bu Protokol tarafından kendine verilen görevleri yerine getirecektir :

(a) Bu Protokol hükümlerine göre elde edeceği bilgiler temelinde, bu Taraflar Protokol'ünün uygulanmasını, bu Protokol uyarınca alınan önlemlerin topyekün etkilerini, özellikle çevresel, iktisadi ve sosyal etkileri ile kümülatif etkisini ve Kongre'nin amacı yönünde hangi ölçüde ilerleme sağlandığını değerlendirmek; (b) Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'nın yükümlülüklerini periyodik olarak incelemek, Kongre'nin amacı doğrultusunda ve bilimsel ve teknik bilginin evrim ve uygulanması ile kazanılan deneyimler ışığında Kongre'ye ilişkin Madde 4, fıkra 2(d) ve Madde 7 fıkra 2 gereğince istenen revizyonları eksiksiz yerine getirmek, ve böylece bu Protokol'ün uygulanması konusunda düzenli olarak raporlar hazırlamak; (c) Tarafların farklı çevre, sorumluluk ve imkan ve kabiliyetleri ile bu Protokol'ün uygulanması konusundaki taahhütleri dikkate alınarak iklim değişimi ve etkilerini ele alan Taraflarca düzenlenen önlemler konusunda bilgi alış verişini teşvik etmek ve kolaylaştırmak, (d) İki yada daha fazla Tarafın talebi üzerine, Tarafların farklı çevre, sorumluluk ve imkan ve kabiliyetleri ile bu Protokol'ün uygulanması konusundaki taahhütleri dikkate alınarak, iklim değişikliği ve etkilerini ele almak için alınan önlemleri kolaylaştırmak; (e) Kongre'nin amacı ve bu Protokol'ün hükümlerine uygun olarak Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından alınan ilgili kararlar bütünüyle dikkate alınarak bu Protokol'ün Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından üzerinde anlaşılan etkili şekilde uygulanması için karşılaştırılabilir metodolojilerin

geliştirilmesi ve periyodik olarak iyileştirmesinin yapılmasını teşvik etmek ve bu yönde kılavuzluk etmek; (f) Bu Protokol'ün uygulanması için gerekli konular hakkında tavsiyelerde bulunmak; (g) Madde 11, fıkra 2 uygun olarak ilave mali kaynakları harekete geçirme yoluna gitmek; (h) Bu Protokol'ün uygulanması için gerekli görülen yardımcı organlar oluşturmak; (i) yetkili uluslararası kuruluşlar ve hükümetler arası ve sivil organlardan, uygun yerde bilgi, hizmet ve işbirliği aramak ve yararlanmak ve; (j) Bu Protokol'ün uygulanması için gereken diğer işlevlerin yerine getirilmek ve Taraflar Kongresi tarafından alınan bir karardan kaynaklanan her türlü görevi ele almak.

5. Taraflar Toplantısı'na ilişkin prosedürlere ait kurallar ve bu Kongre tarafından uygulanan mali prosedürler, Taraflar Kongresi'nin ilk toplantısında gerekli değişiklikler yapılmış olarak (*mutatis mutandis*) uygulanır, şu şartla ki bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından oy birliği ile aksi kararlaştırılmış olması hali bu durumun dışındadır.

6. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'na ait birinci toplantısı, bu Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten sonra programlanan toplanacaktır. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'nın daha sonraki olağan toplantıları her yıl Taraflar Toplantı'sına ilişkin olağan toplantılar ile bağlantılı olarak yapılacak şu şartla ki bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından oy birliği ile aksi kararlaştırılmış olması hali bu durumun dışındadır.

7. Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı'nın olağan üstü toplantıları, Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı tarafından gerekli görüldüğü takdirde veya herhangi bir Tarafın talebi üzerine diğer zamanlarda da yapılabilir, şu şartla ki sekreterlik tarafından Taraflara bu talep altı ay içinde bildirilecektir ve en az Taraflar üçte biri tarafından desteklenecektir.

8. Birleşmiş Milletler ve uzmanlaşmış organları, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu ile Kongre'de taraf olmayan devlet üyeler, Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantılarında temsilci statüsüyle temsil edilecektir. Bu Protokol tarafından kapsanan konularda yetkili olan ve sekreterliğe Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı 'nda gözlemci olarak temsil edilmek istediğini açıklayan Ulusal veya uluslararası, devletsel veya sivil herhangi bir kurum veya organın bu isteği kabul edilir şu şartla ki mevcut Tarafların üçte biri tarafından bu durum onaylanmalıdır. Gözlemcilerin giriş ve katılımı, yukarıda fıkra 5'de atıfta bulunulan prosedür kurallarına tabidir.

14. Madde: 1. Kongre'ye ilişkin Madde 8 tarafından kurulan sekreterlik bu Protokol'ün sekreterliği olarak hizmet görecektir.

2. Sekreterlik işlevleri konusunda Kongre'ye ait Madde 8 fıkra 2 ile sekreterliğin işlevlerine ilişkin yapılan düzenlemeler konusunda Kongre'ye ait Madde 8 fıkra 3 gerekli değişiklikler yapılmış olarak (mutatis mutandis) uygulanacaktır. Sekreterlik, buna ilaveten, bu Protokol tarafından kendisine verilen işlevleri yerine getirecektir.

15. Madde: 1. Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Organı ve Kongre'ye ilişkin Madde 9 ve 10 tarafından kurulmuş Uygulamaya yönelik Yardımcı Organ, sırasıyla, bu Protokol'ün Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Organı ve Protokol'ün Uygulanmasına yönelik Yardımcı Organ olarak hizmet görecektir. Kongre kapsamındaki bu iki organın işleyişine ilişkin hükümler gerekli değişiklikler yapılmış olarak (mutatis mutandis) bu Protokol'e uygulanacaktır. Bu Protokol'ün Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Organı ve Protokol'ün Uygulanmasına yönelik Yardımcı Organı'nın toplanma oturumları, sırasıyla, bu Protokol'ün Bilimsel ve Teknolojik Tavsiye Yardımcı Organı ve Protokol'ün Uygulanmasına yönelik Yardımcı Organı toplantılarıyla bağlantılı olarak yapılır.

2. Protokol' taraf olmayan ancak Kongre'ye taraf olan Taraflar yardımcı organların herhangi bir toplantısına gözlemci olarak katılabilirler. Yardımcı organlar bu Protokol'ün yardımcı organları olarak hizmet görmeleri halinde, bu Protokol kapsamında kararlar sadece bu Protokol'e taraf olan Taraflarca alınacaktır.

3. Kongre'ye ait Madde 9 ve 10 tarafından kurulmuş yardımcı organların bu Protokol'e ait meseleler ile ilgili işlevlerini yerine getirmeleri halinde Kongre'nin bir Tarafını temsil eden yardımcı organlara ilişkin Bureaux'un herhangi bir üyesi bu Protokol'ün Tarafları arasından ve yine bu Protokol Tarafları tarafından seçilecek bir ilave üye ile değiştirilecektir.

16. Madde: Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı, olabildiğince yakın bir süre içinde, Protokol'e yapılan başvuruları ele alacak ve Taraflar Toplantısı tarafından alınabilecek ilgili kararlar ışığında, Kongre'ye ait Madde 13'de atıfta bulunulan çok taraflı istişare sürecini, uygun olduğu yerde, değiştirecektir. Bu Protokol'e uygulanabilecek herhangi bir çok taraflı istişare süreci Madde 18'e uygun olarak oluşturulan prosedür ve mekanizmalara tarafsız bir şekilde uygulanacaktır.

17. Madde: Taraflar Toplantısı, ilgili ilkeleri, değişiklikleri, kuralları ve kılavuzları, özellikle emisyon alış verişi için doğrulama, raporlama ve hesaplama açısından tanımlar. Ek B'de yer alan Taraflar Madde 3 kapsamındaki taahhütlerini yerine getirmek amacıyla emisyon alış verişine katılabilirler. Böyle bir alış veriş bu Madde kapsamındaki sayısallaştırılmış emisyon sınırlamaları ve indirimi taahhütlerini karşılamak amacıyla yurt için girişimlere ilave nitelikte olacaktır.

18. Madde: Bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısı birinci toplantısında bu Protokol'e ilişkin hükümlere aykırı hareketleri tespit etmek ve ele almak için uygun ve etkili süreç ve mekanizmaları onaylayacaktır, şöyle ki aykırılığın nedeni, türü, derecesi ve

sıklığını dikkate alarak sonuçları gösteren bir liste geliştirilmesi buna dahildir. Bağlayıcı sonuçlar doğuran bu Madde kapsamındaki herhangi bir süreç veya mekanizma bu Protokol değiştirilmesi yoluyla düzenlenecektir.

19. Madde: Uyuşmazlıkların giderilmesine yönelik Kongre'ye ilişkin Madde 14 hükümleri bu Protokol gerekli değişiklikler yapılmış olarak uygulanacaktır.

20. Madde: 1. Bütün Taraflar bu Protokol'e ilişkin bir değişiklik teklif edebilirler.

2. Bu Protokol ilişkin değişiklikler, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısının olağan toplantısında düzenlenecektir. Bu Protokol ilişkin teklif edilen değişiklik metni, bu değişikliğin değiştirileceği toplantıdan en az altı ay önceden Sekreterlik marifetiyle Taraflara bildirilecektir. Sekreterlik herhangi bir teklif edilen değişiklik metnini Taraflara ve Kongre'nin imza sahiplerine ve bilgi için de Emanetçiye (Depositary) bildirecektir.

3. Bu Protokol için teklif edilen değişiklikler için Taraflar oy birliği ile bir anlaşmaya varmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Oy birliği için tüm yollara başvurulduğu takdirde ve bir uzlaşmaya varılamadığı takdirde, değişiklik son çare olarak toplantıda mevcut ve oy veren Tarafların dörtte üçlük çoğunluğu ile kararlaştırılır. Yapılan değişiklik sekreterlik tarafından Emanetçiye bildirilecek ve kabulü için tüm Taraflara sirküle edilecektir.

4. Bir değişikliğin kabul edilmesi ile ilgili belgeler Emanetçi'ye bırakılacaktır. Yukarıdaki Madde 3'e uygun olarak yapılan bir değişiklik, bu Protokol Tarafları'nın en az dörtte üçü tarafından kabul edildiğine ilişkin bir belge Emanetçi tarafından alındıktan sonraki doksanıncı günde kabul eden Taraflarca yürürlüğe girecektir.

5. Değişiklik, bir başka Taraf için söz konusu değişikliğe ilişkin kabul evrağını Emanetçi'ye bıraktığı tarihten sonraki doksanıncı günde bu Taraf için yürürlüğe girecektir.

21. Madde: 1. Bu Protokol ekleri, aksi açıkça belirtilmedikçe, Protokol'ün önemli birparçası sayılacak olup bu Protokol'e yapılacak atıflar aynı zamanda eklerine de yapılmış sayılacaktır. Bu Protokol'ün yürürlüğe girmesinden sonra yapılan herhangi bir ekleme, bilimsel, teknik, usul veya idari nitelikli liste, form veya diğer açıklayıcı belgeler ile sınırlandırılacaktır.

2. Bütün Taraflar bu Protokol'ün Eklerinde bir değişiklik teklif edebilirler.

3. Bu Protokol'ün Eklerinde bir değişiklik, bu Protokol Tarafları'nın bir araya geldiği Taraflar Toplantısının olağan toplantısında düzenlenecektir. Bu Protokol'ün Eklerinde teklif edilen değişiklik veya teklif edilen ek metni, bu değişikliğin yapılacağı toplantıdan en az altı ay önceden Sekreterlik marifetiyle Taraflara bildirilecektir. Sekreterlik herhangi bir teklif edilen değişiklik ek veya teklif edilen ek metnini Taraflara ve Kongre'nin imza sahiplerine ve bilgi için de Emanetçiye (Depositary) bildirecektir.

4. Bu Protokol'ün Eklerinde teklif edilen değişiklik veya teklif edilen ek metni için Taraflar oy birliği ile bir anlaşmaya varmak için ellerinden geleni yapacaklardır. Oy birliği için tüm yollara başvurulduğu takdirde ve bir uzlaşmaya varılamadığı takdirde, değişiklik son çare olarak toplantıda mevcut ve oy veren Tarafların dörtte üçlük çoğunluğu ile kararlaştırılır. Yapılan değişiklik sekreterlik tarafından Emanetçiye bildirilecek ve kabulü için tüm Taraflara sirküle edilecektir.

5. Yukarıdaki Fıkra 3 veya 4 uygun olarak hazırlanan Ek A veya B'nin dışındaki bir Ek'in Ek'i (lahikası) veya Ek'teki değişikliği, Emanetçi tarafından söz konusu Ek'in Ek'i (lahikası) veya Ek'teki değişikliğinin Taraflara bildirim tarihinden sonra altı ayda bu Protokol tüm Taraflar için yürürlüğe girecektir, şöyle ki Ek'in Ek'i (lahikası) veya Ek'teki değişikliğin kabul edilmediğini Emanetçiye yazılı olarak bildiren tarafından hariçtir.

Ek'in Ek'i (lahikası) veya Ek'teki değişiklik, Emanetçi tarafından geri çekilme bildiriminin alındığı tarihten sonra 90 gün içindeki kabul etmeme bildirimi yapan Taraflar için yürürlüğe girecektir.

6. Ek'in Ek'i (lahikası) veya Ek'teki değişiklik Protokol'deki bir değişiklik ile ilgiliyse, Protokol'e ilişkin bu değişiklik yürürlüğe girinceye kadar o Ek'in Ek'i (lahikası) veya Ek'teki değişiklik yürürlüğe girmeyecektir.

7. Bu Protokol'e ilişkin Ek A ve B'ye ait değişiklikler Madde 20'de belirtilen usule uygun olarak hazırlanacak ve yürürlüğe girecektir, şöyle ki Ek B'ye ilişkin herhangi bir değişiklik sadece ilgili Tarafın yazılı onayı ile yapılacaktır.

22. Madde: 1. Aşağıdaki Fıkra 2'de belirtilenler hariç bütün tarafların tek bir olacaktır.

2. Bölgesel iktisadi bütünleşme örgütleri, yetkili oldukları konularda, bu Protokol Taraf üye Devlet sayısına eşit bir oy sayısı ile oy verme hakkına sahip olacaktır. Böyle bir örgüt, üye Devletlerinden herhangi biri oy hakkını kullandığı takdirde bu oy hakkını kullanmayacaktır veya tam tersi durum da geçerlidir.

23. Madde: Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Protokol'ün Emanetçisidir.

24. Madde: 1. Bu Protokol, Kongre'ye taraf olan Devletler ve bölgesel iktisadi bütünleşme örgütlerinin imzasına açık olacak olup onay, kabul veya tasdiklerine tabi olacaktır. Birleşmiş Milletler, Merkez Binasında 16 Mart 1998 ila 15 Mart 1999 tarihleri arasında imzaya açık olacaktır. Onay, kabul, tasdik ve girişe ilişkin belgeler Emanetçiye teslim edilecektir.

2. Herhangi bir üye Devleti Taraf olmaksızın bu Protokol'ün tarafı olan herhangi bir bölgesel iktisadi bütünleşme örgütü, bu Protokol kapsamında yer alan tüm yükümlülükler ile bağlı olacaktır. Böyle bir örgüt olması halinde, bir veya daha fazla üye devleti bu Protokol'e Taraf ise, örgüt ve üye Devletler

bu Protokol kapsamındaki yükümlölüklerinin yerine getirilmesine ilişkin ilgili sorumluluklarını üzerinde karar vereceklerdir. Böyle durumlarda, örgüt ve üye Devletleri eşanlı olarak haklarını kullanma yetkisine sahip olmayacaklardır.

3. Onaylama, kabul, tasdik ve girişe ilişkin belgelerde, bölgesel iktisadi bütünleşme örgütleri bu Protokol tarafından düzenlenen konulara ilişkin olarak yetki derecelerini açıklayacaklardır. Bu örgütler, yetki derecelerindeki önemli herhangi bir değişiklik hakkında Teminatçı' ya, ve Teminatçı tarafından da yeri geldiğinde Taraflar' a, bilgi sağlayacaktır.

25. Madde: 1. Bu Protokol, Kongre'nin 44 Tarafından daha az olmamak kaydıyla, 1990 yılı itibariyle toplam karbon dioksit emisyonunun an az % 55'i için hesap edilen Ek A'da yer alan Tarafların onay, kabul, tasdik ve girişlerini emanete teslim ettikleri tarihten sonraki tarihten sonra doksanınıcı günde yürürlüğe girecektir.

2. Bu Madde'nin amacı gereğince, "Ek-I'de yer alan Taraflara ilişkin 1990 yılı toplam karbon dioksit emisyonları" Kongre'ye ilişkin Madde 12'ye uygun olarak gönderilen birinci ulusal bildirgelerde belirtilen Ek 1'de yer alan Taraflarca bu Protokol'ün kabul tarihi sırasında ve öncesinde açıklanan miktar anlamına gelecektir.

3. Bu Protokol'ü onaylayan, rıza gösteren veya tasdik eden veya Fıkra 1'de açıklanan şartlar yerine getirildikten sonra kabul eden her bir Devlet veya bölgesel iktisadi bütünleşme örgütü için, bu onay, rıza, tasdik ve kabule ilişkin belgelerin teminata bırakıldığı tarihi izleyen doksanınıcı günde yürürlüğe girecektir.

4. Bu Madde' nin amacı gereğince, bir bölgesel iktisadi bütünleşme örgütü tarafından teminata bırakılan herhangi bir belge örgütün Devlet üyeleri tarafından teminata bırakılanlara ilave olarak sayılmayacaktır.

26. Madde: 1. Bu Protokol hiçbir rezervasyon yapılmayacaktır.

27. Madde: 1. Bir Taraf için bu Protokol'ün yürürlüğe girdiği tarihten başlamak üzere üç yıl sonra herhangi bir zamanda, o Taraf bu Protokol'den Teminatçı' ya yazılı bildirimde bulunarak geri çekilebilecektir.

2. Söz konusu çekilme Teminatçı tarafından geri çekilmeye ilişkin bildirimin alındığı tarihten veya geri çekilme bildirimde açıklanan daha sonraki bir tarihten sonra bir yılın sona ermesi ile yürürlüğe girecektir.

28. Madde: Bu Protokol orijinali ki Arapça, Çince, İngilizce, Fransızca, Rusça ve İspanyolca aynı derecede geçerlidir Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği' nde teminata teslim edilecektir. Bin dokuz yüz doksan yedi yılı Aralık ayının on birinci gününde Kyoto'da düzenlenmiştir.

Ek-A :

Sera Gazları: Karbon dioksit (CO₂), Metan (CH₄), Nitro Oksit (N₂O), Hidroflorokarbon (HFCs), Perflorokarbon (PFCs), Sülfür hekzaflorid (SF₆).

Sektörler/Kaynak Kategorileri, Enerji Yakıt Yanması: Enerji Endüstrisi, İmalat sanayileri ve inşaat Nakliye Diğer sektörler, Diğerleri,

Yakıtlardan Kaynaklanan Kaçak Emisyonlar: Katı yakıtlar, Petrol ve doğal gaz, Diğerleri,

Endüstriyel İşlemler: Mineral ürünler, Kimya sanayi, Metal üretimi,

Diğer Üretimler: Halokarbon ve sülfür hekzaflorid üretimi, Halokarbon ve sülfür hekzaflorid tüketimi,

Çözücü ve diğer ürünlerin kullanımı,

Tarım: Bağırsak fermantasyonu Gübre idaresi, Pirinç tarımı, Tarımsal topraklar, Savanaların planlı olarak yakılmaları, Tarımsal artıkların yakılmaları,

Atık: Toprağa katı atık boşaltımı, Atık su işleme, Atık yakılması, diğerleri.

Ek-B _____:

Sayısallaştırılmış sınırlama veya indirim taahhüdü veren Taraflar (baz yılın veya dönemin yüzdesi) Avustralya 108, Avusturya 92, Belçika 92, Bulgaristan 92, Kanada 94, Hırvatistan 95, Çek Cumhuriyeti 92, Danimarka 92, Estonya 92, Avrupa Topluluğu 92, Finlandiya.

Kaynak: <http://www.gezegenheimiz.com/kyototr.asp>, (erişim tarihi: 11/11/2005)

G. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi

26 Ağustos-4 Eylül 2002 tarihleri arasında Güney Afrika, Johannesburg' ta 'BM Çevre ve Kalkınma Konferansı Kararlarında On yıllık İlerleme ve Gelişme' konulu Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde ise, 1992 BM Çevre ve Kalkınma Konferansı kararlarının uygulama aşamalarında daha etkili sürdürülebilir kalkınma stratejilerini oluşturmak amaçlanmaktadır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Çevre Bakanlığı ve UNDP temsilcilerinin oluşturduğu koordinasyon grubu ile RIO+10 hazırlık sürecine katılmıştır. Türkiye tarafından sürdürülebilir kalkınma zirvesi için; yönetim, iş ve endüstri, yoksulluğun azaltılması, bilgi ve iletişim, biyolojik çeşitliliğin korunması ve iklim değişiklikleri konuları belirlenmiştir⁽²¹⁰⁾.

2002 Johannesburg Konferansında, yoksullukla mücadele ve bu amaçla yapılacak küresel eylem, doğal kaynakların kullanımı yoksulluk ile çevre arasındaki bağlantılar irdelenmektedir⁽²¹¹⁾. Bin yılın Kalkınma Hedefleri doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma amaçlarının belirlenmesi ve eyleme dönüştürülmesi hedeflerinde anlaşma sağlanmıştır. Bu amaçla geçiş ekonomilerine sahip ülkelerde, Birleşmiş Milletler Sosyal ve Ekonomik İşlerden Sorumlu Bölüm UN/DESA tarafından belli aralıklarla toplantılar yapmaktadır. 2003 yılında İstanbul'da yapılan toplantıda; bir önceki yıl Atina'da yapılan toplantı sonuçlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Özellikle geçiş ekonomilerine sahip ülkeler için tasarlanan toplantıdaki eğilim şöyledir; ⁽²¹²⁾.

a-) Fakirliğin yok edilmesi için dünya dayanışma fonu yaratmak; 2015'e kadar açlık sınırındaki nüfus oranını yarıya düşürmek

⁽²¹⁰⁾ TÜBİTAK: Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bilgi ve İletişim Çalıştayı, (Ankara-2002), 3.

⁽²¹¹⁾ U.N-DESA: Governance for World Summit Sustainable Development Implementation in Countries with Economies in Transition, Workshop Report, (İstanbul-2003), 4.

⁽²¹²⁾ Sürdürülebilir Kalkınma Zirveleri: "Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi", 2006, 1-2. <http://www.Youthforhab.Org.tr/tr/kaynaklar/icerikler/bm/bm-04.html>, (erişim : 03/03/2005).

b-) Enerji arzını çeşitlendirmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel paylaşımını artırmak

c-) Biyolojik Çeşitlilik kaybındaki oranı 2010 yılına kadar büyük ölçüde azaltmak

d-) Kurumsal sosyal sorumluluk ve hesap verilebilirliği artırmak ve devletler arası antlaşmaları ve ortak ölçütleri etkin biçimde uygulamaya koymak

e-) Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma stratejilerinin oluşturulmasını sağlamak için bir an önce ilerleme kaydetmek ve 2005'e kadar uygulamaları başlatmak, şeklinde özetlenebilir.

II. ÇEVRE SORUNLARIYLA İLGİLİ KURUMSAL YAPI

A. Habitat ve Çevre

Bir organizmanın yada türün, içinde yaşadığı çevre tipine işaret etmek için habitat terimi kullanılır. Habitat Fransızca kökenli olup, sözcük olarak “ikamet, yerleşme, insan yerleşimi” anlamına gelmektedir⁽²¹³⁾.

Başka bir tanıma göre de Habitat'ın sözcük anlamı canlının yaşadığı ve büyüdüğü doğal çevredir. Kısaca canlının yaşadığı yerdir⁽²¹⁴⁾.

İnsan tabiatı dediğimiz zaman, insanın içinde yaşadığı ortam anlaşılır ve içine bir yerleşim yerini tanımlayan bütün koşullar girer.

⁽²¹³⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: “Habitat Hakkında Bir Değerlendirme I”, Yerel Gündem, Yıl. 2, Sayı: 5, (Mayıs-2000), 23.

⁽²¹⁴⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: “HABİTAT II”, Tıbbi Dokümantasyon Merkezi Toplum Sağlığı Dizisi” S.17, (Ankara- 1998), 5.

Son olarak habitat terimi Birleşmiş Millet İnsan Yerleşimleri Merkezi'nin de adıdır⁽²¹⁵⁾.

Birleşmiş Milletler İnsan çevresi Konferansı ve onu izleyerek BM Genel Kurulu'nun özellikle 3128 kararı üzerine planlanan ve genelde dünya, özelde ise dünyanın gelişmekte olan yoksul ülkelerdeki insan yerleşimlerinin sergiledikleri çok ciddi olumsuz koşulların incelenmesi ve çözümlenebilmesi için 31 Mayıs-11 Haziran 1976 tarihleri arasında Kanada'nın Vancouver şehrinde yapılmış olan Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Konferansı (Habitat I) toplantısı, Birleşmiş Milletler örgütünün çalışma tarihinde önemli bir ilk dönemeci oluşturmaktadır. Kuşkusuz ki, bu toplantı, yarattığı araştırma-inceleme atmosferi ve ortaya koyulmasına yol açtığı mekansal ve toplumsal politika önerileri aracılığıyla, dünyanın pek çok ülkesindeki insan yerleşmelerini etkilemişliğiyle de, dünya tarihindeki özel önemini hak etmektedir⁽²¹⁶⁾.

Habitat-I konferansı iki temel belge geliştirilmiştir: İnsan Yerleşmeleri Konusunda İlkeler Bildirgesi ve Eylem Planı. Vancouver Bildirgesi, insanların temel ihtiyaçlarının bu arada yeterli konut, sağlıklı yerleşmeler ve insan onuruna yakışır gerekli hizmetlerin sağlanmasını insan hakkı olarak ele almakta, bunun yanında tarihi değerlerin korunması ve çevrenin tahrip edilmesine karşın duyarlı olunmasını da öngörmektedir. Her iki belgede yer sorunlarının çözümünde temel sorumluluğu devletlere özellikle de merkezi yönetimlere bırakmaktadır.

Halk kalıtılmasına önem vermekle birlikte, karar ve uygulamada esas olarak tek merkezli bir yaklaşım benimsenmektedir.

1976 Vancouver Konferansında, HABİTAT I'nın devlet merkezli çözüm önerilerinin yetersizliği anlaşılmıştır⁽²¹⁷⁾.

⁽²¹⁵⁾ Songül Acar, VAİZOĞLU: a.g.e., 5.

⁽²¹⁶⁾ Özer BOSTANOĞLU: "Türk Kentleşmesinde Saat: 2005'e 5 Kala HABİTAT", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 28, S.2, (Haziran-1995), 84-85.

⁽²¹⁷⁾ Zerrin KARAMAN: "HABİTAT II ve Yerel Gündem 21 Sorumluluğu" Türk İdare Dergisi, S: 421, (Aralık -1998), 348.

Habitat toplantısının ilki 1976'da Kanada'nın Vancouver kentinde yapılmıştı. Birinci Habitat Konferansında alınan kararları toprak, su, ulaşım, barınma ve Kurumlar olmak üzere beş ana başlık altında toplanması olanaklıdır⁽²¹⁸⁾.

Toplantıda kentlerin yakın gelecekte mimarlarca planlanmış kurtarılmış bölgeler ve çevrelerini saran gecekondulu mahallelerinden meydana geleceği belirtilmiştir. Planlı kentleşmenin çok sınırlı bölgelerde ve az sayıda nüfusu kapsar hale geleceği de bildirilmişti. Şehirleşme alanında ilerleme kaydedilmesi ancak kent planlarının uygulanabilmesini sağlayacak yeni yönetim anlayışının geliştirilmesiyle olanaklı olacaktır. Toplantıda yönetsel sorunların tartışılması, yerel yönetim yapıları ile farklı devlet kademeleri arasında hizmet ve kaynak akışı düzeneğinde köklü değişiklikleri de gündeme getiriyordu. Ayrıca, katılımın insan kaynaklarının devreye sokulmasında koşul olduğu üzerinde durulmuştur⁽²¹⁹⁾.

Vancouver toplantısında geliştirilen, yerleşme konusunun uluslararası düzeyde ele alınması gerektiği düşüncesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19 Aralık 1977'de BM Yerleşme Merkezi'nin HABİTAT ve Birleşmiş Milletler Yerleşme Komisyonu'nun kurulması kararının alınmasına yol açmıştır⁽²²⁰⁾.

Habitat I sonrasında Birleşmiş Milletler çatısı altında İnsan haklarına ilişkin bir dizi konferans düzenlenmiştir. Bu konferanslar Habitat I ile birlikte, Habitat II konferansına zemin teşkil etmiştir. Bu konferansları incelediğimizde, bunların tümünün temelde insan haklarıyla ilişkili olduklarını görmekteyiz. 1990'da Newyork Çocuk Zirvesi, 1992'de Rio de Janeiro'da Çevre ve Kalkınma Konferansı, 1993 Viyana İnsan Hakları Dünya Konferansı, 1994 Kahire Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1994 Kopenhag Sosyal Kalkınma Zirvesi, 1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı, 1948'de İnsan Hakları Bildirgesinde yer alan temel ilkelerin yeni yönleriyle

⁽²¹⁸⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 6.

⁽²¹⁹⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 6.

⁽²²⁰⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: a.g.e., 24.

tartışılan toplantılar olmuştur. Yarım yüzyıl sonraki hakları yorumu artık sağlıklı çevre hakkı, gıda güvenliği hakkı, insanlığın ortak mirasa sahip olma ve kalkınma hakkını içine alarak insan yaşamının bir çok boyutunu kavrayacak biçimde genişletilmiştir⁽²²¹⁾.

Habitat II Konferansı da bu tartışmaların 20. yüzyıldaki son ayağı olmuştur⁽²²²⁾. konferanslarıyla ilgili ikinci önemli konu, bu toplantıların kendi iç dinamiklerinin, elde edilecek sonucun başarısını ya da başarısızlığını daha baştan belirlediğidir. Başka bir deyişle, BM konferanslarının yapısal özellikleri, yapılabilecekleri içine alan bir sınır çizmesidir. Toplantıların doğası gereği, bu sınırın ötesinde etki yapabileceğini düşünmek ilk elden bir takım yanılgılara yol açabilir.

Bu sınırın belirleyicilerini, konferansların iç gerilimleri olarak adlandırılan bazı dengelerde aramak gerekmektedir. Bu konuda, Habitat II Türkiye Danışma Kurulu Başkanı İlhan Tekeli iki önemli noktaya değinmiştir. Bunlardan ilki, büyük ölçüde mevcut durumun belgeye aktarıldığı konferans deklarasyonunun, bir durum saptamasından öte gidemiyor olmasıyla ilgilidir. Deklarasyon belgesinde sözü geçen sorunların çözümlenerek nedenlerinin ortaya çıkarılması, müzakere süreci sonucunda uzlaşılması olanaksız bir hedef halini alır. Çünkü, ele alınan bir sorunun ardında yatan nedenler bilim adamları ve uzmanlar tarafından farklı yorumlanabilmekte ve ortak bir metin üzerinde anlaşmak olanaksız hale gelmektedir⁽²²³⁾.

Sonuç olarak, üzerinde uzlaşmış bir belge uğruna, sorunların ardında yatan gerçekler basite indirgenip genelleştirilmektedir. Dolayısıyla da ortaya çıkan, etkisini yitirmiş bir ilkeler ve amaçlar deklarasyonudur. Tekeli'nin üzerinde durduğu ikinci konu, konferanslarda alınan ve bütün tarafları bağlayıcı nitelikteki kararların uygulanmasında, aktör durumundaki ulus devletlerinin sorumluluklarının denetimi ile bu devletlerin egemenlik hakları

⁽²²¹⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 5.

⁽²²²⁾ İlhan TEKELİ: "BM Konferansları ve HABİTAT II" Bilim Teknik, Cilt 29, S: 339, (Şubat-1996), 6.

⁽²²³⁾ İlhan TEKELİ: a.g.e., 6.

arasında çizilecek sınırdır. Sorun aslında, küresel olarak adlandırılabilen, etkileri ülke sınırlarını aşan konularda üretilen ortak çözümlerin, hangi nedenle olursa olsun, her ulusun devletçe aynı ölçüde benimsenmiyor olmasından kaynaklanır⁽²²⁴⁾.

Ulus devletlerin, politik ya da iktisadi gerekçeler öne sürerek, alınmış kararları uygulamamaları durumunda, ağır insan hakları ihlalleri gibi çok uç durumlar dışında, BM'nin yaptırım gücü çok sınırlıdır. Bununla birlikte, BM bir takım önlemler geliştirmiştir.

Konferans sırasında izlenen bazı etkili tutumları; insan haklarının gerçekleşmesindeki ihmallerin ulusal egemenlik konusu olarak yorumlanma yollarını kapatmak; devlet dışı yeni aktörler tanımlamak ve onların yapabilirliğini arttırmak, ele alınan konunun bir ülkedeki çözümsüzlüğünün başka ülkeleri de etkileyen dışsalıkları olduğunu göstererek, ülkelerin sorumluluklarını yerine getirmesini bir ülkenin sorunu olmaktan çıkarmak ve uluslararası hale getirmeye çalışmak şeklinde sıralayabiliriz⁽²²⁵⁾.

1993 Viyana İnsan Hakları Konferansı, konusu gereği BM konferanslarının belkemiğini oluşturur. Konferansta üç temel noktaya değinmiştir. İnsan haklarının tarihselliğinin kabul görmesi; insan haklarının güvence altına alınması; demokratikleşmenin yaygınlaşması. Bu konuların, hayata geçirilmesi için önerilen ilkelerden biri olan seçmemek, BM Konferanslar dizisinin devamlılığı ve bütünlüğü açısından önemlidir. Bu ilkeye göre, evrensel anlamıyla insan hakları bir bütünü oluşturur. Örneğin devletler, her insan hakkını kendi içinde ele alıp diğerlerinden soyutlayamaz ve bazılarını diğerlerine göre daha önemli saymak gibi bir seçmecilik gösteremez.

1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı eylem planında hükümetlere Birleşmiş Milletler Örgütlerine, kalkınma kuruluşlarına olduğu kadar hükümet dışı kuruluşlar yüklemektedir. Bu süreç

⁽²²⁴⁾ İlhan TEKELİ: a.g.e., 6.

⁽²²⁵⁾ İlhan TEKELİ: a.g.e., 7.

içerisinde Habitat II kapsamı içerisinde sivil toplum kuruluşları da alınmıştır. Konferansın önemli kararlarından birisi de Sürdürülebilir Kalkınma kavramının kabul edilmesidir. Bu kavramın uygulanabilmesi için insan yerleşmelerinin doğru ve sağlıklı yönetiminin mutlaka sağlanması gerekmektedir. Çevre ve Kalkınma Konferansı iki önemli belgenin ortaya konulması ile sona ermiştir.

Bunlardan birisi Rio Deklarasyonu diğeri ise Gündem 21 Eylem Planıdır. Gündem 21 Eylem Planı daha sonraki yıllarda etkin görevler üstlenecek olan Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun temelini oluşturmuştur. Konferansın özellikle Habitat II' yi ilgilendiren yönü, küresel çevre sorunlarının hem kaynağı hem de çözüm yeri olarak insan yerleşmelerinin gösterilmesidir. Konferansta sosyal ve iktisadi kalkınmanın odağı olan kentlerin, sürdürülebilir kalkınmanın başlıca konusunu oluşturduğu da belirtilmiştir⁽²²⁶⁾.

1992 Rio de Janerio Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda iki önemli belge ortaya konulmuştur. Konferansın özellikle Habitat II' yi ilgilendiren tarafı, küresel çevre sorunlarının hem kaynağı hem de çözüm yeri olarak insan yerleşmelerinin gösterilmesidir. Konferansta, sosyal ve iktisadi kalkınmanın odağı olan kentlerin, sürdürülebilir kalkınmanın da başlıca konusunu oluşturduğu belirtilmiştir. Buna bağlı olarak, insanların daha iyi şartlarda yaşamasının ön koşulu olan iktisadi kalkınma ile ekolojik dengelerin sürdürülmesi arasındaki karşıtlığın aşılması, konferansın en önemli gündem maddesini oluşturmuştur.

Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında son yıllarda düzenlenen en büyük toplantılar olan 1992-Rio Konferansı ile 1996 tarihinde gerçekleştirilen Habitat II Kent Zirvesi'nde sürdürülebilirlik ilkesi benimsenmiş ve kentleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşimlerinin sağlanması, yaşanabilir çevre oluşturulması ile herkese yeterli barınma olanağının verilmesi temaları işlenmiştir.

⁽²²⁶⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 7.

Belirtilen bu hedeflere ulaşılabilmesi için yerel yönetimlere, katılım anlayışı içinde Gündem 21 olarak ifade edilen Kentler için eylem planı hazırlama sorumluluğu verilmiştir. Bu toplantılarda Katılım/Birlikte Yönetim Kavramları geliştirilmiş, merkezi ve yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının birlikte yerleşim sorunlarına çözümler üretmesi ve bu amaçla toplumun tüm kesimleriyle işbirliği sağlanması önerilmiştir⁽²²⁷⁾.

1990 New York Dünya Çocuk Zirvesi'nde Faaliyet planı, Çocuklar için Dünya Zirvesi Bildirgesi'nin uygulamaya geçirilmesini sağlamaya yönelik olarak, kendi faaliyet planlarını hazırlamada ülke yönetimlerine, uluslararası kuruluşlara ve toplumun diğer bütün kesimlerine yol göstermesi amacıyla hazırlanmıştır. Plan, çocukların yaşatılmaları, korunmaları ve geliştirilmelerine yönelik 2000 yılına kadar bütün ülkelerde gerçekleşmesi için ana hedefler belirlenmiştir. Bu hedefler kısaca; bebek ve çocuk ölüm oranlarının yarı yarıya azaltılması, anne ölüm oranlarının yarı yarıya azaltılması, 5 yaş altı çocuklarda görülen beslenme yetersizliklerinin yarı yarıya azaltılması, temiz suya ulaşma ve atıkların sağlıklı yok edilmesine en geniş çapta olanak sağlanması, herkese temel eğitim verilmesi ve ilköğretim çağındaki çocukların en az %80'inin ilköğrenimini tamamlamalarının sağlanması, okuma-yazma bilmeyen yetişkin oranını, kadın okuryazarlığına ağırlık tanınarak, %50 oranında azaltılması, silahlı çatışma durumları basta olmak üzere, özellikle güç koşullardaki çocukların daha iyi korunmasının sağlanmasıdır⁽²²⁸⁾.

1994 Kahire uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda, nüfus ile kalkınma arasındaki ilişkinin tanımlanması amacıyla bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir. Konferansta, özellikle kentlerdeki nüfus artışının nedenleri olarak kabul edilen yüksek doğurganlık oranı ve ana çocuk sağlığı konuları ile iç ve dış göç sorunu tartışılmış, sonuç belgelerinde de, nüfus, yoksulluk, üretim ve tüketim biçimleri ile çevre konularının, her

⁽²²⁷⁾ Zerrin KARAMAN: a.g.e., 348.

⁽²²⁸⁾ Hüseyin AYANOGLU: "Çocuk Suçluluğu ve Nedenleri ile Uluslararası ve Ulusal Hukukta Çocuğun Hakları", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

birinin kendi başına ele alınmayacak derecede birbiriyle bağlantılı oldukları belirtilmiştir. Konferansta ortaya çıkan ve özel olarak Habitat II' yi ilgilendiren bir eğilim, kentler üzerindeki baskının azaltılması için kırsal kalkınmaya önem verilmesi vurgulanmıştır⁽²²⁹⁾.

1995 Kopenhag Sosyal Kalkınma Konferansı'nda işsizlik, fakirlik, sosyal dışlanmanın, insanların yaşantısındaki belirsizlik ve güvensizliğin azaltılmasının gereği üzerinde durulmuştur; ulus içinde ve uluslararası alanda barış ve güvenliğin sağlanmasının sosyal adalet ve kalkınmanın ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir. Daha önceki konferanslarda alınan kararların bir tür tekrarı olan belgelerde dikkat çeken nokta, geçiş halindeki ülkelerde kökten politik, iktisadi ve sosyal değişimlerin, o ülkelerde iktisadi ve sosyal değişimlerin, ülkelerde iktisadi ve sosyal durumda gerilemelere yol açtığı saptamasıdır. Konferansta iyi bir toplumun sahip olacağı nitelikler sayılmakla beraber, bunların yaşama nasıl gerilebileceğinin ipuçları verilmemiş olması, bu görevi Habitat-II'nin üstlenmesini gerekli kılmaktadır.

1995 Pekin Dünya Kadın Konferansı'nda hem bütün ülkelerde devam etmekte olan cinsiyet ayrımına karşı, kadınların iktisadi ve politik karar mekanizmasının bütün aşamalarında yer alması, kadınların insan haklarının korunması, kadınlara özgü istek ve gereksinimlerin, sürdürülebilir kalkınmanın bütün alanlarına yansımalarını engelleyen unsurların ortadan kaldırılması gereği dile getirilmiştir⁽²³⁰⁾.

Tüm bu toplantıların sonunda Habitat II'nin gerekliliği ortaya çıkmış ve bir hazırlama komitesi oluşturularak Küresel Eylem Planı'nın Prensibi ve Vaatlerinin bir taslağı hazırlanmıştır. "Habitat II Dünyanın Tüm Yerleşimlerini İnsanlar İçin Sağlıklı, Güvenli, Adil ve Yaşanılabilir Kılmayı Amaçlayan Bir Dünya Zirvesidir" şeklinde oluşmuştur. Habitat II'nin ana konuları olarak

⁽²²⁹⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 8.

⁽²³⁰⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 8.

Herkese Yeterli Barınma Olanağı ve Sürdürülebilir İnsan Yerleşimleri olarak belirlenmiştir⁽²³¹⁾.

Düzenlenen HABİTAT II Birleşmiş Milletler Konferansının beklenen sonuçları vermesi için 6 milyar dünyanın İstanbul'a gelmesi bile, İstanbul'da ele alınacak konulara duyarlı olması gerekmektedir. Bu başlıklar altında sağlıktan çevreye ve yerleşimden sosyal sorunlara kadar geniş bir yelpazede yer alan konuların tartışılabilmesine olanak sağlamıştır. Bu konularla ilgili olarak ulusal ve yerel önceliklere dayanan Ulusal Eylem Planı ve bu planları destekleyen Küresel Eylem Plan'larının hazırlanmasına karar verilmiştir. Habitat II kapsamı içine alınan sivil toplum kuruluşlarının Ulusal Rapor ve Ulusal Eylem Planının Hazırlanması ve Uygulanmasında katılımların sağlanması kabul edilmiştir⁽²³²⁾.

Vancouver HABİTAT I Konferansının üzerinden yirmi beş yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına karşılık dünyanın pek çok ülkesinde, konut sorunu, gecekondular sorunu, çarpık kentleşme, büyük yerleşim birimlerinde çöp, su, kanalizasyon, kent içi ulaşımı, gürültü, yeşil alanların yetersizliği, hava kirliliği ve diğer çevre sorunlarının giderek artan bir hız kazanması, kentleri yaşanabilir mekanlar haline getirmede olumlu gelişmeler sağlamadığını göstermektedir. Dünya kamuoyunun, insanlığın geleceğini bu denli yakından ilgilendiren bir konu üzerine çekilmesi, 21. yüzyılın Kentler Yüzyılı olacağını da dikkate aldığımızda çok daha önem kazanmaktadır.

3-14 Haziran 1996 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) için bir araya gelen ülkelerin Devlet ve Hükümet Bakanları ile resmi delegasyonları, herkes için yeterli konut temin etme ve insan yerleşimlerini daha güvenli, daha sağlıklı ve yaşanabilir, hakça, sürdürülebilir ve üretken yapma evrensel hedeflerini onaylamıştır.

⁽²³¹⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 9.

⁽²³²⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 89.

Konferansın iki ana teması Birleşmiş Milletler Sözleşmesinden esinlenen herkese yeterli konut ve kentleşen dünyaya sürdürülebilir insan yerleşimleri üzerindeki müzakereler ve yaşam çevresini daha iyi hale getirmek üzere, uluslararası, ulusal ve yerel ölçeklerde eylem için mevcut ve oluşmakta olan yeni ortaklıkları tekrar teyit etmeyi amaçlamıştır. Konferansa katılanlar, kendilerini Habitat gündemi içindeki hedeflere, ilkelere ve önerilere adanmış ve bu gündemin uygulanması için müşterek destek vermeyi taahhüt etmiştir⁽²³³⁾.

Konferansçılar ayrıca, insan yerleşimleri problemlerinin küresel ölçekte farkına varılmasına katkıda bulunan ve herkes için yeterli konutu meydana getirmek için eylem çağrısında bulunan Vancouver'da (Kanada) düzenlenen birinci Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (United Nations Conference On Human Settles) Evsizler için Barınak Uluslararası Yılı'nın (International Year Of Shelter for the Homeless) kutlanması ve 2000 yılı Küresel Konut Stratejisi'ni (Global Strategy for Shelter to the Year 2000) anımsadıklarını, son zamanlardaki Birleşmiş Milletler dünya konferansları, özellikle Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (The United Nations Conference on Environment and Development) dahil olmak üzere, Sürdürülebilir gelişmenin birbirine bağımlı ve birbirini karşılıklı takviye edici parçaları olarak iktisadi ve sosyal gelişme ve çevre koruma üzerine kurulan barışın, adaletin ve demokrasinin eşitlikçi olmasına yönelik olarak belirlenen gündem çıktılarının Habitat Gündemine entegre edilmesine gayret ettiklerini belirtmişlerdir⁽²³⁴⁾.

İkinci Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı'nın (Habitat II) amacı, eşit küresel öneme sahip iki konuyu ele almaktır⁽²³⁵⁾

1- Herkese yeterli konut,

⁽²³³⁾ Ruşen KELEŞ ve Fehmi YAVUZ: a.g.e., 23.

⁽²³⁴⁾ Ruşen KELEŞ ve Fehmi YAVUZ: a.g.e., 24.

⁽²³⁵⁾ Ruşen KELEŞ ve Fehmi YAVUZ: a.g.e., 24.

2-Kentleşen bir dünyada sürdürülebilir insan yerleşimlerinin geliştirilmesi.

Bu konuların global niteliğini kabul eden uluslararası topluluk, Habitat II'yi toplayarak, tüm dünyanın birlik içinde hareket etmesinin bu amaçları gerçekleştirme yönünde büyük ilerlemeler sağlayacağına karar vermiştir. Sanayileşmiş ülkeler başta olmak üzere sürdürülemez üretim ve tüketim kalıpları, çevrenin bozulması, demografik değişimler, yaygın ve kalıcı yoksulluk ve sosyal ve iktisadi eşitsizliklerin yerel, sınır ötesi ve küresel etkileri olabilir. Topluluklar, yerel yönetimler ve özel sektör, kamu sektörü ve topluluk sektörleri arasında kurulan ortaklıklar konut ve insan yerleşimleri konusunda kapsamlı, cesur ve yenilikçi stratejileri yaratma çabalarında ne kadar erken el ele verilirse, insanların güvenlik, sağlık ve mutluluğu için o kadar iyi umutlar yeşerecek ve küresel çevre problemlerinin ve sosyal problemlerin çözümü yönünde o kadar parlak bir manzara ortaya çıkacağını ifade etmiştir.

1. Ulusal Rapor ve Eylem Planı

Ulusal Rapor genel bir değerlendirme niteliğinde olup Ulusal Eylem Planının oluşturulması için bir temel teşkil etmiştir. Bu rapor kırdan kente olan büyük göçle kentte yaşanan sorunları irdelemektedir. Burada ele alınan önemli konular şunlardır⁽²³⁶⁾.

- Kırsal kesimden kente doğru olan göç nedeni ile kentli insan yerine kırdan elde etmiş olduğu alışkanlıklarını kentte de aynı şekilde sürdüren bir grup ortaya çıkmaktadır.
- Sermayenin, dolayısıyla iş merkezlerinin yoğunlaştığı bölgelerin çekim merkezleri oluşturması nedeni ile bu tip bölgelerde nüfus yoğunluğu yaşanmaktadır.

⁽²³⁶⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 10.

- Egemen kentlerin ortaya çıkışı ile diğer bölgelerin gelişmesinde engelleme olmaktadır.
- Kent merkezlerini çevreleyen alanlarda görülen gecekondulaşma nedeni ile kentler düzensiz bir şekilde büyümektedir.
- Kentlerdeki konut yapımında iki farklı tür oluşmuştur. Bunlardan birisi gecekondulu diğeri ise yap-sat şeklinde yapılan konutlardır.
- Yap-sat şeklinde konut üretiminde alternatif olarak kooperatif sistemi gelmiştir.

Konferans öncesinde ve süresince yapılan yoğun tartışmaların bir ürünü olan raporda, yeni tanıtılan ve/veya insan yerleşimlerinin doğasını ve ilişkilerini yakalamak adına eskilerinin yerine önerilen ya da içeriği değişen birçok ilgi çekici kavram ve karar yer almıştı. Bunların arasında yer alan sürdürülebilirlik, demokrasi, katılım, yönetim, şeffaflık, hesap verebilirlik, yapabilirlik, konut hakkı gibi kavramlar oldukça önemliydi.

Kavramlar Seti ve Yeni Kentsellik Anlayışı Habitat raporu demokrasi anlayışındaki dönüşüm ve yeni taleplerin yarattığı 3'lü bir kavram setinden söz etmektedir. Farklı bir yönetim anlayışı için yeni bir bağlam oluşması, bunun için de toplumun birtakım kapasitelerinin gelişmiş olması gerekmektedir. kentli bağlılığı (civic engagement), yapabilir kılma (enablement) yönetim (governance) anlayışının yerleşmesiyle ortaya çıkacak yeni demokrasi ve kentsellik ulusal raporda şu şekilde tanımlanmıştır.

“Kentte yaşayanların sivil örgütlenmesindeki başarılarını sadece dıştan verilen kararlara tepki göstermek ve kararları etkilemek biçiminde tanımlamak önemli bir eksikliği içermektedir. Sivil toplum örgütlerinin başarısını, devlet ve piyasa tarafından karşılanamayan gereksinimleri

karşılama ya da kendi sorunlarını çözmek için kendilerinin örgütlenmesi olarak tanımlamak doğru olur”⁽²³⁷⁾.

Küreselleşen dünyada kentli/yurttaş bağlılığının sınırları yereli aşmış, küresel düzeye ulaşmıştır. “Kentli bağlılığı, her kadın ve erkeğin birey olarak temel haklarının bulunması yanı sıra, diğerlerinin haklarını koruma ve beldesinde ortak iyiye katkıda bulunma sorumluluğu üzerinde durmaktadır”⁽²³⁸⁾.

Sivil toplum kuruluşlarına işlev yüklenen özneler ve etkin aktörler olabilmelerini sağlayabilecek, sivil toplum eksenli bir denetimi olanaklı kılacak olan “Yapabilir Kılma, bir yandan aktörlerin genelleştirilmiş kapasitesinin geliştirilmesi, öte yandan ortamın izin verici hale getirilmesiyle sağlanabilir. Aktörlerin genelleştirilmiş kapasitesi, siyasal güce ulaşabilirliği, parasal gücü, ortaklık kurabilme güvenine ya da saygınlığına sahip olması, bilgi ve teknolojiye erişebilirliği artırılarak geliştirilebilir. Ortamın izin verici hale getirilmesi, aşırı kural ve düzenlemelerin engel olmaktan çıkarılması, fırsatlar hakkında bilgiye ulaşabilmesinin sağlanması, kapasitesini geliştirmek isteyenlere ortamın duyarlılığının artırılması vb. yollarla sağlanabilir”⁽²³⁹⁾.

Kentli bağlılığı üretilip, yapabilir kılınan aktörlerin nitelikli yerleşmeler gerçekleştirebilmeleri için gerekli yönlendirici mekanizma ise Yönetişim olarak tanımlanmaktadır. “Yönetişim ile bir yandan yönlendirme gücüne sahip hükümet dışı aktörleri de içeren esnek bir yapılaşma kastedilirken, demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk, kararın ilgililere en yakın yerde üretilmesi (subsidiarity) gibi ilkelere de işaret edilmiş olmaktadır”⁽²⁴⁰⁾.

Habitat II bir yerleşmenin gerçekleştirmesi gereken temel ilkeleri ise sürdürülebilirlik, yaşanabilirlik ve hakçılık başlıklarında toplamıştır. Sadece

⁽²³⁷⁾ Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Ankara, 1996, 69.

⁽²³⁸⁾ Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Ankara, 1996, 79.

⁽²³⁹⁾ Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Ankara, 1996, 79.

⁽²⁴⁰⁾ Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Ankara, 1996, 80.

ekolojik bir kavram olmanın ötesinde ekonomik ve toplumsal kalkınmayı da içerecek şekilde genişleyen Sürdürülebilirlik kavramı gelecek nesillerin de yaşam ortamlarında yeterli temiz hava, su, toprak, besin ve enerjiyi bulabilmesine yöneliktir.

İnsanın beden ve akıl sağlığı için gerekli konfor, güven ve huzur koşulları açısından değerlendirilen Yaşanabilirlik ise; can ve mal güvenliği, yeterli miktar ve sağlık standardında su, atık suların uygun şekilde uzaklaştırılması, çöp, hava kirliliği, doğal afet riski, haberleşme altyapısı, donatı standartları, tarihsel derinlik, çeşitlilik ve kültürel miras, okunaklılık, ulaşım, gürültü gibi kriterlere bağlı olarak ölçülebilmektedir.

Fransız Devrimi'nden beri insanlığın gündeminde olan, yerleşmelerin sürdürülebilir ve yaşanabilir olması açısından merkezi bir öneme sahip kavram Hakçalık'tır. "Hakçalık, bir toplumda kadın ve erkek, çocuk ve genç, din, ırk, ve siyasal tercih farkı gözetmeden; herkesin, konut, giyim, gıda ve sağlık hizmeti gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasıyla, yoksulluğun yok edilmesi koşulu yanı sıra, herkesin eğitimde, yaratıcı ve verimli geçim yollarını serbestçe seçmede ve kişisel, manevi, kültürel ve sosyal gelişmesini sağlamada fırsat eşitliğine sahip olması; herkesin doğal ve kültürel kaynakların korunmasında yaşanabilir yerleşmelerin oluşmasında eşit hak ve sorumluluğu bulunması; herkesin kamusal karar süreçlerine katılmakta eşit fırsatlara sahip olması ve herkesin haklarının ihlal edilmesini önleyen mekanizmalara eşit olarak ulaşabilmesi diye tanımlanmaktadır"⁽²⁴¹⁾ Bu bağlamda; bölgeler arası eşitsizlikler, yerleşme içi eşitsizlikler, etnik eşitsizlikler, siyasal eşitsizlikler, sınıfsal ve gelir temelli eşitsizlikler, inanç ve mezhep temelli eşitsizlikler, cinsiyet temelli eşitsizlikler, dezavantajlılığa ve yaşa bağlı eşitsizlikler toplumun hakça yaşayıp yaşamadığının göstergeleri olarak seçilmiştir.

Sürdürülebilir insan yerleşmelerini hedefleyen Kent Zirvesi'nin en öne çıkan sloganı "konut hakkı" ve "herkes için konut" olmuştur. Bu bağlamda

⁽²⁴¹⁾ Habitat II Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Ankara, 1996, 79.

kent planlama varoluş nedeni olan kamu yararını ve savunucu planlama anlayışını yeniden keşfetmiş, mimarlık alanında bunun yansıması yoksullar için mimarlık olmuştur.

Zirvenin ardından Kent Zirvesi Habitat II organizasyonunun 1994 yılında Başbakanlıkça TOKİ'ye verilmesi zamanında eleştiriler almışsa da organizasyon sorunsuz denebilecek şekilde tamamlanmıştır. Ancak, konferansın başarılı olduğunu söyleyebilmek için organizasyonun sonuçlarından çok sonuçların gerçekleştirildiğini gözlemlemek gerekmektedir. Konferans sonunda hazırlanan Prensipler ve Taahhütler Bildirgesi, Küresel Eylem Planı, Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Ulusal Rapor İzleme Komitesi'nin çalışmalarıyla hayata geçmesi gerekiyken bunun henüz gerçekleşmediğini görmekteyiz.

2. İnsan Yerleşimlerinin Küresel Raporu

Küresel Rapor, Küresel Eylem Planının temelini oluşturacaktır. İnsan yerleşimleri küresel raporunda yaklaşık 500 milyon kentlinin evsiz olduğu yada kötü koşullarda yaşadığı bildirilmiştir. Gelecek yüzyılda karşılaşılabilecek en büyük çevresel, iktisadi ve sosyal sorunlar kentlerde yaşanacaktır. Evsizler ve kötü konut koşulları bu sorunların temelini oluşturmaktadır. Aslında kentler bu sorunları çözebilecek kaynaklara sahiptir. Ancak kent kaynaklarının yanlış kullanımı ve kötü yönetimi bunu engellemektedir. Kent nüfusu kırsal nüfustan 2,5 kez daha hızlı büyümektedir. Ancak bütün bu sorunlara rağmen kentler sosyal, iktisadi ve çevresel gelişimin makineleri olmaya ve fakirler için büyük fırsatlar sağlamaya devam edecektir. Kentlerde yaşayan fakirler kırsal kesimde yaşayan fakirlere oranla iktisadi olarak daha iyi durumdadırlar⁽²⁴²⁾.

Konut yetersizliği ve kötü konut koşulları yaşamı tehdit eder niteliktedir. Standardı düşük evler özellikle tüm dünyadaki nüfus yoğunluğu fazla olan

⁽²⁴²⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 20.

şehirlerde senede yaklaşık 10 milyon kişinin ölümüne neden olmaktadır. Yalnızca su kaynaklı hastalıklar, her yıl 4 milyon bebek ve çocuk ölümüne yol açmaktadır. Kentlerde kötü yaşam koşullarına bağlı oluşan hastalıkların tedavisi için harcanan para, bu koşulların düzeltilmesi için gerekenden çok daha fazladır⁽²⁴³⁾.

Konferans, hükümet üyelerini, parlamenterleri, ulusal ve yerel politikacılar, özel sektör, toplum kuruluşları ve hükümet dışı kuruluşların, küresel, iktisadi ve kentleşme eğilimlerini gözden geçirmek ve kentleri tehdit eden sosyal problemlere çözüm aramak üzere bir araya getirecektir⁽²⁴⁴⁾.

Kentleşmiş bir dünya gereksinimi devletleri bir takım girişimlerde bulunmasını gerektirmiştir;

Tarıma bağlılıktan endüstri ve hizmete bağımlı ekonomilere geçiş, kentlere hareketi artırmış ve kırsal kesimlerin kentleşmesine sebep olmuştur. Kentsel bölgelerde yaşam beklentisi daha yüksek, mutlak fakirlik daha az, gerekli hizmetlerin ucuza sağlanması mümkündür. Nüfus yoğunluğunun yüksek olması, su, atık ve sağlık hizmetlerinin ev başına maliyetinin azalması anlamına gelmektedir. Acil hizmetler kentlerde, kırsal yerleşimlere göre çok daha hızlıdır. Aynı zamanda, sosyal hizmetler ve sağlık yanı sıra, kentler ileri eğitim olanakları da sağlar. Eğitim düzeyi yükseldikçe doğum hızı azalır. Fakirliğin evsizliği, evsizliğin fakirliği artırdığı kısır döngü yalnızca kentlerle kırılabilir. Çünkü kentlerde daha özgür ve daha ucuz hizmetler vardır⁽²⁴⁵⁾. Küresel eylem raporunda hükümetlerin uygulayıcı olmak rolünü, destekleyici yaptırımcı olma yönünde değiştirmeye ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Halk sektörleri ve özel sektör arasındaki kooperasyon, hükümet desteği sağlanması, mevcut engellerin ortadan kaldırılması, inşaat sektörüne uygun yatırım akışının sağlanması gereklidir.

⁽²⁴³⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 20.

⁽²⁴⁴⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 20.

⁽²⁴⁵⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 22.

Ülkemiz tüm dünya ülkelerinin, üst düzey dahil, çeşitli seviyelerde temsil edildiği çok sayıda toplantı, sergi, fuar ve benzeri faaliyetlerden oluşan bir aktiviteler topluluğuna ev sahipliği yapmıştır. Kentleşmenin giderek arttığı dünyada yaşam kalitesini yükseltme yönünde önemli kararlar alınan ve 20.yüzyılın sonunu İstanbul adıyla simgeleyen bir konferans gerçekleştirmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Boutros Gali başta olmak üzere 134 ülkeden 8 devlet başkanı, 15 başbakan veya yardımcısı, 110 bakan, 17 bakan yardımcısı düzeyinde katılım gerçekleşmiş, Batı Avrupa Ülkeleri Konferansa devlet veya hükümet başkanı düzeyinde ilgi göstermiş olmakla beraber hemen hepsinin bakan düzeyinde katıldığı görülmüştür⁽²⁴⁶⁾.

Habitat II, gerçekten de çok sayıda aktiviteler topluluğu olmuştur. Bu sürecin en önemli yanlarından birisi de kentsel iyileştirme için örnek oluşturan “En İyi Uygulamalar Sergisi” olmuştur. 95 ülkeden gönderen 600 proje BM Habitat teşkilatı bünyesinde oluşturulan bağımsız bir teknik danışma komitesi tarafından özellikle katılımcılık ve sürdürülebilir yerleşmeler ilkelerine uygunluğu ile başka koşul ve yerlerde de uygulanabilirlikleri açısından elenerek 105 proje sergilenmeye değer bulunmuştur. Bu grupta kent Türk konut ve Toplu Konut İdaresi Başkanlığı’nın projeleri sergilenmiş ancak ödüllendirilen 12 proje arasında ülkemizden hiçbir proje yer almamıştır⁽²⁴⁷⁾.

Sivil Toplum Örgütlerinin yer aldığı bu sergi de Topkapı Sarayı içindeki Darphane’de sergilenmiştir. Bu çerçevede bir başka etkinlik de 1000 kadar firmanın katıldığı yenilikçi, düşük maliyeti ve çevre duyarlı ürün ve teknolojilerin sergilendiği “Uluslararası Ticaret Fuarı” idi. Ancak basınının en çok ilgi gösterdiği alan Sivil Toplum Örgütlerinin gösterdikleri olmakla beraber bu kuruluşlar resmi konferansa iletilmek üzere görüş oluşturdıkları toplantılar ve forumlar düzenlenmişlerdir⁽²⁴⁸⁾.

⁽²⁴⁶⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 23.

⁽²⁴⁷⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 23.

⁽²⁴⁸⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 24.

İlgili Sivil Toplum Örgütlerinin Uluslararası örgütleri tarafından Bilim Akademileri ve Mühendislik, Profesyoneller ve Araştırmacılar, Vakıflar, Parlamenterler, İşçi Sendikaları, Dünya Kentler ve Yerel Yönetimler Asamblesi ve Dünya İş Forumu olmak üzere 7 forum düzenlenmiştir. Forumlar sonucunda ulaşılan ortak görüşler, temsilciler tarafından resmi konferansta sunulmuş ve konferans belgelerine eklenmiştir. Resmi konferansın dışında yapılan toplantıların resmi belgelere yansıtılması BM konferanslarında ilk kez yapılan bir uygulama olmuştur⁽²⁴⁹⁾.

Konularında otorite olan bilim adamları ve uzmanlar tarafından sunulan bildirilerin tartışıldığı Habitat'ın teknik düzeyde en geniş bilgi alışverişine olarak sağlayan Diyalog adı altında toplantılar da düzenlenmiştir. Bunların başlıkları şu şekildedir;

- 1) 21. yüzyılda kentler nasıl bir görünüme sahip olacak?
- 2) 21. yüzyılda finansman ve kentler,
- 3) Susuz kentler için. su,
- 4) Kentsel İstihdamın geleceği,
- 5) Yarının kentinde ulaşım,
- 6) Gelecekte kır-kent ilişkisi ve arsa,
- 7) 21. yüzyıl için enerji,
- 8) 21. yüzyılında kentlilik ve demokrasi,
- 9) Kentler, haberleşme ve barınma,
- 10) 21. yüzyılda sağlıklı kentler yaratılması.

⁽²⁴⁹⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 24.

Konferans genel kurul ve iki komiteden oluşmuştur. Bu komiteler konferansın çalışma düzeni ile ilgili gündem maddesinde önceden kararlaştırdığı şekilde kurulmuştur. Daha sonra kurul ülkelerin insan yerleşimleri ve politikalarının görüşülmesine geçmiştir. Komite çalışmaları genel kurulla eşzamanlı olarak yürütülmüştür. 1. Komite zirveye sunulmak üzere Habitat Gündemi ile ilgili çalışmaları yürütürken, II. Komite’de Sivil Toplum Örgütlerinin forumlarının ve Diyalog’ların sonuçları tartışılmış, Birleşmiş Milletlerin ilgili örgütlerinin görüş ve önerileri sunulmuştur⁽²⁵⁰⁾

En çok tartışılan konular konut hakkı, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir İktisadi büyüme ve aile gibi kavramlar olmuştur.

İkinci çalışma grubu ise Habitat gündeminin hazırlık komitesinde görüşülemeyen Küresel Eylem Planı: Uygulama Stratejileri bölümünün Uluslararası İş Birliği Eylem ve Koordinasyon ve Küresel Eylem Planını Uygulanması ve İzlenmesi başlıklı kısımlarını görüşmüştür. Bu çalışma grubunda da özellikle insan yerleşimlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konularında gelişmiş ülkelerden finansal destek bekleyen gelişmekte olan ülkeler ile verici konumunda olan ülkeler arasında önemli fikir ayrılıkları olmuş ancak sonuçta bir ortak metin üzerinde anlaşarak zirveye sunulabilmiştir. Birinci komite ayrıca zirvede kabul edilmek üzere İstanbul Deklarasyonu’nun hazırlanması amacıyla gayri resmi bir grup oluşturmuştur. Burada çeşitli gruplar tarafından hazırlanan metindeki görüşler arasında uyum sağlamak üzere çalışmış, sonuçta zirvede kabul edilen Habitat II Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu ortaya çıkmıştır⁽²⁵¹⁾

3. Habitat II Gündemi

21 .yüzyıla girerken, dengeli ve barış içinde bir dünya görüşümüz yeniden canlanmıştır. Küresel işbirliği ve dayanışma yolu ile daha iyi yaşam

⁽²⁵⁰⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 28.

⁽²⁵¹⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 28.

standartları ve çevre korunması, sosyal ve iktisadi gelişmenin başarılabilirdiği yeni bir dünyanın oluşturulabileceği yolunda büyük umut ve beklenti hisleri mevcuttur. Bu amaçlar yerleşim yerlerindeki yaşam koşullarının kalitesini artırma yolundan başka bir yolla daha iyi bir şekilde gösterilemez.

Herkes için yeterli barınak hedefine ulaşılması düzgün yaşam koşulları olmayan bir milyardan fazla insanın sağlıklı yaşamasının temelidir. Sürdürülebilir gelişim insan yerleşimlerinin sosyal, iktisadi çevresel devamlılığı için gereklidir. Sürdürülemeyen üretim, tüketim, çevresel, iktisadi ve sosyal eksikliklerin ulusal ve uluslararası etkileri açıkça görölmektedir. Ülkeler, yaygın, cesur ve girişimci barınak ve insan yerleşim politikaları ne kadar kısa sürede birleştirirlerse, vatandaşların güvenliği, sağlığı ve iyilik beklentileri daha iyi olacak ve küresel çevre ve sosyal krizdeki iyiye gidiş daha parlak olacaktır⁽²⁵²⁾.

Birleşmiş Milletler, insan Yerleşimleri birinci Konferansını yeniden gözden geçirerek ve son zamanlarda yapılan dünya konferanslarından bazı mesajları alarak Habitat II'nin gündemini geliştirilmiştir.

Mevcut problemlerin üstesinden gelebilmek ve insan yerleşimlerin iktisadi ve politik gelecekte iyi ilerlemesini sağlamak için öncelikle kentlerin karşılaştığı sorunların bilinmesi gereklidir. 2035 yılında dünya kentli nüfusunun 1990 dünya toplam nüfusu olan 5,2 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir⁽²⁵³⁾. Kentleri bekleyen en ciddi sorunlar iş olanaklarının olmaması, evsizlerin artması ve gecekonduların artması, artan fakirlik ve zengin- fakir arasındaki uçurumun giderek artması, emniyetin azalması, bina stokunun azalması, hizmetlerin ve alt yapının bozulması uygunsuz toprak kullanımı, artan trafik sorunu, yeşil alanların azalması, felaketlere duyarlılığın artması olacaktır. Mega kentler hızlı göç ve nüfus artışı sürdürülebilir gelişme ve kent planlaması ve yönetimi için ciddi bir sorun oluşacaktır. Ayrıca, dünyanın Mega kentlerinin 19'undan 16'sı kıyı kenarında olup bunlardan

⁽²⁵²⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 28.

⁽²⁵³⁾ OECD: Energy Next Fifty Years, (Paris-1999), 49.

yalnızca 4'ü gelişmekte olan ülke sınırları içerisinde yer almaktadır ve Asya'nın Manila, Bangkok, Shangay, Daka, ve Cakarta gibi mega kentlerinde deniz yükselmelerine eşlik eden yer altı su kaynaklarında azalmalar gözlenmektedir⁽²⁵⁴⁾. Kentler, kasabalar ve kırsal yerleşim alanları eşyanın kaynakların ve halkın hareketi ile ilişkilidir. Kırsal alanlarda iş olanakları olmadığından kırdan kente göç sürekli olarak artmıştır. Kentlerin çoğu kırsal bölgelerde yaşayanlar için bir umut olmuştur. Sürdürülebilir iktisadi gelişme sürecinde kırsal fakirliği yok etme yaklaşımları acil olarak aranması gerekmektedir⁽²⁵⁵⁾.

Hükümetlerin yasal, kurumsal, finans ve insan gücü kaynakları tüm düzeylerde, hızlı kentleşmeye cevap vermediği halde, çoğu yerel otoriteler, vatandaşlarını sürdürülebilir gelişme olayına katmaya çok hevesli görünmektedirler. Kadının ve erkeğin insan yerleşimleri ile ilişkili tüm aktivitelerde eşit olarak yer alacak şekilde güçlendirilmesi yurttaş bağlılığın temelini oluşturmaktadır⁽²⁵⁶⁾.

Değişik milletlerde ya da aynı ülke içinde, insan yerleşimleri konusunda önemli farklılıklar vardır. Dolayısıyla küresel eylem planının ülkeye uydurulması ve her bir ülke için özel durumların dikkate alınması gerekmektedir. Habitat gündemi eylem için küresel bir çağrı yapmaktadır. Bu, bir prensipler ve vaatler çerçevesi içinde tüm kadın ve erkeklerin yeterli barınağa, verimli ve özgürce seçilmiş işe, sağlıklı ve güvenli çevresine ve temel hizmetlere ulaşma olanağının olduğu sürdürülebilir insan yerleşimine pozitif bir yaklaşım getirmektedir. Küresel eylem planı bu görüşün gerçekliğe dönüşüm çabalarına yol gösterecektir⁽²⁵⁷⁾.

Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşmeleri Konferansına (Habitat katılan Devletler;

⁽²⁵⁴⁾ African Development Bank, Asian Development Bank and The WorldBank: "Poverty and Climate Change Reducing the Vulnerability of the Poor through Adaptation", Joint Agency Paper, 2003, 10.

⁽²⁵⁵⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 29.

⁽²⁵⁶⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 30.

⁽²⁵⁷⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 30.

Eşitlik, dayanışma, ortaklık, insanlık onuru, saygı ve işbirliğine dayanan politika, iktisadi, çevresel, etik ve manevi bir insan yerleşmeleri görüşüne kendilerini adanmış, kentleşen bir dünyada herkese yeterli konut ve sürdürülebilir insan yerleşimlerinin geliştirilmesi hedef ve ilkelerini benimsemiş. Bu amaca ulaşmanın adaletsizlikten çatışmalardan arındırılmış daha istikrarlı ve hakça bir düş yaratacağına, adil, kapsamlı ve kalıcı bir bakışa katkısı olacağına inanmışlardır.

İç savaşların, etnik ve dini kargaşaların, insan haklarının ihlali, yabancı ve sömürgeci tahakküm, yabancı işgal, iktisadi dengesizlikler, yoksulluk, örgütlü suç, her biçimi ile terörizm ve devlet idaresinde çürümenin insan yerleşmeleri üzerinde tahrip edici etki yaptığından bütün devletler tarafından kötülenmesini ve caydırılmasını istemişlerdir. Devletlerin, bu tür uygulamaları ve sosyal ve iktisadi gelişmeyi önleyen her türlü tek taraflı önlemleri ortadan kaldırmak için işbirliği yapmalarını vurgulamış, ulusal düzeyde hoşgörüyü, şiddet kullanmamayı ve farklılığa saygı göstermeyi özendirerek ve sorunları barışçı yöntemlerle çözerek barışı takviye edeceklerini dile getirilmişlerdir⁽²⁵⁸⁾.

Yerel düzeyde suçların önlenmesinin ve sürdürülebilir toplulukların özendirilmesinin, emniyetli ve güvenli toplumların oluşturulması için elzem olduğu, sosyal gelişme yolu ile suçların önlenmesinin, bu hedeflere erişmenin kilit unsurlarından biri olduğu, uluslararası planda ise Birleşmiş Milletler Sözleşmesine uygun olarak uluslararası anlaşmazlıkları barışçı yöntemlerle çözmek için her türlü gayreti destekleyeceklerini belirtmişler ve aşağıdaki ilkeleri kabul etmişlerdir⁽²⁵⁹⁾.

- Hakça insan yerleşimleri, içinde yaşayan herkesin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik ya da görüşler, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü gözetilmeksizin konut, altyapı, sağlık hizmetleri, yeterli besin ve su, eğitim ve açık mekanlardan yararlanabildiği yerlerdir. Ayrıca

⁽²⁵⁸⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 30.

⁽²⁵⁹⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: a.g.e., 25.

böyle yerleşim birimleri üretken ve serbestçe seçilmiş geçim kaynaklarında eşit fırsat; miras hakkı, arazi ve diğer mülkler edinme hakkı, kredi alma hakkı, doğal kaynaklara ve uygun teknolojilere erişim gibi iktisadi kaynaklardan eşit yararlanma hakkı, eşit kişisel, manevi, dini, kültürel ve sosyal gelişme fırsatı; kamusal kararlara eşit katılma fırsatı; doğal ve kültürel kaynakların kullanılmasında ve korunmasında eşit ve hak yükümlülükler; ve bu hakların ihlal edilmemesini sağlayan mekanizmalara eşit erişim sağlarlar. Kadınların yetkilendirilmesi ve toplumun bütün alanlarında, ister kentsel ister kırsal kesimde olsun, tam katılımlarının sağlanması, sürdürülebilir insan yerleşimlerinin gelişmesi için temel gereksinimdir⁽²⁶⁰⁾.

- Yoksulluğun kökünün kazınması, sürdürülebilir insan yerleşimleri için elzemdir. Yoksulluğun kökünün kazınması ilkesi, Dünya Sosyal Gelişme Zirvesinde benimsenen çerçeveye ve diğer Büyük Birleşmiş Milletler Konferanslarının ilgili sonuçlarına dayanmakta olup, başta yoksullar ve korunmasız ve muhtaç grupların mensupları olmak üzere, özellikle de yoksulluğun sorun haline geldiği gelişmekte olan ülkelerde herkesin temel gereksinimlerini karşılamayı amaçlamakta, aynı zamanda da bütün kadın ve erkeklerin serbestçe seçilmiş üretken çalışma ve istihdam yolu ve güvenli ve sürdürülebilir geçim kaynaklarına kavuşmasını hedeflemektedir⁽²⁶¹⁾.

- Sürdürülebilir insan yerleşimlerinin geliştirilmesi ve herkese yeterli konut ve temel hizmetlerin sağlanması için, gerek ülkeler arasında, gerekse ülke içinde kamu, özel, gönüllü ve semt tabanlı kuruluşlar, kooperatif sektörü, sivil toplum kuruluşları ve bireyler gibi tüm aktörler arasında kurulacak ortaklıklar elzemdir. Ortaklıklar, başka şeylerin yanı sıra ittifaklar kurarak, kaynakları birleştirerek, bilgileri paylaşılarak, yetenekleri katarak ve toplu eylemlerin karşılaştırmalı üstünlüklerinden yararlanarak geniş tabanlı katılım hedeflerini bütünleştirebilir ve karşılıklı destekleyebilirler. Bu süreçler, sivil örgütlenmeleri her düzeyde güçlendirerek daha da etkin bir hale getirebilir. Toplumun bütün sektörlerinin ve tüm aktörlerinin, yerine göre

⁽²⁶⁰⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: a.g.e., 26.

⁽²⁶¹⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: a.g.e., 26.

karar alma işlemlerinde işbirliğini ve ortaklığını özendirmek için her türlü çaba gösterilmelidir.

Şimdiki ve gelecekteki İnsan yerleşimlerindeki çıkarlarını korumak, uluslararası topluluğun temel hedeflerinden biridir. İnsan yerleşimlerinin gelişmesi konusundaki politikaların saptanması ve geliştirilmesi başka şeylerin yanı sıra insan yerleşmelerinin gelişmesi için yapılabilir kalıcı bir ortam yaratarak, öncelikle her ülkenin kendi yasal çerçevesi içinde ulusal ve yerel düzeylerde görevidir ve yeterli konut ve sürdürülebilir insan yerleşimleri amacına ulaşabilmek için çeşitli kaynaklardan yeni ve ek mali kaynaklar yaratılması gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin kullanabileceği kaynaklar (kamu, özel, çok-taraflı, iki-taraflı, iç ve dış) herkese yeterli konut ve sürdürülebilir insan yerleşmelerinin gelişmesi için uyum ve esnek mekanizmalar ve iktisadi araçlarla zenginleştirilmelidir. Bu önlemlere, uluslararası teknik işbirliği ve bilgi alışverişi sağlayacak somut önlemler eşlik etmelidir.

Birleşmiş Milletler'in üye ülkeleri, kentleşen dünyada herkes için yeterli barınak ve sürdürülebilir insan yerleşimlerinin gelişmesini sağlamak hedeflerini kabul etmiştir. Adaletli, hakça ve uzun ömürlü bir barış bu amaçlara ulaşmada bir ön ve gerekli koşuldur. Milli, etnik, dini mücadeleler, silahlı çatışmalar, terörizm, yabancı istilası insan yerleşimleri için yıkıcı etki yapmaktadır ve tüm ülkeler bunlardan vazgeçmelidirler⁽²⁶²⁾.

Bu hedeflere ulaşabilmek için aşağıdaki prensipleri önerilmektedir(Eşitlik, Fakirliğin kökünün kazınması, Sürdürülebilir Kalkınma, Yaşanabilirlik, Aile, Yurttaşların Bağlılığı ve Hükümet Sorumluluğu, Ortaklıklar, Dayanışma, Uluslararası işbirliği ve Eşgüdüm prensipleri önerilmektedir⁽²⁶³⁾).

Konferansa Katılan devletler bir takım taahhütlerde bulunmuşlardır.⁽²⁶⁴⁾;

⁽²⁶²⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: a.g.e., 26.

⁽²⁶³⁾ Songül Acar VAİZOĞLU: a.g.e., 31- 40.

⁽²⁶⁴⁾ Hafize ZÜLÜFLÜ: a.g.e., 26-33.

Yukarıda belirtilen ilkelere sahip çıkarak, her düzeyde ilgili taraftarla işbirliği yapılarak kaleme alman, işlerlik kazandırılan ve uluslararası topluluk tarafından desteklenen yerel, ulusal, alt-bölgesel ve bölgesel eylem planları ve/veya diğer politika ve programlar vasıtasıyla, herkese yeterli konut ve insan yerleşmelerinin sürdürülebilir gelişmesi de dahil olmak üzere, sürdürülebilir kalkınma kaygılarının merkezinde insanın bulunduğunu ve insanların doğayla uyum içinde sağlıklı ve üretken bir yaşamı hareketliliğini göz önünde bulundurularak, Habitat Gündemini uygulamayı taahhüt etmişler, bu taahhütleri yerine getirirken, yoksulların, evsizlerin, kadınların, yaşlıların, yerlilerin, sığınmacıların ve yerinden edilmiş insanların, özürülülerin, korunmasız ve muhtaç gruplarına mensup insanların içinde yaşadıkları koşullara ve onların gereksinimlerine özel önem verilmesi gerektiğini, bundan başka çocukların, özellikle de sokak çocuklarının özgür gereksinimlerine ve içinde yaşadıkları koşullara da özel önem vereceklerini dile getirmişlerdir.

Yine konferansa katılan Devletler; Herkese yeterli konut baş altında uluslararası belgelerle öngörüldüğü gibi, yeterli konut hakkının tam anlamıyla ve giderek ilerleme kaydedecek şekilde gerçekleştirilmesi yönündeki taahhütlerini bir kez daha ifade etmişler, bu bağlamda, hükümetlerin insanları konut edinebilir kılma, meskenleri ve mahalleri koruma ve iyileştirme yükümlülüğünü bulunduğunu kabul etmişler, herkesin sağlıklı, güvenli, emniyetli, erişebilir ve ödenebilir olan, temel hizmet, kolaylık ve konfor unsurlarını içeren, konut ve yasal yararlanma güvencesi konusunda ayrımcılıktan arınmış yeterli konutu olabilmesi için, yaşama ve çalışma koşullarını hakça ve sürdürülebilir bir esasta iyileştirme hedefini gerçekleştirmeyi taahhüt etmişler, bu hedefi, insan hakları standartlarına tam uygunluk içinde uygulayıp, teşvik edeceklerini ifade etmişlerdir.

4. İstanbul İnsan Yerleşimleri Deklarasyonu

Habitat-II İstanbul deklarasyonunun ardından şu deklarasyon yayınlanmıştır⁽²⁶⁵⁾.

1) Biz 3-14 Haziran 1999 tarihleri arasında (Toplanan Birleşmiş Milletler İkinci İnsan Yerleşimleri Konferansında bir araya gelen, hükümet başkanları ve resmi hükümet heyetleri, bu fırsat yararlanarak, herkese uygun konut ve insan yerleşimlerinin daha güvenli, sağlıklı, yaşanabilir, hakça, sürdürülebilir ve daha verimli kılınmasında yönelik küresel hedeflerimizi teyit ederiz. Konferansın iki ana temasını oluşturan herkese yeterli konut ve kentleşen dünyada sürdürülebilir insan yerleşimlerinin gelişmesi konusundaki görüşmelerimiz, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinden esinlenmiş olup, yaşamsal çevremizin iyileştirilmesi için yerel ve ulusal ve uluslararası düzeyde eyleme yönelik olarak yeni ortaklıklar tesisini ve mevcutların yeniden teyidini hedef almıştır. Habitat Gündemi'nin hedef, ilke ve tavsiyelerini ve bunların uygulanması için karşılıklı desteğimizi ve yükümlülüklerimizi teyit ederiz.

2) İnsan yerleşimlerinin ve konutların sürekli bozulan şartlarını öncelik vererek inceledik. Aynı zamanda kentlerin ve kasabaların uygarlık merkezleri olduğunu, iktisadi gelişmeye, sosyal, kültürel, tinsel ve bilimsel ilerlemeye katkıda bulunduklarını da kabul ettik. Yerleşimlerimizin sunduğu fırsatlardan yararlanmak, haklarımız arasındaki dayanışmayı güçlendirmek için yerleşimlerin farklılıklarını muhafaza etmeliyiz.

3) Tüm insanlığın daha geniş özgürlükler altında daha iyi yaşam standardına kavuşmasına yönelik yükümlülüğümüzü yeniden teyit ediyoruz. Vancouver'de toplanan Birleşmiş Milletler insan yerleşimleri konferansını, evsizler için Konut Yılı Kutlamalarını, konut için küresel stratejiyi, insan yerleşimlerine yönelik sorunların küresel planda bilince varılmasına katkıda bulunma ve herkese uygun konut hedefine ulaşmasına yönelik eylem

⁽²⁶⁵⁾ T.C.Başbakanlık, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: Birleşmiş Milletler, İnsan Yerleşimleri Konferansı: Habitat II, Ankara, 1999.

çağrılarını olarak hatırlıyoruz. Geçen dönemde yapılan Birleşmiş Milletler Konferansları, özellikle Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı bize sürdürülebilir kalkınmanın birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı güçlendirilen unsurları olan iktisadi ve sosyal kalkınma ve çevre korunması temelinde barış, adalet ve demokrasiye ulaşılmasına yönelik kapsamlı gündemler sunmuşlardır. Bu konferansların sonuçlarını Habitat gündemine dahil edilmiştir.

4) İnsan yerleşimlerindeki yaşam kalitesini artırmak için bazı hallerde, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bunalım boyutlarına varan küreselleşme koşulları ile mücadele etmemiz gerekir. Bu amaçla özellikle sanayileşmiş ülkelerdeki sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim eğilimleri, yapısı ve dağılımı dahil nüfus değişimleri, nüfusun aşırı yoğunlaşması, eğilimi, evsizlik, artan yoksulluk, işsizlik, sosyal dayanışma, ailenin istikrarsızlığı, yetersiz kaynaklar, temel altyapı ve hizmetlerdeki eksiklik, uygun planlama eksikliği, artan şiddet ve asayişsizlik, çevresel bozulma ve felaketlere artan duyarlılık sorunlarına eğilinmesi gerekir.

5) İnsan yerleşimlerinin küresel olmakla beraber, ülkeler ve bölgeler özel çözümler gerektiren özel sorunlar da karşılaşmaktadır. Tüm dünyada ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve ekonomileri geçiş sürecinde olan ülkelerde yaşam koşullarının iyileştirilmesi için işbirliğimizin ve çabalarımızın yoğunlaştırılması gerektiğini kabul ediyoruz. Bu çerçevede dünya ekonomisindeki küreselleşmenin fırsatlar, riskler ve belirsizlikler sunduğunu Habitat Gündemi'ndeki hedeflere erişmenin kalkınmanın finansmanı, dış borç, uluslararası ticaret ve teknoloji transferi konularında olumlu eylemlerle kolaylaşacağını kabul ediyoruz.

6) Kırsal ve kentsel gelişme birbiriyle bağlantılıdır. Kentlerdeki yerleşimlerin iyileştirilmesine ek olarak, kırsal kesimdeki alt kamu hizmetlerinin ve iş olanaklarının geliştirilmesine çalışılmalı, bu şekilde bu kesimin çekiciliği artırılmalı, kapsamlı bir gelişim ağı getirilmeli ve kırsal kesimden kentlere göç önlenmelidir.

7) Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çabalarımız merkezinde insan unsurunun yer alması nedeniyle, bu unsur Habitat Gündeminin uygulamasına yönelik eylemlerimizin de temelini oluşturmaktadır. Kadınların, çocukların ve gençliğin güvenli ve sağlıklı yaşam koşullarına kavuşturulabilmeleri için özel ihtiyaçlarına çözüm bulunmasını gereğini kabul ediyoruz. Yoksulluğun ve ayrımcılığın yok edilmesi, tüm insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve güçlendirilmesi, eğitim, beslenme, sağlığın yaşam boyu korunması hizmetleri gibi temel ihtiyaçların sağlanması ve özellikle herkese yeterli konut teminine yönelik çabalarımızı yoğunlaştıracğıız. Bu amaçla yerel ihtiyaç ve gerçeklere uygun şekilde insan yerleşimlerindeki yaşam koşullarının iyileştirilmesini taahhüt ediyoruz. Tüm halklara daha iyi yaşam çevresi yaratılması için küresel, iktisadi, sosyal ve çevresel eğilimlerin göz önünde tutulması gereğini kabul ediyoruz. İktisadi, siyasal ve sosyal hayatta kadın ve erkeğin eşit katılımını, gençlerin etkin bir şekilde katılmasını da sağlamalıyız. Özürlülerin haklarını cinsiyet eşitliğini, konut proje ve programlarında ve sürdürülebilir insan yerleşimlerine yönelik politika, program ve projelerde göz önünde tutacağız. Bu yükümlölükleri tam yoksulluk içinde yaşatan 1 milyar insan ve Habitat Gündeminde sıralanan zayıf ve dezavantajlı grupların üyelerine özel bir yer vererek yeniliyoruz.

8) Uluslararası sözleşmelerde sıralandığı şekilde, yeterli konut hakkının tam ve ileriye dönük olarak sağlanmasına yönelik taahhüdümüzü teyit ederiz. Bu amaçla her düzeydeki kurumsal, özel ve hükümet dışı ortaklarımızın kişi güvenliği, ayrımcılıktan korunma ve yeterli konuta eşit koşullarda erişme konularında aktif katılımın sağlayacağız.

9) Piyasanın etkin bir şekilde çalışması yoluyla erişilebilir konutların arzının genişletilmesine, toprak ve kredi ediniminin kolaylaştırılmasına ve konut pazarlama erişme güçlüğü olanlara yardım etmeye çalışmalıyız.

10) Küresel çevremizin sürdürölmesini ve yerleşimlerimizin yaşam kalitelerinin iyileştirilmesini teminin, sürdürülebilir, tüketim, taşıma ve yerleşim getirme eğilimlerini, kirlenmenin önlenmesini, ekosistemlerin

tahammül kapasitelerine saygı göstermeyi ve gelecek kuşaklara yönelik fırsatların korunmasını taahhüt ediyoruz. Bu çerçevede küresel ortaklık ruhuyla, dünya ekosistemlerinin bütünlüğünün korunması ve düzeltilmesi için işbirliği yapmalıyız. Aynı zamanda tedbirli olma ilkesi çerçevesinde eylemde bulunmamız gerektiğini bu ülkelerin yeteneklerine göre yaygın olarak uygulanacağını da kabul ediyoruz. Özellikle yeterli miktarda, sağlık koşullarına uygun su ve etkin çöp toplama yoluyla sağlıklı yaşam çevrelerini geliştirmeliyiz.

11) Tarihi, kültürel, mimari değeri olan, dini ve ruhani değerdeki binaları, anıtları, açık alanları, yerleşimleri korumalı, yenilemeli ve yeniden topluma kazandırmalıyız.

12) Bu yükümlülüklerimizin gerçekleştirilebilmesi için en demokratik ve etkili yaklaşım olarak yapılabilir kılma stratejisinin uygulanması için yerel yetkilileri en yakın ve asli ortaklarımız olarak kabul ederek ve her türlü ülkenin yasal düzeni çerçevesinde demokratik yerel yetkililer aracılığı ile merkeziyetçilikten uzaklaşmayı güçlendirmeliyiz. Bu çerçevede her düzeydeki hükümetlerin asli gereksinimi olan saydamlığı, hesap vermeyi ve halkın ihtiyaçlarını karşılamayı sağlamalıyız. Parlamentolar, özel sektör, işçi sendikaları ve diğer sivil toplum örgütleri ile işbirliğimizi tam özelliklerine saygı göstererek arttırmalıyız. Kadının rolünü güçlendirmeli ve özel sektörün sosyal ve çevresel sorumluluk taşıyan yatırımlarını özendirmeliyiz. Yerel Eylem Gündem 21 temelindeki yerel programlar ve İstanbul'da Dünya Kentler ve Yerel Yönetimler Kurultayı tarafından başlatılan dünya ölçeğindeki işbirliği çerçevesinde yönlendirilmelidir. Bu yönlendirme ulusal politikalara, hedeflere, önceliklere ve programlara zarar vermeden sürdürülecektir. Yapabilir kılma stratejisi, uygun olduğu takdirde, hükümetlere dezavantajlı ve etkilenebilir gruplara yönelik özel tedbirler uygulanması sorumluluğunu da içermektedir.

13) Habitat Gündemi'nin uygulanması, yeterli mali olanaklar yaratılmasını gerektirmektedir. Bu amaçla yeni ve ek kaynakları da içerecek

şekilde ulusal ve uluslararası mali kaynakları harekete geçirmeliyiz. Bu kaynaklar ikili, çok taraflı, kamusal ve özel sektöre ait kaynaklar olabilir. Bu çerçevede kapasite yaratılmasını, teknoloji transferini güçlendirmeliyiz. Diğer taraftan son Birleşmiş Milletler konferansları, özellikle Gündem 21 de belirlenen mali kaynaklar ve teknoloji transferine ilişkin yükümlülüklerimizi de teyit etmek isteriz.

14) Habitat Gündeminin tam ve kapsamlı uygulanmasının BM İnsan Yerleşimleri Merkezi'nin rol ve fonksiyonlarının güçlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bu işlem, merkezin tam anlamıyla tanımlanmış ve geliştirilmiş hedefler belirlemesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır Bu amaca yönelik olarak Habitat Gündemi'nin ve Eylem Planı'nın başarıyla uygulanması konusunda bu konferansa katkı olarak hazırlanan bölgesel ve ulusal planların rolünü kabul ediyoruz.

15) İstanbul'da düzenlenen bu konferans yeni bir işbirliği ve dayanışma kültürünü simgelemektedir. 21.yüzyıla yaklaştığımız bu dönemde insan yerleşimlerine yönelik olumlu bir bakış açısı ortak geleceğimiz için bu ümit ve önümüzdeki güçlüklerin çözümü için birlikte hareketi teklif ediyoruz. Hedefimiz herkesin güvenli bir evde yaşayabileceği, sağlıklı, güven içinde, mutlu ve geleceğe umutla bakan bir dünya yaratmaktır.

B. Diğer Örgütler Bünyesinde Alınan Tedbirler

1. Dünya Bankası

5 Mayıs 1987' de, Washington'daki Dünya Kaynakları Enstitüsü' nde konuşan Dünya Bankası Başkanı Barber Coriabile "Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun son zamanlarda açıklanan raporundaki görüşlere uygun olarak, yeni bir iktisadi büyüme çağının imkan dahilinde olduğunu ve bunun da çevremizdeki kaynakların sürdürülebilmesine ve genişletilmesine bağlı bulunduğunu görüyoruz" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Bu ifadeler, Dünya Bankası'nın o günden itibaren çevreye çok önem veren, çevreyi ön

plana alan yeni politikasının habercisi olmuştur. Altyapı ve enerji alanlarında, sanayileşmede, sulamada büyük yatırımların veya projelerin çevreye etkilerini araştırmaya ve dikkate almaya ağırlık veren Dünya Bankası'nın bu uygulaması, yeryüzündeki iktisadi planlama alışkanlıklarını değiştirecek kadar önem taşımaktadır(²⁶⁶).Çevre değerlendirmeleri ve koruma politikalarına ek olarak, Banka'nın yeni çevre stratejisi, iklim değişikliği, su kaynakları ve biyo-çeşitlilik konularına ağırlık vermektedir. Halen Banka'nın proje portföyü içinde belirgin çevre hedefleri olanlar 14 milyar ABD doları tutarındadır.

Ortak Geleceğimizin açıklanması hemen takip eden günlerde görülen önemli bir gelişme, Dünya Bankası'nda yaşanmıştır. Dünya Bankası biyo-çeşitlilik projeleri için en fazla fon sağlayan Uluslararası kuruluşlardan birisidir. Dünya Bankası GEF (Küresel Çevre Fonu)'e dahil olan kuran uluslararası kuruluşlar arasındadır. GEF'in görevi Rio'da düzenlenen dünya zirvesi çıktılarına yenilikçi çözümler getirmektedir(²⁶⁷). GEF, 1991 yılında, çevreyle ilgili olarak küresel yararlar sağlayacak proje,ler için gelişmekte olan ülkelere finansman sağlanması amacıyla uygulayıcı kuruluşlar olarak Dünya Bankası, UNEP ve UNDP tarafından kurulmuştur. Bu kapsamda sadece iklim değişikliğiyle ilgili projeler değil, aynı zamanda biyolojik çeşitlilik, ozon tabakasının korunması ve uluslararası sularla ilgili projeler de desteklenmektedir. GEF, halen Sözleşme'nin mali düzeneklerini işletmektedir. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelere hibe ya da kredi biçiminde kaynak aktarılmaktadır. COP (Taraflar Konferansı), iklim değişikliği politikaları, program öncelikleri ve finansmandan yararlandırma ölçütleri ile ilgili konularda GEF için sürekli rehberlik sağlarken, GEF de iklim değişikliği alanındaki çalışmalarını her yıl düzenli olarak COP toplantılarında sunar(²⁶⁸). GEF Türkiye'de 1993 yılında işlerlik kazanmıştır. 1993-2002 yıllarını

(²⁶⁶) TÇSV: a.g.e., 72-73.

(²⁶⁷) GEF/ SGP Türkiye Ulusal stratejisi Uygulama Aşaması, 2002, 1. http://www.gefsgp.net/v1/docs/SGP_CPS_tr_2002.pdf, (erişim tarihi: 15.04.2006).

(²⁶⁸) REC: "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü" (Ankara- 2006), 55.

kapsayan dönemde 60'a yakın proje GEF/SGP aracılığıyla desteklenmiştir. Geniş tabanlı bir Ulusal Yönlendirme Komitesi program için genel yönlendirme sağlar, desteklenecek projeleri değerlendirir, seçer ve izler⁽²⁶⁹⁾. Ayrıca, Küresel Çevre Fonu Ocak 2007'de Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Çerçeve Sözleşmesi kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimini yayımlamasına büyük yardımlarda bulunmuştur.

Dünya Bankası'nın yeni politikasının getirdiği en önemli sonuçlardan biri, "Çevresel Etki Değerlendirmesi" ÇED denilen çalışma metodunun her büyük projede aranmasıdır. Doğrudan Dünya Bankası'ndaki gelişmelere bağlanması doğru olmayan, fakat Banka'nın önemli rol oynayacağı ayrı bir alan da, çevre değerleri ile dış borçların takas edilmesi konusudur. Şimdilik bazı Güney Amerika ülkeleri ile Güney Asya'da ve Madagaskar da başlatılan bu uygulamada, ülkenin dış borçlarından bir kısım, çevreci bir kuruluş tarafından üstlenilmektedir. O kuruluş, alacaklıların alacağı miktarı belli bir yüzde ile üstlenmekte, alacaklıya o miktarı ödedikten sonra borçlu ülke ile o miktar karşılığı ülke parasının, ülkede çevre ile ilgili faaliyetlere harcanması konusunda anlaşma yapmaktadır. Projenin uygulanmasında, ülkelerdeki gönüllü kuruluşların devreye girmesi ve sorumluluk alması, kesinlikle tercih edilen bir yol olmaktadır⁽²⁷⁰⁾.

2. Avrupa Birliği ve Avrupa Kentsel şartı

Avrupa Birliği (AB), ekonomi, Sanayi, siyaset, yurttaş hakları ve dış politika, alanlarını kapsayan bir çok bütünleşmenin en ileri biçimidir. Avrupa kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kuran Paris Anlaşması (1951), Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu (Euratom) kuran Roma Antlaşmaları (1957), Avrupa tek Sendi (1986) ve Maastrich Avrupa Birliği Anlaşması (1992) üye devletleri egemen devletler arasındaki,

⁽²⁶⁹⁾ GEF/SGP Türkiye Ulusal stratejisi Uygulama Aşaması, 2002, 6.

⁽²⁷⁰⁾ TÇSV : a.g.e., 73.

geleneksel anlaşmalardan daha sıkı bir biçimde bağlayan AB'nin hukuki temellerini meydana getirmektedir⁽²⁷¹⁾.

Genişleme sürecindeki ülkeler AB mevzuat uyumunu gerçekleştirilmiş üzere bir entegrasyon stratejisi belirlenmiştir. Bu anlaşmanın Çevre ve sürdürülebilir Kalkınma konularını ilgilendiren maddeleri yasal dayanakları ile verilmektedir⁽²⁷²⁾.

■ Sürdürülebilir gelişme açısından entegrasyon (AB Anlaşması + Gothenburg Zirvesi) Çevresel kavramların diğer politikalara entegre edilmesi ve uygulanması (AB Antlaşması + Cardiff Zirvesi)

■ Yatay politikalar açısından entegrasyon, örneğin direktifi, izleme sistemlerinin entegrasyonu (entegrasyon göstergeleri, stratejik çevresel değerlendirme, çevresel etki değerlendirilmesi)

a. Avrupa Birliği Çevre Politikası

Avrupa Birliğinin bir çevre politikası geliştirmesi bir ihtiyaçtan doğmuştur⁽²⁷³⁾. Çevre sınır tanımaz sözünün AB'ni 1970'li yıllarda sloganı olduğunu görmekteyiz. İlk yönergeler tehlikeli kimyasalların test edilmesi ve etiketlenmesi, içme suyu ve yer üstü sularını korunması, enerji santralleri ve motorlu taşıtlardan kaynaklanan SO₂ , NO ve parçacık maddeleri gibi hava kirleticilerinin kontrol edilmesi üzerinde odaklaşmıştır. 1970'lerden 1980'lere kadar yönergelerin çoğu Avrupa'nın kendi yurttaşlarının yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirme yönündeki öncelikli taahhütleri ile bağımlı idi. Ancak zamanla yaşam kalitesinin sadece gelir ve maddi eşyalar ile çözülemeyeceği anlaşıldı⁽²⁷⁴⁾.

⁽²⁷¹⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 11.

⁽²⁷²⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 11-12.

⁽²⁷³⁾ A. Candan: "Avrupa Birliği Çevre Politikası", İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:6, (Ankara -2004), 5.

⁽²⁷⁴⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 12.

Daha önce çevre ile ilgili dolaylı hükümler içeren Topluluk Mevzuatı, 1986 yılında Avrupa Tek Senedi'nin imzalanması ile, çevre konusunu doğrudan düzenleyen bir niteliği bürünmüştür⁽²⁷⁵⁾. Kurucu antlaşmanın 25. maddesi ile çevre adı altında bir başlık eklenmesi öngörülmüştür⁽²⁷⁶⁾. Avrupa Tek Senedi'nin 25 maddesi, AET kurucu Antlaşmasına eklenen "çevre" başlığı ile, çevre değerlerinin korunmasını Topluluğun ortak amaçları arasına almıştır⁽²⁷⁷⁾.

Diğer yandan, 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren ve Roma Antlaşması'nda değişiklik yapan Maastrich Antlaşması ile, ilk kez çevreye ilişkin bir madde, Birliğin temel amaçları arasında yer almıştır. Sözleşmenin 130. maddesi çevre açısında üye devletleri bağlayıcı nitelikte önemli hükümler içermektedir⁽²⁷⁸⁾. Yine 1990 yılında Dublin'de yapılan devlet başkanları zirvesinde imzalanan bir antlaşma ile devlet başkanları, çevre konusunda üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getireceklerini, doğal çevre ile birlikte tüm dünyayı koruma çabalarını artıracaklarını belirtmişlerdir⁽²⁷⁹⁾.

Üye devletler belirli koşullar altında Birlik kurallarından daha katı çevre standartlarını uygulamaya koyabilmekte, komisyon, bu daha katı ulusal normların tek pazara ve eşit rekabet koşullarına uygun olup olmadığını kontrol etmektedir. Maastrich Antlaşmasından sonra AB tarafından 5. eylem planı uygulama dönemine girilmiştir. 5. Eylem planında tanımlanan Avrupa Birliği Sürdürülebilir gelişmeyi eylemlerini 6 ögesi bulunmaktadır⁽²⁸⁰⁾.

1) Çevresel kaygıların diğer politika alanları ile bütünleştirilmesi,

2) AB üye devletler, iş dünyası ve kamuoyu arasında ortaklık ve sorumluluk paylaşımı,

⁽²⁷⁵⁾ E. FERHATOĞLU: "Avrupa Birliği'nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri", E- Yaklaşım, S.3, (Ekim-2003), 1.

⁽²⁷⁶⁾ Ruşen KELEŞ ve Can HAMAMCI: Çevrebilim, İmge Yayınları, 5.Baskı, (İstanbul-2006), 401.

⁽²⁷⁷⁾ E. Y. Özdek: Çevre Hakkı, TODAİE yayınları, (Ankara-1993), 77.

⁽²⁷⁸⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 12.

⁽²⁷⁹⁾ F. D. YAŞAMIŞ: Çevre Yönetiminin Temel Araçları, İmge Yayınları, (Ankara-1995), 176.

⁽²⁸⁰⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 12-13.

3) Çevre politikası Araçlarının kapsamının örneğin vergi ve sübvansiyonlar ve gönüllü anlamları da içerecek şekilde genişletilmesi,

4) Tüketim ve üretim kalıplarını değiştirilmesi,

5) Mevzuatın uygulanması ve yaptırıma sahip olması

6) Gündem 21 beş çevresel eylem programı çerçevesinde uluslararası işbirliği çevre eylem planında ise dört öncelikli eylem planları tanımlanmaktadır. Bunlar; İklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimidir

b) AB Hukukunun Uygulanması ve Yaptırımları:

Avrupa Birliği üye devletlerdeki çevre standartları ve uygulamalarını ortak bir düzeye çıkaran, çoğu zaman yönergenin kabul edildiği sırada en ileri durumda olan devletler tarafından ulaşılan düzeye dayalı, 30 yıllık bir yasama geçmişine sahiptir⁽²⁸¹⁾.

AB çevre mevzuatının önemli bir kısmı üye devletler tarafından uygulanması ve uygulatılması gereken yönergeler şeklinde olduğundan birlik yasalarının uygulanması ve yaptırımı ulusal yasalara ve idarelere bağımlıdır. Üye devletlerin kimi zaman birlik yasalarına her zaman ve her yerde uyulmasını sağlayacak kurumlara kadrolara izinlere ve cezalara sahip olmaması önemli bir sorun teşkil etmektedir⁽²⁸²⁾.

Günümüzde esas olan; AB'nin Çevre mevzuatın bütünselliğinin, tutarlılığının, kapsamının, idaresinin ve yaptırımının geliştirmesidir. Bunun için yasaların hazırlanmasında endüstri ve kamuoyunun daha fazla katılımının sağlanmasından, uygulamalarıyla ilgili daha iyi bir şekilde izlenmesi ve rapor edilmesine bir biriyle bağlantısız dar kapsamlı yönergelerin her sektör için dar kapsamlı yönergelerin yerine her sektör için ortak çerçeve yönergenin hazırlanmasına, üye devletlerin AB yasalarını

⁽²⁸¹⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 13.

⁽²⁸²⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 13.

uygulatan yasaların ihlaline karşı cezalar uygulanmasından, çevre ile ilgili yasalarda Adalet Divanı Kararlarına uymayan üye devletler için cezalar uygulanmasına kadar çok sayıda önlem gerekmektedir. Günümüzde Adalet Divanı çevreye ilişkin davaları incelerken 3 prensipten yola çıkmaktadır bunlar; kirleten öder, kaynak prensibi ve sürdürülebilirlik prensibidir⁽²⁸³⁾. Komisyon, Adalet Divanı kararları ilk defa 1997 yılında uygulamıştır. Üye devletler aleyhine Divanın daha önceki kararlarına uymamalarıyla ilgili olarak 2002 yılına kadar altı dava açılmıştır. Çoğu durumda devletler ulusal yasalarını derhal uyumlu duruma getirmişlerdir Avrupa Birliğinin Çevre Hukukunun uygulanması ve yaptırımı ağı, IMPEL Birliğin Çevre Hukukunun tutarlılık ve uygulama gücünün geliştirilmesi birlikte çaba gösteren üye devletlerin çevre idarelerinin gayri resmi işbirliği örgütüdür. Ülkemizde de AB uyum süreci içerisinde 2005 yılında "AC-IMPEL Ağı ile Çevre Mevzuatının Uygulanması ve Yürütülmesinde Kapasitenin Geliştirilmesi Projesi" başlamıştır⁽²⁸⁴⁾. IMPEL çalışma grupları endüstriyel izinler, uygunluk denetimi ve değerlendirilmesi, düzenleme süreçlerini denetimi ve atıkların sınır ötesi alanlara taşınması gibi konuları ele almaktadır⁽²⁸⁵⁾.

Türkiye AB ile bütünleşme sürecinin Çevre Mevzuatına olan olumlu etkilerini yaşamaktadır. Bu kapsamda;⁽²⁸⁶⁾

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne ülkemiz 24 Mayıs 2004 tarihinde taraf olmuştur.

Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Taşınımı ve Bertarafına ilişkin Basel Sözleşmesi'nde yapılan değişiklik 28 Temmuz 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Hafriyat Toprağı, İnşaat ve Yıkıntı Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği 18 Mart 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

⁽²⁸³⁾ Eric ENGLE: General Principles of Community Environmental Law, 2006, 1. <http://lexnet.bravepages.com/Enviro.htm>, (erişim tarihi: 15/04/2006).

⁽²⁸⁴⁾ REC: AB Çevre Müktesebatının Uyumlaştırılması için Stratejiler: Türkiye'yi Neler Bekliyor?, (Ankara-2005), 32, http://www.rec.org.tr/files/Yayinlar/Uyum_Nis05_k.pdf, (erişim tarihi: 15/04/2006)

⁽²⁸⁵⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 14.

⁽²⁸⁶⁾ REC: a.g.e., 28-29.

Revize ÇED Yönetmeliği 16 Aralık 2003 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği 30 Temmuz 2004 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Isınma Kaynaklı Hava Kirliliği Yönetmeliği 13 Ocak 2005 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği 31 Aralık 2004 tarih ve 25687 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği 21 Ocak 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Kara Avcılığı Kanunu revize edilerek Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Hayvanları Koruma Kanunu, 1 Temmuz 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği 31 Ağustos 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Benzin ve Motorin Kalitesi Yönetmeliği 11 Haziran 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Tarımsal Kaynaklı Nitrat Kirliliğine Karşı Suların Korunması Yönetmeliği, 18 Şubat 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Endüstriyel Kaynaklı Hava Kirliliği Yönetmeliği 7 Ekim 2004 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

b. Avrupa Ekonomik Komisyonu

Birleşmiş Milletler Ekonomik Komisyonu Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 28 Mart 1947 tarihindeki 4. dönem toplantısında anılan 36/4 nolu kararla Birleşmiş Milletlerin bölgesel bir ekonomik komisyonu olarak kurulmuştur. İşlevleri bölgedeki ekonomik problemleri çözümlmek, istatistikler toplamak, teknik bilgi değişimini sağlamak, çevre ve ulaşım konusunda ayrıntılı konvansiyonlar hazırlamak ve taşıt üretimini ve ticareti kolaylaştırıcı bir yönetim sağlamak ve Ticaret ile Ulaşım (UN/EDIFACT) için gerekli Elektronik Bilgi Değişimini (Electronic Data Interchange-EDI) kapsayan norm ve standartlar koymak ve üye ülkeler ile bölge dışındaki ülkeler arasındaki

işbirliğini desteklemek ve piyasa ekonomisine geçen ülkelere bu geçişte dünya ekonomileri ve Avrupa ile entegrasyonlarında yardımcı olmaktadır⁽²⁸⁷⁾.

Bu gün 55 ülkenin üyesi bulunduğu komisyon, çevre alanında da alt yapının güçlendirilmesi ve doğal kaynak tabanının korunması amacı ile çalışmalarını sürdürmektedir. AEK bünyesinde görev yapan Çevre Politikası Komitesi bu yöndeki faaliyetleri koordine etmektedir. AEK bugün çevre alanında dört sözleşmenin de sekreteryası görevini yürütmektedir. Bu sözleşmeler: Uzun Menzilli Hava Kirliliği Sözleşmesi, Endüstriyel Kazaların Uzun Menzilli Etkilerine ilişkin sözleşme , Sınır aşan Sular ve Uluslar arası Göllerde Kirlilik Mücadele Sözleşmesi ile Sınır Ötesi Boyutta Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Sözleşmelerinde Sekreteryası olarak görev yapmaktadır⁽²⁸⁸⁾.

Özellikle Rio Zirvesinden sonra küresel olarak kabul görmüş olan sürdürülebilir Kalkınma kavramının bölgesel bazda hayata geçirilmesi için AEK kapsamında sürdürülen hareketler önem kazanmıştır. Bu çerçevede başlatılan Avrupa için Çevre süreci Avrupa bölgesinde giderek artan çevre problemlerine ortak çözüm önerilen yeni sunan ve üye ülkeler arasında koordinasyon ve işbirliği sağlayan bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir⁽²⁸⁹⁾.

1998 yılındaki Aartus Balkanlar Konferansında en önemli gündem maddesi Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar verme Sürecine Halkın Katılım ve yargıya Başvuru “Aartus sözleşmesi” olmuştur. Ülkemiz bu sözleşmeyi henüz imzalamamıştır⁽²⁹⁰⁾.

Uzun Menzilli Hava Kirliliği Sözleşmesine ek olarak hazırlanan kalıcı organik kirleticiler ve ağır metaller “Protokolleri: Protokoller AEK üyesi 34

(²⁸⁷) Dış Ticaret Müsteşarlığı: “Birleşmiş Milletler Ekonomik Komisyonu”, 2006, 1 <http://www.dtm.gov.tr>, (erişim tarihi: 12. 03.2006).

(²⁸⁸) İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 14.

(²⁸⁹) İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 15.

(²⁹⁰) İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 15.

ülke ve AT tarafından imzalanmış, ülkemiz konu ile ilgili emisyon envanteri çalışmalarının mevcut olmamasından dolayı protokolleri imzalamamıştır

Bu konferansta imzaya açılan diğer belgeler; Benzinde Kurşun Kullanımına Son Verilmesi Stratejisi, Pan Avrupa Biyolojik ve peyzaj çeşitliliği stratejisi, Enerji verimliliği politikası ile Avrupa'da Enerji Tasarrufu" belgeleridir.

Global düzende işbirliği gerektiren çevresel problemlerin işbirliği için belirlenen hedefler ve ülkelerce alınması gerekli olan önlemler bu belgelerde belirtilmekte olup, söz konusu belgeler" ülkemiz tarafından kabul edilmemiştir. Konferansta ayrıca Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerde çevrenin korunması ve geliştirilmesi amacı ile hazırlanan "çevresel Finansman ve İktisadi Araçlar" Ulusal Çevre Eylem programları" -İş ve Çevre " başlıklı belgeler görüşülmüştür.

c. Avrupa Kentsel Şartı ⁽²⁹¹⁾

Sanayileşme ve hızlı kentleşmenin yarattığı çevre sorunlarında belirgin ve ortak unsur, geçmişte ekolojik unsurların göz ardı edilmiş olmaları nedeniyle, kentlerin belirli bir büyüklüğe ulaşmalarından sonra ve çok kısa bir zaman süresi için de ortaya çıkmalarıdır. Bu çok ilginç olgu, bir kentsel sistemin bozulmasının birbirinden kopuk olaylar halinde değil, ekolojik anlamda bir bütün olarak görülmesi gereğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, Avrupa kentsel şartı Avrupa Konseyi'nin kentsel politikalarından yola çıkılarak oluşturulmuştur⁽²⁹²⁾. Bu politikalar 1980-1982 yılları arasında Konseyce düzenlenen "Kentsel Rönesans için Avrupa Kampanyası" kapsamında geliştirilmiştir.

⁽²⁹¹⁾ "Avrupa Kentsel Şartı":<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma7.php>, (erişim tarihi:13/03/2005).

⁽²⁹²⁾ TÇSV: a.g.e., 24.

Avrupa'yı kapsayan; halk ve yerel yönetimlere yönelik olan bu kampanya, yerleşimlerdeki yaşamın daha da iyileştirilmesini amaçlamış ve dört temel konuya ağırlık vermiştir. Bunlar; fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi; mevcut konut stokunun iyileştirilmesi; yerleşmelerde sosyal ve kültürel olanakların yaratılması; toplumsal kalkınma ve halk katılımının özendirilmesi olarak sıralanabilir.

Avrupa Konseyi'nin insan hakları konusundaki çağrılarına koşut olarak kampanya, "yerleşmelerde daha iyi yaşam" (A better life in towns"; "des villes pour vivre"; "Stadte zum Leben") sloganıyla kentsel gelişmenin nicelikselden çok niteliksel yönleriyle ilgilendiğini ortaya koymuştur.

Söz konusu kampanya kapsamında, uluslararası bir Komisyon (ülkelerin konularla ilgili Bakanlık temsilcilerinden oluşmuş) tarafından, 1982-1986 arasında yapılan bu çalışmalar; daha sonra Avrupa Konseyi'nde kentsel politikalarla ilgili ayrı bir program olarak devam etmiştir.

Bu program daha sonra 1986'da; birçok üye ülkede olduğu gibi, kentsel kararların yerel öncü kişilerce verilmesi ilkesi ya da diğer bazı üye ülkelerdeki gibi; merkezi yönetimin alt birimi sayılan yerel yönetimlerin, kentsel konularda gitgide artan sorumluluk yüklenmesi demek olan "yerinden yönetim" mantığının desteklenmesinden hareketle, Avrupa Yerel ve Bölgesel İdareler Daimi Konferansı'na (AYBİK'e) aktarılmıştır.

1986'dan günümüze; birçok istişare konferans ve sempozyumlarla tanıtılan, hazırlanan çeşitli rapor ve kararlarla, destekli bir program oluşturulmuştur. Bu raporlara dayanılarak hazırlanan ve kentsel gelişmeyi çeşitli yönlerden ele alan çalışmalar, (örneğin: kentlerde sağlık; sanayi kentlerinin yenilenmesi; kentsel güvenlik, suçların önlenmesi ve uyuşturucu kullanımıyla mücadeleye ilişkin politikaların geliştirilmesi; mimari yapılanmanın geliştirilmesi ve tarihi kent dokularının korunması; toplumsal gelişme ve imece, vb.), daha sonra Avrupa Belediyelerine gönderilmiştir. İlgili rapor ve görüşlere ilişkin liste şartın ekindedir.

Politikacılar, uzmanlar ve halk arasında görgü ve bilgi alışverişini geliştiren tüm bu çabalar, Konferansın yerel demokrasi, yerinden yönetim ve katılımcılık konusundaki diğer çalışmalarıyla birlikte şarta gerekli temel veriler de sağlamıştır.

Yerel düzeyde iyi bir kent yönetimi için gerekli bir dizi ilkeyi tek bir metinde bir araya getiren bu şartın amacı: yerel yönetimler için pratik bir kent yönetimi el kitabı oluşturmak, gelecekteki olası bir Kentli Hakları Kongresi için temel ilkeleri oluşturmak, şartın ilkelerini yerine getiren kentler için verilecek uluslararası ödüllere bir baz oluşturmak, fiziksel çevre ve yasalarıyla ilgili yaptırımlar için Avrupa Konseyi'nin bu konulara ilişkin katılımına bir vize oluşturmak; aynı zamanda Avrupa Konseyi'nin ve özellikle AYBIK'in kent sorunlarına ilişkin tüm çalışma sonuçlarının bir çözümlemesini yapmaktadır.

Düşünce açısından şart, bir dizi açık, belirli ve vurgulanmak istenen ipuçlarını içerir.

Şart'ın, kentsel gelişmenin yönetiminden sorumlu, tanımlı yükümlülükleri olan, kesin bir yerel yönetim boyutu vardır.

Avrupa Kentsel Şartı; Avrupa Konseyi'nin temel hak ve özgürlüklerin korunması çağrılarına paralel olarak, kentsel gelişmenin niteliksel özellikleri ve yaşam kalitesiyle doğrudan ilgilidir. Bu anlamda Avrupa Konseyi ve AYBIK'in kentsel konulardaki çalışmaları, yine kentsel konulara programlarında önemle yer veren diğer uluslararası kuruluşlardan ayırt edilebilmektedir.

Şart, Avrupa'da hemen her ülkeye uygulanabilecek bir dizi yol gösterici evrensel ilke tanımlamaktadır. Zira, yerleşimlerin sorunları ölçekte farklılıklar göstermekle birlikte, özde aynı yapıyı barındırır. Bu evrensellik özellikle önemlidir, çünkü Avrupa Konseyi, Orta ve Doğu Avrupa'daki demokratik reform sonrası bünyesine katılan üye ülkeleriyle sürekli büyüyen bir kuruluştur. Demokrasileri kesintiye uğrama geleneği olmayan ülke kentlerinin

deneyimlerini aktaran bu Şart, bu anlamda Orta ve Doğu Avrupa kentleri için içerdği ipuçları açısından önemlidir.

Şart'ın önemle benimsediği temel iki ilke işbirliği ve dayanışmadır. Şart:

- Her bir üye ülkenin yerel yönetimleri arasında; Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin katılımıyla artacak olan olanaklar, diğer kazançlar ve sorumluluklar göz önünde bulundurularak, kentsel yerleşimlerdeki yaşam kalitesini yükseltebilmek için;
- Merkezi ve yerel yönetimler arasında; oluşturulacak politikalar ve para kaynaklarının aktarımıyla, karar verme mekanizmalarını merkezden çevre yerleşimlere yaymak amacıyla;
- Yerel yönetimler ve kent sakinleri arasında; kentlerin çeşitli sorunlarını yakından anlamak ve yerel halkı karar verme süreçlerine katmak için;
- Özellikle, ülke sınırlarını aşacak şekilde tüm Avrupa'daki kentler arasında, işbirliği ve dayanışmayı gerekli görmektedir.

Bu şart; şiddetten, her tür kirlilikten, bozuk ve çarpık kent çevrelerinden arınma hakkı; yaşadığı kent çevresini demokratik koşullarda kontrol edebilme hakkı; insanca konut edinme, sağlık, kültür hizmetlerinden yararlanma, dolaşım özgürlüğü gibi temel kentli haklarının olduğu inancını esas kabul eder.

Ayrıca şart; söz konusu hakların, yaş, cinsiyet, ırk, inanç, milliyet, sosyoekonomik ve politik statü, ruhsal ve bedensel özür gözetmeksizin, tüm insanlara eşit koşullarda uygulanmasını savunur.

Bu nedenle, yerel ve bölgesel yönetimlerin önemli bir sorumluluğu da, doğru kalkınma stratejileriyle, söz konusu kentli haklarını korumaktır.

3. İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

Kuruluşunda genel olarak kalkınma hızı ve politikalarında belli standartlardaki ülkeleri içine alan ve yalnızca iktisadi büyüme hedefini benimseyen OECD'nin bugün Rio Zirvesi'nde alınan kararları benimseyen⁽²⁹³⁾ daha farklı bir profil çizdiği görülmektedir. Bu profilden gerek kalkınma gerekse sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar gösteren ülkelerin bir araya geldiği bir platform anlaşmasıdır. Bugün OECD'ye üye olan ülkelerin sayısı 30'dur⁽²⁹⁴⁾.

Türkiye'de OECD'ye yönelik çalışmalar Dışişleri Bakanlığı'nın denetiminde yürütülmektedir. Türkiye'de OECD'nin en önemli komiteleri olan Çevre ve Ticaret Komitelerinin faaliyetleri ile doğrudan ilgili olan Bakanlık ve kuruluşlar aşağıya sıralanmıştır⁽²⁹⁵⁾.

Çevre Bakanlığı, Hazine müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı,

Maliye ve Gümrük Bakanlığı, DPT, Sağlık Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Tarım ve Köy işleri Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Merkez Bankası, Eximbank.

Bu kurum ve kuruluşların koordinasyonlu çalışmalarıyla, Türkiye'de piyasa mekanizmalarının ve iktisadi araçların çevre koruma alanında kullanılmasını sağlamak üzere, OECD tarafından desteklenen ilkeler doğrultusunda⁽²⁹⁶⁾ ticaret politikalarını uyumlaştırılması hedeflenmektedir.

Son yıllardaki küresel ölçekteki gelişmeler ile OECD bünyesinde sürdürülmekte olan çevre politikaları çalışmaları da aslında iktisadi bir örgüt olan OECD'nin çalışma sisteminde ön sıraya oturmuştur. Buna bağlı olarak 2-3 Nisan 1998 tarihleri arasındaki OECD Çevre Bakanları Toplantısı'nda

⁽²⁹³⁾ OECD: Working Together Towards Sustainable Development, (Paris-2002), 2. http://www.oecd.org/document/58/0,2340,en_2649_201185_1889402_1_1_1_1,00.html (erişim tarihi: 14.3.2006).

⁽²⁹⁵⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 9.

⁽²⁹⁶⁾ İlisu Çevre Grubu: İlisu Barajı ve HES Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu, 2005, 4., http://www.designconsult.com/ilisu/themes/blue_style/images/force-download.php?file=/umwelt/pdf2/04_section_01_introduction.pdf, (erişim tarihi: 10.04.2006).

2000 ve ilerisi için yeni bir çevre stratejisi oluşturulması kararı alınmış olup, Mayıs 2001 yılında gerçekleştirilen Çevre Bakanları Toplantısı'nda OECD çevresel Görünüm ve OECD 21. Yüzyıl Çevre Stratejisi kabul edilmiştir. Öte yandan OECD gibi iktisadi bir kuruluş içerisinde göze çarpan en önemli çalışma OECD Konseyi tarafından yatay ilişkilerle sürdürülmüş, ve tamamlanmış olan "Sürdürülebilir Kalkınma Raporu" olmuştur. Bu da yine, Mayıs 2001'de Çevre Bakanları konferansının hemen akabinde gerçekleştirilen OECD Konsey Toplantısında kabul edilmiştir. Bu iki toplantının ekonomi ve Çevre Bakanlarının ortak bir toplantıda bir araya gelmesi ise OECD'nin Küresel Gündem doğrultusunda sürdürülebilir Kalkınma çalışmalarına ve bunun çevre politikaları ile doğrudan bağlantısına verdiği önceliğin bir işareti olarak değerlendirilebilir⁽²⁹⁷⁾.

Böylelikle çevre politikalarının ve uygulamalarının ve sürdürülebilir kalkınma hedefinin özünde iktisadi bir konu olduğu açıkça ortaya koyulmuştur. Söz konusu Bakanlar Toplantısında da vurgulandığı üzere OECD, sürdürülebilir kalkınma hedefini tüm politikalarına entegre etmek ve bu hedefe ulaşmada küresel inisiyatiflerin sahiplerinden birisi olma kararı almıştır. Bu kapsamda, Türkiye de, OECD bünyesinde alınan bu kararları desteklemekte ve OECD'nin, Sürdürülebilir kalkınma ve çevre için gerçekleştireceği faaliyetlerin daha somut bir zemine oturtulması yolundaki çabalarını benimsemektedir⁽²⁹⁸⁾.

Bu çerçevede alınan kararlar içindeki öncelikli konular; sürdürülebilir kalkınma için öngörülen araçlarda iktisadi verimliliğin geliştirilmesi, geliştirilmiş üretici sorumluluğu, sanayi ve iş dünyası ilişkilerinin artırılması, iktisadi teşviklerin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz yönleri olarak ortaya çıkmıştır. OECD bünyesinde oluşturulmuş olan "Çevre Politikası Komitesi"

⁽²⁹⁷⁾ TÜBİTAK: "Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörü Projesi", Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, (Ankara-2002), 8.

⁽²⁹⁸⁾ TÜBİTAK: a.g.e., 8.

çerçevesinde çevreye ilişkin bir çok alt başlıkta çalışma grupları oluşturulmuştur⁽²⁹⁹⁾.

OECD Çevre Politikası Komitesi'nin başlıca görevi; sürdürülebilir iktisadi kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla çevre ve ekonomi politikalarının bağdaştırılabilmesi ve bütüncül yaklaşımlar ile ele alınması için üye ülkeler arasındaki görüş alışverişinin ve işbirliğinin geliştirilmesini sağlamaktır. Yukarıdaki yapıdan da görüldüğü gibi, Çevre politikası Komitesi altında çevrenin tüm konu başlıklarına ilişkin bir teşkilatlanmaya gidilmiş olup, OECD, her grup dahilinde bölgesel politikaları benimseyici misyonu sürdürmekte ve Avrupa Birliği Politikalarının da, entelektüel düzeydeki çalışmalarıyla belirleyicisi olmaktadır⁽³⁰⁰⁾.

Öte yandan, OECD Çevresel Başarı Üst Çalışma Grubu tarafından yürütülmekte olan ülke incelemesi çalışmaları, hem incelenen ülke hem de diğer OECD ülkeleri açısından, çevre konusunda karşılaşılan engellerin, yasa ve uygulamalardaki boşlukların, başarı sağlanan sektörlerin ve küresel ölçekteki politikalarına ne düzeyde entegre olduğunun ortaya konması yönünde önemli girdiler sağlamaktadır. Nitekim Türkiye'nin de, bu ikinci tür inceleme sürecindeki ülke inceleme çalışmaları 1998 sonbaharında başlatılmış ve 1999 sonunda basılmıştır⁽³⁰¹⁾.

⁽²⁹⁹⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 10.

⁽³⁰⁰⁾ İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü:a.g.e., 10.

⁽³⁰¹⁾ TÜBİTAK: a.g.e., 9.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ÇEVRE POLİTİKALARI VE ÖRGÜTLENME

Ulusal çevre politikası ilk kez 3. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, gündeme geldiğini bu tarihten itibaren Türkiye’nin çevre politikasına sürdürülebilir bakış açısının giderek gelişmeye ve yerleşmeye başladığını görmekteyiz. Çevreye yönelik politikalar daha önce ayrı ayrı kamu kuruluşlarınca, özellikle yerel yönetimler tarafından geliştirilmekteydi. Bu nedenle bunlar “ulusal” niteliğe sahip olamamıştır. Daha sonra, tek başına politikaların, çevre sorunlarını önlemeye ve ortadan kaldırmaya yetmeyeceği görülmüş; bu saptamanın ardından, çevre sorunlarının ele alınması için özel anayasal, hukuksal, kurumsal ve teknik düzenlemelere başvurulmuştur. Ayrıca, varolan kamu kurumlarının, özel kuruluşların ve tek tek yurttaşların, kendi planlarını ve etkinliklerini, çevre koruma duyarlılığını da gözeterek geliştirmeleri ve hayata geçirmeleri için girişimler başlatılmıştır.

I. 1980'Lİ YILLARDAN GÜNÜMÜZE ÇEVRE POLİTİKALARI.

Türkiye'de 1970'li yıllara kadar çevre konusunda politika olarak niteleyebileceğimiz bir olgudan bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında bazı gündelik problemlerin çözümü için genel nitelikte tedbirlerin alındığı ve bazı hukuki düzenlemelerin yapıldığı bilinmektedir⁽³⁰²⁾. 1970'li yıllarda çeşitli kanuni düzenlemelerle çevrenin korunmasını sağlamaya çalışan Türkiye, 1980'lerde daha çok çevre kirliliği sorunuyla karşılaşmıştır. Bu dönemde hızlı bir şekilde kanuni düzenlemeler yapılmıştır. 1980'lerden günümüze kadar olan çevre politikalarında 1982 Anayasası'nda çevreyle ilgili kararlar çevre hakkının gündeme alınması, Çevre hakkında kabul ettiği ilkeler ve Çevresel Etki Değerlendirmesi yöntemi ekili olmuştur. 1982 Anayasası doğrudan çevreyi ilgilendiren düzenlemeler yaparak herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevre yaşaması temeli üzerinde kişilerin korunması, ormanların korunması, kültür ve tabiat varlıklarının korunması, konut hakkı ve toprağın verimli kullanılmasıyla ilgili düzenlemeler yapmıştır⁽³⁰³⁾. 1982 Anayasası çevre konusunda doğrudan düzenleme yapılan ilk Türk Anayasası'dır. Ayrıca "Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir" hükmünü getirerek Çevre Hakkını anayasal bir hak haline getirmiştir⁽³⁰⁴⁾.

Çevre Kanunu'nda bütün vatandaşların ortak varlığı olarak kabul edilen çevrenin, korunması iyileştirilmesi ve doğal kaynakların korunması üzerinde durulmuş; su, hava toprak kirliliğini önlenmesi, bitki ve hayvan varlığının korunması, bugünkü ve gelecekteki kuşakların güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir. Kanunda Merkez çevre Kurulu, Mahalli çevre kurulu oluşturulmuş, çevre sorunun yaratabilecek olan kuruluşların "Çevresel Değerlendirme Raporu" düzenlemesi ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri kurulması gerektiği belirtilmiştir. Kanunla Çevre Kirliliği Önleme Fonu

⁽³⁰²⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 172.

⁽³⁰³⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 370.

⁽³⁰⁴⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 156.

kurularak Çevre Bakanlığı'nın emrine verilmiş, yasaklara uymayan kuruluşların alışmalarının durdurulma yetkisi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verilmiş ve çevreyi tehdit edebilecek faaliyetlerin denetimi de Çevre Bakanlığı'na verilmiştir⁽³⁰⁵⁾.

1970'li yıllarda sanayiden kaynaklanan önemli çevre sorunlarının önlenmesi için insan sağlığını ve çevreyi tehdit etmesinin önlenmesi amacıyla Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) yöntemi kullanılmıştır. ÇED, yatırımların çevreye verdiği zararların ve yatırımların ortaya çıkarabileceği etkilerin belirlenmesi için kullanılır. Bu kavram, 1980'lerde yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanunu ile Türkiye'de etkisini göstermiştir. 1993 yılında ülkemizde yürürlüğe giren ÇED yönetmeliğine göre, belirlenmiş faaliyet alanlarında kurumlar ÇED Raporu hazırlamak zorundadırlar. Belirlenen faaliyet alanlarında izin teşvik ve ruhsat alınabilmesi için ÇED Raporu hazırlanıp Çevre Bakanlığı'ndan olumluluk raporu alınmalıdır. Ülkemizde gerekli zemin oluşturulamadığından, uygulanması için gerek rapor hazırlamada gerekse kamuoyu katılımı sağlanamadığından ve oluşturulması mali yük getireceğinden tam olarak uygulanamamıştır⁽³⁰⁶⁾.

1982 Anayasasının kabulünden sonra 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alarak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir⁽³⁰⁷⁾. Kanununla korunması gereken kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu yerlerde ruhsatsız yapı yapılması, izinsiz define aranması ve taşınır kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Sit olarak belirlenen alanlarda yapılaşmanın durdurulması kararı alınmış,

⁽³⁰⁵⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 370.

⁽³⁰⁶⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 371.

⁽³⁰⁷⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 164.

kültür ve tabiat varlıklarını araştırma, sondaj ve kazı ve yapılarak çıkarılması hakkı sadece Kültür Bakanlığı'na verilmiştir⁽³⁰⁸⁾.

Bu dönemde 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu kabul edilerek Boğaziçi alanlarının korunması, kültürel ve tarihi değerlerin geliştirilmesi ve bu değerlere sahip çıkılması gerektiği vurgulanmıştır⁽³⁰⁹⁾. Boğaziçi Kanunu'na ve Boğaziçi alanına ilişkin daha bir çok düzenleme olmasına rağmen son yıllarda bu alanda yapılaşma ve Boğaziçi'nin tahribi devam etmektedir. Özellikle son yıllarda gecekondü yapımı da bu bozulmayı artırır niteliktedir⁽³¹⁰⁾.

1983 yılında 2960 sayılı Milli Parklar Kanunu düzenlenmiştir. Bu kanununda Milli Park, Doğa Parkı, Doğa Anıtı ve Doğa alanlarının korunmasına ilişkin esaslara yer verilmiştir. Kanunda, Orman bakanlığı emrinde "Milli Parklar Fonu" kurulmuştur⁽³¹¹⁾.

Ülkemizde kıyı sorunlarıyla ilgili yeni kanun 1990 yılında yürürlüğe girmiştir. Kıyı kanununda, kıyıların herkesin eşit ve serbest kullanımında ve devlet tasarrufunda olduğu, yararlanmada öncelikle kamu yararını esas alınacağı ve kıyılarda planlama ve uygulamanın yapılması için kıyı kenar çizgisinin belirlenmesi gerektiğine yer verilmiştir⁽³¹²⁾.

2872 sayılı çevre kanunu'nun 9. maddesinde yer alan Bakanlar Kurulu, ülke ve dünya ölçeğinde ekolojik önemi olan çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı alanları, tabi güzelliklerin ileriki nesillere ulaşmasının emniyet altına alınmasını sağlamak üzere gerekli düzenlemelerin yapılabilmesi amacıyla "Özel Çevre Koruma Bölgesi" olarak tespit ve ilan etmeye, bu alanlarda uygulanacak koruma ve kullanım esaslarıyla plan ve projelerin hangi bakanlıkça hazırlanıp yürütüleceğini belirlemeye yetkilidir." hükmü gereğince 1988 yılında "Bazı Alanların Özel Çevre Koruma Bölgesi

⁽³⁰⁸⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 371.

⁽³⁰⁹⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 371.

⁽³¹⁰⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 166.

⁽³¹¹⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 372.

⁽³¹²⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 372.

Olarak Tespit ve İlanı Hakkında Karar”la ilk olarak Köyceğiz, Fethiye, Göçek ve Gökova, sınır koridorları tespit edilerek Özel Çevre koruma bölgesi ilan edilmiştir. 18.01.1990 tarihinde Fethiye ve Göçek Özel Koruma Bölgesinin Sınır koordinatları değiştirilerek Patara, Kekova, Göksu Deltası eklenmiştir. Yine aynı yıl “ Bazı yerlerin Özel Çevre Koruma Bölgesi Olarak” Tespiti ve İlanı ile Bu Alanlarda Uygulanacak Esaslara İlişkin Karar” ile de Gölbaşı, Pamukkale, Ihlara, Foça, Datça, Bozburun, Belek Özel Çevre Koruma bölgesi ilan edilmiştir⁽³¹³⁾.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Çevre Kanunu”nun korumadığı alanlar için özel hükümler getirmiştir. Bu kanunun “sit” ve özel koruma alanları oluşturmuş, bunlarla ilgili olarak önemli hükümler getirmiştir. Yine Milli Parklar Kanunu, Boğaziçi Kanunu gibi özel düzenlemelerle bazı özel yerler de korumaya ayrılmıştır. Bununla birlikte, bir başka kanunla “Özel Çevre Koruma Bölgeleri” ilan edilmesinin ve bazı yerlerin özellikle korunması tutarlılıktan uzaktır⁽³¹⁴⁾.

Türkiye’de çevre mevzuatı değerlendirildiğinde diğer alanlarda olduğu gibi çevre mevzuatının da çok sık değişikliğe tabi tutulduğunu görmekteyiz. Çevreye yönelik anlayış ve zihniyetteki değişimler, hukuki düzenlemelere de yansımakta ve uygulayıcılar her gün değişen düzenlemeler karşısında adaptasyon güclüğü çekmektedirler. Örneğin geçtiğimiz 14 yıl içerisinde yönetmelik ve diğer düzenlemeler dışında dört beş defa değişiklik yapıldığını belirtmek konuyu açıklamaya yetmektedir⁽³¹⁵⁾.

1982 Anayasası’nda çevre ile doğrudan ilgili bir kaç maddenin yer almasıyla başlayan bu dönem, hemen ardından 1983 yılında Çevre Kanunu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, Boğaziçi Kanunu gibi düzenlemelerin yapılması ile sürmüş ve kısa süre içinde çevre ile ilgili her alanda yeni kanuni düzenlemeler yapılmıştır Bu açıdan olumlu gelişmeler

⁽³¹³⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 171.

⁽³¹⁴⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 172.

⁽³¹⁵⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 172.

gözlenirken diğer yandan, büyük bir mevzuat karmaşası, tutarsızlıklar ve çelişkiler de dönemin temel karakteri olmuştur.

Bunun durumun aksine olumlu bir gelişme olarak, 1980-1990 yılları arasını kapsayan dönemde gerek Anayasal düzeydeki gelişmelerin, gerekse dünya ve Türkiye’de çevre bilincinin gelişmeye başlamasının etkisiyle, ülkemizin bölgesel ve uluslar arası düzeyde bir dizi antlaşmaya taraf olduğunu görmekteyiz.

Bunların belli başlıları şunlardır;

a) Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi: Türkiye’nin de taraf olduğu Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması (Barselona) sözleşmesi ve Ek protokolleri gereğince Akdeniz’e kıyıdaş ülkeler tarafından deniz kirliliği programlarına ek olarak ülkemizde de çalışmalar 1983 yılından bu yana Çevre Bakanlığı’nın Koordinatörlüğü’nde ilgili kurum ve kuruluşların da çalışmaları ile sürdürülmektedir⁽³¹⁶⁾.

b) Basel Sözleşmesi: Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınması ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi ülkemizce 1989 yılında imzalanmış ve 20 Eylül 1994 tarihinde resmen taraf olunmuştur. Sözleşmenin ülkeler tarafından benimsenmesi ve ulusal mevzuata uyumlaştırılması konusunda ülkelere verilmiş bir yükümlülük bulunmamakla birlikte ülkemizce sözleşme esas alınarak “Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği” hazırlanmış ve 27 Ağustos 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Basel sözleşmesine taraf ülkelerin her yıl sonu Basel Sekratoryası’na rapor vermesi ve katkı payı ödemesi gerekmektedir⁽³¹⁷⁾.

Türkiye de dahil olmak üzere 20 Akdeniz Ülkesinin dahil olduğu, 1976 yılında yürürlüğe giren “Akdeniz’in Kirliliğe Karşı Korunması (Barselona) Sözleşmesi”nin Altıncı Eki olarak hazırlanan “Akdeniz Tehlikeli Atıkların

⁽³¹⁶⁾ GEF/ SGP Türkiye Ulusal stratejisi Uygulama Aşaması, 2002, 12., http://www.gefsgp.net/v1/docs/SGP_CPS_tr_2002.pdf, (erişim tarihi: 15/04/2006).

⁽³¹⁷⁾ TÜBİTAK: a.g.e., 23.

Sınır ötesi Taşınması ve Bertarafından Kaynaklanan Kirlenmeye Karşı Korunması (İzmir) Protokolü” 1 Ekim 1996 tarihinde İzmir’de imzalanmıştır. Akdeniz’de bölgesel işbirliğine yönelik olan bu protokol Basel Sözleşmelerinin de ilerisinde kısıtlamalar içermekte Basel Sözleşmesinin bölgesel uygulamasına bu yönde katkılar sağlamaktadır. Protokolün yürürlüğe girmesi ile evsel, tehlikeli ve radyoaktif atıkların ithalatı ve transit geçişi kontrol altına alınarak, bu tür atıkların ülkemize kanunsuz girişinin önlenmesine yasal dayanak oluşturacaktır⁽³¹⁸⁾.

c) Karadeniz’in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi: 1990’lı yıllardan başlayan uluslararası çalışmalar çerçevesinde Bulgaristan, Gürcistan, Rusya Ukrayna ile birlikte Türkiye Karadeniz’in kirliliğe Karşı korunması Sözleşmesi’ne (Bükreş Nisan 1992) taraf olmuştur. Yine bu ülkenin Çevre Bakanları Nisan 1993’te Odessa’da Doğal kaynakların rasyonel kullanımı ve iyileştirilmesi için kısa orta ve uzun vadeli çevresel hedefleri içeren bir deklarasyon imzalamışlardır. Bu sözleşme deklarasyon çerçevesinde Küresel Çevre Fonu (GEF) kaynaklı Karadeniz’in çevresel Yönetimi ve Korunması Programı başlatılmış ve bu program çerçevesinde organizasyon kurumsal yapının geliştirilmesi, kirlilik izleme, acil müdahale biyo-çeşitlilik ve kıyı yönetimi gibi alanlarda bir çok ulusal ve uluslararası çalışma gerçekleştirilmiştir⁽³¹⁹⁾.

d) CITES Sözleşmesi: CITES sözleşmesinin uygulanmasına yönelik yükümlülükler ve hedefler ilgili tebliğlerin yayımına bağlıdır. Yönetmeliğin 5. maddesi “Yönetmeliğe konu olan türlerin listeleri ile dış ticarete ilişkin uygulamaya yönelik olan düzenlemeler, Çevre Bakanlığı’nın uygun görüşü alınarak Çevre Bakanlığı tarafından yayınlanarak tebliğler ile bilgilendir.” Hükmü yer almaktadır. Sözleşmeye konu olan türlere ilişkin listeler Çevre bakanlığıyla İşbirliği halinde Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından belirlenmektedir.“96/31 Sayılı İhracı Yasak ve Ön izleme Bağlı Mallara İlişkin

⁽³¹⁸⁾ TÜBİTAK: a.g.e., 20.

⁽³¹⁹⁾ TÜBİTAK: a.g.e., 18.

Tebliğ’de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ” (ihracat: 2002/3) 21.04.2002 tarih ve 24733 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır⁽³²⁰⁾.

1990’lı yıllara gelindiği Türkiye Rio Deklarasyonu’na taraf olmasından dolayı bir dizi yükümlülük altına girdiğinden çevreyle ilgili bir çok düzenlemede bulunmuştur.

Rio konferansı’na katılan tüm ülkeler gibi Türkiye’de Gündem 21’i hayata geçirmeyi değil, kendi ulusal hedef ve önerilerini göz önünde bulundurarak, çevre ve kalkınma arasındaki uyumun sağlanmasında söz konusu belgeyi rehber olarak kullanmayı ve bu doğrultuda kendi kalkınma stratejilerini belirlemeyi taahhüt etmiştir. Bunun sonucu olarak halen Çevre Bakanlığı’nın koordinatörcüğünde ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin katkılarıyla Türkiye’de Ulusal Gündem 21’in Hazırlanması ve Uygulanması projesi yönünde çalışmalar başlanmıştır⁽³²¹⁾.

Yerel Gündem 21 sürecini benimseyen ve kurumsallaştıran belediyelerde karar alma, uygulama ve izleme süreçlerine halkın doğrudan ya da sivil toplum örgütleri vasıtasıyla katılımına imkan sağlaması, yönetsel düzeydeki yetersizlikleri ortadan kaldıracak, aynı zamanda yaratılan kaynağın kentin öncelikleri doğrultusunda kullanılmasına ve şeffaf bir yönetim modelinin oluşumuna da katkı sağlayabilecektir⁽³²²⁾.

Çok aktörlü yönetim olarak tanımlanan, kentte yaşayanları ortak olarak gören ve iktidarın hemşerileri ile paylaşan bir yönetim anlayışının diğer olumlu etkisi ise bugün çokça eleştirilen hemşerilik bilincinin yeterince gelişmiş olması sorunlarının çözümüne ve siyasi kültürümüzde az rastlanan farklı toplumsal kesimler ile dünya görüşlerinin yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve yaşanabilir bir kent oluşumu hedefleri doğrultusunda bir araya gelerek karar almasına imkan sağlamasıdır⁽³²³⁾.

⁽³²⁰⁾ TÜBİTAK: a.g.e., 20.

⁽³²¹⁾ Güzin ARAT: “Rio, Rio+5 ve Sürdürülebilirlik”, Çevre ve Mühendis, S.16, (1998), 6.

⁽³²²⁾ Güzin ARAT: a.g.e., 6.

⁽³²³⁾ Güzin ARAT: a.g.e., 7.

Yerel gündem 21'in ülkemizdeki uygulama süreciyle ilgili olarak belirtilebilecek tüm bu olumlu değerlendirmelerine rağmen, üzerinde önemle durulması gereken noktalar da vardır. Böyle bir süreçte öne çıkan en önemli husus sivil toplumdur. Sivil toplumun yeterince gelişmediği, örgütlenme önünde önemli engellerin bulunduğu ve bu süreç nedeniyle oluşturulacak olan kent konseyi, kent meclisi veya halk meclisi v.b. oluşumların henüz yasallaşmadığı ülkemizde en azından kısa sürede sonuç almak zordur. Bunun yanında bir sürece fiili olarak destek veren sivil toplum örgütlerinin ve böyle bir uygulamayı benimseyen belediye yönetimlerinin çıktılara dönük beklentileri de göz ardı edilmemelidir? ⁽³²⁴⁾

Yerel Gündem 21, bu değişimin yerel yönetimlerde kurumsallaştırılmaya çalışılan uygulama şekilleri olarak sürdürülebilir kalkınmanın yaşama geçirilmesi ve yerel yönetimlerin genellikle ülkemiz bağlamında desantralize katılımcı ve demokratik bir yapıya ulaşması bakımından önem kazanmaktadır.

Rio zirvesinden sonra yayınlanan ve ülkemizde uygulaması başlayan Gündem 21 belgesinde Sivil Toplum Örgütlerinin ortak çözüm arayışına önemli katkıda bulunması hedeflenmektedir. Bu amaçla İçişleri Bakanlığı 22.07.1998 gün ve 50100 sayılı genelgesiyle Mahalle Muhtarlıklarının güçlendirilmesi yönünde bir genelge yayınlanmıştır.

Bu genelgede "ülkemizde mahalle yönetimlerinin ve muhtarlıklarının halka en yakın ve geleneksel yönetim birimleri olduğu bilinmektedir. Bakanlıkça hazırlanan yerel yönetimler reformu tasarısının getirdiği önemli yeniliklerden biri olan demokratik katılım ilkesinin hayata geçirilmesi için en uygun birimler olan mahalle yönetimlerinin yeniden canlandırılması ve işlevsel hale getirilmesi, yerel yönetimler ağını güçlendirecek ve kent yönetimine yeni bir ivme kazandıracaktır." denmektedir⁽³²⁵⁾.

⁽³²⁴⁾ Güzin ARAT: a.g.e., 7.

⁽³²⁵⁾ 22.07.1998 gün ve 50100 sayılı İçişleri Bakanlığı Mahalle Muhtarlıklarının Güçlendirilmesi Hakkındaki Genelge, 2.

Ayrıca; Habitat II Türkiye Ulusal Raporu ve Eylem Planı ile Habitat Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu'nun belirlediği, Çevre Yönetimi'ne yönelik temel hedefler ve öncelikli konular çerçevesinde, 1996-2000 yılları arasında gerçekleşmiş olan işlerin değerlendirilmesinin, altta tanımlanan beş soruya verilecek yanıtlar doğrultusunda olması istenmektedir.

Spesifik bilgi ve analiz talebeden konular şunlardır: ⁽³²⁶⁾

■ 1996 yılından bu yana kaydedilen ilerlemeler, geçen koşullar, yeni eğilimler ve yenilikler, ortaya çıkan konular ve önemli sorun olanlar şöyle özetlenebilir;

1) Özellikle yerleşim yerlerine yakın olan ve alanın taşıdığı biyolojik çeşitliliğin yanı sıra, evsel, endüstriyel ve tarımsal kullanım amaçlı su kaynaklarının 1/25 000 ölçekli çevre düzeni planları yapılmakta ve planlarda mutlak koruma, ekolojik etkilene ve tampon bölgeler belirlenerek her bir bölge için koruma-kullanma esasları getirilmektedir.

2) Taraf olduğumuz doğa korumayla ilgili uluslararası sözleşmelerin uygulanmasına yönelik ulusal mevzuatların düzenlenmesi amacıyla yönetmelik hazırlama çalışmaları devam etmektedir.

3) Plansız kentleşmeden ve merkezi sistemli ısıtma sistemlerinin yaygın uygulanmaması nedeniyle kentlerde hava kirliliği sorunu yaşanmaya devam etmektedir. Isınma ve sanayide kullanılacak yakıt kaliteleri iyileştirilerek hava kirliliği sorununa çözüm getirilmeye çalışılmaktadır.

4) 1972 basım tarihli deprem haritasında deprem etkinliği daha düşük gösterildiği halde, 1996 tarihli son deprem haritasında deprem etkinliği daha yüksek belirlenmiş ve yapılaşmanın yoğunluğunun deprem riski yüksek yerlerde yoğunlaştığı belirlenmiştir.

⁽³²⁶⁾ TOKİ: "İstanbul+5 Çalışmaları, Çevre Atölye Grubu Çalışması Raporu", 1. Türkiye Habitat Forumu, Ankara, (Eylül- 2000), 1-7.

5) Ülkemizde üzerlerine sulama yatırımı yapılmış 400 bin hektar arazi sanayi kullanılan tarafından, 1 milyon 200 bin hektar arazi yerleşim (çoğunluğu gecekondü) alanları olarak işgal edilmiş ve yok edilmiştir.

6) 1998 yılı yatırım programında yer alan ve halen literatür araştırması aşamasında olan Ergene Havzası Çevre Düzeni Planı Projesi, Trakya Üniversitesi tarafından yürütölmektedir.

7) Batı Karadeniz Havzası-Alaplı Alt Havzası Çevre Düzeni Planı Projesi ve Burdur Göller Havzası Çevre Düzeni Planı Projesi 2001 yılı yatırım programında yer almak üzere DPT'ye önerilmiştir.

8) Stratejik ÇED kavramının mevzuatta yer alması amacıyla gerekli girişimlerde bulunulmuştur. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından koordine edilmekte olan Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi çalışmalarına, doğal kaynak tahribatının ve çevre kirliliğinin önlenmesi doğrultusunda Çevre Bakanlığı ÇED ve Planlama Genel Müdürlüğünce katılım sağlanmaktadır.

10) HABITAT Gündemi ve İstanbul Deklarasyonu'nun uygulanmasına yönelik olarak, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu'nun kararı ile TÜBİTAK Bünyesinde Sürdürülebilir Kentsel ve Kırsal Yerleşmeler Araştırma Merkezi'nin kurulması için gerekli ön çalışmaları yürütmek üzere, bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan rapora göre, yaşanan sorunların uzun vadede çözömlenmesi için, ülke coğrafyasında dengeli bir yerleşme sisteminin oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bunun sağlanabilmesi için yeni yatırımların az gelişmiş bölgelerde seçilmesi, böylece işsizlik ve göçün azaltılması gerekmektedir.

11) Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kalkınmada öncelikli Yörelere politikasına uygun olarak yapılan çalışmalar kapsamında, Doğu Anadolu, Kuzey-Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'da 10 İl saptanmış ve kurulacak Merkeze bağlı yerel araştırma birimlerinin bu illerde oluşturulması öngörölmüştür.

13) Oluşturulacak “Sürdürülebilir Kentsel ve Kırsal Yerleşmeler Araştırma Merkezi” ile merkezin yerel araştırma birimleri bünyesinde desteklenecek araştırmalar, aşağıda belirtilen konu başlıklarında olacaktır.

- Kirliliğin önlenmesi,
- Doğal kaynaklarının etkin kullanımı.

14) GAP Bölgesi'nin sosyo-ekonomik yapısını geliştirmek için, entegre planlamanın gereği olarak; kalkınma ile ilgili kentsel altyapının hızlı kentleşme süreci sonucunda artan kentsel talebe göre yetersiz kalmaması, kırsal ve kentsel altyapının iyileştirilmesi yönünde proje kapsamındaki belediyelerin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi amacıyla GAP Kentsel Sanitasyon ve Planlama Projesi yürütülmektedir.

15) GAP Bölgesinde yer alan yerleşimlerden Diyarbakır, Şanlıurfa, Mardin ve Siverek'te Katı Atık Yönetimi, 56 yerleşmede İçme Suyu Dezenfeksiyonu, Diyarbakır'da Kentsel Planlama ve Coğrafi Bilgi Sisteminin Kurulması, Viranşehir ve Kabala Yerleşimlerinin Mevcut İçme Suyu Şebekelerinin Rehabilitasyonu ele alınmıştır. Sürdürülebilir kalkınma için gerekli olan toplum sağlığı, çeşitliliğini koruyan çevre gibi konularda büyük öneme sahip olan kentsel altyapı, yukarıda bahsedilen projeler ile desteklenecek ve etütleri tamamlanarak projede yer alan faaliyetlerin uygulamasına geçilecektir.

16) GAP İdaresince yürütülen Acil Altyapı Proje Paketi ile, GAP Yüksek Kurulu talimatları gereğince yapılan saha çalışmaları sonucunda, GAP Bölgesi yerleşmelerinde acil olarak yapımı gereken içme suyu, kanalizasyon, arıtma tesisi, yağmursuyu drenajı, dere ıslahı proje ve inşaatları, trafik yolları gibi altyapı yatırımlarının tamamlanması amaçlanmıştır.

17) Proje, Master Plana göre belirlenen gelişme koridorları üzerinde yer alan yerleşmelerden harita, imar planı ve altyapı projeleri tamamlanan yerleşim birimlerinin altyapı inşaatlarının yaptırılması ve projesi olmayan

yerleşimlerin altyapı projelerinin yaptırılmasını kapsamaktadır. 35 yerleşim biriminin kanalizasyon şebeke ve arıtma tesisi projeleri her, 5 beldenin kanalizasyon şebeke projeleri ve 8 yerleşimin atık su arıtma tesislerinin projelendirme çalışmaları devam etmektedir.

18) Motorlu taşıtların her gün artan sayıları ile birlikte taşıtların tükettikleri yakıtlardan kaynaklanan egzoz emisyonlarının kentsel hava kirliliğine olan katkısı artmaktadır.

19) Egzoz emisyonlarının katkısını azaltmak kurşunsuz benzinin kullanılması bağlamında, motorlu taşıtlardaki kurşunsuz benzin kullanımının normal benzin içindeki payı 1996 yılında %6,6 iken, yaklaşık %300'lük artışla bu oran 1998 yılında %19,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranın önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği tahmin edilmektedir. 2000 yılı itibariyle, Türkiye'de üretilen ve ithal edilen tüm yeni otomobiller, Bakanlığımız ile Otomotiv Sanayi arasında imzalanan Deklarasyon çerçevesinde, katalitik konvertör ile teçhiz edilmiş olacaktır.

20) 1993 yılında Otomotiv Sanayi Derneği (OSD) ve Çevre Bakanlığı arasında "Otomotiv Deklarasyonu" ve Ek'li uyum programı imzalanmış ve 1995 yılından itibaren değişen motor silindir hacimlerine göre Avrupa Birliğinin EURO normlarını sağlayabilen çevre dostu katalitik konvertörlü araç üretimine başlanmıştır. Uyum programı 01.01.2000 tarihinde tamamlanmış olup ülkemizde üretilen ve ithal edilen tüm motor silindir hacimlerinde katalitik konvertöre geçiş sağlanmıştır. Sadece kurşunsuz benzin kullanabilen katalitik konvertörlü taşıt için piyasada yeter miktarda ve yurt genelinde yaygın olarak kurşunsuz benzinin bulundurulabilmesi önemlidir. Bu yürürlüğe giren ve 23.6.1997 tarihinde revize edilen ÇED Yönetmeliği gereğince;

21) Otoyollar, Ekspres yollar ve Devlet Yolları için ÇED Raporu hazırlanması ile,

22) Taş Ocakları ve iyileştirme Projeleri için ise ÇED Ön Araştırma Raporu hazırlanması zorunludur.

23) Öte yandan, dış kredi alınarak gerçekleştirilecek faaliyetler için, ÇED Yönetmeliği'ne tabi olup olmadığına bakılmaksızın ÇED Ön Araştırma Raporu ya da Çevresel Analiz Raporu hazırlanmakta ve raporda yer alan koruyucu önlemler yapım aşamasında da kontrol edilmektedir,

24) Çevre Bakanlığı Acil Durum Merkezi Projesi, ülkemizde meydana gelebilecek doğal veya suni kazalarda özellikle, tehlikeli kimyasal maddelerin çevreye ve insana verebileceği zararların önceden analizi ve bu zararların en aza indirgenmesi için yapılan bir projedir. 1999 yılında başlatılan bu proje halen devam etmektedir.

25) Hava kirliliği; SO, CO, PM vb. diğer kirleticilerin açık havada insan, bitki ve hayvan yaşamına ve diğer çevre güzelliklerine zarar verecek miktar ve sürede bulunması olarak tanımlanır. Hava kirlenmesinin en büyük nedeni ısınma ve sanayide kullanılan fosil kökenli yakıtlardır. Bunlara ek olarak motorlu taşıtlar ve sanayi tesisleri de önemli ölçüde hava kirliliğine neden olmaktadır.

26) Türkiye genelinde Hava kirliliğini azaltmak amacıyla ısınma amaçlı petrokok kullanımı yasaklanmıştır.

27) Jeotermal ve rüzgar enerjisi gibi alternatif enerji kaynaklarından yararlanmak için yapılan çalışmalar Çevre Bakanlığı tarafından desteklenmektedir. Jeotermal enerji ile ısınan yerlere Kızılcahamam, İzmir-Balçova, Kütahya-Simav, Kırşehir, Nevşehir gibi kentleriniz örnek olarak verilebilir.

28) Sanayi tesislerinin emisyon izni alması için Çevre Bakanlığınca görüş verilmekte ve tesislerin Hava Kalitesi Korunması Yönetmeliği'nde çalışmasına özel önem vermektedir. Arıtma tesislerinin kurulmasını teşvik amacıyla arıtma tesis olan sanayi tesislerine ucuz elektrik verilmektedir.

29) Adana ve Mersin illeri için Katı Atık Yönetim Sisteminin oluşturulması amacıyla 5 Mart 1998 tarihinde Bakanlığım iz ve Japon Uluslararası İşbirliği Kurumu (JICA) arasında bir sözleşme imzalanmış olup, çalışmalar Temmuz 1998 tarihinde başlamıştır. Bu çalışma, Bakanlığımız ve ilgili belediyelerin yetkilileri ile işbirliği içerisinde yürütülmektedir. Proje Süresi 15 ay olup final rapor birkaç değişiklik dışında kabul edilmiştir.

30) Endüstriyel ve evsel katı atıkların geri kazanım oranları ülkemizde maalesef istenen seviyelere henüz ulaşmamıştır. Bunun nedeni 1991 yılında yayımlanarak yürürlüğe giren Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği'nin yaptırım gücünün olmamasıdır. Buna rağmen, belediyelerce evsel katı atıkların kaynağında ayrıştırılarak toplanması ve düzenli depolama sahalarında bertaraf edilmesine yönelik uygulama çalışmalarının başlatılması için Çevre Bakanlığı tarafından izleme ve koordinasyon çalışmaları ülke çapında devam ettirilmektedir. Bu konu ile ilgili olarak yaklaşık 50 belediyede kaynağında ayrı toplama çalışması devam etmektedir. Örneğin,

Ankara ili Etimesgut ilçesinde belediye tarafından başlatılacak olan kaynağında ayrı toplama pilot projesinin protokolü imzalanmış olup; belediye ve ÇEVKO Vakfı tarafından ayrı toplama çalışmalarına başlanılmıştır. Ayrıca, çok sayıda belediye katı atık nihai bertaraf tesisleri için inşaat çalışmalarını başlatmıştır.

31) Çevre Bakanlığınca yayınlanmış olan Yönetmelikler çerçevesinde, ilgili sanayi kuruluşları ve belediyeler yerinde incelenmektedir. Tehlikeli atıkların geri kazanım ve bertaraf tesislerinin ise Lisanslandırma çalışmaları sürdürülmektedir.

32) Tehlikeli atıkların çevreye vereceği zararların en aza indirgenmesi amacıyla geri kazanım ve minimizasyon çalışmalarını kapsayan, bölgesel projeler hazırlanmaktadır. Bu projeler ve son durumları aşağıda sıralanmaktadır:

- Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde Tehlikeli Atık Yönetimi Projesi (başlandı)
- Kurumsal Yapının Güçlendirilmesi (tamamlandı)
- Trabzon ve Rize Katı Atık Yönetimi Projesi (tamamlandı)
- Adana ve Mersin Katı Atık Yönetimi Projesi (tamamlandı)
- Tehlikeli ve Tıbbi Atık Yönetimi için Karadeniz Birliği Tüzüğü Çalışmaları (başlandı)

33) Yağlar, atık pil ve akülere ilişkin mevzuat taslakları hazırlanmıştır. Cips ve termik santral külleri için ise literatür taraması yapılmaktadır ve önerilen projeler aşağıda belirtilmiştir.

34) Isınım, sanayi ve motorlu taşıtlardan kaynaklanan hava kirliliğinin belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması için, yeterli sayıda istasyonda tam otomatik cihazlarla hava kirliliği ölçümlerinin yapılması gerekmektedir. Bu amaçla Çevre Bakanlığı tarafından hava kirliliği izleme mekanizmasının (tele metrik ağ sistemi) oluşturulması ile ilgili etüt proje hazırlığı yapılmaktadır.

35) Hava kirliliğine neden olan kaynakların ve bunların alıcı ortamda oluşturduğu kirlilik düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Çevre Bakanlığı tarafından Hava Kirleticilerin Ulusal Emisyon Envanterinin Hazırlanması konulu bir projesi bulunmaktadır. Bu proje ile hava kirliliğini oluşturan kirleticiler, kaynak ve bu kaynakların emisyon envanterlerinin çıkarılması ve bu bilgilerden hareketle her bir kirleticiler kaynağın mevcut hava kirliliğindeki payının hesaplanması ve mevcut kirlilik kaynaklarından alınması gereken önlemleri içeren emisyon kontrol sisteminin oluşturulması hedeflenmektedir.

36) 1992 yılı Haziran ayında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı çerçevesinde, ülkemizin çevre ve kalkınma stratejisini bütüncül bir yapıya kavuşturmak amacıyla, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının katkıları ve Çevre

Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde Türkiye'de Ulusal Gündem 21'in Hazırlanması ve Uygulanması Projesi çalışmaları yürütülmektedir.

37) Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği- Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Teşkilatı (IULA-EMME) tarafından başarı ile yürütülmekte olan Yerel Gündem 21'lerin Uygulanması Projesi çalışmaları ise Bakanlığınca desteklenmektedir.

38) Yerel Gündem 21 sürecini başlatan proje ortağı kentlerdeki uygulamalar önceden belirlenmiş şablona oturtulmak yerine, her kentin kendine özgü koşullarının değerlerinin ve önceliklerinin sergilendiği, birbirinden oldukça farklı gözüken yapılar ve yönetimlerle yürütülmektedir. Öte yandan, bir çok ortak özelliğin, birbirini tamamlayan benzer süreçler ve çıktıların varlığı da göze çarpmaktadır.

39) Proje ortağı olan kentlerde, yerel eylem planlarının hazırlanması ve sürdürülebilir yerel gelişim çözümüne yönelik projelerin belirlenmesi çalışmaları sürmektedir. Bir çok kent yerel gündem 21'in şemsiyesi altında geliştirilen öncelikli projelerin uygulanmasına başlamış bulunmaktadır.

40) IULA-EMME ve Çevre Bakanlığı temsilcileri arasında Ulusal Gündem 21 raporunun tamamlanmasına ilişkin toplantılar gerçekleştirilmiştir. Söz konusu toplantıda taraflar yerel Gündem 21'in örgütlenmesi ve finansman desteğiyle 2000 yılının ikinci yarısında örnek kentlerde çalışmalar yürüterek ulusal gündem 21'i yerel ölçekte tartışma ve görüşmeye açılması ve raporun geniş kapsamlı katılımı ile sonuçlanmasına karar vermiştir.

41) GAP İdaresi tarafından yürütülen "Adıyaman Eko Kent Planlama Yaklaşımı" başlıklı proje Adıyaman ve çevresi için çevresel etkileri belirlemek ve, ekolojik dengeleri korumak gelecek nesillerin fırsatlardan yararlanabilecekleri bir ortam yaratmak, ve Gündem 21'i kent planlama sistemimize entegre etmeyi amaçlamaktadır.

Habitat II'den Bu Yana Kadar Yapılan Politika ve Mevzuat Değişiklikleri ise kısaca şöyledir;⁽³²⁷⁾

1. Egzoz emisyonlarını azaltmak üzere; 1992 “Motorlu Taşıtlarda Egzoz Emisyonlarının Önlenmesine ilişkin Tebliğ” yayınlanmıştır. Bugün sayılan 70'i bulan il merkezinde egzoz denetimleri TSI 1365 ve TS11366 standartları çerçevesinde yapılmaktadır.

2. Hava Kalitesi Korunması Yönetmeliği 45. maddesine dayanılarak Çevre Bakanlığı ve Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın İşbirliği ile hazırlanan yakıt kalitesine ilişkin genelgelere dayanılarak Valiliklerce yakıt programları hazırlanmakta ve uygulanmaktadır.

3. Belediyelerin yakma ve komposto tesisleri yer seçimi ile ilgili projelerinin Bakanlığımıza sunulmasına müteakip değerlendirilmekte, gerekli teknik destek sağlanmakta ve belediyelerin bu yöndeki çalışma ve projeleri yerinde denetlenerek takip edilmektedir. Bunun yanı sıra 04.09.1998 tarihli 98/10 Sayılı Genelge ile belediyelerin mevcut durumları ve planları hakkında bilgiler alınmakta ve değerlendirilmektedir.

4. Sulak alanların korunması amacıyla ulusal mevzuatın oluşturulmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Sulak alanların korunması mevzuatı çıkarılıncaya kadar Ramsar sözleşmesi hükümleri belirlenen sulak alanların korunması ve akılcı kullanımına yönelik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi, ulusal sulak alan politikalarının belirlenmesi, Ramsar alanlarının yönetimi, kirliliğin önlenmesi gibi konularda ilgili kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliğini sağlamak üzere Bakanlar Kurulu kararı çıkarılmıştır.

5. Biyolojik çeşitliliğin korunması konusunda öncelikli politika ve eylemleri belirleyen Biyolojik çeşitlilik stratejisi ve eylem planı çalışmaları tamamlanma aşamasındadır.

⁽³²⁷⁾ TOKİ: “İstanbul+5 Çalışmaları, Çevre Atölye Grubu Çalışması Raporu”, 1. Türkiye Habitat Forumu, Ankara, (Eylül-2000), 8- 10.

6. Türkiye, Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesine Paris 14 Ekim 1994 tarihinde imza atmış, ardından Sözleşme, 21 Kasım 1996 tarihinde TBMM Çevre Komisyonundan geçerek, TBMM'de 11 Şubat 1998 tarih 4340 No'lu Kanunla kabul edilmiş; 14 Şubat 1998 tarih 23258 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

7. Dünya Bankası hibesiyle DHV firmasına yaptırılan Kurumsal Yapının Güçlendirilmesi Projesi kapsamında; Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliğinin eksik ve yetersiz kısımları proje sonucu dikkate alınarak yeniden revize edilecektir.

8. Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde, Avrupa Birliği Mevzuatına uyum çalışmaları yapılmakta olup; bu çalışmalardan çıkacak sonuçlar doğrultusunda yeni yönetmelikler hazırlanacak veya mevcut yönetmeliklerde revizyon çalışmaları yapılacaktır.

9. Geri Kazanım Komisyonu üyelerinden teşkil edilen bir alt çalışma grubu tarafından, Ambalaj Atıkları Yönetmeliği hazırlanmasına yönelik çalışmalara başlanılmıştır. Uluslararası bilgi alış verişi gerçekleştirerek amacıyla 1-2 Haziran 2000 tarihinde Ambalaj Atıkları Semineri düzenlenmiştir.

10. Tarımda kullanılan bazı tehlikeli pestisitler yasaklanmış ve uygun pestisit kullanımı teşvik etmeye yönelik bilgilendirme kampanyaları başlatılmıştır. Ayrıca, Çiftçiler organik üretim yöntemlerini benimsemeleri için teşvik edilmektedirler.

11. Ülkemizde, kış döneminde konutların ısıtılmasında kullanılan yakıtların iyileştirilmesi kapsamında, düşük kükürtlü fosil yakıtların kullanılmasını ve kullanılan bu yakıtların diğer özelliklerinin İl Mahalli Çevre Kurulu belirlenmesi, özellikleri belirlenen yakıtların dışında her hangi bir yakıtın kullanılması için gerekli denetimlerin sıklaştırılarak uygulanması ve ateşçilerin eğitilmesi hususu her yıl Valiliklere gönderilen yakıt genelgeleri ile

sağlanmıştır. Bu çerçevede, doğal gaz ve ithal kömür gibi daha temiz yakıtların kullanımının yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilmektedir.

12. Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca hazırlanarak, Haziran 1999 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan ve Haziran 2000 tarihinde yürürlüğe giren TS (Binalarda Isı Yalıtımı Kuralları Standardı) mecburi standart tebliği olarak çıkarılmıştır. Bu standart ve hazırlıkları devam eden ısı yalıtımı yönetmeliği çerçevesinde, 4 derece bölgelerine göre bir konut için gerekli ısı ihtiyacının 50 150 KWh/ m arasında azalması beklenmektedir, Dolayısıyla, konut başına gerekli enerji ihtiyacının azalmasına paralel olarak, kentsel hava kirliliği de azalmış olacaktır. Enerjinin en etkin ve verimli kullanılması ve enerji tasarrufu konusundaki çalışmalara hız verilmiştir.

■ Projeler yürütülürken bir dizi problemle karşı karşıya kalınmıştır. Bunları da kısaca şöyle özetleyebiliriz;⁽³²⁸⁾

1. Ulusal koordinasyon organları ve hükümetin ilgili kurumların etkin olarak bir araya getirme konusunda zorluk çıkmaktadır. Yetki karmaşası, çalışma alanlarının tam olarak belirlenmemiş olması da buna destek olmaktadır.

2. Kurumlar arası Koordinasyon eksikliği (Kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları dahil), Merkezi ve Yerel Yönetimler arasında görev dağılımının yeterince tanımlanmamış olması, Su kaynaklarının yönetimiyle ilgili haklar, yetkiler ve sorumluluklar, bir dizi yasaya göre faaliyet gösteren çok sayıda kuruluş arasında dağılmış durumdadır; bu da su kaynaklarının korunmasına ve yönetilmesine ilişkin müdahalelerin etkisini azaltmaktadır.

3. 1 Temmuz 1999 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Yönetmelikte. Yönetmeliğin 16. 18. 19. ve 20. maddelerinde değişiklikler yapılmıştır. Yönetmeliğin 16.maddesinden hareketle 1992 yılından itibaren

⁽³²⁸⁾ TOKİ: "İstanbul+5 Çalışmaları, Çevre Atölye Grubu Çalışması Raporu", 1. Türkiye Habitat Forumu, Ankara, (Eylül- 2000), 8- 12.

Bakanlığımızca; İstanbul'un Mevcut ve Potansiyel İçmesuyu Kaynaklarının Korunması, İçmesuyu Kaynağı Olarak Sapanca Gölü'nün Korunması ve İçmesuyu Kaynağı Olarak Eğirdir Gölü'nün Korunması projeleri yaptırılmıştır. Ancak tamamlanmış olan bu üç projenin de uygulamaya geçirilmesinde birtakım sorunlarla karşılaşmıştır.

4. Söz konusu proje çalışmaları ilgili tüm kurumlarla koordineli bir şekilde yürütülmesine rağmen, kurumlar arası yetki karmaşası nedeniyle her üç projede de uygulamanın nasıl yapılacağı netlik kazanmamıştır.

d- Sürdürülebilirlik ve Etkinlik Açısından Bu Dönem içerisinde Gerçekleşen işlerden Alınan Dersler,

1. Marmara depreminden sonra deniz kumundan kaynaklanan birçok hasarın ortaya çıktığı görülmüştür. Ancak; beton granülometresi, şartnamelere uygun olmadığı takdirde malzeme deniz kökenli olmasa bile yapılarda tehlike arz edecektir. Betonarmeyi koruyucu ve şartnamelere uygun nitelikte ve kalitede malzeme kullanımı sağlanmalıdır.

2. Bayındırlık ve Çevre Bakanlığı koordinasyonunda yani kent planları çıkarılmalı ve uygulanmalıdır.

3. 17 Ağustos 1999 Marmara Bölgesinde yaşanan deprem felaketleri sonrasında İzmit Büyükşehir Belediyesince, dengeli yerleşim yapıları oluşturma amacıyla "Yuvam İzmit Konutlar Projesi" uygulamaya koyulmuştur.

4. İnşaat ve sanat yapılarında; uygun nitelikte ve TSE standartlarına uygun malzeme kullanılmalıdır. Bu çerçevede Bakanlığımız aşağıdaki projeleri yaptırmıştır

5. Toprak Sanayisinde Çevreyle Uyumlu Potansiyel Hammadde Alanlarının Belirlenmesi Projesi (İstanbul, Tekirdağ, Edirne, Çanakkale) tamamlanmıştır.

6. Doğu Karadeniz Bölgesi Mevcut ve Potansiyel Tabii Malzeme Beklenmesi Projesi; (Samsun, Ordu, Trabzon, Rize, Giresun, Artvin) devam etmektedir.

7. Akdeniz Bölgesinde Mevcut ve Potansiyel Tabii Malzeme Alanlarının Belirlenmesi Projesi; (Antalya, Mersin, Hatay, Adana, Isparta, Burdur, Kahraman Maraş) tamamlanması,

8. Gecekondulaşmanın ve yarattığı görsel kirliliğin önlenmesi için imar yasalarında yeni düzenlemeler getirilmelidir. Belediyelerin yetkisinde bulunan imar planlamasını yapma ve onaylama yetkisi yeniden düzenlenerek Bayındırlık ve İskan Bakanlığı kontrolünde gerçekleştirilmelidir.

II. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ve TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKASI

Bu bölümde esas itibarıyla kalkınma planları çerçevesinde gelişen süreç içerisinde, Türkiye’nin kalkınma anlayışına bakış açısındaki değişiklikler incelenmektedir. Dünyanın, çevre sorunlarına yaklaşımında meydana gelen pratikte gerekse teoride bir takım değişikliklerin meydana gelmesi Türk çevre politikasına da yansımıştır. Fakat ekonominin çevrim gücünün yeterli seviyede olmaması çevreye ilişkin bir takım önlemlerin tam ve vaktinde alınmasını engellediğini görmekteyiz.

Türkiye’de kalkınma planları incelendiğinde, 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ve 1968-1972 yılları arasındaki İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında çevreye ilişkin özel hükümlere rastlanmadığı görülmektedir. Kalkınma konusu; Birinci Beş Yıllık Planda Sosyal Kalkınma ve Gelişme ile Tarım ve Endüstriyel Üretim bölümlerinde bulunmaktadır. İkinci Beş Yıllık Planda ise Bölgesel Kalkınma; kentleşme sorunları, konut sorunları ve sağlık politikalarına uygun kentleşme stratejileri gibi bölümler de çevre ve sürdürülebilirlik değerlendirmesinden uzaktır.

1973-1977 yıllarını içeren planda uluslararası 1972 Stockholm konferansından sonra Türkiye’de çevre bilincinin gelişmeye başlamasının bir göstergesi olarak, kalkınma planlarında ilk kez çevre sorunlarına ayrı bir yer verilmiştir⁽³²⁹⁾.

Çevre hakkı ve gelecek nesillerin yaşama haklarını kavrayan ve de çevre politikalarının sanayileşme ile kalkınma politikalarını engellememesi gereği üzerinde duran bütüncül (³³⁰) politikalar 1973 yılından sonra geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu döneme ait örgütsel değişimler çeşitli

⁽³²⁹⁾ Gülün EGELİ: Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Sorunları, (Ankara-1996), 89.

⁽³³⁰⁾ TÜBİTAK: “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi”, (Ankara-2003), 18.

bakanlıklarda çevre ile ilgili birimlerin kurulması şeklinde belirlenmektedir. Öncelikle Devlet Planlama Teşkilatı'nda bakanlıklar arası eşgüdüm sağlamak görevini ve Çevre Sorunları Daimi Danışma Kurulu kurma görevini üstlenen Çevre Sorunları Özel İhtisas komisyonu oluşturulmuştur⁽³³¹⁾.

Yine Türkiye bu dönemde yaşadığı petrol krizinde enerji yetersizliği ve pahalılığı sorununu kısa vadede çözümlmek üzere, yerli kömürlerine dayalı termik santraller ve hidrolik santrallere yönelmiştir. Daha sonra artan enerji ihtiyacını daha temiz yakıt olan ithal ağırlıklı doğal gazla karşılamayı hedeflemiştir⁽³³²⁾. Planda kalkınma hedeflerini engelleyecek hiçbir yükümlülüğün onaylanmayacağı ve çevre sorunlarının kalkınmada kullanılacak olan fonlara olumsuz bir etkisi olmadan çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır⁽³³³⁾. Dönemde hizmetler sektörü, hedefleri aşan bir hızda gelişmiş, ancak ülkenin iktisadi ve sosyal kalkınmasında en büyük paya sahip diğer iki ana sektörde planla öngörülen hızda gelişme yaşanmamıştır⁽³³⁴⁾. Darboğaz terimi 1950'lerde nadiren kullanılan bir terimdir. 1963-73 döneminde iktisadi planlama müessesesi ile birlikte iktisat literatürüne girmiştir. 1973-80 döneminin sonlarına doğru "darboğaz" dramını bütün ülke yaşamıştır. Türk ekonomisi ya döviz bulacaktı ya da duracaktı. Türkiye Ekonomisi 24 Ocak kararlarını almayı onun arkasından tüm üç yıl sonra 1983 Aralık sonu ve Ocak 1984 kararlarını almayı, onu kabul etmeyi adeta bekler duruma gelmiştir⁽³³⁵⁾. Borçlu ülkeler, borçların çevrimi için gereksinim duydukları döviz nakit'ini sağlamak amacıyla ihracat gelirlerini artırmak durumunda, bunu mümkün kılmak için de çevresel kaynakların sömürüsü üzerindeki baskıyı yoğunlaştırmak eğilimindedirler⁽³³⁶⁾.

⁽³³¹⁾ Zeynep ARAT: "Çevre Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, (2000), 167.

⁽³³²⁾ TÇSV: a.g.e., 22.

⁽³³³⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e, 369.

⁽³³⁴⁾ Koray BAŞOL: Türkiye Ekonomisi, (İzmir- 1983), 68.

⁽³³⁵⁾ Ahmet KILIÇBAY: Türkiye Ekonomisi, (İstanbul-1999), 158.

⁽³³⁶⁾ G. TAYLOR: Conserving the Emerald Tiger: The Politics of Environmental Regulation in Ireland: (Dublin-1998), 53-74.

1978'de çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulama konusunda üst düzeyde etkin bir eşgüdüm ve yönetim görevini sağlamak amacıyla Başbakanlık Çevre Örgütü kurulmuştur. Müsteşarlık ve Yüksek Çevre Kurulu'ndan oluşan örgüt Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Programı döneminde Devlet Bakanlığı'na bağlı Mahalli Çevre Kurulları'na doğrudan ilişkilendirilecek biçimde Çevre Genel Müdürlüğü olarak yeniden kurulmuştur⁽³³⁷⁾.

Bundan sonra da Türkiye'de çevre sorunlarından öncelikle enerjinin yeter seviyede bulunması ana sorun olmuştur. Ancak enerjinin üretim ve (Bu da tüketiminin hızlı artışıyla önceleri belli kentlerde ve yerel olarak görülen çevre sorunları giderek yayılma göstermiş ve etkileri ülkenin büyük bölümlerinde görülmeye başlanmıştır⁽³³⁸⁾). 1979-1983 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine ait uluslararası, bölgesel, yasal düzenlemeler için adımlar atılmaya başlanmıştır. Plan, çevre konusunda önleyici politikaların esas alınmasını kabul ederek, temel yaklaşım olarak sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme sürecinde çevrenin de dikkate alınmasını öngörmektedir⁽³³⁹⁾. IV. Beş Yıllık Kalkınma Planında, kentleşmenin çevre ile uyumlu gelişmesi kentleşme sürecinde insan sağlığı, çevre sağlığı ve tarihi değerlerin korunması konularında hükümler yer almış, planda kaynakların gelecek kuşaklarda da kullanılabilmesi için en güzel şekilde korunması ve kullanılması amacı üzerinde durulmuştur⁽³⁴⁰⁾.

1985-1989 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma programı dönemi yerleşme ve çevre bağlantılı İmar Kanunu, Kıyı Kanunu Uygulama Yönetmeliği gibi pek çok yasanın ve düzenlemenin gerçekleştiği ayrıca çevre kirliliği ile mücadelede uluslararası görüşmelerin de başlamış olduğu bir dönemdir. Örneğin 1986 Çernobil Nükleer santral kazası erken uyarı sistemi projesinin

⁽³³⁷⁾ IULA: Yerel Yönetimler ve Çevre, (İstanbul-1995), 28.

⁽³³⁸⁾ TÇSV: a.g.e., 52.

⁽³³⁹⁾ Nesrin ALGAN: "Türkiye'de Devlet Politikaları Bağlamında Çevre ve Çevre Korumanın Tarihine Kısa bir Bakış", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, (İstanbul-2000), 227.

⁽³⁴⁰⁾ Ümit KAYMAK ve A. Gazi KAYA: a.g.e., 369.

başlamasına neden olmuştur⁽³⁴¹⁾. Oysa, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde çıkarılan yasal düzenlemelerin gerek niteliği gerekse alt yapının yetersizliği nedeniyle uygulanamaması, yatırımlarda çevre kriterinin dikkate alınmayışı, getirilecek çözümlerin pahalı oluşu ve bu sebeple çevre kirliliğinin azaltılması için alınacak önlemlerin ülkenin kalkınma hızını yavaşlatabileceği endişesi çevre sorunlarının çözümünü geciktirmiştir⁽³⁴²⁾.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık aşamalarından başlayarak, bir anlayış değişikliği olmaya başladığı görülmektedir. 1991 yılında çevrenin geliştirilmesi, korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla 443 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile kurulan Çevre Bakanlığı, çevre politikaları ve stratejilerini belirlemek, çevresel faaliyetlerin yerel, ulusal, uluslar arası düzeylerde koordinasyonunu sağlamak, çevreyle ilgili bilgi toplamak, izinleri ve eğitim faaliyetlerini düzenlemek görevlerini yerine getirmektedir⁽³⁴³⁾.

1992 yılında gerçekleştirilen Rio zirvesinde ağırlıklı biçimde ele alınan sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen yaklaşım, ilk kez 1990-1994 dönemini kapsayan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda benimsenmeye başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramına dayanan, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verebilecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak planın temel ilkelerini oluşturmaktadır. Çevre Bakanlığı 1991 yılında VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde kurulmuş ve Özel Çevre Koruma Müdürlükleri de altı ilde merkeze bağlı müdürlükler olarak yapılandırılmıştır. Türkiye, Rio zirvesinde benimsenen Gündem 21 oluşumunu yine VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde benimsemektedir⁽³⁴⁴⁾.

⁽³⁴¹⁾ Gülün ARAT: a.g.e., 170.

⁽³⁴²⁾ TÇSV: a.g.e., 53.

⁽³⁴³⁾ Refet ERİM: "Çevre ile İlgili Hukuksal Düzenlemeler, Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyum", (İstanbul-2000), 177.

⁽³⁴⁴⁾ Refet ERİM: a.g.e., 179-180.

Sürdürülebilirlik yönünden VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da, ele alınan enerji üretim ve tüketim yapısının çevresel etkilerini belirleyici, uluslararası politika ve stratejilerle uyumlu olan, ülke genelinde ve tesis özelinde alınacak tedbirleri oluşturan, alt yapı, koordinasyon ve destek faaliyetlerini kapsayan uygulanabilir programların gerçekleştirilmesi hedef alınmıştır. Bu plan döneminde enerjinin yerinde, zamanında, güvenilir, ucuz ve kaliteli sağlanması esas alınmıştır. Doğal gaz esas itibarıyla petrol ve linyit ikamesinin ve yeni talebi karşılamak üzere ön plana çıkarılmıştır. Asgari % 5 büyüme hedefine göre 1995'te 80 milyar kwh, 2000 yılında 110 milyar kwh, 2010 yılında 200 milyar kwh elektrik talebinin olacağı, bunun da V. Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde yapılan yüksek yatırımlardan dolayı büyük bir yatırım gerektireceği ifade edilmiştir. Dönem başında 57 milyar kwh olan elektrik santralleri kurulu gücünün 1994 yılında 88,5 milyar kwh'a ulaşması hedeflenmiş, talebin % 21,8 gibi yüksek bir yedek üretim hedefiyle karşılanabileceği belirtilmiştir. Buna göre üretimin % 4 hidrolik, % 60'ı termik santrallerden sağlanacağı planlanmıştır. Enerji talebinin yenilenebilir enerji kaynaklarından daha büyük oranlarda yararlanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, uzun dönemde nükleer enerjiye geçiş için plan döneminde çalışmaların başlatılması, enerji tasarrufuna yönelik projelerin destekleneceği, AT ile uyum çalışmalarının enerji sektöründe de sürdürülebileceği özellikle belirtilmiştir⁽³⁴⁵⁾.

Yine VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı çevre sorunları bölümünde muhtemel çevre bozulmalarının önceden tahmin edilerek gerekli tedbirlerin kirlilik meydana gelmeden alınacağı, bütün iktisadi politikalarda çevre boyutunun dikkate alınmasını esas tutmuştur. Aynı kapsamda Plan, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kullanmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetiminin sağlanması ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmayı temel ilke edinmiştir. Enerji ile ilgili olarak da Plan, enerji üretimi, iletilmesi ve kullanımında çevre faktörünü göz önünde bulunduran iktisadi değerlendirme

⁽³⁴⁵⁾ TÇSV: a.g.e., 53.

yapmaya, gerek mevcut gerekse yeni kurulacak enerji tesislerinin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve AR-GE çalışmalarına ağırlık verileceği açıkça yer belirtilmiştir. Bu suretle VI. BYP. döneminde, bütün iktisadi politikalarda çevre boyutunun dikkate alınacağı, çevresel etkilere değerlendirme raporlarına önem verileceği anlaşılmaktadır. Kalkınma ile çevre korumanın bir arada yürütmesi gerektiğini benimseyen bu politikalar, sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uyumludur. Bu nedenle VI. BYP döneminin bu amaçlara ulaşmak için başarılı bir geçit ve uyum dönemi amacına yönelmesi Türkiye’de sürdürülebilir kalkınmaya yönelik gelişmelerin başlaması bakımından önem arz etmektedir. Bugünün ve geleceğin gereksinimlerinin güvenceye alınması bu işbirliğindeki başarı derecesiyle doğrudan ilişkilidir⁽³⁴⁶⁾.

1996-2000 döneminde ise bu kez VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı bulunmaktadır. Sadece çevre değil bütün sektörlerdeki ulusal politikaları içeren kalkınma planlarından da sorumlu olan bu plan sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve toplumsal politikalarla çevre politikalarını uyumlaştırarak uluslararası anlaşmalarla bağlılığı, toplumsal uzlaşma ve kitlesel katılımları desteklemeyi ilke edinmekte ve değerlerin ve eylemlerin rehabilitasyonu ile toplumsal, kurumsal ve hukuksal yapılarda reformu öngörmektedir⁽³⁴⁷⁾.

Kalkınma Komisyonunun çalışmaları, nesli tehlikede olan türlerin envanterinin yapılması, tarife dışı engellerin aşılması için Türk Standartları Enstitüsü ile işbirliği yapılması, çevre istatistiklerinin derlenmesi, veri tabanlarının oluşturulması için kurumsal yapılanmaya gidilmesi ve ilgili mevzuatta düzeltmeler yapılması 1997’deki Yüksek Çevre Kurulu’nda alınması öngörülen tedbirlerdir⁽³⁴⁸⁾.

⁽³⁴⁶⁾ TÇSV: a.g.e., 37.

⁽³⁴⁷⁾ DPT: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (Ankara: DPT, 1995), 189-195.

⁽³⁴⁸⁾ Gülün ARAT: a.g.e., 171.

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda dezavantajları da olan⁽³⁴⁹⁾ Küreselleşmenin avantajlarından en üst seviyede yararlanarak çağı yakalamak ve Türkiye'nin dünya ülkeleri arasında seçkin bir yer edinmesini sağlamanın temel hedef olduğu belirtilmektedir. Uluslararası rekabete açık bir yapı içersinde sanayileşmenin hızlandırılması, kronik hale gelen enflasyonun düşürülmesi, cari işlemler dengesinde sağlıklı ve sürekli bir fazlaya ulaşılması, kalkınmada özel sektörün yerinin artırılması ve kaynak tesisinde yatırımlar öncelik verilmesi, diğer temel hedefler olarak planda belirlenmiştir. VII Planda Gümrük Birliği çerçevesinde gerekli kurumsal ve hukuksal alt yapının oluşturulması, yerli ve yabancı yatırımların artırılarak Türkiye iye AB ülkeleri arasında var olan gelir ve verimlilik farklılıkların kapatılması da hedeflenmiştir⁽³⁵⁰⁾.

2001-2005 dönemini kapsayan 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı dokümanında;⁽³⁵¹⁾

Enerji kaynakları bakımından zengin olmayan ülkemizde, enerjinin tasarruflu ve verimli bir şekilde kullanılamaması,

Enerji kaynaklarının üretim ve ithal maliyetlerinin yüksek olması, enerji maliyetlerinin uzun sürelerde gerçekleştirilebilmesi büyük miktarda finansman kaynağı ve ileri teknolojiyi gerektirmesi,

1980'li yılların ortalarından itibaren, dünyadaki gelişmelere paralel olarak benimsenen enerji sektöründe özelleştirme çalışmaları ve yap-işlet-devret gibi yeni modellere karşın, özel kesim yatırımlarının yeterince arttırılamaması ve enerji açığının giderek büyümesi,

İstikrar ve güven ortamı sağlanamadığından, özel şirketleri sektöre çekmek amacıyla, aşırı yüksek tarifelerle elektrik alım-ödeme garantileri,

⁽³⁴⁹⁾ OECD: Environmental Outlook, (Paris-2001), 47-52.

⁽³⁵⁰⁾ Rıdvan KARLUK: Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim, (Ankara- 1998), 56.

⁽³⁵¹⁾ Rıdvan KARLUK: a.g.e., 35-36.

yakıt garantisi, Hazine garantisi ve uluslararası tahkim gibi aşırı güvenceler sağlamak durumunda kalınması,

Enerji sistemimiz içinde ağırlıklı yeri olan fosil yakıtlarda, % 60'ı aşan bir dışa bağımlılık ve çevreyi kirletme etkisinin olması,

Elektrik dağıtım sisteminde ve kent şebekelerinde kaçak ve kayıpların % 20'yi aşması, gibi önemli sorunlar vurgulanmıştır.

Amaçlar ilkeler ve politikalar bölümünde ise; ⁽³⁵²⁾

Yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirileceği,

Kamu ve özel kesimin bir arada faaliyet gösterebileceği, yeniden yapılama çalışmaları çerçevesinde, elektrik dağıtım şirketlerinin elektriği doğrudan üreticilerden alma haklarını olması, bölgesel özel doğal gaz dağıtım şirketlerinin oluşumu yoluyla doğal gaz kullanımının ülke çapında yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Diğer yandan Türkiye'de Çevre koruma konusunda alınacak önlemlerin sanayiye bir yük getirdiği kanısı oldukça yaygındır. Oysa sanayici tarafından alınacak önlemlerin maliyetleri, üretim maliyetlerine ilave edilmekte ve fiyatlara yansıtılabilmektedir. Sonuçta çevre koruma önlemlerinin maliyeti tüketiciye dönmekte ve böylece toplumsallaştırılabilmektedir. Esasen çevre toplumunun ortak varlığıdır ve çevreyi korumanın külfeti de topluma yaygınlaştırılması gerekmektedir⁽³⁵³⁾.

Sanayinin çevre koruma konusunda gerekli önlemleri en ileri düzeyde alabilmesi ve bu önlemleri uygulayabilmesi; bunun da ötesinde, ekolojik sistemlerin korunabilmesi kaynak kullanımının optimizasyonu ve veriminin arttırılabilmesi için gerekli finansman, bilgi ve etkinliği sağlayabilmesi açısından, organize sanayi bölgelerine yerleştirilmesi ülkemizde son yıllarda uygulanmaya başlanan çok olumlu bir yaklaşımdır. Organize sanayi bölgeleri

⁽³⁵²⁾ Meral TECER: Türkiye Ekonomisi, (Ankara- 2003), 36.

⁽³⁵³⁾ TÇSV : a.g.e., 22.

sadece üretimin yoğunlaştırıldığı bölgeler olarak görülmesi yanlış olacaktır, bu bölgelerde çevre koruma önlemleri, hammadde kullanımında veriminin artırılması ve atık geri kazanımı en etkin biçimde gerçekleştirilme imkanına sahip olduğu bilinmektedir. Sanayileşme ve hızlı kentleşmenin yarattığı çevre sorunlarında belirgin ve ortak unsur, geçmişte ekolojik unsurların göz ardı edilmiş olmaları nedeniyle, kentlerin belirli bir büyüklüğe ulaşmalarından sonra ve çok kısa bir zaman süresi için de ortaya çıkmalarıdır. Bu çok ilginç olgu, bir kentsel sistemin bozulmasının birbirinden kopuk olaylar halinde değil, ekolojik anlamda bir bütün olarak görülmesi gereğine işaret etmektedir⁽³⁵⁴⁾.

VIII. Beş Yıllık kalkınma Planında ayrıca yatırımların doğal, tarihsel ve toplumsal çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi, Mevcut kapasiteler tam olarak kullanılıncaya kadar, turizm teşviklerinde önceliğin yeni yatırımlar yerine, pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalitenin iyileştirilmesine verilmesi,

“Kullanan Öder” veya “Kirleten Öder” ilkesine göre, kamusal alt yapı yatırımlarının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması,

Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesinin uygulanmasının hızlandırılması,

Turizm eğitimi ve kalitesinin standartlaştırılmasını verimlilik ve iş kalitesinin geliştirilmesini ve gerekli beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak belgelendirme sisteminin getirilmesi, Sektörün uzun vadede sağlıklı bir şekilde geliştirilmesi amacına yönelik, “Turizm Sektörü Ana Planının (TUSAP) uygulamaya geçirilmesi,

Değişen tüketici tercihleri uyarınca; göl, kış, dağ, termal, sağlık, yat ve kongre turizmi faaliyetlerinin geliştirilmesi, gibi ilke ve politikalar öngörülmüştür⁽³⁵⁵⁾.

⁽³⁵⁴⁾ TÇSV : a.g.e., 23.

⁽³⁵⁵⁾ Meral TECER: a.g.e., 36.

Planda ulaştırmanın çevreyle olan ilişkisi dikkate alınmıştır. Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadi ve askeri işbirliğine girdiğimiz ABD ve yesi Olduğumuz Dünya Bankası (IBRD), Türkiye'nin iktisadi durumunu ve mali yardım gereksinmesini saptamak üzere çeşitli inceleme heyetleri yollamışlardı. Türkiye'nin tarımsal potansiyeli ve maden kaynaklarıyla, Avrupa'nın savaş sonrası yeniden imar çalışmalarına katkıda bulunabileceği dşnlmş ve Marshall Yardımları kapsamına alınmıştı. Yabancı uzmanların da nerileri doğrultusunda karayollarına ulaşım sistemi içinde ağırlık verilmeye başlanmıştır. 1950-1960 döneminde, ABD'den ithal edilen kamyonların, traktörlerin sayıca hızla artması, artan makineleşme hareketiyle tarım sektöründe geçimlik üretim dizeylerinden piyasa için üretim aşamasına geçilmesi, kentleşme hareketinin hızlanmasıyla kent merkezlerine karayoluyla bağlantının giderek önem kazanması ve ithal petrolün görelili ucuzluğu, ülkemizde karayolu ağırlıklı bir ulaşım sisteminin benimsenmesinde önemli rol oynamıştır⁽³⁵⁶⁾. Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi de, devletçilik politikasının kısmen gevşemesidir. lke ihtiyaçları dikkate alınarak özel teşebbüs girişimleri yeni yatırımlara başlamışlardır. Ancak, savaş sonrası ülkenin dev endüstriyel yatırımları, yalnız kendi kaynaklarıyla başaramayacağı anlaşılmıştır. Öte yandan Türkiye'nin yabancı yardıma veya dış borçlanmaya aılması da bu çerçevede başlamış bulunmaktadır. Nitekim Marshall yardımı bu çerçevede gerçekleştirilmiştir⁽³⁵⁷⁾.

Oysa 1950'li yıllara kadar ulaştırma da demir yollarına ağırlık verildiğini görmekteyiz. Özellikle ikinci beş yıllık sanayileşme planında ulaştırmada demir yollarına ağırlık verilmesi benimsenmiştir. 1934-1938 yıllarında devletçilik rejimi altında girişilen sanayileşme ve kalkınma hamlesi Atatürk'ün ölümü ve daha sonra İkinci Dünya savaşının başlaması ile geçici olara

⁽³⁵⁶⁾ Meral TECER: a.g.e., 38.

⁽³⁵⁷⁾ Koray BAşOL: a.g.e., 64

durdurulmuş, 1939-1943 dönemi için hazırlana 2. sınaı planının uygulanması İkinci Dünya Savaşıının getirdiği ağır şartlar altında mümkün olamamıştır⁽³⁵⁸⁾.

Denizyolu ve demiryolu taşımacılığının geliştirilmesine yönelik projelerin (hızlı tren gibi) üretilmemesi ve ‘bunun için yeterli finansman kaynaklarının ayırlamaması ve karayolu taşımacılığının, ülkenin gerçek gereksinmelerine aykırı bir biçimde aşırı büyümesi sonucu, daha ekonomik işletilebilen, daha az enerji tüketen, çevreyi daha az kirleten ve daha az can ve mal kaybına neden olan diğeri iki alt sistemin yolcu ve yük taşımacılığı içindeki önemsiz paylarında gerekli artışlar sağlanamamıştır⁽³⁵⁹⁾.

Ulaştırma alt sistemleri arasında yapılan karşılaştırmalarda, özellikle demiryolları lehine aşağıdaki argümanlar ileri sürülmektedir;⁽³⁶⁰⁾

- Yapılan hesaplamalara göre çift hatlı, elektrikli ve sinyalizasyonlu bir demiryolu hattının yapım maliyeti otoban maliyetlerine göre çok daha düşüktür. Ayrıca, demiryollarının faydalı ömürleri, otobanlarının 2 katı kadardır.

- Ortalama olarak birim-km başına akaryakıt tüketimi, karayollarında 0,03 kg/km, demiryollarında 0,017 kg/km, demiryollarında dizelli çekimde 0,012 kg/km havayollarında da 0,30 kg/km’dir. Yolcu taşımacılığında ise, yolcu/km başına uçakta 60 gr, otomobilde 28 gr, hızlı trende 16 gr, normal trende 12 gr petrol tüketilmektedir.

- Demiryolları, özellikle çekimde daha büyük ölçüde elektrik enerjisi kullanıldığında çevreyi daha az kirletmektedir.

Demiryollarının, daha düşük yatırım ve işletme giderleri ile daha ucuza ulaşımı sağlamanın yanı sıra, güvenlik ve çevre sorunları açısından sahip olduğu üstünlükler göz önünde bulundurularak, ülkemizde çok daha büyük ölçüde kullanılması gerekmektedir.

⁽³⁵⁸⁾ Mükerrrem HİÇ: Türkiye Ekonomisi’nin Analizi, (İstanbul-1980), 7.

⁽³⁵⁹⁾ Meral TECER: a.g.e., 39.

⁽³⁶⁰⁾ Meral TECER: a.g.e., 40.

Türkiye’de tarım sektörü incelendiğinde Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım kesiminde başlangıçta aşarın kaldırıldığını, daha sonraki yıllarda da toprak reformu için tasavvur ve çalışmaların başladığını görmekteyiz. Ancak, tarım kesiminde belirli bir gelişme yahut tarım reformu söz konusu olamamıştır. Savaşlardan kırılan nüfusun artması için ise doğum teşvik edilmiş, ayrıca sağlık hizmetleri ve çeşitli hastalıkların önlenmesi yoluyla ölüm oranı düşürülmeye çalışılmıştır. İktisadi kalkınmada özel yabancı sermaye akımı ve dış yardım tecviz edilmekle birlikte fiilen geniş bir yer bulmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun kötü tecrübeleri, özellikle kapitülasyonlar ve genel borçlar bu konularda fiilen izlenen çekimser tutumlarda önemli rol oynamıştır. Dış ticaret ise sınırlı seviyelerde kalmış ve genellikle kliring ve takas yoluyla yürütülmüştür. 1934’te başlayan ikinci beş yıllık sanayileşme planında da tarıma kıyasla sanayileşmeye öncelik verileceği belirtilmektedir⁽³⁶¹⁾. Atatürk döneminde tarım GSMH’nin % 40’ını oluşturmaktadır ve bu haliyle Türkiye bir tarım ülkesidir⁽³⁶²⁾. Bu durum ikinci Dünya savaşı yıllarında da devam etmiş, hatta savaş yıllarında tarım sektöründeki üretim düşüşü sanayi hammadde darlığına da neden olmuştur⁽³⁶³⁾. Bu, tarımın bir dönem boyunca ülkenin sanayileşmesinde de önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

1948 yılında Marshall Planı’nın uygulanmasıyla birlikte tarım sektöründe son derece hızlı bir makineleşme sürecine girilmiştir. 1950-1960 döneminde ABD yardımlarının yarısından fazlasının tarıma ayrıldığı bilinmektedir. Tarımda hızlı makineleşmenin ilk gözlenen etkisi ekime açılan arazinin genişlemesi ve tarımda üretim artışı olmuştur. Dolaylı olarak iş bulma gayesiyle köyden kente göç artış göstermiş, ayrıca bu gün dahi izlerini gördüğümüz çarpık kentleşme ve gecekondulaşma gibi çevre sorunlarını

⁽³⁶¹⁾ Mükerrrem HİÇ: a.g.e., 6.

⁽³⁶²⁾ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 62.

⁽³⁶³⁾ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 81.

beraberinde getirmiştir⁽³⁶⁴⁾. Tarımda teknoloji gelişimi beş yıllık kalkınma planları çerçevesinde de gelişmeye devam etmiştir⁽³⁶⁵⁾.

Kentsel büyüme incelendiğinde, büyümenin çoğunlukla konutları, altyapıyı ve istihdamı sağlayacak sağlam ve çeşitli bir iktisadi tabanın ortaya çıkmasından önce görülmektedir. Bir çok yerde sorunlar, sınai gelişmenin uygun olmayan çizgileriyle, tarımsal ve kentsel gelişme stratejileri arasındaki tutarsızlıklarla ilişkilidir. Büyük kentler, gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmasında motor rolü görmektedir. Bu nedenle, kent büyümesine gelişmenin başlangıç aşamalarında müdahale edilmemesi, yoğunlaşmanın avantajları azalmaya başladığında seyrelmenin teşvik edilmesi gerekmektedir. Büyük kentlerin çekiciliğini arttıran girişimlerden ve sübvansiyonlardan kaçınılması, metropollerin aşırı derecede büyümesini frenlemek için ikinci derece merkezlerin gelişmesi bulundukları yörenin iktisadi yapısı ve potansiyeli dikkate alınarak teşvik edilmesi gerekmektedir. Ulusal kentleşme strateji açık seçik bir amaçlar dizisini ulusun kentsel sisteminin gelişmesindeki öncelikleri ve o sistem içindeki büyük, orta ve küçük merkezlerin nasıl gelişeceğini geniş perspektifli ve uzun vadeli bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir⁽³⁶⁶⁾.

Gelişmekte olan ülkelerde küçük yerleşimler çok kısa zaman süreleri içinde hızla büyümüş, ancak yönetim yapıları bu büyümeye ayak uyduramadığı için yetersiz kalmıştır. Her kentin gelişmesi, bulunduğu konumdaki özel sınır koşullarına bağlıdır. Bu koşulları ise, merkezi yönetimin kalıplaşmış modelleri yerine, teknik ve mali imkanlar açısından güçlendirilmiş yerel yönetimler en iyi şekilde değerlendirebileceği açıktır⁽³⁶⁷⁾. Türkiye, bu gerçekten hareketle 1990'lı yıllardan itibaren taraf olduğu uluslararası antlaşmaların sağladığı işbirliği ruhuyla çevre sorunlarında yerel yönetimlere ağırlık veren bir tutum izlemiştir. Konuya bir önceki bölümde değinilmiştir.

⁽³⁶⁴⁾ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 107.

⁽³⁶⁵⁾ Hüseyin ŞAHİN: a.g.e., 136.

⁽³⁶⁶⁾ TÇSV: a.g.e., 25.

⁽³⁶⁷⁾ TÇSV: a.g.e., 26.

Ülkemiz için önem arz eden bir diğer husus da sürdürülebilir tarımsal gelişmedir. Çevrenin tahribi, besin yetersizliğini ve kıtlıkların daha sık ve ciddi olarak oluşmasını da etkilediğinden besin tedarikindeki mevsimden mevsime ortaya çıkan dalgalanmaları önlemek için sürdürülebilir tarımsal gelişme ayrı bir önem arz etmektedir. İklim koşullarının kısa ve uzun sürelerdeki değişimleri ürün azlığına ve kıtlıklara neden olabildiği gibi tarımsal üretimde sadece birkaç ürün çeşidine bağlı kalınması da üretim azlığının etkilerini daha da ağırlaştırmaktadır. Genellikle bu kıtlıklardan en çok etkilenenler fakir aileler ve ekolojik açıdan üretimi olumsuz etkileyen bölgeler olmaktadır⁽³⁶⁸⁾.

Sanayileşmiş ülkelerin besin stokları esas olarak üretim fazlalarından oluşmaktadır. Bunlar acil yardım kaynaklarını oluşturmaktadır. Ancak, bu acil yardım kaynaklarının mevcudiyetine güven sağlamamaktadır. Gelişmekte olan ülkeler üretimin fazla olduğu yıllarda ulusal stoklar oluşturmali, bunlar rezerv düzeyine getirilerek aileleri besin güvenliği için teşvik etmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek için de satın alma, taşıma ve dağıtımı kolaylaştıracak etkili destek sistemlerinin uygulanması lazımdır. Stratejik yerlerde depolama tesislerinin yapılması, hasat sonrası kayıplarını azaltacağı gibi acil durumlarda gıda desteği verebilmeyi de kolaylaştıracığı açıktır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye, tarımsal üretim açısından kendine yeterli olan, tarımsal ürün dışsatımı yapan bir ülkedir. Uzun vadeli projeksiyon çalışmaları da göstermektedir ki Türkiye, besin güvenliği açısından kısa süreli bazı sıkıntılarla karşılaşsa bile genelde beslenmede kendisine yeterlilik durumunu koruyacak durumdadır⁽³⁶⁹⁾.

Su kaynaklarının kullanımında, suların kirlenmesinin önlenmesi, suyun tasarruf edilerek kullanılması, sulamadan doğabilecek toprak kirlenmeleri ve çoraklaşmaya neden olunmaması gibi boyutları göz önünde bulundurulduğunda, her üç boyut için çok çarpıcı örneklerin bugün Türkiye düzeyinde oluştuğunu görmekteyiz. Bazı akarsular sulamada. ve içme suyu

⁽³⁶⁸⁾ TÇSV: a.g.e., 31.

⁽³⁶⁹⁾ TÇSV: a.g.e., 31.

olarak kullanılamayacak düzeyde kirlenmişlerdir. Evsel ve sanayi atıkları kirlenme boyutlarını her yıl genişletmektedir. Tuzluluk ve taban suyunun yükselmesi v.b. sulama ile ilgili sorunlar toprak kaynaklarını kullanılamaz hale getirmektedir. Su kaynaklarımızın korunması, taşkınların önlenmesi, sulama, elektrik enerjisi üretimi, sanayi ve şehirselle kullanımların karşılanması v.b. açılardan kaynakların baraj, gölet v.b. tesislerle kontrol altına alınması ve hizmete sokulması için yapılan fiziki tesisler hızla gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin su potansiyeli olarak geliştirilmesi gereken geniş olanakları bulunmaktadır. Ancak, geliştirilen kaynakların artan nüfus ve kalkınma ile karşılayabilmesi için, iyi işletilmeleri ve korunmaları gerekmektedir. Depolama tesislerinin su havzalarında havza amenajmanı çalışmalarına gereken önem verilmesi, su kaynaklarının planlanan ömürlerine ulaştırılmalarını sağlayacaktır. Erozyon sonucu siltasyonlarla dolmakta olan depolama tesisleri ilerisi için, sürdürülebilirlik yönünden tehlike işaretleri vermektedir. Depolama tesislerinin fiziksel yatırımlarına ayrılan ödenekler yanında, havza amenajmanlarının gerektirdiği teknik ve biyolojik önlemlerin alınması için gerekli ve yeterli ödeneklerin ayrılması, ilgili devlet kuruluşlarının daha etkin görev yapmalarına olanak sağlayacaktır⁽³⁷⁰⁾.

Toprak kaynaklarımızın erozyon tehlikesinden korunması, su depolama ve yağışlardan daha çok yararlanılabilmesi, yer yüzündeki biyolojik yaşamın sürdürülebilmesi için büyük görevleri olan yeşil örtünün korunması ve geliştirilmesi, dünya için olduğu kadar Türkiye için de yaşamsal önemi olan bir boyutu oluşturmaktadır. Yeşil örtünün tahribi, yeşil örtü alanlarının daralması en başta atmosferdeki CO₂ ve oksijen dengesi ile ilgili olarak global bir sorun oluşturmaktadır. Bilim adamları bu dengesizliğin ortaya çıkaracağı sorunlar üzerinde durmaya başlamışlardır. Dünyanın giderek ısınması, iklim değişikliklerinin görünür olması tüm dünya ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Mevcut senaryolara göre ülkemiz de bu global ısınmanın etkisi altında kalacak ve güneyden kuzeye doğru oluşacak sıcaklık

⁽³⁷⁰⁾ TÇSV: a.g.e., 34.

yükselmeleri üretim potansiyelini olumsuz yönde etkileyecektir. Uzun vadeli hedefleri amaç edinen sürdürülebilir kalkınma ilkelerinde bu denli büyük değişikliklerin, bugünkü kuşaklarla birlikte gelecek kuşakları da tehlikeli risklere sokacağı açıkça görülmektedir⁽³⁷¹⁾.

Türkiye kalabalık nüfusuna rağmen ekonomisinin küçük olması nedeniyle, karbondioksit emisyonları açısından, hem toplam, hem de kişi başına yıllık değerleriyle, OECD ülkeleri arasında arka sıralarda yer almaktadır. Türkiye'nin kişi başına elektrik tüketimi de aynı şekilde, OECD ülkeleri arasında sonuncu gelmektedir. Türkiye'de enerji üretim ve tüketimi hızlı bir artış göstermekle birlikte, henüz yeterli düzeye ulaşamamıştır. Yaşayan gezen raporu incelendiğinde Türkiye'nin kişi başına enerji tüketiminde 64. sırada bulunduğu görülmektedir. Raporda 73 ülke incelemeye dahil edilmiştir⁽³⁷²⁾. Ayrıca 1998 yılı verileri incelendiğinde dünyada toplam karbondioksit emisyonun 24,215 milyar ton olduğu görülmektedir. Türkiye'nin aynı yıl toplam CO₂ emisyonunun 202, 034 milyon ton olduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin küresel etkisinin % 0,8 olduğu ortaya çıkmaktadır⁽³⁷³⁾.

Çevre ile ilgili bütün tartışmalar, iktisadi büyüme temiz bir çevre ile sağlanabilir mi, yoksa çevrenin zarar görmesi kaçınılmaz mıdır? sorusu etrafında gelişmektedir. Kısa dönemde çevre kaygılarını geri plana bırakan ülkelerin, çevre konusunda kaygılı olan ülkelere göre daha hızlı büyüme gösterdikleri gerçektir⁽³⁷⁴⁾. Orta ve Uzun dönemde ise, bu mümkün görünmemektedir. Gelişmiş ülkelerde bile tahrip edilmiş çevre iktisadi büyümeyi yavaşlatmakta ve temiz bir çevre; otomobile sahip olma, kaliteli hastaneler ve eğitim tesisleri gibi, yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Doğal kaynak stokları ve teknolojinin ulaştığı seviyeler göz önünde bulundurulduğunda; teknolojinin insanlığın yanında olduğu anlaşılmaktadır.

⁽³⁷¹⁾ TÇSV: a.g.e., 35.

⁽³⁷²⁾ World Wildlife Fund: a.g.e., 14.

⁽³⁷³⁾ EarthTrends: "Climate and Atmosphere-Turkey", 2003, 1-2., <http://earthtrends.wri.org>, (erişim tarihi:10/12/2005).

⁽³⁷⁴⁾ TÇSV: a.g.e., 17.

Fakat çevrenin kirlenmesi, önümüzdeki yıllarda çevreyi en önemli konulardan birisi durumuna getirecektir. Bu, belki de iktisadi büyümenin bir miktar azalmasını gerektirebilir. Fakat kullandığımız kaynaklardan elde edeceğimiz faydayı da artıracaktır. Burada uluslararası işbirliği, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini gerektirecektir. Gelişmiş ülkeler ekonomilerinde görülecek ilerlemeler ve uluslararası ticarete konan kısıtlamaların kalkması, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunlarına uluslararası düzeylerde çözüm aranması, çevre açısından olumsuz etkileri olmayacak yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve mevcut tarımsal teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere aktarılmasında bu ülkelerin özel koşullarına uyumu kolaylaştıracak araştırmaların yapılması önümüzdeki yılların başlıca konuları olacaktır⁽³⁷⁵⁾.

Gelecekte uygulanacak çevre politikalarında iktisadi yaklaşımların, çeşitli kısıtlar ve kurallardan daha fazla etkili olacağı anlaşılmaktadır. İktisadi yaklaşım, bir takım katı ve radikal çözümlere tercih edilecek çözüm önerilerini de birlikte getirecektir: İktisadi büyüme ve kalkınma, büyüme ve kalkınmanın durdurulması ve düşürülmesine tercih edilecektir. Böylece, çeşitli radikal ve çok uzun zaman alacak sosyal değişimlere ki bu çok uzun zaman bir takım çözümler için geç olabilecektir.

Bu açıdan iş dünyasının çevre iktisadi düşüncesini daha iyi anlaması, daha yakından tanınması ve işbirliği yapma isteğinde olması gereklidir. Kamu gelirleri içinde kirlilik vergilerinin artmasını da beklemek yanlış olmayacaktır. Bu vergiler, daha temiz teknolojilerin kullanılmasını da özendirecektir.

Ayrıca çevre koruma ve geliştirmenin sadece çevre ile ilgili kanunlarla gerçekleştirilebileceğini düşünmek de büyük yanılgıdır. Top yekun bir zihniyet değişimi ülkenin ve insanların bütün faaliyetlerine yansımadağı sürece koruma ve geliştirme faaliyetlerine ulaşamayacağı açıktır⁽³⁷⁶⁾.

⁽³⁷⁵⁾ TÇSV: a.g.e., 17-18.

⁽³⁷⁶⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 172.

Türkiye'nin çevre politikaları genel olarak incelendiği zaman gerek ekolojik yaklaşım gerekse iktisadi yaklaşım açısından bir takım yanlış uygulamaların yakın zamana kadar sürdürüldüğünü görmekteyiz. Yıllar içerisinde düşük entropi ve yüksek fayda getiren çevreye daha az zarar veren yakıt kullanımı seçilmediği gibi yakıt fiyatlarındaki değişmelerden de olumsuz olarak etkilenilmesine yol açılmış, bu dışa bağımlılığa neden olurken marjinal tasarruf eğiliminin düşük gelişmekte olan ülkede tüketim artışlarını beraberinde getirmiştir. Oysa 60'lı yıllardan itibaren tarım sektöründeki değişikliklerle hızlı ve çarpık kentleşme sorunlarına maruz kalan Türkiye'de bu alt yapı yetersizlikleriyle birlikte tüketim artışlarıyla yükselen olumsuz dışsalıkları ortaya çıkarmıştır. Örnekler çoğaltılabilir. Gelişmekte olan ve sürekli olarak dış borç ve yabancı sermaye ihtiyacı olan ülke, 70'li yıllardan itibaren sanayileşme sürecinden yoğun etkisine maruz kalmıştır. Kalkınma planlarında ekosistemlerin sürekliliklerini muhafaza edecek planlamalar oldukça geç yer almıştır. Uluslararası Antlaşmaların ve AB uyum sürecinin çevre sorunlarıyla mücadelede olumlu yansımaları görülmüştür. AB'deki gelişimle paralel olarak kirleten öder ilkesi benimsendiğini görmekteyiz. Oysa, Türkiye çevre Konusundaki en geniş çerçeveye sahip olan Kyoto Protokolünü onaylamadığını görmekteyiz. Bu durumun teorik açıdan Avusturya ekolünün başarısında ihtiyaç duyulan karşılıklılık ve simetrik bilgi ilkesine aykırı bir durum teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Dünyadaki genel eğilime bağlı olarak her ne kadar ortak girişimlerle mülkiyet haklarının belirlenerek emisyon ticaretinin piyasa mekanizması sürecinde gerçekleşmesini kabul etse de, uygulamada çevre sorunlarının çözümünde geç kalınması bir takım önlemlerin düşük maliyetle ve kısa bir sürede alınmasına engel teşkil etmektedir. Bu süre, şimdilik 2012 olarak belirlenmiştir.

III. TÜRKİYE’DE ÇEVRE İLE İLGİLİ KURUMLAŞMA

A. Türkiye’nin Çevre Teşkilatı

Türkiye’de çevre ile koordinasyonu sağlayan kuruluş Çevre ve Orman Bakanlığı’dır.

Çevre Bakanlığının görevleri özetle;⁽³⁷⁷⁾

a) Çevrenin korunması, kirliliğinin önlenmesi ve iyileştirilmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede, araştırmalar ve projeler yapmak, yaptırmak, bunların uygulama esaslarını tespit etmek, uygulanmasını sağlayacak tedbirleri almak.

b) Çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi amacıyla ülke şartlarına uygun olan teknolojiyi belirlemek, bu maksatla kurulacak tesislerin vasıflarını tespit etmek.

c) Ülke şartlarına uygun olan çevre standartlarını Türk Standartları Enstitüsü ile birlikte belirlemek, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak.

d) Atık ve yakıtlar ile ekolojik dengeyi bozan, havada, suda ve toprakta kalıcı özellik gösteren kirleticilerin çevreye zarar vermeyecek

⁽³⁷⁷⁾ 08.05.2003 tarih ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki Kanun.

şekilde bertaraf edilmesi için denetimler yapmak; ülke genelinde tüm uygulayıcı kurum ve kuruluşların bu konudaki taleplerini değerlendirerek sonuçlandırmak; ülkenin atık yönetimi politikasını belirlemek ve bu konuda gerekli tedbirleri almak; tehlikeli hallerde veya gerekli durumlarda faaliyetlerin durdurulması ile ilgili usul ve esasları yönetmelikle belirlemek.

e) Çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi için çevre standartları ve ekolojik kriterler esas olmak üzere her türlü analizi, ölçüm ve kontrolleri gerçekleştirmek amacıyla laboratuvar kurmak, kurdurmak ve denetimlerini yapmak veya mevcut kamu kurum ve kuruluşlarının laboratuvarlarından yararlanmak.

f) Ülkedeki kirlenme konuları ile kirlenmenin mevcut olduğu veya olması muhtemel bölgeleri ve sektörleri tespit etmek ve izlemek, bu problemlerin teknik, idari ve finansman bakımından çözümünü sağlayan kaynağın bulunmasıyla ilgili çalışmaları yönetmek veya yönlendirmek.

g) Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde, çevreye olumsuz etki yapabilecek her türlü plân, program ve projenin, fayda ve maliyetleriyle çevresel olguların ortak bir çerçeve içinde değerlendirilmesini gerçekleştirecek çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmasının yapılmasını sağlamak, bu çalışmaları denetlemek ve izlemek.

h) Dengeli ve sürekli kalkınma amacına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada düşünülmesine imkân veren rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere, kalkınma plânları ve bölge plânları temel alınarak çevre düzeni plânlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylamak, uygulanmasını sağlamak.

ı) Hayvanların korunmasına yönelik çalışmaları, ilgili bakanlık, kurum ve kuruluşların işbirliği ile yapmak, yaptırmak, bu konuda yürütülen faaliyetleri desteklemek, denetlemek ve denetlenmesini sağlamak.

i) Çevre konusunda görev verilmiş olan özel kuruluşlar ile kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlamak; bu konuda faaliyette bulunan gönüllü kuruluşları yönlendirmek, desteklemek ve bakanlıklar arası işbirliği esaslarını yönetmelikle belirlemek.

j) Çevreye olumsuz etkileri olan her türlü faaliyeti ülke bütününde izlemek ve denetlemek.

k) Çevre uygulamalarına etkinlik kazandırmak için başta mahalli idareler olmak üzere, sürekli bir eğitim programı uygulamak, bu amaçla yapılan eğitim faaliyetlerini izlemek, desteklemek, yönlendirmek, çevre bilincini geliştirmek ve çevre problemleri konusunda kamuoyu araştırmaları yapmak.

l) Çevre ve orman konularında uluslararası düzeyde sürdürülen çalışmaların izlenmesi ve bunlara katkıda bulunulması amacıyla ulusal düzeyde yapılan hazırlıkları ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde yürütmek ve bu çalışmalara Türkiye'nin iştirakine ilişkin koordinasyonun sağlanmasına, uluslararası ilişkilerin yürütülmesi ile ilgili mevzuat çerçevesinde yardımcı olmak.

m) Ormanların korunması, imarı ve ıslahı ile bakımını sağlamak.

n) Orman sınırlandırılması ve kadastrounu yapmak, vasıf tayini ile Devlet ormanlarına ilişkin kamu yararına irtifak hakkı tesisi ve iznine ait işleri yürütmek.

o) Orman sınırları içerisinde ve yeniden orman rejimine alınacak yerlerde genel ağaçlandırma plânı düzenlemek, bu plânın gerektirdiği etüt ve proje işleri ile ağaçlandırmaları yapmak veya yaptırmak.

ö) Erozyonu önleyici her türlü tedbiri almak.

p) Devlet ormanları içindeki otlak, yaylak ve kışlakları özel mevzuatına göre ıslah etmek, otlatma amenajman plânlarını yapmak veya yaptırmak.

r) Ağaçlandırma yapmak, devamlı ve geçici fidanlıklar kurmak, özel ağaçlandırma yapmak ve fidanlık tesis etmek isteyen gerçek ve tüzel kişileri desteklemek.

s) Devlet ormanları ile tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarına ve özel ormanlara ait amenajman plânlarını yapmak veya yaptırmak.

ř) Devlet ormanları içinde ve bitişiğinde oturan köylülerin sosyal ve ekonomik gelişmelerini sağlamak maksadıyla bunları her türlü kredi ve yardım kaynaklarıyla desteklemek, orman-halk ilişkilerini geliştirmek ve bu konuda her türlü tedbiri almak.

t) Başka yerlere nakledilecek orman köylülerinin bıraktıkları taşınmazların kamulaştırılmasını sağlamak ve buraları aaçlandırmak.

u) Yurtiçi odun hammadde ihtiyacını karşılamak, odun ve odun dışı orman ürünlerinin ithalat ve ihracatına ilişkin esasları belirlemek, gerektiğinde tohum, fidan ve üretimle ilgili maddeleri ithal ve ihraç etmek.

v) Mill parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve orman içi mesire yerleri ile biyolojik çeşitliliğin, av ve yaban hayatı alanlarının tespiti, yönetimi, korunması, geliştirilmesi, işletilmesi ve işlettirilmesini sağlamak.

y) Bakanlığın alışma alanına giren hizmetlere ilişkin olarak, araştırma birimleri ve eğitim merkezleri açmak, yurt içinde ve dışında gerekli personeli yetiştirmek, her çeşit uygulamalı araştırmalarla eğitim, yayın ve yayım çalışmaları yapmak, yaptırmak, dokümantasyon ve tanıtma faaliyetlerinde bulunmak.

4856 Sayılı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun erevesinde MERKEZ ve TAşRA teşkilatı ile BAğLI KURULUşLAR'dan meydana gelmektedir. Merkez teşkilatı; ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri ile yardımcı hizmet birimlerinden oluşmakta, Taşra teşkilatı ise; "İl Müdürlükleri" ile "Doğrudan Merkeze Bağlı Müdürlüklerden meydana

gelmektedir. Bakanlığın teşkilat yapısı içerisinde ayrıca sürekli kurullar bulunmaktadır.

Kaynak: <http://www.cevreorman.gov.tr/teskilat/merkez.htm>, (erişim tarihi:12.12.2006).

a) Ana Hizmet Birimleri⁽³⁷⁸⁾

Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü

Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Planlama Genel Müdürlüğü

Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü

Orman Köy İlişkileri Genel Müdürlüğü

Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü

Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı

Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Dairesi Başkanlığı

Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı.

⁽³⁷⁸⁾ <http://www.cevreorman.gov.tr/teskilat/merkez.htm>, (erişim tarihi:12/12/2006).

b) Danışma ve Denetimi Birimleri

Teftiş Kurulu Başkanlığı
 Strateji Geliştirme Başkanlığı
 Hukuk Müşavirliği
 Bakanlık Müşavirleri
 Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği

c) Yardımcı Hizmet Birimleri:

Personel Dairesi Başkanlığı
 İdari Mali İşler Dairesi Başkanlığı
 Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı
 Savunma Sekreterliği
 Özel Kalem Müdürlüğü'dür.

4856 Sayılı Kanun - 6.Bölüm - Madde 29 Bakanlığın sürekli kurullarını belirlemiştir; Bunlar; Yüksek Çevre Kurulu, Mahalli Çevre Kurulları,.Çevre ve Ormancılık Şurası,.Merkez Av Komisyonu'dur.

Ayrıca doğrudan çevreyle ilgili faaliyetlerde bulunan Bakanlıklarımız da bulunmaktadır. Kültür Bakanlığı Merkez Teşkilatı'nda Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ve Müzeler Genel Müdürlüğü de doğrudan çevreyle ilgili faaliyetler yürütmektedir.

Bazı Turistik Bölgelerin korunmasıyla ilgili olarak Turizm Bakanlığı'nın da kendi bünyesinde bir teşkilatı bulunmaktadır. Turizm Teşvik Yasası hükümlerine göre kurulacak olan tesisin kurulmasında bu bakanlığın yetkisi bulunmaktadır.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü de benzer kuruluşlardır. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Bayındırlık ve İskan Bakanlığına bağlı Yapı

İşleri Genel Müdürlüğü ve Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü de çevreyi korumaya yönelik faaliyet gösteren kuruluşlardır.

Çevre Sorunları esas olarak merkezi idare eliyle çözülemeyecek sorunlardır. Bu sebeple Belediye Kanunu, Büyükşehir Belediyelerini Yönetimi Hakkında Kararname, Köy Kanunu, İl Özel İdareleri ile ilgili düzenlemeler, Hıfzısıhha gibi bir çok kanun, Belediyeler, Köyler ve İl Özel İdarelerine de çevre korumasıyla ilgili görevler vermiştir.

B. Çevre ile İlgili Bilimsel Kuruluşlar

Türkiye’de resmi çevre teşkilatı içerisinde yer alan kuruluşlarda Devlet Planlama teşkilatı, Türkiye Bilimsel ve teknik Araştırma Kurumu çevre konusunda faaliyet gösteren en önemli kuruluşlardan birisidir. Bunun dışında Türkiye’de ODTÜ, İTÜ gibi üniversiteler başta olmak üzere bir çok üniversitede bir çok üniversitede Çevre Mühendislikleri Bölümleri ve Çevre Araştırma Merkezleri bulunmaktadır.

C. Gönüllü Kuruluşlar

Ekoloji düşüncesi, hayatın her alanında aktif katılımı ve taban demokrasisini savunmasıyla çevresel sorunların, merkezi devlet eliyle çözülemeyeceğini baştan kabul etmektedir. Dolayısıyla ekolojik faaliyetler; gönüllü kuruluşlar ile yerel düzeyde gerçekleştirilebilecek faaliyetlerdir. Türkiye’de Çevre ile ilgili faaliyetlerde bulunan belli başlı gönüllü kuruluşlar şunlardır;⁽³⁷⁹⁾

Tabiatı koruma Derneği, Çevre Koruma ve Yeşillendirme Derneği, Türkiye Hava Kirlenmesiyle Savaş ve Doğal Hayatı Koruma Derneği, Çevre

⁽³⁷⁹⁾ Kemal GÖRMEZ: a.g.e., 140.

Sorunları Vakfı, Av ve Yaban Hayatını Koruma Geliştirme ve Tanıtma Vakfı, Bodrum Gönüllüleri Derneği, Çevre ve Kültür Derneklerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, Çevre Koruma ve Ambalaj atıklarını Değerlendirme Vakfı, Deniz Temiz Derneği, Doğa Tarihi Araştırmaları Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği, Dünya Dostları Derneği, Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği, Ekolojik ve Çevre Dostları Derneği, Kalite Derneği, Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, S.O.S Akdeniz derneği, Sualtı Araştırmaları Derneği, Türkiye Çevre Eğitim Vakfı, Türkiye Çevre Koruma ve yeşillendirme Kurumu, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı, Türkiye Hayvanları Koruma Derneği, Türkiye Kimya Sanayicileri Derneği, Türkiye Ormancılık Derneği, Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği, Türkiye Toprak İlimi Derneği, Türkiye Turing Otomobil Kurumu, Türkiye Ziraatçılar Derneği, Üniversiteli Kadınlar Derneği, Çelik Gülersoy Vakfı, Türkiye Bitki Koruma Derneği, Ege Çevre Sağlığı Derneği,

SONUÇ

Sürdürülebilir Kalkınma kavramı, 1987’de yayınlanan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun raporu ile önem kazanmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Rapor kavramı gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilen kalkınma olarak tanımlamıştır. Böylece, büyümenin çevre ile uyumlu olduğu sürece sürdürülebilir olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte, kalkınma sürdükçe, bunu sağlayan doğal kaynak bileşiminde de değişmelerin olacağı açıktır.

Bu yüzden, fiziki ve beşeri sermayeye yapılan yatırımların değeri, kullanılan doğal kaynakların değerine en az eşit olmalıdır ki kalkınma sürdürülebilir olsun. Yani tanıma göre teknoloji, alternatifleri mutlaka yaratacaktır. Gerçekten de teknolojik ilerlemenin doğal kaynakların üretim maliyetlerini azalttığını ve etkinliği arttırdığını bilinmektedir. Doğal kaynakların miktarları azaldıkça fiyatları artmakta ve böylece bu kaynağın korunması ve ikamelerinin bulunması yönündeki yatırımlar artmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı hemen gelecek kuşakları akla getirmektedir. Brundtland Raporu; bugünkü kuşaklar ile gelecek kuşaklar arası eşitlik kavramını geliştirmektedir. Zaten tanımından da bu sonuç çıkmaktadır. Yani hem bugünkü kuşakları ve hem de gelecekteki kuşakların kullanımı esas alınmaktadır. Ancak, kalkınmakta olan ülkelerde bu tür bir ayırım bir noktada anlamını yitirmektedir. Bu ülkelerde fakirlik, insanları çevreyi kendini yenileyebilme yeteneğinden daha hızlı kullanmaya zorlamaktadır. Öyleki, tarım, ormancılık, balıkçılık ve madencilik faaliyetleri kalkınmakta olan ülkelerin milli gelirinin büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.

Son yıllarda teknolojinin tarımda sağladığı üretim artışları dikkat çekicidir. Ancak, iktisatçıların ilgisini çeken ve dikkatlerini üzerinde topladıkları doğal kaynaklar kömür, bakır ya da ormanlar olmaktan

çıkılmaktadır. Kıt kaynaklar; kirletilmemiş hava, kirletilmemiş su ve toprak olmaya başlamıştır. Gerçekten de iktisadi büyümenin sınırlarını çevrenin her türlü atığı kaldırabilme kapasitesi ve dünya ticareti üzerinde doğrudan doğruya rol oynamayan kaynakların durumu belirmeye başlamaktadır. Bu gruba ozon tabakası ve atmosferde birikmeye başlayan karbondioksit girmektedir. Bunlardan, uzun bir süre serbest mallar olarak söz edilmiştir. Fakat bu gün, bunlar iktisadın en temel görevi olan insanlığın yaşayabilmesi için anahtar mallar durumuna gelmiş bulunmaktadır.

Kirliliği önlemeye yönelik olarak getirilen standartların maliyetleri, kişilere göre farklı olacaktır. Özellikle minimum-maximum rakamlara uymak zorunluluğu bu durumu yaratmaktadır. Hiçbir fabrika sahibi, kendisine tanınan alt seviyenin altında bir kirliliğe inmek istemeyecektir ya da bu alt seviyenin de altına inmeyi sağlayacak teknolojilerle uğraşmayacaktır. Uygulamada görülen bir diğer sorun da, yine yatırım yapacaklara uygulanacak standartların, eski firmalara göre daha yüksek olması ve bunun yaratacağı maliyetler nedeniyle de yatırım şevkinin kırılmasıdır. Kirliliği bu tür standartlarla kontrol etmek yerine vergilendirmek daha akılcı olmaktadır. Ayrıca bu vergilerin düşük tutulması da, kirliliği yaratanların davranışlarını yavaş yavaş değiştirmelerine yol açmaktadır.

Vergiler, standartlara bir ek olarak görüldüğünden, bu standartları daha etkili uygulanabilir hale getirmek akla gelen en yakın olasılıktır. Firmalara bir miktar kirliliği doğaya boşaltabilme izninin verildiğini, bunun üstün deki miktarın vergiye konu olduğunu varsayalım. Firmalar kendilerine tanınan izni birbirlerine satabilme hakkına da sahip olsunlar. Devlet, zaman içinde koyduğu limitleri azaltmak ve hatta sıfıra indirmek hakkına da sahip olsun. Böylece, firmalar kirletmeye devam etmekle bunu önlemeye yönelik yatırımları karşılayacaklar ve daha az kirleten firmalar, bu izinlerini daha fazla kirletenlere satabileceklerdir. Doğal olarak böyle bir önerinin başarısı kirliliğin çok iyi ölçülmesine bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus baskısı ve toprak erozyonu, topraksız çiftçileri; marjinal arazileri tarım arazileri haline dönüştürmeye zorlamıştır. Gelişmiş ülkelerde ise çiftçilere tanınan yüksek sübvansiyonlar, tarım arazilerinin fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır. Bu da aslında erozyonu koruyucu etkisi olan küçük koru ve ağaçlıkların tahribine yol açmıştır. Her iki grup ülkede sonuç, artan toprak erozyonu olmuştur. Kıt kaynaklar arasında saymaya başladığımız su da aynı şekilde oldukça israfli bir şekilde kullanılmaktadır. Dünya tarım politikası sübvansiyon ve uluslararası ticaretteki tarımsal kotaların kaldırılması ile daha olumlu bir yola girecektir. Böylece tarımdaki kıt kaynaklar daha etkin kullanılabilir, çiftçilerin, fiyat destekleri nedeniyle belirli ürünlere yönelmesi eğilimi azalacak, herhangi bir nedenle bir ürün fiyatında meydana gelecek bir düşüşün olumsuz sonuçları önlenebilecektir.

Tropik ormanları daha fazla tomruk, daha fazla tarımsal arazi ya da daha fazla yakacak odun için tahrip edenler, dünyanın fakir ve borçlu ülkeleridir. Doğal olan en geniş tropik ormanlara sahip Latin Amerika ülkelerinin dış borç miktarları göz önünde bulundurulduğunda durumun ciddiyetini ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, çevreye zarar vermede en önemli nedenler enerji temini ve nüfus artışı olarak kabul edilmektedir. Ucuz ulaşım, ısınmaya ve elektrikli araçların getirdiği rahatlığa alışmış bir dünyada insanları, enerjiye daha fazla ödemeye veya daha dikkatli kullanmaya ikna etmek çok zor olmaktadır. Halbuki yaşadığımız küçük çevrelerdeki kirliliklerden atmosferdeki karbondioksit birikiminin neden Olduğu global sorunlara kadar enerjinin sorumluluğu yadsınamaz. Bunlardan birine karşı getirilen çözüm önerileri bir başka yerde başka sorunlar yaratmaktadır.

İktisadi büyümenin düşmesi, ticaret hadlerinin bozulması nedeni ile dış ticaret açığı büyümeye başlamakta, devlet, olumsuz baskıları hafifletmek için genişleyici para politikaları izlemekte, bu da enflasyonu yükseltmektedir. Böylece durum daha da kötüye ve kontrolü zor noktalara gitmektedir. Ülke uluslararası kuruluşlarla temasa geçer. Bu temaslar sonunda stabilizasyon

programı denilen ve çoğu kısa dönemli düzenlemeleri öngören bir paketle karşılaşılmaktadır. Bu paketin içinde kamu harcamalarının kısılması, ihracatın arttırılması, ithalatın serbestleştirilmesi ve dolayısıyla dünya ekonomisinde bütünleşme çabalarının arttırılması ve bütün bu süreç içinde artan dış borçların ödenmesi yer almaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının özendirilmesi yoluyla gelişmekte olan ülkeler, yabancı sermaye yatırımı yapacak ülkeleri çekmek için yarışmaktadır. Bu yarış içinde kirlilik yaratma ve çevreyi kolaylıkla tahrip etme özelliği olan yatırımların kabulü, istenmese bile mümkün olmaktadır. Çevre ile ilgili kaygılar, böyle durumlarda geri planda kalabilmektedir.

Türkiye destabilizasyon programları uygulamış ve çevre üzerinde bazı olumsuz etkilenmeleri görmüştür. Hava kirliliği, toprak erozyonu, su kirliliği gibi kirlenmelerde artma olduğu bir gerçektir. Milli gelir hesaplarında sadece fiziki sermayede meydana gelen aşınma ve eskimeler, amortisman olarak yer almaktadır. Doğal olarak amortismanlar yeni yapılan yatırımlardan büyük olduğu sürece ekonomide bir takım gerilemelerin görülebileceği anlaşılmalıdır. Fakat aynı anlayış doğal kaynaklar için mevcut değildir. Yani milli gelir hesap sistemi içinde gelecekteki potansiyel üretimi düşürecek faaliyetlere karşılık bugünkü gelire yapılan bir ödeme yer almamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sorun daha önemli boyutlardadır. Bu ülkeler doğal kaynaklara çok bağımlıdırlar ve bu kaynakları hızla tüketmektedirler. Dolayısıyla milli gelir hesaplarında, doğal kaynak stoklarındaki değişmeyi ve kirliliğin yarattığı refah kaybının gerçek maliyetlerini göz önüne alacak değiştirmeler yapılması gereği ortaya çıkmaktadır.

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, hızlı ekonomik büyüme, bir yandan kentleşmeyi ve doğal kaynakların tüketimini hızlandırırken diğer yandan üretilen atıkları da artırmıştır. Bu arada kentleşmeyle birlikte sağlanan gelir artışı, bazı kırsal kaynaklar üzerindeki baskıları hafifletirken, kentsel kirliliğin yoğunluğunu ve etkilerini artırmaktadır. Ekonomide bir ara yaşanan durgunluğun ve gerilemenin, çevreyle ilgili bazı sorunları geçici olarak hafiflettiği söylenebilir. Ne var ki bu olgu aynı zamanda doğal

kaynakların aşırı kullanımına ve marjinal alanlar üzerindeki baskıların yoğunlaşmasına da yol açmış, çevreyle ilgili yönetmeliklerin benimsenmesini engellemiş (bütçelerdeki kesintiler nedeniyle) ve firmaların kirlilik kontrolüne yönelik tedbirlerini azaltmaları sonucunu getirmiştir.

Doğal kaynak stokları ve teknolojinin ulaştığı seviye göz önünde bulundurulduğunda; teknolojinin insanlığın yanında olduğu anlaşılmaktadır. Fakat çevrenin kirlenmesi, önümüzdeki yıllarda çevreyi en önemli konular arasına çıkaracaktır. Bu, belki iktisadi büyümenin bir miktar azalmasını gerektirecektir. Fakat kullandığımız kaynaklardan elde edeceğimiz faydayı da artıracaktır. Gelişmiş ülkeler ekonomilerinde görülecek ilerlemeler ve uluslararası ticarete konan kısıtlamaların kalkması, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunlarına uluslararası düzeylerde çözüm aranılması, çevre açısından olumsuz etkileri olmayacak yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve mevcut tarımsal teknolojilerin gelişmekte olan ülkelere aktarılmasında bu ülkelerin özel koşullarına uyumu kolaylaştıracak araştırmaların yapılması önümüzdeki yılların başlıca konusu olacaktır.

Bütçe öncelikleri, enerji kullanımında uygulanan fiyatlar, tarımsal sübvansiyonlar, belediye gelirlerinde reform yaparak yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, bölgesel politikalar ve kirlletici ürünlerin sınırlandırılması gibi olguların çevre ve çevre sorunlarıyla önemli bağlantıları bulunmaktadır. Örneğin karayolu taşımacılığına yönelik yatırımların yoğunlaşmasının, hava kirliliği, halk sağlığı ve güvenliği açısından önemli uzantıları bulunmaktadır. GAP projesi ise, barajlar, demografik değişim, sulama ve hidrolik enerji arzının artması gibi olgular bağlamında, çevreye ilişkin olumlu ya da olumsuz birçok sonuca yol açacaktır. Çevre konusundaki duyarlılık ve endişelerle birlikte özelleştirmelerin hızlanması, kirliliği azaltıcı bir sonuç doğurabilecektir. Çünkü, devlet işletmeleri, genellikle, özel sektördekilere göre daha fazla kirliliğe yol açmaktadır. Özelleştirme aynı zamanda çevresel sorumluluklara ilişkin mevzuatın geliştirilmesini ve uygulanmasını da özendirecektir. Gümrük Birliği'nin tam olarak uygulanması, çevre kalitesi

konusunda Avrupa standartlarının gözetilmesine yönelik baskıyı artırabilecektir.

Ekonomideki yapısal değişiklikler çevre kalitesini etkilemektedir. Enerji sektörünün, giderek artan talebi karşılamak üzere hızla gelişmesinin bir bedeli olacaktır. Bu bedelin tam tamına ne olacağı, Türkiye'nin doğal gazı mı, kömürü mü yoksa nükleer enerjiyi mi daha yaygın kullanacağına; ya da bunların yerine enerji kullanımında verimliliğe (enerji kayıplarının azaltılmasına) ve yenilenebilir enerjiye mi ağırlık tanıyacağına bağlıdır. Turizm, özellikle kıyı alanlarında hızla gelişmektedir. Bu da doğal miras alanlarını ve deniz suyu kalitesini tehdit etmektedir. Düşük ekonomik getirisine karşın istihdamın tarım sektöründe yoğunlaşması, toprak, su, yaban hayatı ve balıkçılık alanları üzerindeki insan baskısının artmasını çağrıştırmaktadır. Balık yumurtlama alanlarındaki hasarlar, erozyon nedeniyle kıyı çizgisinin bozulmasının bir sonucu olabilir. Avlanan balık miktarı açısından ülkedeki balıkçılık potansiyeli 1988'de yılda 580 bin tondan, 1991'de 290 bin tona düşmüş, sonra 1995 yılında yeniden 550 bin tona yükselmiştir. Ayrıca, bazı çevre sorunları da gelir düzeyinin düşüklüğüyle, daha iyi ve daha temiz hizmetin insanlara pahalı gelmesiyle ilgilidir. Ancak bu durum, kentleşmeyle, gerek sanayi, gerekse hizmet sektörlerinde daha geniş istihdam olanaklarının yaratılmasıyla iyileşebilecektir⁽³⁸⁰⁾.

Özetle olarak Türkiye'nin çevre politikalarında gerek ekolojik yaklaşım gerekse iktisadi yaklaşım açısından bir takım yanlış uygulamaların yakın zamana kadar sürdürüldüğünü görmekteyiz. Yıllar içerisinde düşük entropi ve yüksek fayda getiren yakıt kullanımı seçilmediği gibi yakıt fiyatlarındaki değişimlerden de olumsuz olarak etkilenilmesine yol açılmış, bu dışa bağımlılığa neden olurken marjinal tasarruf eğiliminin düşük gelişmekte olan ülkede tüketim artışlarını beraberinde getirmiştir. Oysa 60'lı yıllardan itibaren tarım sektöründeki değişikliklerle hızlı ve çarpık kentleşme sorunlarına

⁽³⁸⁰⁾ TC. Çevre ve Orman Bakanlığı: "Ulusal Çevre ve Eylem Planı", (2001), 12., http://www.cevreorman.gov.tr/site_03.asp, (erişim tarihi: 11/11/2006).

maruz kalan Türkiye’de bu alt yapı yetersizlikleriyle birlikte tüketim artışlarıyla yükselen olumsuz dışsallıkları ortaya çıkarmıştır. Örnekler çoğaltılabilir. Gelişmekte olan ve sürekli olarak dış borç ve yabancı sermaye ihtiyacı olan Türkiye, 70’li yıllardan itibaren sanayileşme sürecinden yoğun etkisine maruz kalmıştır. Kalkınma planlarında ekosistemlerin sürekliliklerini muhafaza edecek planlamalar oldukça geç yer almıştır. Uluslararası Antlaşmaların ve AB uyum sürecinin çevre sorunlarıyla mücadelede olumlu yansımaları görülmüştür. AB’deki gelişimle paralel olarak kirleten öder ilkesi benimsendiğini görmekteyiz. Oysa, Türkiye çevre Konusundaki en geniş çerçeveye sahip olan Kyoto Protokolünü onaylamadığını görmekteyiz. Bu durumun teorik açıdan Avusturya ekolünün düşünce sistemindeki gerek duyulan karşılıklılık ve simetrik bilgi ilkesi için açık teşkil edebileceği söylenebilir. Dünyadaki genel eğilime bağlı olarak her ne kadar ortak girişimlerle mülkiyet haklarının belirlenerek emisyon ticaretinin piyasa mekanizması sürecinde gerçekleşmesini kabul etse de, uygulamada çevre sorunlarının çözümünde geç kalınması bir takım önlemlerin düşük maliyetle ve kısa bir sürede alınmasına engel teşkil etmektedir. Bu süre, şimdilik 2012 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, Çevre Bakanlığı’nın Ocak 2007’de Birleşmiş Milletler Çerçeve Sözleşmesi kapsamında İklim Değişikliği Birinci Ulusal Bildirimini yayımlaması gibi girişimler umut vericidir.

KAYNAKÇA

ALGAN, Nesrin: "Türkiye'de Devlet Politikaları Bağlamında Çevre ve Çevre Korumanın Tarihine Kısa bir Bakış", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, İstanbul, 2000.

ALTUĞ, Fevzi: Çevre Sorunları, Bursa, 1990.

ARAT, Güzin: "Rio, Rio+5 ve Sürdürülebilirlik", Çevre ve Mühendis, Sayı. 16, 1998.

ARAT, Zeynep: "Çevre Koruma Hareketinin Tarihsel Gelişimi", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, İstanbul, 2000.

AYANOĞLU, Hüseyin: "Çocuk Suçluluğu ve Nedenleri ile Uluslararası ve Ulusal Hukukta Çocuğun Hakları", Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

BOOTTKE, Peter J. ve Edward J. LOPEZ.: "Austrian Economics and Public Choice", The Review of Austrian Economics, Vol.15, No.2., Austria, 2002.

BOSTANOĞLU, Özer: "Türk Kentleşmesinde Saat: 2005'e 5 Kala HABİTAT", Amme İdaresi Dergisi, Cilt. 28, sayı 2, Haziran 1995.

Bölgesel Çevre Merkezi (REC): "Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü", Ankara, Nisan, 2006.

BURROWS, P. ; "Pigovian Taxes, Polluter Subsidies, Regulation and Size of a Polluting Industry", The Canadian Journal of Economics, Vol.12, No.3, 1979.

CARLTON, Dennis W. ve J. M. PERLOFF: Modern Industrial Organization, Second Edition, New York, USA, 1994.

COASE, Ronald H: "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol. 3, Chicago, 1960.

CROGNIER, Emile: L'Ecologie Humaine, Que sais-je?, Paris, 1994.

ÇAKAL, Recep: "Doğal tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon", DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara, 1996.

DAHLMAN, C. J. ; "The Problem of Externality", The Journal of Law and Economics, Vol.22, No.1, 1979.

DEAN, Andrew et Peter HOELLER: "Couts de la Reduction des Emissions de CO2 Elements d'Information Fournis par Six Modeles Globaux", Revue Économique de l'OCDE, No:19, hiver, (Paris- 1992)., [http:// www. oecd. org/ dataoecd / 21/44/33954866.pdf](http://www.oecd.org/dataoecd/21/44/33954866.pdf), (erişim tarihi: 11/03/2005)

Development Assistance Committee (DAC): "Poverty-Environment-Gender Linkages" DACJournal, Vol.2, No. 4, 2001., <http://www.unep.org/civilsociety/GCSF8/pdfs/OECDpovenvgender%20linkages.pdf>, (erişim :03/07/2005)

DIETZ, J. Frank, E. Udo SIMONIS and Jan STRAATEN: Sustainability and Environmental Policy", Germany, 1992.

DOĞAN, Yalçın: "Kyoto 2015'te", Hürriyet, (18/ 02/ 2005).

DRÖGE, Susanne: "International Institutions for Sustainability" German Institute for Economic Research, DIW Research Note, Berlin, 2003.

EarthTrends: "Climate and Atmosphere in Turkey", (2003)., <http://earthtrends.wri.org>, (erişim tarihi:10/12/2005)

Economic Commission for Latin America and the Caribbean: Science And Technology, Sustainability And Sustainable Development, (December-

2001).http://sustsci.harvard.edu/ists/synthesis02/ists_mexico_bgoc_ga_ll_opin.pdf, (erişim tarihi: 10/03/2005).

EGELİ, Gülen: Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikaları, Ankara, 1996.

ELLERMAN, A., Denny and Anelène DECAUX: Analysis of Post-Kyoto CO2 Emissions Trading Using Marginal Abatement Curves, (1998)., <http://www.mit.edu/afs/athena.mit.edu/org/g/globalchange/MITYPSGC>., (erişim tarihi: 13/03/2005)

EMGİ, Ayşegül: "Kent Kooperatifçiliği" Sayı: 118, 120, (Nisan, Mayıs, Haziran), 2000.

ERİM, Refet: "Çevre İle İlgili Hukuksal Düzenlemeler, Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyum", İstanbul, 2000.

ERKÖK YILMAZ, Şiir: Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, Ankara, 1992.

FERHATOĞLU, E.: "Avrupa Birliği'nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri", E- Yaklaşım, S.3, Ekim, 2003.

GHOSH, A., K. and J. K. MUKHOPADHYAY: Sustainable Environments: A Statistical Analysis, (New Delhi- 2003)., http://www.conservationandsociety.org/c_s_2_1-brev-4.pdf, (erişim tarihi: 16/02/2005)

GILBERT, Benjamin and J. LECHOWICZ: Neutrality, Niches, and Dispersal in a Temperate Forest Understory, Princeton University, NJ, 2004.

GÖRMEZ, Kemal: Çevre Sorunları ve Türkiye, 3. Baskı, Ankara, 2003.

GÖZÜKARA, E., M: Biyokimya 2., 3. Baskı. İstanbul, 1997.

GÜLER, Çağatay ve Zakir ÇOBANOĞLU: Çevre Sağlığının İlkeleri: Genel Bakış Açısı, Birinci Baskı, Ankara, 1994.

GÜLTEKİN, H., Cemal: “Enerji Verimliliği”, Bilim ve Teknik, Sayı 459, Şubat 2006.

GÜLÜN, Egeli: Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Sorunları, Ankara, 1996.

GÜNEY, E.,: Çevre ve İnsan (Toplum Doğa İlişkileri), Çağatay Kitabevi, İstanbul, 2003.

HAFİZE, Zülüflü; “Habitat Hakkında Bir Değerlendirme I”, Yerel Gündem, Yıl 2, Sayı 5, Mayıs, 2000.

HANNAN, M., T., and FREEMAN, J., H.: The Population Ecology of Organizations, US, 1977.

HİÇ, Mükerrerem: Türkiye Ekonomisi’nin Analizi, İstanbul, 1980.

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü: 19.03.1998 gün ve 50042 Sayılı Genelge.

İzmir Ticaret Odası Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü: “Dış Ticaret ve Çevre”, İzmir, 2004.

Joint Working Party Of The Environment Policy Committee And The Committee For Agriculture of the OECD: “Agricultural Practices That Reduce Greenhouse Gas Emissions: Overview and Results of Survey Instrument”, June, 2002.

KAPLAN, Ayşegül: “Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları”, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Tezler Dizisi, No:18.

KARAMAN, Zerrin Toprak: “HABİTAT II ve Yerel Gündem 21 Sorumluluğu” Türk İdare Dergisi, Aralık 1998, sayı 421.

KARLUK, Rıdvan: Türkiye Ekonomisi; Tarihsel Gelişim, Yapısal ve Sosyal Değişim, Ankara, 1998.

KAYMAK, Ümit ve A. Gazi KAYA: Kamu Yönetimi, Ankara, 2004.

KEATING, Michael: Değişimin Gündemi, (Çev: T.Ç.V. Çeviri Grubu), 1993.

KELEŞ, N., İLİCALI, C., DEĞER, K.: The Effects of Different Levels of Air Pollution on Atopy and Symptoms of Allergic Rhinitis, İstanbul, 1999.

KELEŞ, Ruşen ve Can, HAMAMCI: Çevrebilim, İmge Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2006.

KELEŞ, Ruşen ve Fehmi YAVUZ: Çevre Sorunları, 2. Baskı, Ankara, 1989.

KILIÇBAY, Ahmet: Türkiye Ekonomisi, İstanbul, 1999.

KILIÇER, Turgut: Türkiye’de ve Diğer Ülkelerde Çevre Sorunları, 1984.

KIŞLALIOĞLU, Mine ve Fikret BERKES: Ekoloji ve Çevre Bilimleri, 3. Baskı, İstanbul, 2001.

KRÜGER, Oliver, Richard LIVERSIDGE and Jan LINDSTRÖM: “Statistical Modeling of the Population Dynamics of Raptor Community in a Semi-desert Environment”, Journal of Animal Ecology, No: 71, (Britain-2002).,

http://www.zoo.cam.ac.uk/zoostaff/BBE/Kruger/PDFs/JAE_71_603_613.pdf, (erişim tarihi: 17/01/2005)

MCNUTT, P. : "Public Goods and Club Goods", Encyclopedia of Law and Economics, 1999.

MEINERS, R. E. ve B. YANDLE: "Common Law Environmentalism", Public Choice, Vol.94, 1998.

MOKYR, Joel: "Mercantilism, the Enlightenment, and the Industrial Revolution Departments of Economics and History", Presented to the Conference in Honor of Eli F. Heckscher, Northwestern University Stockholm, (May-2003)., <http://www.Faculty.econ.Northwestern.edu/faculty/mokyr/stockholm.PDF>, (erişim tarihi: 26/02/2005)

NYE, Mary, Jo: "Global Environmental Change and the History of Science". 634-50 in Cambridge History of Science, Vol. 5, The Modern Physical and Mathematical Sciences, ed. Cambridge University Pres, (2003)., [http://www.colby.edu/sts/st215/fleming_Cambridge .pdf](http://www.colby.edu/sts/st215/fleming_Cambridge.pdf), (erişim tarihi: 25/05/ 2005)

O' CONNOR, Martin: "Sustainable Development: Some Starting Points", Merlin's Forest/La Forêt de Brocéliande, Versaille, (September- 2002), [http://broceliande.c3ed.uvsq.fr/DD/DDpres/Sust dev.pdf](http://broceliande.c3ed.uvsq.fr/DD/DDpres/Sust_dev.pdf), (erişim tarihi, 10.03.2005).

OECD: "Biotechnology For Clean Industrial Products and Processes Towards Industrial Sustainability", Paris, 1998.

OECD: "Biotechnology for Clean Industrial Products and Processes towards Industrial Sustainability", (Paris-1998)., <http://www.oecd.org/dataoecd/45/27/1895218.pdf>, (erişim tarihi: 10/06/2005).

OECD: "Energy Next Fifty Years", (Paris-1999)., <http://www.oecd.org/dataoecd/37/55/17738498.pdf>, (erişim tarihi: 10/05/2005).

OECD: "Environmental Outlook for the Chemicals Industry", Paris, 2001., <http://www.oecd.org/dataoecd/7/45/2375538.pdf>, (erişim tarihi: 10/05/2005)

OECD: "Environmental Outlook", (Paris-2001)., <http://www.oecd.org/publications/e-book/9701011E.PDF>, (erişim tarihi: 10/05/2005).

OECD: "Policies to Enhance Sustainable Development", Meeting of the OECD Council At Ministerial Level, (2001)., <http://www.oecd.org/dataoecd/47/22/1869800.pdf>, (erişim tarihi: 16/03 /2005).

OECD: "Sustaining Life on Earth", Secretariat of the Convention on Biological Diversity (CBD), (April- 2000)., <http://www.biodiv.org/doc/publications/cbd-sustain-en.pdf>, (erişim tarihi: 11/07/2005).

OECD: Key Environmental Indicators, Paris, 2004.

OSTERFIELD, David: "Economics and History", The Review of Austrian Economics, Vol. 5, No.1, 1991.

ÖZKAYA, Özer: Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1975.

ÖZMEN, Ahmet, Oğuz: "Yerel Yönetimler ve HABİTAT II" Türk Belediyecilik Derneğı, Konrad Adaneur Vakfı, Ankara, Şubat, 1996.

PETERSON, Sonja: "CGE Models and their Application for Climate Policy Analysis", Preparatory Lecture, Kiel Institute for World Economics, Germany, 2000., [http://www.wictp.trieste.it/~eee/workshops/smr1541/Peter son3. pdf](http://www.wictp.trieste.it/~eee/workshops/smr1541/Peter%20son3.pdf), (erişim tarihi: 17/08/2005).

Radikal: "Kyotolu Hayat Başladı", (16/ 02 / 2005).

Radikal: "Nükleer ve Kyoto 2012'de", (20 /03 / 2005).

SAVAŞ, Vural: İktisatın Tarihi, İstanbul,1997.

SHEEHAN, Peter, J.: "Keynes And The Contemporary Predicament" Center for Strategic Economic Studies (CSES) Working Paper No. 4 Australia,(March-1995)., <http://www.eprints.vu.edu.au/archive/00000065/01/wp41995sheehan.pdf>, (erişim tarihi: 17/06/2005).

ŞAHİN, Hüseyin: Türkiye Ekonomisi, Bursa,1998.

T.C.Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı: Birleşmiş Milletler, İnsan Yerleşimleri Konferansı: Habitat II, Ankara, 1999.

TAYLOR, G.: Conserving the Emerald Tiger: The Politics of Environmental Regulation in Ireland, Dublin, 2002.

TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (DPT): “Enerji Sektöründen Kaynaklanan Hava Kirliliği”, Ulusal Çevre Eylem Planı, Ankara, 1997, www.rshm.saglik.gov.tr/index.htm., (erişim tarihi:15.04.2007).

TC Çevre Bakanlığı: Türkiye Çevre Atlası, (2004)., <http://www.cedgm.gov.tr/cevreatlasi/cevredurumu.pdf>, (erişim tarihi: 17/12/2005).

TÇSV: Sürdürülebilir Kalkınma El Kitabı, Ocak, 1991.

TECER, Meral: Türkiye Ekonomisi, Ankara, 2003.

TEKELİ, İlhan: “BM Konferansları ve HABİTAT II” Bilim Teknik, Cilt 29, Sayı 339, Şubat 1996.

TOKİ: “İstanbul+5 Çalışmaları, Çevre Atölye Grubu Çalışması Raporu”, Türkiye Habitat Forumu 1, Ankara, (Eylül-2000)., <http://www.toki.gov.tr/habitat/ulusal/cevre.doc>, (erişim tarihi:02/03/2006).

TÜBİTAK, “Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları 2003-2023 Strateji Belgesi”, Ankara, 2004.

ULUDAĞ, İlhan ve Erişah ARICAN: Türkiye Ekonomisi: Teori Politika ve Uygulama, İstanbul, 2003.

UNEP: “Understanding Environment, Conflict, and Cooperation”, (2004)., <http://www.unep.org/pdf/ECC.pdf>. (erişim tarihi: 17/03/2005)

United Nations Population Division: World at Six Billion, (October-1999)., <http://www.un.org/esa/population/publications/sixbillion/sixbilpart1.pdf>, (erişim tarihi: 10/02/2005)

UPTON, Hon, Simon: "Sustainable Development Nine Years After Rio", Chair of the OECD Round Table on Sustainable Development, (2001)., <http://www.oecd.org/dataoecd/20/55/2429799.pdf>, (erişim tarihi: 18/06/2005).

VAİZOĞLU, Songül, Acar: "HABİTAT II", Tıbbi Dokümantasyon Merkezi Toplum Sağlığı Dizisi, Sayı 17, Ankara, 1998.

WHEELER, D.,: Greening Industry: New Roles for Communities, Markets, and Governments, Oxford, 2000.

World Wildlife Fund: "Living Planet Report", (2004), <http://www.panda.com>, (erişim tarihi 03/01/2005)

YAŞAMIŞ, F.: Çevre Yönetiminin Temel Araçları, İmge Yayınları, Ankara, 1995.

ZÜLÜFLÜ, Hafize: "Habitat Hakkında Bir Değerlendirme I", Yerel Gündem, Yıl 2, Sayı 5, Mayıs, 2000.

Ö Z E T

Sürdürülebilir Kalkınma kavramı Brundtland Raporunda tanımlandığı şekliyle gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini giderme olanaklarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerinin yerine getirmesi anlamına gelmektedir. Teknik ilerleme, kurumsal yapılarda, yatırımlarda ve doğal kaynakların kullanımında bugünkü ve gelecekteki gereksinimlerin uzlaştırıldığı bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma kavramının üç içeriği bulunmaktadır. İlki; mevcut büyümenin sürdürülemezliğidir. İkincisi; bugünün ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunun anlamı tüm insanların asgari bir refah seviyesine ulaşması ve yoksulluğun yok edilmesidir. Üçüncüsü ise; gelecek kuşakların da yaşam ve refah güvence altına alınması ve tüm bunlar yapılırken, çevre üzerindeki baskının, uygarlığı tehdit etmeyecek bir seviyede tutulmasıdır. Bu sebeple, ekonomik ve etik boyutları da bulunan kavram organizmayla çevresindeki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalı olan ekolojiyle de yakından ilişkilidir.

Bilimsel Aydınlanmayla birlikte teknolojik gelişmenin, iş bölümü ve uzmanlaşmanın artması ve ardından ulusların sanayileşme yarışına girmeleriyle birlikte üretim olanakları artmış bu durum tüketiminin hızlı artışıyla önceleri belli kentlerde veya yerel olarak görülen çevre sorunlarının giderek yayılmasına neden olmuştur. Günümüzde batı toplumlarında geçerli olan ekonomik felsefe Neoklasizm (pazar ekonomisi) ve Keynesçiliktir (ekonomik döngülerin aktif bir biçimde kontrolü). Her iki yaklaşımda da başarının temel koşulu, ekonomik büyümedir. Ancak, sanayileşme yoluyla ekonomik büyüme daha fazla üretmek ve daha fazla tüketmek anlamına geldiğinden, doğadan daha fazla hammadde de alarak, daha fazla atık üretmek sonucu zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kapsam içindeki ekonomik döngülerde, bozulan çevre ve tüketilen doğal kaynaklar ya hiç dikkate alınmamakta, ya da yetersiz bir biçimde değerlendirilmektedir. Bu

alışageldiğimiz ekonomik faaliyetlerimizin, ekolojiyle barışık olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Günümüzde çevre sorunlarının beklenmedik şekilde ve boyutlarda bir başka deyişle belirsiz bir şekilde meydana gelmesi bütünsel yaklaşımı benimsenmesini gerektirmiştir. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin yorumlar ve tanımlamalar, “Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” ifadesinin yer aldığı 1987’de hazırlanmış olan Brundtland Raporu’nda ortaya koyulmuş; uluslararası düzeyde ilk bütünsel yaklaşım da 1992’de Rio de Janeiro’da gerçekleştirilen “Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda benimsenmiştir. Konferansta, çevre ile kalkınma stratejileri tüm alt başlıkları ile irdelenerek, bunların karşılıklı etkileşimlerinin sorgulandığı bir 21. yüzyıl gündemi (Gündem 21) belirlenmiştir.

Dünyada ve ülkemizde çevre olgusu, uzun yıllar boyunca bir lüks veya hayal olarak görülmüş, “önce kalkınalım,” sonra çevre sorunlarını nasıl olsa çözeriz” düşüncesiyle konuya yaklaşılmıştır. Türkiye, son yirmi yıl içinde çevre kirlenmesinin büyük bir kaynak kaybı olduğunu ve kirlenmenin faturasının çok yüksek olduğunu görmeye başlamış ve konu ile ilgili önlemlerin hızla alınmasına yönelmiştir. “Ortak Geleceğimiz” ve sonrasında takınılan tavır, gelişmekte olan ülkelerde, çevreyi bugün kirletip ileride temizlemeye ne kaynakların ne de hızlı teknolojik gelişme dikkate alındığında, zamanın yeterli olmayacağı gerçeğini vurgulamaktadır.

Anahtar Sözcükler:

1. Sürdürülebilir Kalkınma
2. Ekoloji
3. Avusturyan Ekol
4. Kyoto Protokolü
5. Emisyon Ticareti

ABSTRACT

Sustainable Development Concept as expressed in Brundtland Report is "paths of human progress which meet the needs and aspirations of the present generation without compromising the ability of future generations to meet their needs" and as "a process of change in which exploitation of resources, the direction of investments, the orientation of technological development and institutional change are all in harmony and enhance both current and future potential to meet human needs and aspirations"

Sustainable development concept has three ingredients. The first element is unsustainability of the present growth, the second one is satisfying the present needs, in other words, providing for all people certain standards of life and the eradication of poverty, the third one is ensuring the next generations' life meanwhile maintaining the pressure on environment on a level not menacing civilization. Thus, the concept -sustainability- which has the economic and ethical aspects has also close relations with the ecology, the discipline that researches the relations between organisms and their environment.

With the advent of "Enlightenment Era" technologic developments, division of labor and specialization which fuelled the industrialization race between the nations by causing consumption that focused previously on certain cities or seen on a local base, started to expand gradually.

Today, Neoclassical and Keynesian approaches prevail in Western communities. For success, the basic precondition for both of these approaches is economical growth. But, as "economic growth" amounts to producing and consuming more by dint of industrialization; producing more wastes by providing more crude materials from nature, occur unavoidably as a result of this process. In economical circles mentioned above, the

environment deteriorating and the natural resources depleted is neither taken in to consideration nor evaluated adequately.

Consequently, our economical activities are not compatible with ecology. As environmental questions occur unexpectedly, in other words on an unseen manner, this entails to be adopted inductionist approaches in the discipline. The definitions and the explanations concerning sustainable development were revealed in Brundtland report in which passes the expression “.... In a world where inequality and poverty take place will usually be inclined to ecological and other crises”. The first inductionist approach on international level was adopted in the World Commission on Environment and Development (WCED) in 1987. In this conference environment and development strategies were checked out profoundly and an 21st century agenda was defined.

In our country and in world environmental concept has been referred as a luxury or fiction and the problem was evaluated within the approach called “develop at first, and then solve the environmental questions”. The stance taken on, after Rio Declaration, emphasize that neither the resources nor the rapid technologic development is satisfactory for developing countries to maintain the policy of contaminating now and purifying later, as far as time concerned.

Key Words:

1. Sustainable Development
2. Ecology
3. Avusturian School
4. Kyoto Protocol
5. Emission Trade Mechanism